T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HIFZI TOPUZ'UN BİYOGRAFİK ROMANLARINDA CUMHURİYET DÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİMGE KELLECİ

ANA BİLİM DALI: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

PROGRAMI: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

KOCAELİ-2012

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HIFZI TOPUZ'UN BİYOGRAFİK ROMANLARINDA CUMHURİYET DÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİMGE KELLECİ

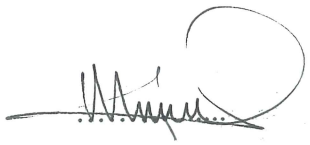
ANA BİLİM DALI: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

PROGRAMI: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. HAKAN SAZYEK

KOCAELİ-2012

SİMGE KELLECİ tarafından hazırlanan HIFZI TOPUZ'UN BİYOGRAFİK ROMANLARINDA CUMHURİYET DÖNEMİ adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu:	İmzası
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Münevver Tekcan	
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Hakan Sazyek	
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Esma Torun Çelik	

Sınav Tarihi: 28/06/2012

Enstitü Yönetim Kurulunun Onay Tarih ve No: 04/07/2012-13

SUNUŞ

Edebi hayatına 1961 yılında gazetecilik mesleğinin getirdiği birikimle inceleme ve araştırma çalışmaları ile başlayan Hıfzı Topuz (1923-), biyografik eserlerinin temeline Türk toplumunun sosyal ve siyasi tarihinde önemli yer edinmiş kişileri alarak onlar hakkında aydınlığa kavuşturulmamış ve tartışılmakta olan noktalara açıklık getirmiştir. Dönemin içinde bulunduğu şartların çerçevesini çizerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında geçirdiği demokratik sancılara da böylelikle eserlerinde yer vermiştir. Biyografik romanlarına konu edindiği kişileri ele alırken gazeteci kimliğinin verdiği sorgulayıcı üsluptan uzak kalmamış ve kişilerin herkesçe bilinen özelliklerinin yanı sıra onların duygu dünyalarına da eğilerek insani yönlerini tanıtmayı öncelemiştir.

Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Hıfzı Topuz'un Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemine yaklaşım tarzı incelenme yoluna gidilmiştir. Tezde, yazarın bu sürecin üç önemli ismi Fikriye Hanım, Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali hakkında kaleme aldığı üç biyografik roman olan *Gazi ve Fikriye* (2001), *Hava Kurşun Gibi Ağır* (2011) ve *Başın Öne Eğilmesin* (2006) incelenmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'ni yazarın, *Gazi ve Fikriye* (2001), *Hava Kurşun Gibi Ağır* (2011), *Başın Öne Eğilmesin* (2006) romanları üzerinde inceleyen tezin "Giriş" bölümünde Hıfzı Topuz'un hayatı ve yazarlığı ele alınmıştır.

Tezde her roman ayrı bir bölümde incelenmiştir. Birinci Bölüm'de *Gazi ve Fikriye* romanı beş alt başlıkta değerlendirilmiştir. Bu başlıklarla birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatında daima var olmuş ve ona hep yardımcı olmuş biri olan Fikriye Hanım üzerinden dönemin geçirdiği sıkıntıları ve mücadeleleri bir hanımın duyarlı gözlerinden görerek ve hassas kalbine dokunarak ele alınmıştır. Hıfzı Topuz bu romanı ile henüz aydınlığa kavuşmamış bir diğer konu olan Gazi ve Fikriye Hanım'ın beraberliği hakkında da tarihi aydınlatmaktadır. İlk alt başlıkta Fikriye Hanım ve ailesinin Teselya'dan zoraki göçü verilirken Mustafa Kemal ile olan aile bağına değinilmektedir. İkinci alt başlıkta Fikriye Hanım'ın küçük yaşlardan itibaren Mustafa Kemal'e duyduğu aşk kurtuluş aşkı içinde yanan vatan ile bütünleştirilmiştir. Üçüncü alt başlıkta Mustafa Kemal'in Ankara'da yaşadığı Direksiyon Binası'na gelen duvaksız gelin Fikriye işlenirken aynı zamanda Mustafa Kemal'in Ankara yaşantısı

üzerinde durulmuş, politik ve askeri zaferleri yansıtılmıştır. Dördüncü alt başlıkta Mustafa Kemal'in Latife Hanım ile evliliği sosyal yaşamda yapılan devrimler ile birlikte verilmiştir. Son alt başlıkta ise Fikriye Hanım'ın vefatı üzerinde durulmuştur.

İkinci Bölüm'de *Hava Kurşun Gibi Ağır* romanı, toplumcu ve devrimci şair Nazım Hikmet'in yaşamını konu almakta ve altı alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta şairin Kurtuluş Savaşı'na katılmak amacıyla Anadolu'ya geçişi ve buradan da Moskova'ya gidişi üzerinde durulmuştur. İkinci alt başlıkta şairin Babıali'ye gelerek gazeteciliğe başlaması ve dönemin hem politik hem de sosyal tablosu işlenmiştir. Üçüncü alt başlıkta yazarın on üç yıl süren hapis cezası, dönemin demokrasi anlayışına ve hukukun işleyişindeki aksaklıklara eleştirel bir bakışla sunulmuştur. Nazım Hikmet'in cezaevi yaşantısı ve duygu dünyasındaki dalgalanmaların bir arada verildiği dördüncü alt başlıkta ise, demokratikleşme çabası içindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin şaire yaşattığı sıkıntı üzerinde durulmuştur. Yazarın yurttan kaçışını ve Moskova yıllarının işlendiği beşinci alt başlıkta, ülkesinden uzaklaşmak zorunda bırakılmış bir halk şairinin son yılları anlatılmış ve son bölümde de düşünceleri nedeniyle çok sevdiği ülkesi tarafından vatandaşlık hakkı elinden alınmış büyük şairin ölümü anlatılmıştır.

Tezin son bölümünü oluşturan Üçüncü Bölüm'de *Başın Öne Eğilmesin* romanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk faili meçhul cinayetine kurban olan yazar Sabahattin Ali'nin yaşamını içermekte ve yedi alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlıkta Sabahattin Ali'nin ailesi ve yetiştiği koşullar üzerinde durulmuştur. İkinci alt başlıkta yazarın hayatının merkezine koyduğu, hassasiyetlerinin ve zaaflarının temel noktası olan aşklarına yer verilmiştir. Üçüncü alt başlıkta yazarın Ankara'da bir memur olarak yaşam serüvenine değinilmiştir. Dördüncü alt başlıkta ise; Türk gazetecilik tarihinin önemli olayları olan *Görüşler* dergisinin yayına hazırlanışı, *Tan* ve *Yeni Dünya* gazetelerine yapılan baskılar, 4Aralık 1945 tarihinde yapılan büyük protesto ve gazete matbaalarına yapılan taşkınlıklar ele alınmıştır. Beşinci alt başlıkta Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in hazırladığı *Markopaşa* adlı dergi ele alınmıştır. Altıncı bölümde yazarlık serüveninde haksızlıklar karşısında oldukça yorulmuş olan Sabahattin Ali'nin geçimini sağlamak adına giriştiği ve hüzünlü yaşamını sona götüren kamyon macerası ele alınmıştır. Yedinci bölümde ise şairin hayatını kaybedişi konu alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk düşünce infazı olan

cinayet henüz açıklığa kavuşmamış pek çok soru işaretleriyle doludur. Bu noktada Hıfzı Topuz'un ve diğer tanıkların yorumlarına başvurulmuş ve konuya getirilen yorumlar karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır.

Öncelikle üniversiteye ilk başladığım günden itibaren beni yetiştiren, destekleyen, yardımlarını hiç esirgemeyen, bir baba ve ağabey yüreğiyle hep yanımda olan değerli hocam Doç. Dr. Hakan Sazyek'e çalışmalarım süresince gösterdiği büyük sabır, anlayış ve özveri için sonsuz teşekkür ediyorum. Titiz bir çalışma gerektiren bu uzun süreçte sevgisi ve anlayışı ile yanımda olan aileme özel bir teşekkür borçluyum. Hayat boyu başarı ve başarısızlık hikâyelerimi benimle paylaşan, tüm güç zamanlarımda yanımda olan sevgili arkadaşım Çağatay Çördük'e ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen Wilke Held'e ve hayatıma anlam katan, sevgi dolu ilgileriyle yanımda olan değerli dostlarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Simge Kelleci

Kocaeli, 30 Mayıs 2012

İÇİNDEKİLER

sayfa

SUNUŞ ..... **I**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

ÖZET ..... **VII**

ABSTRACT ..... **VIII**

KISALTMALAR ..... **XI**

GİRİŞ 1

HIFZI TOPUZ - HAYATI VE YAZARLIĞI 2

BİRİNCİ BÖLÜM : GAZİ VE FİKRİYE.....8

I. TESELYA'DAN İSTANBUL'A GÖÇ 9

II. KÜÇÜK FİKRİYE'NİN BÜYÜK TUTKUSU.....12

III. DİREKSİYON BİNASI'NDA DUVAKSIZ BİR GELİN 21

IV. LATİFE ile EVLİLİK ve FİKRİYE'NİN AVRUPA GÜNLERİ.....37

V. TEK KURŞUN.....47

İKİNCİ BÖLÜM : HAVA KURŞUN GİBİ AĞIR.....61

I. ANADOLUYA YOLCULUK ve MOSKOVA YILLARI.....62

II. BABIÂLİ DÖNEMİ 81

III. "13 YIL HAPİS" 93

III. I. 1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet'e Verilen Ceza 93

III. II. Donanma Davası ve 28 Yıllık Hapis Cezası 98

III. III. Cezaevinde Geçen 13 Yıl 97

IV. PİRAYE ve MÜNEVVER ARASINDA NAZIM.....107

V. SON KAÇIŞ ve VERA 115

V. I. Özgürlük Dönemi 115

V. II. Son Kaçış 119

V. III. Vera - *Saman Sarısı Saçlar Nasılsınız* 126

VI. GİDERAYAK İŞLERİM VAR BİTİRECEK 128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : BAŞIN ÖNE EĞİLMESİN.....146

I. GENÇ SABAHATTİN ALİ 146

I. I. Cezaevi Günleri ve *"Hapishane Mektupları"* 158

II. SABAHATTİN ALİ'NİN AŞKLARI 163

II. I. Ayşe Sıtkı'ya Olan Büyük Aşkı 163

II. II. Sabahattin Ali Aile Kuruyor 167

III. ANKARA GÜNLERİ 172

IV. TÜRK GAZETECİLİK TARİHİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI: "*GÖRÜŞLER, YENİ DÜNYA*, *TAN* ve 4 ARALIK OLAYLARI" 179

IV. I. Demokrasi Adına Yapılanlar 179

IV. II. Türk Gazetecilik Tarihinin Önemli Olayları 181

V. *"MARKOPAŞA"* 186

VI. SON SERÜVEN: KAMYON 195

VII. DAĞLARI MESKEN TUTMAK 199

VII. I. Trakya'ya Doğru 199

VII. II. *"Benim Meskenim Dağlardır"* 202

SONUÇ 211

KAYNAKÇA 226

I. ÇALIŞMAYA ESAS OLAN ESERLER 226

II. YARARLANILAN KAYNAKLAR 226

ÖZGEÇMİŞ 230

ÖZET

Biyografik eserlerinde ele aldığı kişileri tarih bilinci içerisinde ve toplumsal sorumluluk ile işleyen Hıfzı Topuz, ilk biyografik romanını 1998 yılında yazarak edebiyat dünyasında romancı kişiliği ile yer edinir. Gazeteci kimliğinin getirdiği sorgulayıcı bakış açısının yanı sıra eserlerinde ele aldığı kişilerin insani yönleri üzerinde özellikle durmayı, tarihte kabul görmüş kişileri insani bakış açısıyla salt değerlendirmeyi ve duygu dünyalarını okurlara sunmayı amaçlar. Türk siyaset tarihinin önemli olaylarını kişiler üzerinden giderek dönemlere açıklık getirmeyi de ihmal etmez. Topuz'un gerçekçi tutumu ve akıcı anlatımı okuyucu yakalayan önemli özelliklerindendir.

Hıfzı Topuz, gazeteci yazar kimliğiyle gerçek ve kurguyu harmanlayarak ve onları belgelere dayandırarak ustalıkla sunmaktadır. Biyografik romanlarının olgusal temellerini hukuk, demokrasi, devlet yapısı, toplum ve iktidar kavramları oluşturmaktadır.

Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Hıfzı Topuz'un *Gazi ve Fikriye* (2001), *Hava Kurşun Gibi Ağır* (2011), *Başın Öne Eğilmesin* (2006) adlı romanlarında ele aldığı, Türk toplum yaşantısına yön veren kişiler işlenmiş ve kişiler üzerinden Cumhuriyet Dönemi'nin genel tablosu çizilmeye çalışılmıştır.

Yazar, Cumhuriyet Dönemi içerisinde ele aldığı biyografik romanlarında toplumun ilerlemesinde önemli bir mihenk taşı olan, yeniliklere cesaretle katılmış, haklarında çok konuşulmuş, araştırma ve incelemelere kaynaklık etmiş kişileri insani yönleri ile ele almayı amaçlamıştır. Topuz, romanlarına konu edindiği kişilerin gerek sanat yaşamlarının gerekse fikir hayatlarının oldukça konuşulmuş olduğunu; fakat duyarlılıkları ve duygusallıkları içinde birer insan olarak ele alınmadıklarını belirtmektedir. Özellikle Sabahattin Ali ve Nazım Hikmet'i yakından tanıma fırsatı bulmuş olan Topuz, onların iç dünyalarına okuyucuyu davet etmektedir.

Anahtar Sözcükler: biyografik roman, Hıfzı Topuz, Cumhuriyet Dönemi, tarih, demokrasi, hukuk.

ABSTRACT

Hıfzı Topuz, who cultivatives the people's dealth in his biographical writings in historical consciousness and with social responsibility, gains a seat in the world of literature with his romantic personality by writing his first biographical novel in 1998. His interrogator's point of view as a journalist he aims to emphasize humanistic features of the people's dealths in his writings, in order to evaluate objectively the accepted people in history with their humanistic viewpoint and to present the emotion world to the readers. He does not ignore that he clarifies to momentous incidents which is belong to Turkish political history by utilising people.

Hıfzı Topuz, as a journalist author, presents the fact and the fiction by blending them based on documents adroitly. The law, democracy, hierarchy, society and the capability conseptsconstitues his biographical novels factual base.

At this work as a post graduate thesis, the people who were taken into handled in Hıfzı Topuz's *Gazi ve Fikriye(2001) ,Hava Kurşun Gibi Ağır (2011),* Başın Öne Eğilmesin (2006) named novels, whoms leads to life of Turkish community has been subjected and it has been tried to draw a general table of the republic period by utilising them.

The author aimed to take into account the people with their humanistic side, who have been a touchstone at the improvement of the community, and who attended to innovations bravely, who have spoken about a lot and who have a reference to researchs and analysis in his biographical novels who Topuz handled in the republic period. Topuz denotes that people were subjected in his novels whose both art and idea life had been mentioned about a lot however they have never been thought as a person in all of their sensitivities and sentimentalities. Especially, he had have a chance to meet with Sabahattin Ali and Nazım Hikmet closely and he invites all readers into their life.

Key Words: biographical novel, Hıfzı Topuz, republic period, history, democracy, law

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e. : Adı geçen eser

b. : Baskı

bkz. : Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

s. : Sayfa

S: Sayı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSP: Türkiye Sosyalist Partisi

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and CulturalOrganization

GİRİŞ

HIFZI TOPUZ - HAYATI VE YAZARLIĞI

Hıfzı Topuz, 1923 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Galatasaray Lisesi'nde gördüğü lise eğitimini 1942 yılında tamamlamasının ardından 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirir. Hukuk eğitimini tamamlayan Topuz, üniversite eğitimi süresince gazeteciliğe bir süre daha devam eder. Daha sonra Strasbourg Üniversitesi'nde devletler hukuku ve gazetecilik alanlarında yüksek lisans (1957-59) ve yine Strasbourg Hukuk Fakültesi'nde gazetecilik alanında doktorasını yapar (1960). Doktora eğitiminin ardından yurda dönen Topuz, 1947-1958 yılları arasında Akşam gazetesinde önce istihbarat şefi, sonra yazı işleri müdürü olarak görev yapar. Gazetecilik mesleğinin ülkemizdeki önemli temsilcilerinden biri olan Hıfzı Topuz, İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın kurucuları arasında yer alır ve uzun süre sendikanın başkanlığını yürütür.

Türkiye'deki meslek yaşantısının yanı sıra Paris'te UNESCO Genel Merkezi'nde 1959-1983 yılları arasında Özgür Haber Dolaşımı şefi olarak çalışan Topuz, mesleği süresince pek çok projeyi yönetir ve eserlerine konu olan kişi, olay ve mekanları bu görevi neticesinde tanıma ve değerlendirme fırsatı bulur. Ünlü şair Nazım Hikmet ile tanışması da bu görev neticesinde olur. *Elveda Afrika Hoşçakal Paris*, *Kara Çığlık*, *Paris '68* adlı eserleri de görevinin verdiği birikimle yazmış olduğu eserlerdendir. UNESCO'daki görevi boyunca uluslararası gazetecilik örgütleri arasında mesleksel işbirliği, basın ahlâkı, gazetecilik eğitimi, iletişim araçlarının geliştirilmesi ve gazeteci haklarının korunması gibi pek çok konuda çalışmalar yapmıştır. Afrika ülkelerinde, Hindistan'da, Filipinler'de gazetecilik eğitimi seminerleri düzenler ve Kara Afrika'da kırsal basın projesini oluşturur.

1962 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin, o zamanki adıyla Basın-Yayın Yüksek Okulu'nun kuruluşu için, Paris'te UNESCO'nun merkezinde ilk projeleri hazırlayan Topuz, 1974-1975 yılları arasında TRT'de Radyolardan Sorumlu Genel Müdür Yardımcılığı yapar.

Gazetecilik alanında önemli işlere imza atan Topuz, 1986'da yakın dostlarıyla birlikte İletişim Araştırmaları Derneği'ni (İLAD) kurar. Vatan, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleriyle çeşitli dergilerde diziler ve inceleme yazıları yazar. Gazeteci, araştırmacı ve yazar kimliğinin dışında genç nesillerle tecrübelerini paylaşmayı ihmal etmeyen Topuz, Anadolu Üniversitesi, Galatasaray ve İstanbul Üniversiteleri iletişim fakültelerinde basın, radyo-televizyon

tarihi, uluslararası iletişim ve siyasal iletişim dersleri verir.[1] Vatan, Milliyet, Cumhuriyet gazetelerinde ve çeşitli yayın organlarında diziler ve inceleme yazıları da yazan Topuz halen İstanbul'daki evinde çalışmalarına devam etmektedir.

Topuz, deneyimlerini kitaplaştırarak bu güne kadar pek çok inceleme araştırma eseri yazar. Bunların başlıcaları arasında *Basın Sözlüğü* (1968); *Information dans la Presse Turque* (1961); *Kara Afrika* (1970); *Caricature et Societe* (1974); *Uluslararası İletişim* (1985); *İletişimde Karikatür ve Toplum* (1985); *Lumamba* (1987); *Kara Afrika'da İletişim* (1987); *Status, Rights and Responsibilities of Journalist* (1989); *Basında Tekelleşmeler* (1989); *Yarının Radyo-TV Düzeni* (1990); *Siyasal Reklamcılık* (1991); *Türk Basın Tarihi* (1996); *Dünya Karikatür Tarihi* (1997); *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları* (1998) adlı eserleri sayılabilir.

Yazar, yurtiçi ve yurtdışı görevlerinde pek çok önemli isimle tanışma fırsatı bulur. Sanat ve siyaset dünyasından tanıştığı kişilerle dostluklarını da ilerleten Topuz, onlarla olan anılarını da kitaplaştırmayı ihmal etmez. Afrika ve Paris'te uzun zaman bulunmuş ve bilgi ile tecrübelerini de yine okuyucularıyla paylaşır. Yazar anılarını *Paris'li Yıllar* (1994), *Eski Dostlar* (2000), *Elveda Afrika, Hoşça Kal Paris* (2005), *Fikret Mualla* (2005), *Paris 68, Bir Devrim Denemesi* (2008), *Gülümseyen Anılar* (2010) adlı yapıtlarında toplar. *Bana Atatürk'ü Anlattılar(2010)* adlı eseri ise 1974-1975 yılları arasında Akşam gazetesi ve TRT için Atatürk'ü tanımış isimlerle yaptığı röportajlardan derlediği eseridir.

Hıfzı Topuz, gazetecilik mesleğinin getirdiği çok yönlülük ile pek çok önemli insanı yakından tanıma fırsatı yakalar. Eserlerinde toplumun değer verdiği ve çoğunlukla kendisinin de tanıma fırsatı bulduğu kişileri, mücadeleleri, duyguları, özlemleri ve sevgileriyle işleyerek onların insani yönlerini okuyucularına göstermeyi amaç edinir. Topuz, sanat ve edebi anlayış açısından değerlendirildiğinde sanatsal açıdan zayıf kalsa da kişi, olay ve olguları yalın bir anlatım ve akıcı bir üslup ile ele alması geniş kitlelere ulaşmasını sağlar. Topuz genel olarak biyografik romanlarının yanı sıra tarihi romanları ile de tanınır. Bu nedenle yazar, tarihsel-biyografik romancı olarak tanımlanabilir. Onun ele aldığı konular arasında Osmanlı hanedanlığında adı geçen önemli kişiler, kurtuluş ve devrim mücadelesi, Atatürk ve toplum tarihimizde önemli bir yer edinmiş sanatçılara ve onların demokrasi mücadelelerine yer verir. Romanlarında tarihe yönelmesinin amacı geçmişten ders çıkarılması, gölgede kalmış olay ve kişilerin duyurulması, özellikle tarihte önemli rol oynadığı düşünülen kişilerin günümüze

[1] Hıfzı Topuz, *Tavcan*, 1.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 1.

taşınırken gerçekten uzaklaşılarak putlaştırılmasına karşı durmasıdır.[2] Topuz, romanlarında kurguyu ve gerçeği birbirinden uzaklaştırmaz. Romanın kurmaca yapısı onun eserlerinin vazgeçilmez unsurudur. Tarihi, resmi tarihten uzaklaştırarak ele alan Topuz'a göre genç kuşaklara ulaşmada resmi tarih kitapları yetmemektedir. Savaşlar ve anlaşmalar tarihinden öteye gidemeyen tarih kitaplarını eleştiren yazar bireyi ele alamayan tarih anlayışının geleceğe taşınamayacağını belirtmektedir. Ona göre tarih güzellikleri kadar çirkinliklerini de içermelidir.[3] Topuz, bu nedenle olaylara ve kişilere yalın bir gözle bakar, onları tümüyle ortaya koyar ve değerlendirmeyi de okuyucusuna bırakır.

Topuz, ilk biyografik romanı olan *Meyyale* adlı romanını 1998 yılında yazarak edebiyat dünyasına adım atmıştır. Osmanlı'nın yıkılış dönemine girdiği süreci sarayda Pertevniyal Valide Sultan tarafından yetiştirilmiş Meyyale Hanım üzerinden anlatır. Çeşitli ailevi kaynaklardan edindiği bilgiler ile Pertevniyal Sultan'ın *Sergüzeştname* adlı eserinden derlediği bilgileri harmanlayan Topuz, biyografik olarak ele aldığı Meyyale Hanım üzerinden dönemin saray hayatını, Sultan Abdülaziz'in devrilmesini ve Abdülhamit'in tahta çıkışını anlatır. Bu sırada işkencelere, şeriatçıların devrimlere karşı muhalefetine ve Batı anlayışındaki eğitime karşı tepkilere de yer verir.

Yazarın *Taif'te Ölüm* adını verdiği romanı 1999 yılında yayımlanır. Topuz'un ilk eseriyle uyandırdığı yankı ikinci romanı ile devam eder. Topuz, Kanunı Esasi'yi (1876) Osmanlı toplum yaşamına kazandıran yenilikçi, aydın ve mücadeleci devlet adamı Mithat Paşa'nın hayatını ele alır. Sultan Abdülhamit'in baskıcı tutumu karşısında önce sürgüne sonra da idama mahkûm edilen Mithat Paşa, hayatını Osmanlı Devleti'ni çöküşten kurtarmak için mücadele içinde geçirmiş fakat sonunda kendisi ölümle cezalandırılmıştır. Topuz'un dürüst ve ilerici bir devlet adamının dramını dile getirişi geçmişi değerlendirirken ve şimdiyi anlamlandırırken yardımcı olmaktadır.

Yazar *Paris'te Son Osmanlılar* (1999) adlı üçüncü romanında Abdülmecit Efendi'nin kızı Mediha Sultan'ı biyografik olarak ele alır. Mediha Sultan'ın evlilikleri ve yaşadığı sıkıntılar üzerinden dönemin siyasi ve sosyal tablosunu çizen yazar, Ali Suavi, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Sami Paşazade Sezai gibi Türk aydınlarının Batılılaşma serüveninde yaşadıkları mücadelelere de yer verir.

---

[2] Hülya Aras, "*Hıfzı Topuz'un Romanları Üzerine Bir Çalışma"*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2006), s.33.
[3] Hıfzı Topuz, "*Hıfzı Topuz'un Romanlarında Tarih"*, Toplumsal Tarih, Aralık, 2002, Sayı: 108, s. 66-69.

Topuz'un *Hatice Sultan* adını verdiği dördüncü romanı ise 2000 yılında edebiyat dünyasına katılır. İlk yenilikçi padişah olarak tanınan III. Mustafa'nın kızı olan Hatice Sultan, yaşamını babasının ölümü üzerine tahta çıkan amcası I. Abdülhamit'in hükümdarlığı döneminde geçirir. Topuz, bu eserinde III. Mustafa dönemine, bu dönemde yapılan yenilik arayışlarına, dış politikadaki başarısızlıklara ve Kabakçı Mustafa İsyanı'na değinerek çöküşün getirdiği acı kayıpları ve sancıları gözler önüne serer.

Çamlıca'nın Üç Gülü adlı roman ise 2002 yılında kütüphanelerde yerini almıştır. Yazar bu eserinde Yesâri Âsım Arsoy'un aynı isimli ünlü şarkısına konu olan Çamlıcalı üç kız kardeşi konu edinir. Milli Mücadele yıllarında İstanbul'daki gizli direniş örgütleriyle işbirliği yapan, İngilizlerden ve Fransızlardan elde ettikleri bilgileri Milli Mücadele kahramanlarıyla paylaşan üç kız kardeş, düşman kontrolündeki silah depolarından Anadolu'ya silah sevk edilmesinde görev alarak, direnişe büyük katkıda bulunurlar. Hıfzı Topuz, romanında her zamanki hassas kalemiyle üç genç kızın hem duygusal dünyalarına ışık tutar, hem de üç kız kardeş üzerinden Kurtuluş Savaşı mücadelesinde adı yazılamamış, yardımlarıyla savaşa büyük katkıları olmuş gizli kahramanları ölümsüzlüğe kavuşturur.

Yazar, sıkı sıkıya bağlı olduğu Atatürk devrimlerini de kitaplaştırmayı ihmal etmez. Bu nedenle 2004 yılında *Devrim Yılları* adlı eserini yayınlar. Batı'nın Kurtuluş Savaşı sırasındaki düşmanca tavrı yerini Türk devrimi sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı hayranlığa bırakmıştır. Topuz, cumhuriyeti yakından tanımak ve kurucularıyla röportaj yapmak için Türkiye'ye gelen Fransız kadın gazeteci Colette ile öğrencilik yıllarındaki Türk aşkı Samim arasındaki aşk üzerinden dönemin tablosu çizer ve devrimleri okuyucusuna tanıtır. Büyük devrimi konu alan eserinin yanı sıra Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan eğitim ve kültür devrimini de okurlarına anlatmayı görev edinen Topuz, bu amaçtaki romanı *Tavcan -Savaş Yıllarında Kültür Devrimi-* (2005) adlı eserinde Köy Enstitülerinin kuruluşunu merkeze alarak kültür devrimi adına yapılanlar üzerinde durur. 1940'lı yılların olayları içinde dönemin yakın tanıkları arasında yer alan Atatürk ilkelerine bağlı, ilerici ilk kuşağının temsilcilerinden olan Semiha (Tavcan) ile Sadi Gökdeniz'in beraberlikleri ve devrim çalışmalarını da konu edinir.

Sabahattin Ali'nin hayatını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk faili meçhul cinayeti olarak kaydedilen öldürülüşünü konu edindiği eseri *Başın Öne Eğilmesin* (2006) adlı eserinde Topuz, kendisinin de yakından tanıma fırsatı bulduğu büyük yazar Sabahattin Ali'yi genç kuşaklara tanıtmayı hedefler. Gerek bir gazeteci gerekse bir yazar olarak kendine has bir

dünya içinde Türkiye'nin büyük kalemlerinden olan Sabahattin Ali, her bir ayrıntı üzerinde özenle durularak tanıtır.

Topuz, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk düşünür maktulünü konu edinmesinin ardından tarihimizdeki ilk basın şehidi olan Hasan Fehmi'yi de konu edinir. *Özgürlüğe Kurşun* (2007) adını verdiği romanını bir gazeteci sorumluluğuyla kaleme alır. Serbesti Gazetesi'ndeki yazılarında İttihat ve Terakki yönetimini sert bir dille eleştiren gazeteci Hasan Fehmi 1909 yılında hain bir saldırı ile henüz otuz beş yaşındayken ölür. Bu cinayeti örgütleyen "derin devlet" olgusunu ele alan Topuz, Atatürk'e yapılan suikastı da yine aynı oluşumla ilişkilendirir.

Gazi ve Fikriye (2008) adlı eserinde ise Atatürk'ün duygu dünyasında önemli bir yeri olduğu bilinen ancak adı karanlıkta bırakılmış Fikriye Hanım'ı ele alır. Fikriye Hanım hakkında anlatılmamış olanları içten bir duyarlılıkla kaleme alan yazar, hem tarihin ele almaktan kaçındığı Fikriye Hanım ile Gazi Mustafa Kemal arasındaki ilişkiyi tüm çıplaklığıyla betimlemekte, hem de ülkenin kurtuluş mücadelesinden Cumhuriyet Dönemi'ne dek geçen sürecini tasvir eder.

1960'tan itibaren defalarca Güney Afrika'ya giden ve UNESCO çerçevesinde projelere imza atan Topuz, Güney Afrika'yı konu edinen tek romanı *Kara Çığlık* (2008) adlı eserini yayımlar. Romanında Güney Afrika'nın sömürgecilik, açlık ve savaşlarla dolu yakın tarihini belgesel roman üslubuyla kaleme alır ve Kongo'nun bağımsızlığı uğruna ölmeyi göze alan halk kahramanı Lumumba'yı okurlarına tanıtır. Yazar bunun ardından yine Osmanlı hanedanlığını konu alarak yayınladığı biyografik romanı *Abdülmecit* (2009) adlı eserini yayımlar. Topuz eserinde 16 yaşında padişah olan, zarif ve duygusal yapısıyla dikkat çeken Abdülmecit'i, Mustafa Reşit Paşa'nın çabalarıyla Türk siyaset ve toplum tarihinde önemli bir gelişme olan Tanzimat Fermanı'nı ilan etmesini, saray hayatının savurganlığını ve bunalımlarını ustaca yansıtmaktadır.

Topuz, *Hava Kurşun Gibi Ağır* (2011) adlı romanında UNESCO'da görev yaptığı sırada tanıma fırsatı bulduğu Türk edebiyatının gerçekçi ve toplumcu şairi Nazım Hikmet'i konu edinir. Yıllarca Türk adaleti tarafından adaletsizce yargılanan, Türk Devleti tarafından hor görülen ve vatandaşlıktan çıkarılan dünyaca ünlü büyük şair Nazım Hikmet, hakkında yazılmış anlarca kitaba rağmen Topuz'un bu eseriyle yeni bir nefes bulmuştur. Topuz, yakın dostu Nazım Hikmet'i anlatırken uğradığı haksızlıkları, cezaevlerinde geçen dönemlerini, mutluluklarını ve aşklarını ve bunların ötesinde vatanına duyduğu derin sevgiyi anlatmayı hedefler.

Topuz, Türk edebiyatının Servet-i Fünun dönemi yazarı büyük şair Tevfik Fikret'i konu edindiği son biyografik romanı *Elbet Sabah Olacaktır* adlı eserini ise 2012'de yayımlar. Ailesinin Tevfik Fikret hayranı olduğunu ve Servet-i Fünun dergilerini yıllarca sakladığını belirten yazar şairin hayatını İstibdat Dönemi'nin ve sonrasında yönetime gelen İttihatçı yönetimin karanlık ve adaletsiz sahnesinde sunar.

Topuz, eserlerini oluştururken kendi anılarından, biyografilerden, gerçek kişi ve kurumlardan yola çıkar. Geriye dönüş tekniğini, dönem ya da kişilerle ilgili okuyucuyu bilgilendirici bireysel açıklamalarını ve karakterleri arasında kullandığı sık diyalogları ile hem romanlarının kurgusal zeminini zenginleştirir hem de başarılı bir şekilde okuyucusunu metne dahil ederek metnin kuramsal alt yapısını da özümsetir. Yazarın dilinin oldukça yalın olması biyografisini ele aldığı kişilerin hayatlarını akıcı bir üslupla vermesini sağlar. Tarihi olayların akışı içerisinde geriye dönüşlere başvurmayı tercih etmeyen Topuz, genellikle eserlerinde kronolojik sırayı takip etmeyi öncelemektedir. Bu tutumu anlatımında dağınıklıkları önlemekte ve ana metinden uzaklaşmayı engellemektedir. Hıfzı Topuz'un edebi açıdan kuramsal bir yaklaşıma uzak kalarak saf anlatmak ve tanıtmak üzere kaleme aldığı eserlerinde gazetecilik mesleğinin verdiği sorgulayıcılık ve engin bilgi birikimi göze çarpmaktadır. Gerçekleri bir gazetecinin olması gerektiği gibi tarafsızca ele alan Topuz, gelecek nesillere aktarmayı borç bildiği tecrübelerini kaleminden aldığı güçle ustaca ortaya koyar.

Topuz, tezli roman anlayışının dışında kalarak tarihi gerçekliklere ve olay kişilerinin gerçek dünyalarına okuyucusunu davet eder. Ona göre gerçeklik, olayların kurmacasından önce gelir. Bu nedenle eserlerini kaleme almadan önce titiz araştırmalar yapar. Bunun neticesinde her eserinin sonunda bir kaynakça vermeyi de ihmal etmez. Onun bu tutumu hem tarihi gerçeklere olan bağlılığını; hem de eserlerini tarafsız ve titiz bir çalışmayla kaleme aldığını gösterir. Ayrıca yazar okuyucularına böylelikle geniş bir kaynakça sunar. Onun bu titizliği ileride yapılabilecek çalışmalara yardımcı olabilecek bir yol haritası niteliği taşır.

Yapıtlarında tarihi olaylara özgün bir bakış açısı getiren, bildik tarihi gerçeklerden farklılıkları ortaya koymaktan ve tarihin sustuğu karanlık noktalara ışık tutmaktan çekinmeyen yazar edebiyat dünyasına kazandırdığı eserleriyle günümüz çağdaş okuyucusunu yakalamakta ve okuyucuların tarihe, yakın geçmişe, edebiyata ve sanata olan ilgisini ayakta tutmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZİ ve FİKRİYE

I. TESELYA'DAN İSTANBUL'A GÖÇ

Makedonya'nın güneyinde yer alan Teselya, 1450 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Dört yüz yıl süren egemenliğin ardından Avrupa'daki milliyetçilik hareketlerinin bir uzantısı olarak Balkanlar halkları da kendi ulus devletlerini oluşturmak için Osmanlıyı topraklarından atmayı hedeflemişlerdir. Yunanlılar Teselya'da Türklerin bulunduğu yerlerde taşkınlıklar yapmaya başlamış ve yerli halkı göçe zorlamışlardır. Çıkan karışıklıklar üzerine Yunanlılar ve Osmanlı arasında gerçekleştirilen savaşın sonunda 1897'de İstanbul Anlaşması yapılmış ve Teselya Yunanistan'a verilmiştir.

Gazi ve Fikriye romanının başkişisi Fikriye Hanım'ın ailesi Teselya'nın Yenişehir kasabasındandır. Fakat o; ailesinin İstanbul'a göçünden sonra 1897 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir (s.16)[4]. Halil İbrahim Özcan ise; Fikriye'nin Yenişehir'de dünyaya geldiğini belirtmektedir.[5] Şemsi Belli, bu düşünceyi *Fikriye* adlı çalışmasında "*Mora'nın Yenişehir bölgesinde doğan Fikriye, çocuk yaşlarından itibaren piyano dersleri almıştı. İnce ruhlu, duygulu ve dinamik bir genç kızdı.*"[6] sözleriyle desteklemektedir.

Hıfzı Topuz, "…*Yenişehir'de babadan kalma büyük bir çiftlikleri vardı. Halleri vakitleri yerindeydi*." (s.7) ifadeleriyle ailenin Teselya'da yaşarken varlıklı bir çiftçi ailesi olduğunu belirtmektedir. Fatih Bayhan'ın verdiği bilgilere göre de Fikriye Hanım'ın yeğeni Abbas Hayri Özdinçer aileyi varlıklı olarak anlatır: " … *Herkes Fikriye halamı kimsesiz bildi. Oysa ailemiz köklü bir ailedir. Uzaktan akrabalarımız içinde Kenize Murad ve Hatice Sultan vardır.*"[7]

Fikriye Hanım'ın babası Memduh Bey'dir. Şemsi Belli babasının ismini "Hüsamettin" olarak verir. Fatih Bayhan "Mehmet Hayri", Halil İbrahim Özcan ise Hıfzı Topuz gibi "Memduh" olarak belirtir. Annesi ise Vasfiye Hanım'dır (s.8).

Fikriye Hanım'ın ailesi Teselya'da yaşanan sorunlar üzerine göç kararı almış ve Selanik'e göç etmişlerdir. Selanik'e göç yolunda yükledikleri tüm eşyalarını, atlarını, arabalarını, hayvanlarını Yunanlı çeteler gasp etmiştir. Bu nedenle Fikriye Hanım'ın ailesi

[4] Bu bölümde *Gazi ve Fikriye*'den yapılacak tüm alıntılar eserin 19.basımına (Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008) aittir.
[5] Halil İbrahim Özcan, *Çankaya'nın Duvaksız Gelini*, 20.b., Nokta Kitap, İstanbul, 2007, s. 16.
[6] Şemsi Belli, *Fikriye*, 3.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 89.
[7] Fatih Bayhan, *Fikriye Hanım*, 1.b., Pegasus Yayınları, İstanbul, 2008, s. 23.

Selanik'e tüm varlıklarını yitirerek gelmiştir. Selanik'e geldiklerinde amca Ragıp Bey, Reji İdaresinde memuriyete başlamıştır. Babası Memduh Bey ise; gaz bayiliği işletmiştir. Bu işten kısa bir süre sonra sıkılan Memduh Bey İstanbul'a göç etme kararı almıştır. Hıfzı Topuz Memduh Bey için "*Aklı fikri İstanbul'a gidip yerleşmekti*." der (s.8). Kardeşi Ragıp Bey ise Selanik'e geldikten bir süre sonra eşini kaybeder; fakat bulunduğu memuriyetten memnun olan Ragıp Bey İstanbul'a göç etmek istemez.

Hıfzı Topuz'un Fikriye'nin amcası olarak tanıttığı Ragıp Bey hakkında kaynaklarda verilen bilgiler farklılık göstermektedir. Fatih Bayhan Fikriye Hanım'ın annesi Vasfiye Hanım'ın Ragıp Bey ile kardeş olduğunu ileri sürmekte ve bunu Mustafa Mecdi Boysan'ın *Nükte-Fıkra ve Çizgilerle Atatürk* adlı eserine dayandırmaktadır. Bayhan bu hususta "*…Fikriye'yi Atatürk'ün üvey babası Ragıp Bey'in kız kardeşinin kızı olmak dolayısıyla tanıyorduk*." der [8] Halil İbrahim Özcan ise; Memduh Bey ve Ragıp Efendi'nin kardeş olduğunu yazarak Hıfzı Topuz ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Şemsi Belli çalışmasında açıkça şu cümlelerle Ragıp Bey ile Memduh Bey'in kardeş olduğunu belirtmektedir. *"Mustafa Kemal'in üvey babası Ragıp Efendi'nin bir kardeşi vardı: Miralay Hüsamettin Bey."* [9]

Mustafa Kemal ve Fikriye'nin akrabalık bağları Ragıp Bey ve Zübeyde Hanım'ın yaptıkları evlilikten sonra başlamıştır. Üç çocuk annesi olan ve genç yaşta dul kalan Zübeyde Hanım (1857-1923) otuz altı yaşında Reji İdaresinde memur olan Ragıp Bey ile evlenir. Bu evliliğin olduğu sırada Mustafa Kemal on iki yaşındadır. Fikriye'nin doğduğu yıl olan 1897'de de Mustafa Kemal on altı yaşındadır. Bu durum Fikriye'nin doğumunun, ailenin İstanbul'a taşındıktan sonrasına denk geldiğini de doğrulamaktadır.

Reji İdaresi memuru Ragıp Bey tıpkı Zübeyde Hanım gibi eşini kaybetmiştir. Zübeyde Hanım ile aynı sokakta oturan Ragıp Bey, Zübeyde Hanım'dan etkilenmiş ve aracılar göndererek onunla evlenmek istediğini iletmiştir. Zübeyde Hanım bu teklifi olumlu karşılamış fakat oğlu Mustafa'nın tepkisini çekebileceğini düşünerek tedirgin de olmuştur. Ne var ki bu evlilik gerçekleşmiş ve Ragıp Bey Zübeyde Hanım'ın evine taşınmıştır. Ragıp Bey'in kızı Rukiye Hanım'ın torunu Ferhat Babür bu evliliği şöyle anlatmıştır:

"…Zübeyde Hanım, ikinci kez evlenince Selanik'te, Atatürk'ün doğduğu ev denilen, hâlbuki doğduğu değil sekiz yaşından itibaren büyüdüğü ve subay çıkıncaya kadar gelip

[8] A.g.e., s. 20.
[9] Belli, a.g.e., s. 89.

kaldığı Ragıp Bey'in evine geliyor. Zübeyde Hanım kendi çocuklarına biraz daha fazla özen gösterirmiş. Anneannemin ağabeyi Hakkı, Zübeyde Hanım'ı hiç sevememiş…"[10]

Ferhat Babür'ün bu ifadesi Atatürk'ün doğduğu ev olarak bilinen Pembe Ev'in aslında Ragıp Bey'e ait olduğu yönündedir. Fakat Hıfzı Topuz bu evin Ali Rıza Efendi tarafından yaptırıldığını belirtmektedir (s.11).

Zübeyde Hanım yaptığı evliliğe genç bir delikanlı olan oğlu Mustafa'nın tepki gösterebileceğini bilmektedir. Yatılı okuldan bir hafta sonu evine dönen Mustafa, bir erkeğin evde olduğunu ve annesinin onun yanında örtünmeden dolaştığını gördüğünde evlendiklerini anlayıp evden hızla uzaklaşmıştır. Halası Emine Hanım'ın evine gitmiş ve annesinin evine aylarca dönmemiştir (s.13). Annesine olan bu tepkisini Atatürk şu sözleriyle yıllar sonra açıklar:

"…Anamın da genç yaşında böyle bir aile bağı kurmuş olmasını sonra takdir ettim. Ancak bu çocukluk duygumdan ve benim babamı kaybetmiş olmamdan doğan bir isyandan ibaretti."[11]

"Ragıp Bey'i ilk gördüğümde 12 yaşındaydım. Annemin babamdan sonra başka biriyle evlenmesi bana çok dokundu. Aldatılıyormuşum gibi bir duyguya kapıldım. Sanki babam sağmış da ben annemi başka bir erkekle yakalamışım gibi geldi bana. Uzun bir süre sonra buna alıştım ve onu çok sevdim. Onun anneme ne kadar düşkün olduğunu biliyordum. İkimiz de aynı kadını seviyorduk. Belki de bu duygu bizi birbirimize yaklaştırdı. Benim için önemli olan annemi mutlu etmesiydi." (s.46)

Ragıp Efendi ve Zübeyde Hanım'ın evliliğini takip eden yıllarda Memduh Bey Selanik'e geldiği zamanlarda Pembe Ev'e gitmekte ve abisi ile yengesini ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerle birlikte Mustafa Kemal de Memduh Bey'i tanımış ve oğlu Ali Enver ile arkadaşlığını ilerletmiştir. Mustafa Kemal Manastır Askeri İdadisi'ni bitirdikten sonra 1899 yılında İstanbul'a giderek Harp Okulu'na girmiştir. Hafta sonları da yeni akrabaları Memduh Bey ve ailesinin Akbıyık'taki evini ziyaret etmeye başlamıştır (s.15). Fatih Bayhan'ın belirttiğine göre Atatürk Akbıyık'taki bu eve giderek İstanbul'da yabancılık çekmeyecek ve hafta sonları evci çıkmak için bir bahaneye sahip olacaktır.[12] Halil İbrahim Özcan da bu fikri *"Mustafa Kemal*

[10] Bayhan, a.g.e, s. 32.
[11] A.g.e., s. 33.
[12] A.g.e., s. 43.

için bu ev aile sıcaklığı demekti. Kendini bu evde iç huzuru içinde buluyordu. Harp Akademisi'ni bitirene kadar bu eve gidip geldi."[13] sözleriyle desteklemiştir.

İşte Mustafa Kemal'in bu ziyaretlerinde henüz küçük bir kız çocuğu olan Fikriye bu asker üniformalı genç akrabasına büyük bir hayranlık duymuş ve ilerleyen yıllarda da bu hayranlığı büyük bir aşka dönüşmüştür.

II. KÜÇÜK FİKRİYE'NİN BÜYÜK TUTKUSU

Topuz, Fikriye'nin büyük tutkusu olarak nitelendirdiğimiz Mustafa Kemal'e olan hayranlığını şu satırlarla dile getirmeye başlar:

"Fikriye'nin Mustafa Kemal'le ilk anıları işte bu yıllara dayanıyordu. Altı-yedi yaşlarındaki bir kız çocuğunun kendisinden 16 yaş büyük yakışıklı bir Harp Okulu öğrencisine olan duygularının temelinde büyük bir hayranlıktan başka bir şey olamazdı. Fikriye çok gözlemci bir çocuktu, eve gelip gidenleri inceden inceye izler, yüzlerini ve adlarını da hiç unutmazdı." (s.16)

Şemsi Belli de eserinde, *"Fikriye ile Mustafa Kemal'in ilk kez nerede ve nasıl karşılaştıkları hakkında net bir bilgi yok. Bilinen şey, Fikriye'nin, tanıdığı günden beri Mustafa Kemal Ağabey'ine büyük ilgi duyduğudur."*[14] sözleriyle bu hayranlığı ifade eder. Mustafa Kemal akademinin son sınıfındayken Memduh Bey vefat eder. Ani olan bu ölümün ardından aile zor günler geçirir. Mustafa Kemal de aile ile daha sık görüşme kararı verir. Memduh Bey vefat ettiğinde Fikriye henüz yedi; küçük kız kardeşi Jülide ise dört yaşındadır. Halil İbrahim Özcan, Mustafa Kemal'in aileye olan bu tutumunu *"Kendisine aile sıcaklığını yaşatan bu adama karşı sonsuz bir minnet besliyordu kalbinin derinliklerinde."*[15] sözleriyle nedenlendirir.

Mustafa Kemal Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra Derne Cephesi'ne gönderilmiştir. Kuzey Afrika'daki uzun süren savunmanın lideri olan Mustafa Kemal, 15 Ekim 1912'de yapılan Ouchy Anlaşması'nın neticesinde Libya'nın İtalyanlara verilmesinin

[13] Özcan, a.g.e., s. 25.
[14] Belli, a.g.e., s. 89.
[15] Özcan, a.g.e., s. 26.

ardından 1905'ten 1912'ye kadar süren Kuzey Afrika cephelerinde yedi yıl geçirmiş ve Mustafa Kemal 20 Kasım 1912'de cephelerde elde ettiği tüm başarılarına rağmen Libya'dan İstanbul'a dönmüştür. Bu dönüşünde uzun süredir haber alamadığı ailesi hakkında bilgi almak üzere Memduh Bey'in Akbıyık'taki evine gitmiştir. Bu ziyarete yine en çok sevinen o sırada on beş yaşında güzel bir kız olan Fikriye olmuştur.

"Kapıyı Vasfiye Hanım açtı. Mustafa Kemal o eve gitmeyeli yedi yıl oluyordu. Vasfiye Hanım'ı biraz yaşlanmış buldu. Büyük oğlu Ali Enver o gün evde yoktu. Ama Mustafa Kemal içeri girer girmez Fikriye ile Jülide, Kemal Ağabey'lerinin boynuna sarıldılar. Fikriye 15 yaşlarında çok güzel bir kız olmuştu." (s.42)

" 'Kemal Ağabey' dedi, "Sizi tanıdığım zaman çok küçüktüm, sizi görmeyeli yedi yıl oluyor. Ama ağabeyimden bazı haberlerinizi aldık. Trablus'ta başınıza bir felaket gelmesinden çok korkuyorduk. Sizinle çok övünüyoruz. Oh! Sonunda işte buradasınız." (s.42)

Fikriye, Kemal Ağabey'inden ayrı geçen yedi sene içerisinde büyümüş ve güzelleşmiştir. Bu süre içerisinde eğitimini de aksatmamıştır. Mustafa Kemal ile olan bu görüşmelerinden onun eğitiminin ailesi tarafından da önemsendiğini görüyoruz. Hüseyin Movit eserinde şu sözlerle Fikriye'nin eğitimine verilen önemi *"Hüsamettin Bey kızının üzerine titriyor, onun iyi yetişmesi için elinden geleni yapıyor, ona özel öğretmenler tutuyordu. Genç kızın tutkusu ise daha küçük yaşlardan itibaren müzikti. Çok güzel piyano çalıyordu."*[16] sözleriyle vurgular. Andrew Mango da Atatürk'ü konu edindiği eserinde Fikriye Hanım'ı şu sözlerle tanıtmaktadır:

"Ragıp Efendi'nin kardeşi Albay Hüsamettin'in kızı Fikriye ise daha sonraki yıllarda trajik bir biçimde Atatürk'e yakın olacaktı. Fikriye 1897 yılında Atatürk 16 yaşındayken dünyaya gelmişti. İleri düşünceli bir subay olan babası, kızına iyi bir eğitim olanağı sağladığı gibi piyano dersleri bile aldırmıştı."[17]

Mustafa Kemal'in onun okula gidip gitmediğini sorması üzerine bulundukları yerde okulun olmadığını ve annesinin elinden geleni yaptığını belirtmektedir Fikriye Hanım. Vasfiye Hanım da kızı Fikriye'nin eğitimi hakkında Mustafa Kemal'e şunları söyler:

"Evet, Kemal Bey, bu yakınlarda kız mektebi olmadığı için Fikriye'yi okula gönderemedik. Ama ona özel dersler aldırdım. Sadrazam Tevfik Paşa o yıllarda Hariciye Nazırı'ydı. Paşa, Memduh Bey'i çok severdi. Bu oturduğumuz konağı da onun sayesinde

[16] Hüseyin Movit, *Atatürk'ün Gizli Aşkı Fikriye*, 1.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s. 140.
[17] Andrew Mango, *Modern Türkiye'nin Kurucusu Atatürk*, 7.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 60.

bulmuştuk. Paşa'nın yabancı olan eşi de, tanıdığı Türk ailelerin kızlarına, Avrupalılar gibi yetişmeleri için Ayazpaşa'daki konağında dersler veriyordu. Fikriye'yi ona götürdüm, çok güzel ve akıllı buldu, ona ders vermeyi kabul etti. Fikriye ondan hem Fransızca dersleri aldı, hem de piyano öğrendi." (s.43)

Mustafa Kemal'in Fikriye'nin eğitimini önemsediği de bu diyaloglarla kendini göstermektedir. Aynı zamanda Mustafa Kemal Fikriye'nin kendisine karşı olan yakınlığından ve hizmetinden de kaynaklara göre hoşlanmaktadır. Fatih Bayhan eserinde, *"Mustafa Kemal artık genç bir kız olan Fikriye'nin hizmetinden, bakışlarından etkilendiğini gizleyemiyordu."*[18]

Hıfzı Topuz da bu fikri *"Fikriye hiç gözlerini ayıramadan büyük bir hayranlıkla Kemal Ağabey'ini seyrediyordu. Ne kadar da yakışıklı bir adamdı bu Kemal Ağabey. O da şimşek çakan bakışlarını Fikriye'den hiç ayırmıyordu. Fikriye'nin heyecandan yanakları kıpkırmızı oluyor ve dizleri titriyordu."* (s.43) sözleriyle desteklemiştir.

"Mustafa Kemal, ilk fırsatta yine onları arayacağını söyledi. Vedalaşıp ayrıldılar. Ama Fikriye'nin o çocuksu ve içten davranışları bütün gece Mustafa Kemal'in aklından çıkmadı." (s.43)

"...Fikriye de kollarını onun beline doladı. Mustafa Kemal'in içi bir hoş oldu. İlk kez Fikriye'ye dokunmaktan tatlı bir haz duyduğunu anladı. Fikriye'nin yüzü kıpkırmızı kesilmişti, kalbi güm güm atıyor, kulakları uğulduyordu. Hani ortam elverişli olsa onu dudaklarından öpecekti." (s.49)

Mustafa Kemal'in bu ilgisi Hıfzı Topuz'un eserinde defalarca üzerinde durduğu ve önemli gördüğü ayrıntılardan biridir. Birçok görüşün aksine Topuz, Mustafa Kemal ile Fikriye arasında geçenlerin platonik bir aşk olmaktan daha ileri bir boyutta olduğunu vurgulamaktadır. Topuz'a göre bu büyük aşk karşılıklı ve nikâh ile sonuçlanacak kadar da ciddi idi.

Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunduğu günlerde sık sık gittiği Akbıyık'taki konakta Fikriye aşkını giderek büyütmektedir. Bir araya gelecekleri günü iple çeker olmuş ve beraber olduklarında göre dertleşir, konuşur ve yakınlaşır olmuşlardır.

Mustafa Kemal'in Sofya'ya gidişinin öncesinde vedalaşırken yaşanan bu gizli aşkın açık göstergesidir:

[18] Bayhan, a.g.e., s. 46.

"Son gün ayrılırlarken yine sıkı sıkıya birbirlerine sarıldılar. Fikriye'nin göğüsleri Mustafa Kemal'in göğüslerine değdi. Sonra el sıkıştılar. Fikriye, elini sevdiği adamın elinden hiç çekmek istemedi. Onun elini avuçlarında birkaç kez sıkıp bıraktı. Parmaklarını da teker teker eline bastırdı. Kemal Ağabey'inin buna nasıl bir tepki göstereceğini çok merak ediyordu. Artık ondan da sıcak ve içten bir tepki beklemeyi hak etmemiş miydi? Evet, aldanmamıştı, Mustafa Kemal de birkaç kez elini gevşetip sıktıktan sonra parmaklarını onun avucuna bastırdı." (s.52)

Fikriye ile Mustafa Kemal arasındaki aşk sürerken Fikriye Hanım ve ailesi büyük kız kardeşleri olan Emine Melahat Hanım'dan gelen kara bir haberle yasa bürünmüşlerdir. Bir Mısırlıyla evli olan Melahat Hanım eşini kolera salgınında yitirdiğini kendilerine haber vermiştir. Kısa bir süre sonra da konsolosluktan Melahat Hanım'ın da koleraya yenildiği haberini alırlar.

"Mustafa Kemal İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Vasfiye Hanım, büyük kızı Emine Melahat'tan gelen kötü bir haberle sarsılmıştı. Melahat iki yıl önce Mısırlı bir doktorla evlenip İskenderiye'ye yerleşmiş ve çok mutlu olmuştur. Sürekli haberleşiyorlardı. Ama ne yazık ki bu mutlulukları çok sürmemişti. O sıralarda Mısır'da kolera salgını çıkmıştı, doktor da bu hastalığa yakalanmıştı. Melahat annesine bu olayı bunalımlı bir hava içinde yazdı. Koleraya yakalananın ölüme mahkûm olduğunu biliyordu." (s.50)

Kimi kaynaklar Mısırlı bir doktorla olan bu evliliği Fikriye Hanım'ın yaptığını ileri sürmektedir. Örneğin Hüseyin Movit eserinde *"Fikriye ise bir dönem Mısırlı zengin bir adamla evli kalıp boşanmış, ardından İstanbul'a dönerek Zübeyde Hanımların evine yerleşmişti."*[19] cümlelerine yer vermektedir. Salih Bozok'un anılarına yer verdiği eserinde İsmet Bozdağ da benzer bir tutumla Salih Bozok'un anlattıklarını aktarır:

"Bu arada Fikriye'yi Mısırlı bir zengin istemiş... Ailesi düşünmüş taşınmış sonra vermişler Fikriye Hanım'ı. Fakat Fikriye, Mısırlıların hareminde yaşamaya bir türlü razı olmamış. Bir süre beraberlikten sonra Mısır'dan ayrılmış ve İstanbul'a gelmiş."[20]

Fakat bunun tam tersi görüşte olan Şemsi Belli, bu evliliğin doğru olmadığını Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in sözlerine dayandırarak kanıtlar. Bunun kesinlikle yanlış olduğunu vurgular.[21] Fatih Bayhan *"Ancak yaptığım araştırmada ortaya çıkan gerçek şu ki,*

[19] Movit, a.g.e., s. 132.
[20] İsmet Bozdağ, *Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında Atatürk*, 10.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s. 38.
[21] Belli, a.g.e., s. 91.

Zeynep Fikriye Hanım bir Mısırlı ile evlilik yapmamıştır. Mısırlı ile evlenen kız kardeşi Emine Melahat'tır. Yine Emine Melahat'ın ölüm yeri olarak Mısır-İskenderiye, tarih olarak da 1913 yazmaktadır."[22] sözleriyle Şemsi Belli'yi desteklemektedir.

Görülen o ki Bayhan'ın sunduğu bilgiler bu evliliğin olmadığını ispatlar niteliktedir. Hıfzı Topuz da eserinde bu evliliğin Melahat tarafından yapıldığını zaten ifade etmektedir. Fikriye Hanım'ın daha önce bir evlilik yapmış olduğunu iddia eden eserlerde Fikriye Hanım'ın bir dul olarak Mustafa Kemal'e sığındığı imajı çizilmektedir. Bu tutum da eserlerin objektif bir bakış açısıyla kaleme alınmadıklarını okuyucuya hissettirmektedir.

Sofya'ya devlet görevlisi olarak giden Mustafa Kemal kısa bir İzmir kaçamağı da yapmıştır bu sürede. Bu kaçamağında yakın arkadaşı Doktor Fikret Bey'de kalmakta ve onunla sık sık dertleşmektedir. Doktor Fikret Bey Mustafa Kemal'e Avrupa'daki gönül ilişkilerine dair dedikoduların kulağına geldiğini söylemektedir. Mustafa Kemal ise tüm bunların küçük birer kaçamak olduğunu belirtmektedir. Çünkü o, kendisini devletin bir temsilcisi olarak görmektedir ve özel hayatına dikkat etmesi gerektiğini düşünmektedir (s.58). Düşüncelerini arkadaşına açarken Fikriye hakkındaki duygularını da dile getirmiştir:

"Başka, şimdilerde şu küçük Fikriye aklıma geliyor. Üvey babamın yeğeni. Çok tatlı bir kız. Büyüdükçe güzelleşti. Şimdi on altı yaşında. Bana çok düşkün olduğunu biliyorum. Çok hoşlanıyorum Fikriye'den, ama ben hiç evlenecek durumda bir adam mıyım? Yarın ne olacağım belli mi? Yazık olur vallahi çocuğa." (s.58)

Mustafa Kemal kendisini evlilik için uygun bulmamaktadır. O bir savaşçının sahip olduğu tüm güçle vatanına dört elle sarılmış ve bu nedenle tek aşkı ülkesine hizmet ilkesi olmuştur. Her daim savaşlarda tehlikelerle geçen hayatı boyunca Mustafa Kemal hep bu düşünceyi gütmüştür. Andrew Mango onun bu özelliğini şöyle aktarmaktadır:

"... Onun için en önemli konu işiydi. Kendisine hizmet evren, ders almak isteyen, dinleyici olarak çevresinde bulunan tüm kadınların adeta romantik bir koruyucusu gibi davranırdı. Ama hiç birinin, Türk kültürünün gerektirdikleri dışında kendisinden bir istekte bulunmasına izin vermezdi. Bu duygusal düzen belki daha çocukluğunda benliğine yerleşmişti. Babasız bir evin tek oğlu olarak büyüdüğünden babalık niteliklerinin gelişmiş olması doğaldır. Olgunluk çağında kadın, erkek tüm yakın dostlarına 'Çocuk!' diye hitap ederdi. Daha küçük bir

[22] Bayhan, a.g.e., s. 48.

çocukken kadınlara karşı nazik davranmasını ama kendi bildiği yolda ilerlemesini öğrenmişti..."[23]

Yine Mustafa Kemal Sofya'dan döndüğünde Çanakkale Cephesi'ne gideceği sırada Fikriye ile aralarında şu konuşmalar geçer:

"- Ama sen beni çok şımartıyorsun küçük kız.

- Ben artık küçük kız değilim, çocuk da değilim. 18'ime bastım.

- Aferin dana. Gittikçe daha çok güzelleşiyorsun. Sana bir şey söyleyeyim mi, hiç inanmayacaksın ama ben de seni çok özledim. İleride bir gün konuşacağız bunları. Sen şimdi kardeşinden haber ver." (s.64)

Mustafa Kemal'in Çanakkale'ye gidişinin ardından genç ve güzel Fikriye için bekleyiş dolu bir on ay geçmiştir. Mustafa kemal Çanakkale Savaşı'ndan zafer çiçekleriyle döndüğünde karşısında geçen zamanla birlikte daha da büyümüş tutku ve aşkıyla Fikriye onu kapıda karşılar. Bu karşılaşmayı Topuz şöyle aktarır:

"Fikriye deli gibi Kemal Ağabey'inin boynuna sarıldı, hiç bırakmak istemiyordu. Artık çocuk da değildi, 18 yaşında olgun bir kız olmuştu. Mustafa Kemal'e "ağabey" derken "sevgilim" demek geçiyordu içinden. Bütün vücuduyla, kollarıyla, elleriyle onu sarıyordu." (s.76)

Fikriye ile Mustafa Kemal arasında bir sevgi bağı olduğu kadar kuvvetli bir iletişim de vardır. Mustafa Kemal, Fikriye ile sık sık dertleşmektedir. Bu durum Mustafa Kemal'in Fikriye'nin düşüncelerini ne kadar önemsediğini, onunla olan yarenliğinin de kendisine iyi geldiğini göstermektedir. Fikriye, Mustafa Kemal'in kendilerini ziyaret ettiği zamanlarda ve birlikte geçirecekleri Direksiyon Binası'ndaki yıllarda da göreceğimiz gibi günün yorgunluğunu almak ve yaşananları paylaşmak için önce Paşa'nın rakısını hazırlar ve uzun akşam sohbetleri yapmaktadırlar.

"-Anlatsanıza Ağabey, nasıl geçti gününüz?

-Tatsız, hem de çok tatsız. Bugün Harbiye Nezareti'ne gittim…" (s.77)

[23] Mango, a.g.e., s. 61.

Çanakkale Savaşı sırasında Selanik'te çıkan karışıklıklar ve Yunanlıların taşkınlıkları üzerine Zübeyde Hanım kızları Makbule ve Rukiye ile Akbıyık'taki Fikriye Hanım'ın ailesinin konağına yerleşmiştir. Ailesinin canına gelecek zarardan korkmuş olan Zübeyde Hanım Ragıp Bey'i İstanbul'a gelmeye ikna edememiştir. Ragıp Bey, mallarına Yunanlı el koyar endişesiyle İstanbul'a gelmeyi reddetmiştir. Ragıp Bey ve Zübeyde Hanım'ın bu dönemde ayrıldıklarını da iddia eden kimi kaynaklar vardır. Fatih Bayhan Rukiye Hanım'ın torunu Ferhat Babür'ün anlattıklarına göre çiftin ayrıldığına ilişkin bilgilere eserinde yer verir.[24] Fatih Bayhan eserinde *"Kalmak için akıllarına gelen ilk yer Fikriye'lerin evidir."*[25] sözleriyle Zübeyde Hanım'ın Vasfiye Hanım'ın evine taşınış nedenini ifade eder. Bundan ötürü Mustafa Kemal İstanbul'a Akbıyık Mahallesi'ne geldiğinde annesini orada bulacağını bilmektedir. Fakat her ne kadar Fikriye Zübeyde Hanım'ı sevip onu bir anne hürmetiyle ağırlasa da Makbule ile olan anlaşmazlıkları Zübeyde Hanım'ı rahatsız etmektedir. Zübeyde Hanım bir anne öngörüsüyle Fikriye'nin oğlundan etkilendiğini bilmekte ve Fikriye'nin oğluna olan bu yakın tavırlarından da rahatsızlığını *"...O Fikriye de ne öyle. Yapışkan mı yapışkan, gözlerini bir an senden ayırmıyor. Sana âşık mıdır, nedir? Hiç anlayamadım."* (s.80) sözleriyle dile getirmektedir. Makbule ile Fikriye'nin anlaşmazlıklarını da *"... Hem bak sana ne söyleyeceğim, Makbule Fikriye'den hiç hoşlanmıyor. Her gün bir kavga çıkıyor aralarında."* (s.80) diyerek ifade etmiştir.

Zübeyde Hanım, Makbule ve Fikriye arasındaki ilişkiden bahseden bir diğer isim de İsmet Bozdağ olmuştur. Bozdağ eserinde Salih Bozok'un anılarını aktarmıştır. Atatürk'ün yaveri Salih Bozok bu konuda şöyle söylemektedir:

"... Akaretlerdeki evlerinde hemen hep bir arada bulunmuşlar. Zübeyde Hanım Fikriye'yi sever, ama kızı Makbule, nedense Fikriye'den bir türlü hoşlanmazmış! İki de bir kapışırlar, Zübeyde Hanım araya girer, Fikriye bir süre evden uzaklaşır, sonra yine birlikte olurlarmış..."[26]

Mustafa Kemal annesinin artık bu evde durmak istememesini anlayışla karşılamıştır. Ertesi gün Beşiktaş Akaretler Yokuşu'nda -şimdi müze olarak kullanılan- bir ev tutar. Fikriye ise taşınma hadisesine tepkisini büyük bir üzüntüyle *"'A...' dedi. 'Nasıl olacak Zübeyde Hanım ve Makbule Ablam buradan ayrılacaklar mı? Kabil değil bırakmam. Hep bir arada yaşarız, ne güzel."* (s.81) sözleriyle ifade etmiştir.

[24] Bayhan, a.g.e., s. 56.
[25] A.g.e., s. 55.
[26] Bozdağ, a.g.e., s. 37.

Fakat Fikriye'nin bu tepkisine rağmen Mustafa Kemal ve ailesi Akaretler'deki yeni evlerine taşınmışlardır. Fikriye ise sık sık Zübeyde Hanım'ı burada da ziyaret etmeye devam etmektedir ve kimi zaman da onlarda yatıya kalmaktadır. Zübeyde Hanım, Topuz'un verdiği bilgiye göre Fikriye'yi seviyordur. Ama gelini olarak görmek istemiyordu. O, oğluna soylu ve ya hanedandan bir kızın yakışabileceğini düşünmektedir. Aklındaki bu düşüncelerden ötürü de Fikriye'yi küçümsemektedir. Fatih Bayhan'ın verdiği bilgiye göre Zübeyde Hanım'ın bu istekleriyle aynı doğrultuda bir olay da gerçekleşmiştir. Almanya yolculuğu öncesinde saraya sık sık giden Mustafa Kemal ile Vahdettin'in küçük kızı Sabiha Sultan birbirlerine yakıştırılmışlar ve saraylı bir tanıdıklarının aracı olmasıyla araları yapılmak istenmiştir. Sabiha Sultan çok sonraları verdiği bir röportajda Mustafa Kemal'den çok etkilendiğini fakat amcasının oğlu Faruk Bey'i sevdiği için bu evliliği reddettiğini belirtmiştir.[27] Bu durum tam da Zübeyde Hanım'ın oğluna uygun gördüğü gibi bir evliliktir. Makbule Hanım da Fikriye'yi en az annesi kadar sakıncalı bulmaktadır. O da abisine saraylı bir kızın yakışacağını düşünmektedir. Fikriye'nin bir an önce evlenip gitmesini istediğini sık sık dile getirmektedir (s.82).

Fikriye Hanım'ın ağabeyi Enver Bey birkaç kez güzel kız kardeşine arkadaşlarını önerdi, aracılık etmek istemiştir. Ama Fikriye Hanım bu düşünceye tamamen tepki göstermiştir. Enver Bey de bir zaman sonra kardeşinin Mustafa Kemal'den başka kimseyle evlenmeyeceğini anlayarak bu ısrarcılığından vazgeçmiştir (s.82)

Mustafa Kemal ve ailesinin Akaretler'e taşınmasının ardından Mustafa Kemal'in önce Edirne'ye oradan da Güneydoğu Cephesi'ne tayini çıkmıştır. Bu dönemde şanssızlığı hiç yanından eksik olmayan Fikriye Hanım ve ailesi bir yangın yaşamış ve evlerini yitirmişlerdir. Topuz eserinde Zübeyde Hanım'ın ağzından bu yangını şöyle vermektedir:

"...Onların başı dertte... Akbıyık'ta çıkan yangında oturdukları konak yandı, perişan oldular. Evden hiçbir şey kurtulamadı. Bütün Akbıyık kavruldu gitti, insanlar ortalarda kaldılar. Çadırlar kurulmuş Sultanahmet Meydanı'na. Kışta kıyamette nasıl barınırlar oralarda? Buraya geldiler. Birkaç gece bizim evde kaldılar." (s.86)

Fikriye ve ailesinin bu büyük yangından sonraki taşınma hikâyesini ve taşındıkları yeni evlerini yine Zübeyde Hanım Mustafa Kemal'e aktarmaktadır:

[27] Bayhan, a.g.e., s. 73.

"Sonra Sultanahmet'te, Yerebatan yakınlarında bir ev bulup oraya yerleştiler. Ev Kaptancıbaşılardan Macit Bey'in 24 odalı konağının karşısındaymış. O evi de Macit Bey yaptırtmış. Macit Bey onlara büyük dostluk göstermiş. Eşi Nimet Hanım da Vasfiye'ye çok yardım etmiş. Onların, Handan adında 10-12 yaşlarında bir kızları varmış, o da Jülide'ye arkadaş olmuş, Fikriye'ye de hayranmış." (s.86)

Fikriye Hanım ailesiyle kurduğu yeni düzenine tam olarak alışamadan annesi Vasfiye Hanım'ı aniden kaybetmiştir. Bayhan bu acı kaybı *"Ancak buradaki hayatlarında acı ve keder onların peşini hiç bırakmayacaktır. Çünkü çok geçmeden anneleri Vasfiye Hanım'ı kaybedeceklerdir. Evin bütün yükü Fikriye Hanım'a ve kardeşi Ali Enver'e kalacaktır."*[28] sözleriyle ifade eder. Güneydoğu Cephesi'nden İstanbul'a dönen Mustafa Kemal bu acı haberi annesinden almıştır. Vahdettin ile yapacağı Almanya gezisi öncesinde Sultanahmet'teki eve gitmiş ve başsağlığı dilemiştir. Bu ziyaret Fikriye'nin acısını az da olsa hafifletmiştir (s.96).

Almanya'dan dönen Mustafa Kemal Akaretler'deki evde Fikriye'yi göremeyince sordurmuş ve onu çağırtmıştır. Bu sırada kendisi de Pera Palas'a gitmek zorunda kalmış ve Fikriye ile olan kavuşmaları iki gün gecikmiştir. Kendisini evde bekleyen Fikriye ile buluştuklarında ise *"Fikriye nihayet buluştuk."* (s.107) sözleri ile özlemini dile getirmektedir. Bundan sonraki beraberliklerini Topuz şöyle anlatmaktadır:

"O akşam Fikriye orada kaldı. Artık çocuk değildi; 21 yaşındaydı. Ondan sonraki haftalarda da sık sık yalnız kaldılar. Bu beraberlikleri geleneğe dönüştü. İkisi de çok mutlu saatler yaşadılar." (s.108)

Fikriye bu yakınlaşmalarının ardından Kemal Ağabey'ine *Paşam* diye seslenir olmuştur. İlişkilerinin yeni bir yörüngeye taşındığının açık göstergesi olan bu sözlerle aslında Hıfzı Topuz bu aşkın gerçekliğini ve büyüklüğünü kanıtlamak istemektedir:

"Paşam, benim için çok önemlisiniz… Paşalığınız, görevleriniz, ordu kumandanlığınız beni hiç ilgilendirmiyor. Ben sizi siz olduğunuz için seviyorum. Size hayranım. Delicesine aşığım. Yarın bütün görevlerinizi yitirseniz de ordudan atılsanız da, sürgüne gitseniz de ben sizden yanayım, yüreğim sizinle çarpıyor ve çarpacak. Sizden hiçbir şey beklemiyorum. Sağlıklı olun, mutlu olun, bana yeter. Ama beni sevmediğinizi bilirsem çok mutsuz olurum. Evlenmek umurumda değil, yeter ki kadınınız olayım. Nikâhın ne değeri var. Ben sizin

[28] A.g.e., s. 64.

varlığınızla, başarılarınızla övüneceğim. Beni bırakın, gölgenize gizleneyim, düşler kurayım, sizi yalnız gecelerimin karanlıklarında yaşatayım, kalbimin başköşesinde yeriniz olduğunu bilin, bundan büyük mutluluk mu olur?" (s.111)

"Ne pul, ne para, ne tel, ne duvak, ne törenlerde sizin yanınızda yer almak, ne çoluk çocuk... sıcak nefesinizle yetineceğim. Acılarınızı ve mutluluklarınızı paylaşacağım. Hiçbir güç sizi benim yüreğimden ve kafamdan çıkartıp atamaz. Ne olur bu düşlerimi kırmayın. Bırakın bu inancımı ölümüme dek her hücremde yaşatayım." (s.112)

"...Fikriye'nin yaşamına hiçbir zaman başkası girmeyecekti. Mustafa, onun ilk ve son aşkı olacaktı. Canını verirdi o sevgili Paşası için. Onun bunu anlamış olması gerekirdi. Nasıl çılgınca ona tutkun olduğunu bilmiyor muydu? Biliyordu elbette. Bu öyle gelip geçici bir gönül eğlencesi değildi ki. Bu karasevdaydı. Ölümüne sevda. Başka türlü olamazdı ki..." (s.115)

Fikriye'nin bu aşkına karşılık Mustafa Kemal de duygularını *"Fikriye'ciğim, üzüyorsun beni. Hem de çok üzüyorsun. Seni nasıl sevdiğimi, düşündüğümü, üzerine titrediğimi biliyorsun."* (s.123) sözleriyle dile getirir.

Milli mücadeleyi başlatmayı kafasına koymuş olan ve 9. Ordu Müfettişliği görevi ile Samsun'a gidecek olan Mustafa Kemal aklındaki kişinin Fikriye olduğunu açıkça son görüşmelerinde şu sözlerle vurgulamıştır: *"... En üzüntülü günlerimde de seni düşüneceğim, en mutlu günlerimde de."* (s.123) Mustafa Kemal ve Fikriye bu son görüşmelerinin ardından tekrar ancak Fikriye'nin Ankara'ya gidişiyle bir araya gelebileceklerdir. Mustafa Kemal'in de söylediği gibi Fikriye'ye de bu davada büyük görevler üstlenmiştir (s.125).

III. DİREKSİYON BİNASI'NDA DUVAKSIZ BİR GELİN

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gitmek üzere hazırlıklarını sürdürdüğü sırada bir akşam Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağında yemeğe davet edilmiştir. Yemeğe Anafartalar Savaşı'nda birlikte çarpıştığı dostu Cevat Paşa da katılmıştır. Cevat Paşa, Mustafa Kemal'e yemek sırasında İstanbul'dan ayrılmadan padişahı da ziyaret etmesini öğütlemiştir (s.126). Bunun üzerine Mustafa Kemal padişah Vahdettin'i Samsun'a gitmek için ayrılmadan

önce ziyaret etmiştir. Bu görüşmede Vahdettin, dikkati çeken, Mustafa Kemal'i şaşırtan ve üzerinde düşündüren şu cümleleri sarf etmiştir:

"Paşa paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettik, bunların hepsi artık kitaba girmiştir, tarihe geçmiştir. Bunları unutun. Asıl şimdi yapacağınız hizmet hepsinden önemli olabilir. Paşa, paşa, devleti kurtarabilirsin." (s.129)

Vahdettin'in bu cümlelerini itinayla ve gerekli olduğu gibi cevaplayan Mustafa Kemal o akşam Şişli'deki evine dönmüştür. Ailesi ile geçireceği son gecesinde kardeşi Makbule'ye uzun bir ayrılık döneminin başlayacağını ifade etmiştir. Annesine de kendisinin gidişinden sonra çok dikkatli olmalarını öğütlemiş, İstanbul'un da Selanik gibi karışacağını ifade etmiştir (s.130).

Uykusuz geçen bir gecenin sabahında Mustafa Kemal kendisiyle birlikte yola çıkacak 21 kişi ile Galata rıhtımında buluşmuştur. Kendilerini açıkta bekleyen Bandırma gemisine tekne ile varmışlar ve yola çıktıktan az sonra da Kız Kulesi açıklarında denetlenmek üzere durdurulmuşlardır. Bu denetimi atlatan Mustafa Kemal ve arkadaşları Karadeniz'e açılmış ve 19 Mayıs günü saat 06:00'da Samsun Limanı'na girmiştir. Samsunlular Mustafa Kemal'i coşku ile karşılamışlardır.

Mustafa Kemal'in Samsun'da çeşitli yerlere İzmir'in işgalini protesto edilmesini söyleyen telgraflar yollamıştır. Bu tutumu İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmiş ve Mustafa Kemal de Samsun'da bu sıkıntılardan ötürü çok kalmak istememiştir. Bu nedenle önce Havza'ya sonra da Amasya'ya geçmiştir. Burada 6 maddelik Amasya Genelgesi'ni (21 Haziran 1919) arkadaşları ile yayınlamışlardır. Ardından Erzurum (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919) ve Sivas (4- 11 Eylül 1919) Kongreleri yapılmıştır. Mustafa Kemal'in Heyeti Temsiliye ile birlikte vardığı son durak ise Ankara (27 Aralık 1919) olmuştur. Ankara halkı da onları tıpkı Samsun halkının yaptığı gibi coşku ile karşılamıştır.[29]

Mustafa Kemal'in İstanbul'dan ayrılışının ardından geçen bir buçuk yılda Fikriye Hanım kaderindeki acı tesadüflerin son halkasını yaşamıştır. Kız kardeşi Jülide ansızın hastalanmıştır. Henüz yirmi yaşında bile olmayan Jülide'ye verem teşhisi konulmuştur. Topuz, Fikriye Hanım'ın o dönemde yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir:

[29] Kurtuluş Savaşı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1926-1927)*, 1.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2007.

"... Kız kardeşi Jülide'nin verem olduğu anlaşılmış, ağabeyi Enver de onu Heybeliada Sanatoryumu'na yatırmıştı. Jülide daha yirmi yaşında bile yoktu, günden güne sararıp soluyordu. Doktorlar genç kızın kurtuluş umudu olmadığını söylediler. Bahar aylarında Jülide acılar içinde yaşama veda etti. Merkez Efendi Mezarlığı'na, annesinin yanına defnedildi." (s.154)

Annesi, babası, ablası ve küçük kız kardeşinin ölümünün ardından Fikriye tam bir yalnızlık içindedir. Ailesinden geriye kalan tek kardeşi olan ağabeyi Enver Bey de Mustafa Kemal'in emri ile Anadolu'ya geçmiştir. Yalnız kaldığı bu dönemde Fikriye'yi Macit Bey'ler yanına almıştır. Fikriye, Sultanahmet'te 24 odalı bu konakta Macit Bey'in eşi ve kızı ile yarenlik etmiştir (s.154). Fakat Fikriye için yalnızlığından daha önemli gördüğü durum Paşa'sından uzakta oluşudur. Bu nedenle sık sık Ankara'ya gitme planları yapmaktadır. Evrenoszade Mithat Bey'den ve Fuat Ağabey'inden yardım istemiştir. Ankara'ya geçişine engel olmak isteyen Macit Bey'e de Paşa'dan Mithat Bey aracılığı ile olumlu yanıt geldiğini belirtmiştir. Macit Bey Fikriye'nin bu kararlılığından ötürü Ankara'ya bu durumu iletmiş ve gelen cevap da olumlu olmuştur. Asıl zor olan kısım ise o dönemde İstanbul'dan Ankara'ya geçmektir. Fikriye bu zor yolculuk öncesi Mustafa Kemal ile ilişkisini hiçbir zaman onaylamayan Zübeyde Hanım'a ve Makbule'ye kendisini engelleyecekleri düşüncesiyle gideceğini bildirmemiştir (s.155).

Topuz, Fikriye Hanım'ın İstanbul'dan ayrılışını şu cümlelerle tasvir eder:

"1920 Kasımı'nın ilk haftasında Fikriye, Nimet Hanım ve Handan'ın gözyaşları arasında konaktan ayrıldı. Macit Bey'le birlikte bir arabaya binerek Galata Rıhtımı'na ulaştılar. Fikriye, gözlerinden boşalan yaşları başörtüsüyle gizlemeye çalışıyordu. Yeni bir dönem başlıyordu yaşamında. Bu yol onu mutluluğa mı götürecekti, yoksa felakete mi? Herhalde İstanbul'da tek başına kalmaktan daha büyük felaket olamaz, diye düşündü." (s.156)

Fikriye'nin bindiği vapur akşam saatlerinde Ereğli'ye varmıştır. Daha önce Ereğli'de dayısının yanına gideceğini söyleyen Fikriye'ye beraberinde seyahat eden kadınlar *"Dayın seni rıhtımda bekliyordur ya biz ne yapacağız?"* diye sorduklarında onlara Fikriye Hanım, Topuz'un aktardığına göre *"Hayır, dayım burada değil, ben Ankara'ya gideceğim. Nişanlım var orada. Onu görmeye gidiyorum. Zavallı orada yalnız... Kim bakar ona? Hiç kimseden de bir şey istemez, çok gururludur. Yalnız ben anlarım onun dertlerini."* (s.157) diyerek

cevaplar. Burada önemli bir nokta Fikriye'nin Mustafa Kemal'i nişanlısı gibi görmesidir. Hıfzı Topuz da bu noktada kayıtlarda olmayan bir nişanlılık olayından bahsetmemektedir. *"Nişanlım"* sözcüğünün kurmacanın bir parçası olduğu düşünebilir ya da Fikriye'nin böyle söylemesindeki amacın Paşa'ya gerçekten çok bağlı oluşuna ya da kadınlara karşı kendi vaziyetini koruma içgüdüsüne, yalnız bir kadın olmadığı hissini kadınlara vermeye çalıştığına bağlayabiliriz. Bayhan da eserinde bu söze değinmiş ve Topuz'un kurgu gereği nişanlılıktan bahsettiğini ileri sürmüştür. Bu görüşünü şu sözleriyle açıklar:

"Ancak nişanlıma gidiyorum diye bir ifadesi yazıldığı gibi varsa o zaman yeni bir konu daha karşımıza çıkacaktır ki, "Mustafa Kemal ve Fikriye nişanlandı mı?" diye. Oysa böyle bir nişanlanma hadisesinin olmadığını biliyoruz. Muhtemelen Hıfzı Topuz kitabında kurgu yapmış olacaktır. Yoksa gemide yaşanan bu diyalogu birebir aktarması kayıtlı olmadığı sürece mümkün değildir."[30]

Özellikle kadın kahramanlarına karşı merhamet ve sevgi dolu olduğunu gözlemlediğimiz Hıfzı Topuz, burada kurmaca gereği olarak da olsa, Fikriye'nin evli kadınlara karşı kendisinin de ileride evlenecek bir kadın olarak göstermesini istemesi olağandır. Çankaya'nın duvaksız gelini olarak hayatı boyunca hep buruk sevinçler yaşayan Fikriye'nin içindeki hüznü okuyuculara hissettirmiştir.

Ereğli'de kaymakamın evinde konaklayan ve bu sürede Ankara'ya kaymakamın çektiği telgrafın cevabını bekleyen Fikriye Hanım Paşa'dan dolaylı da olsa gelen telgraflarla sevinmektedir. Paşa onun Ankara'ya geçmesinin uygun ve güvenli olan yollardan yapılmasını emretmektedir. Telgraflarda dikkati çeken bir durum Fikriye'nin önceden Paşa'nın uygun bulması üzerine yola çıkmasına rağmen Kastamonu'da Kaymakam'ın yolladığı tüm telgraflar birer vaziyet açıklar niteliktedir:

"Fikriye Hanımefendi bugün İstanbul'dan gelmiştir. Biraderi Enver Bey Ankara'ya gittiğinden ve hemşiresi Jülide Hanım da vefat ettiğinden yalnız kalmış ve bu halde artık İstanbul'da oturması imkânsız olduğundan oraya ne suretle ve hangi yolla gelmesini uygun görürseniz öyle yapılacaktır. Emrinizi beklediğimi bildiririm." (s.15)

[30] A.g.e., s. 108.

Fikriye'nin yaşadığı sıkıntıların daha önce Paşa'ya haber verildiğini okuduğumuzdan bu telgrafların nedeni Bayhan'a göre yolculuğa gerekçe gösterilmesi çabasından ileri gelmektedir.[31]

Fikriye bu telgraflar üzerine emredildiği gibi Mithat Bey ile Ereğli'den ayrılarak Kastamonu'ya geçmiştir. Kastamonu'da Posta ve Telgraf Başmüdürü'nün evinde Mithat Bey ile birlikte misafir edilmişlerdir.[32] Burada Fatih Bayhan'ın eserinde yer verdiği bir ayrıntı da bulunmaktadır. Fikriye, Başmüdür ile görüşürlerken *"Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeye gidiyorum."* ifadesini kullandığını ileri sürmektedir. Bayhan bu bilgiyi Fikriye Hanım'dan bir süre sonra Kastamonu'ya giden ve Başmüdür'ün evinde kalan Mustafa Mecdi Boysan'ın hatıralarından edindiğini belirtmektedir.[33] Bu belgeye dayanarak Fikriye'nin Paşa'ya olan aşkının büyüklüğü ve onunla kurmak istediği bağları içinde yaşattığı ve kimi zaman da açığa vurduğunu söyleyebiliriz. Fakat Hıfzı Topuz eserinde böyle bir ifadeden bahsetmemektedir.

Fikriye Hanım Ankara'da Paşa'nın kaldığı Direksiyon Binası'na zor bir yolculuğun ardından ulaşmıştır. Hıfzı Topuz buraya kadarki bölümde Fikriye Hanım'ın Ankara'ya varış mücadelesini eserinde vermiştir. Bir de Fikriye Hanım'ın gelişinin Mustafa Kemal Paşa tarafından nasıl karşılandığına da değinmiştir. Hıfzı Topuz'un verdiği bilgiye göre Mustafa Kemal Ankara'ya 1919 sonlarında ilk geldiğinde Keçiören yolu üzerindeki Ziraat Mektebi'nde kalmış ve o yılı takip eden yaz aylarında da Ankara Garı'ndaki Direksiyon Binası'na taşınmıştır. Atatürk'ün o dönemdeki yaşantısını *"...Orası hem Paşa'nın çalışma bürosu, hem de eviydi. Orada yatıp kalkıyor, kendisine Sivas'tan beri yanında olan Bekir Çavuş bakıyordu. Evde hiç kadın yoktu."* (s.161) sözleriyle betimlemektedir. Buradan anlaşılıyor ki Mustafa Kemal'in yaşantısında işlerini görecek bir kadın, yaşadığı evi çekip çevirecek bir kadın eli yoktur. Her ne kadar Bekir Çavuş, Mustafa Kemal'in yanında olsa da bir kadının eksikliğinin duyulduğu Fikriye'nin köşke çağrılması nedeniyle aşikârdır. Salih Bozok anılarında bu durumu *"...Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçince Paşa'nın çamaşır, yatak, çarşaf gibi kirlileri yıkayacak, elbiselerini ütüleyecek birine ihtiyacı olmuştur."*[34] Bu durumu Fatih Bayhan eserinde Salih Bozok'un anılarına değinerek *"Demek ki direksiyon Binası'nda temizlik, çamaşır ciddi bir sorun halini almıştı. Ama bundan daha önemlisi*

[31] A.g.e., s. 110.
[32] A.g.e., s. 113.
[33] A.g.e., s. 113.
[34] Bozdağ, a.g.e., s. 38.

Paşa'nın özel işleri aksıyordu. Erkek yardımcıları vardı ama bir kadının hizmeti farklı olurdu tabii ki."[35] cümleleriyle ifade eder.

Daha önce Fikriye Hanım'ın Ankara'ya geçiş için Evrenoszade Mithat Bey'den yardım istediğini belirtmiştik. Mithat Bey de bu nedenle Ankara'da Mustafa Kemal'in evine bir kadın elinin değmesinin gerekliliği üzerine Paşa'ya Fikriye'yi Ankara'ya getirtmesinin doğru bir karar olabileceğini belirtmiştir. Hıfzı Topuz bu konuşmayı şöyle aktarmaktadır:

"Bir süre sonra Evrenoszade Mithat Bey Kemal Paşa'ya Fikriye Hanım'ı anımsattı. Çünkü Fikriye'nin Mustafa Kemal'e büyük bir sevgiyle bağlı olduğunu biliyordu. 'Paşam', dedi 'Fikriye'yi buraya getirtirseniz, o size çok iyi bakar, evinizi derleyip toplar, düzene sokar, yemeğinizi hazırlar, hem de kendisi çok mutlu olur.'

Mustafa Kemal'e bu öneri çok tatlı geldi. Fikriye'nin kendisini nasıl bir aşkla sevdiğini çok iyi biliyordu. Sık sık birlikte olmuşlar, aralarında duygusal bir bağ kurulmuştu. Fikriye bu bağı geliştirmeye çok özen gösteriyordu. Mustafa Kemal de çok hoşlanmıştı Fikriye'den. Kız onun için kul köle oluyor ve onun bütün sorunlarını paylaşıyordu." (s.161)

Salih Bozok anılarında Evrenoszade Mithat Bey'in bu teklifini şöyle anlatır:

"Mustafa Kemal Paşa'nın Selanik günlerinden dostu Mithat Bey vardır, Ankara'ya geldi. Paşa ile çok yakın arkadaşlığı olduğu için, bir ara kendisine ev işlerini çekip çevirecek bir kadına ihtiyacı olduğunu hatırlatmış. Paşa da adam bulamadığını söyleyince Mithat Bey, niçin Fikriye'yi Ankara'ya getirtmediğini sormuş. Gerçekten Fikriye, biçilmiş kaftan gibi bu işe uygun kadındı. Mithat Bey, bunu kendisine iş edindi ve bir gün Fikriye Hanım ile birlikte Ankara'ya geldi."[36]

Ali Kılıç, Fikriye'nin gelişini anılarında şöyle aktarır:

"Gazi'nin Sivas Kongresi'nden itibaren beraberinde bulunan Bekir Çavuş isminde sadık bir adamı vardı. Her işini bu Bekir Çavuş yapardı. Bekir Çavuş, Gazi'ye candan bağlıydı. Onu rahat ettirmek için canını feda edercesine çalışırdı. Varı, yoğu, nesi varsa açıkta, hep Bekir Çavuş'un elinde idi. Gerçi Gazi'nin işlere nezaret edecek yaverleri, daire müdürleri ve

[35] Bayhan, a.g.e., s. 96.
[36] Bozdağ, a.g.e., s. 38.

başka sair arkadaşları yok değildi. Fakat ne de olsa eve bir kadın eli ve bir kadın idaresi lazımdı."[37]

Mustafa Kemal'in Fikriye Hanım hakkındaki düşüncelerini verirken Hıfzı Topuz, Paşa'nın onu çok beğendiğini ve kendisine gösterilen ilgiden çok memnun kaldığını belirtmiştir. Mustafa Kemal duygusal biridir. Bu nedenle kendisine gösterilen bu ilgiyi unutmamıştır. Hıfzı Topuz, Mustafa Kemal'in bu ilgiden kimi zaman sıkıldığını ve özgürlüğün kısıtlanmamasını istediğini belirtse de kendisini ilk kez onun kollarına bırakan genç ve güzel Fikriye Hanım'dan vazgeçemediğini de belirtmektedir. Zübeyde Hanım'ın ve Makbule Hanım'ın Fikriye'yi sevmemeleri de Topuz'a göre bu ilişkinin gelişememesinin sebeplerindendir (s.162). Bu düşüncelerin ışığında Mustafa Kemal'in *"Çağırın Fikriye'yi gelsin."* (s.162) diyebilmesinin ardında Topuz, Paşa'nın kadınsız kalmasının, yalnızlığının da etkili olduğunu savunmaktadır (s.162). Fikriye Hanım'ın yolculuğu esnasında Mustafa Kemal'in hazırlıkları da eserde şöyle anlatılmaktadır:

"Önce Ereğli'den, sonra da İnebolu ve Kastamonu'dan aldığı telgraflar Mustafa Kemal'i heyecanlandırdı. Fikriye ile birlikte geçirecekleri günlerin düşüyle planlar kurmaya başladı.

Birlikte yaşayacaklardı ama yine de Fikriye'ye ayrı bir yatak odası gerekiyordu. Onun bir dolabı, bir tuvalet masası da olacaktı. Nihayet eve bir kadın eli değecekti. Her şey Fikriye'nin zevkine göre düzenlenecekti." (s.162)

Fikriye Hanım ve Mithat Bey Direksiyon Binası'na vardıklarında onları nöbetçi Ali Metin karşılamıştır. Salih Bozok ile çalışmakta olan Mustafa Kemal'e misafirlerinin olduğunu Bekir Çavuş bildirmiştir. Paşa hemen giriş kattaki salona inmiş ve heyecanla Fikriye'yi kucaklamıştır (s.162). Bu buluşmayı Topuz şöyle nakletmiştir:

"- Çok merak ediyordum seni çocuğum, dedi. "Nasıl aştın bu yolları? Sonunda sağ salim gelebildin ya…

- Sağ olsun Mithat Bey beni hiç yalnız bırakmadı Paşam. Oh… Nihayet size kavuştum. Artık ölsem de gam yemem. Hala gözlerime inanamıyorum. Siz karşımdasınız! Çok şükür, çok şükür Allah'a. Mutluluğumu size anlatmama imkân yok. Oh, Paşam, biricik Paşam benim." (s.163)

Fikriye Hanım'a tahsis edilen odadan Ali Metin, hatıralarında şöyle bahsetmektedir:

[37] Oğuz Akay, *Gazi Fikriye ile Neden Evlenmedi?Latife ile neden Evlendi?*, 1.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 9.

"Fikriye Hanım'a ayırdığımız odada evvelce ben yatıyordum. Odada bir kanepe ve birkaç koltuktan başka bir şey yoktu. Siyah renkte bir mektep karyolasının üzerine tahtalar dizerek yatak hazırlamıştım. Binanın her tarafı çıplak denecek kadar eşyasız idi. Çankaya Köşkü'ne taşınıncaya kadar Fikriye Hanım burada hayli mahrumiyet çekti."[38]

İlk buluşmalarının ardından ertesi sabah Fikriye, Paşa'ya güzel bir kahvaltı hazırlamış ve Mustafa Kemal'i uyandırmıştır. Mustafa Kemal bu ilgiden çok hoşlanmıştır. Topuz eserinde, *"...İlk kez eve bir kadın eli değiyordu. Fikriye çiçek gibi bir sofra hazırlamıştı. Ne kadar özenmişti Mustafa Kemal böyle bir sabah kahvaltısını. Bu kahvaltı zevkini çoktan unutmuştu."* (s.164) sözleriyle Mustafa Kemal'in düşüncelerini belirtir. Fikriye, Mustafa Kemal'i uğurladıktan sonra gün içerisinde evi temizlemeye ve eksikleri gidermeye koyulmuş ve evi yaşanabilir bir mekân olarak düzenlemeye başlamıştır. Mustafa Kemal Bekir Çavuş'u da onun emrine vermiştir. Fakat Salih Bozok'un anılarından öğrendiğimize göre bunca erkeğin arasında bir kadının yaşamaya başlaması Paşa dışında herkes tarafından yadırganmıştır. Bu noktada Fikriye Hanım'a en çok karşı çıkan da Bekir Çavuş olmuştur. Bekir Çavuş Fikriye'nin kendisini Mustafa Kemal'den uzaklaştıracağını düşünmektedir. Fakat Salih Bozok böyle olumsuz bir durumun gerçekleşmediğini Fikriye'nin Bekir Çavuş'un emrine girmiş gibi göründüğünü belirtir. *"Bekir Çavuş çoktandır arayıp da bulamadığı yardımcıyı görünce, Fikriye'ye dört elle sarıldı."*[39] sözleriyle Fikriye'nin kendisini hızla kabullendirdiğini ifade etmektedir. Fakat Bozok da ilk önceleri diğerleri gibi düşündüğünü saklamamıştır. *"Ben kendi kendime bu Fikriye Hanım'ın bir süre sonra İstanbul'un kısa yolunu sormaya başlayacağına inanıyordum."*[40] diyerek düşüncelerini ifade etse de Fikriye Hanım'ın varlığının getirdiği düzen ve sıcaklığı da *"...kısa bir zamanda kendisini bütün Çankaya'ya benimsettikten başka, Atatürk'ün arkadaşlarının da saygısını kazanmasını bildi."* cümleleriyle belirtmiştir.

Fikriye Hanım bundan sonra Direksiyon Binası'nın hanımı olmuştur. Herkes onu sevdiği kadar ona saygı da göstermektedir. Fikriye evi kendi zevkine göre döşemiştir. Paşa'nın akşam sofralarını hazırlayıp misafirleri ağırlamaktadır (s.171). Bir gün Fikriye Hanım'ın hayatta kalan tek akrabası, ağabeyi Ali Enver Bey Direksiyon Binası'na kız kardeşini ziyarete etmiştir. Kardeşinin nikâhsız bir beraberlik içinde olduğuna içerlemiş ve çok tehlikeli bir yolda olduğunu kardeşine hatırlatmaya gelmiştir. Fikriye ise ağabeyine Mustafa Kemal ile

[38] A.g.e., s. 12.
[39] Bozdağ, a.g.e., s. 39.
[40] A.g.e., s. 39.

evlendiklerini söylemiştir. Bu habersiz evliliğe içerleyen Ali Enver, kardeşini dinledikten sonra buruk bir şekilde Direksiyon Binası'ndan ayrılmıştır (s.171).

Topuz, Mustafa Kemal ile Fikriye'nin evliliğini eserinde Fikriye'nin ağzından anlatmaktadır. Mustafa Kemal'in Fikriye ile evlenme kararını vermesindeki amacı Topuz, Ata'nın ağzından şöyle aktarır:

"Çocuğum, sana bu akşam hiç beklemediğin bir şeyler söyleyeceğim. Seninle evlenmeye karar verdim. Bunu ne zamandır düşünüyordum. Sen buraya gelince durum çok değişti. Seninle aynı evde yaşıyoruz. Bu olayı bir gün bana karşı kullanabilirler. Evime genç bir kız kapattığımı ve onunla geleneklerimize uygun olmayan bir şekilde ilişki kurduğum söylenebilir. Böyle bir duruma düşmemizi istemem. Eğer bu nikâhlanma düşüncesi sana da uygun geliyorsa hemen gerekeni yaparım." (s.172)

Topuz, Mustafa Kemal söylentilerin çıkmasından korktuğunu ve muhaliflerin bu durumu kullanmasından çekindiğini belirtmektedir. Eserde, İkdam gazetesi temsilcisi Yakup Kadri'nin Ankara'ya gelişinde Paşa'nın özel hayatı ile ilgili kulağına gelenlere notlarında yer vermesine de dikkat çekilmiştir. Bu notlar Paşa'nın özel hayatı ile ilgili çıkan dedikoduların belgesi niteliğindedir.

"Demek ki Mustafa Kemal'in özel yaşamıyla ilgili dedikodular çıkarılıyordu. Paşa da bunları tahmin edebildiği için gereken önlemleri almış ve Fikriye ile ilişkini sağlam temellere oturtmuştu." (s.178)

Fatih Bayhan eserinde bu evliliğin Fikriye'nin Ankara'ya gelişinden üç hafta sonra yapıldığını not düşmektedir.[41] Fakat Bayhan, yaptığı araştırmaların hiçbirinde bu evliliğin izlerine rastlamadığını da belirtmektedir. Atatürk'ün en yakını olan Salih Bozok da Kılıç Ali de evin hanımının Fikriye olduğunu ama yine de böyle bir evliliğin olmadığını ifade etmektedirler.[42] Bayhan'a göre bu evlilik ile ilgili tek belge Hıfzı Topuz'da mevcuttur. Ona göre Hıfzı Topuz, nikâhı kıyan kişinin ailesinden ve şahitlerden edindiği bilgilere sahiptir.[43] Çalışmada kullandığımız kaynaklardan birisi olan Salih Bozok'un anılarında da bu evlilik ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bozok, bu evliliğin imkânsızlığını *"Bugün düşünüyorum da, Latife ortaya çıkmasaydı acaba Fikriye için Mustafa Kemal Paşa ile*

[41] A.g.e., s. 140.
[42] Bayhan, a.g.e., s. 146.
[43] A.g.e., s. 147.

evlenme ümidi var mıydı? Hayır, böyle bir ihtimal yine yoktu, sanırım…"[44] cümleleriyle dile getirmektedir. Fakat bu evliliğin imkânsızlığının nedenini de şöyle anlatır:

"Sonra birden aklıma, incecik endamı, kapkara derin gözleriyle Fikriye geldi. Cız etti yüreğim. Ama yine de başka çare yoktu. Mustafa Kemal Paşa, kırk yıl bir kazanda kaynasa Fikriye ile evlenemezdi. Çünkü onun için Fikriye ile evlenmek annesinden ve kardeşinden olmak demekti! Paşa, ne annesini ne de kardeşini gücendirmeyi göze alabilirdi!"[45]

Hıfzı Topuz da Salih Bozok'un bu düşüncelerini destekler nitelikteki şu ifadeleri Mustafa Kemal'in ağzından *"Çocuğum, nikâhımızın duyulmasını istemiyorum. Çünkü her şeyden önce annemin rızasını almam gerek. Bunu alacak zamanımız yok."* (s.173) verir. Fakat Salih Bozok'un aksine Zübeyde Hanım'ın bu evliliğe kızmayacağını sadece nikâhta bulunmak isteyeceğini belirtir:

"O seni kendi kızı gibi sever ama izin almadan evlenirsem ona büyük saygısızlık etmiş olurum. Çok bozulur ve beni hiç affetmez. Ortalık düzelince bu işi hallederiz. Ama şimdilik duyurmayalım." (s.173)

Bu tartışmalara *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Duygu ve Düşünce Dünyasında Kadının Yeri* adlı çalışmada ise söz konusu nikahın hiç bir zaman gerçekleşmediği üzerinde durulmakta ve bu düşünce *"Mustafa Kemal herhangi bir evlilik ihtimalini kapatmak için 'Ama ben vatanımla evliyim.' demişti. Bu konuda kimseye ümit vermek istemezdi., bunu da hemen hemen hiç yapmamıştı."* cümleleriyle desteklenmektedir.[46]

Hıfzı Topuz, nikâhın Mustafa Kemal'in isteği üzerine bir imam tarafından değil Şeriye Vekili tarafından kıyılmasına da değinmiştir. Mustafa Kemal imam tekelinde yapılan nikaha karşı durmaktadır. İki gün sonra da hem din adamı hem de devletin bir temsilcisi olan Şeriye Vekili Mustafa Fehmi Efendi nikâhlarını kıymıştır. Şahitleri Fuat Bey ve Muzaffer Kılıç olmuştur. Bu nikâhın gizliliği üzerine eserde Topuz, Fikriye'nin ağzından Mustafa Fehmi Efendi'nin şahitlerden nikâhı gizli tutmaları, ailelerine dahi söylememeleri yönünde söz de aldığını da aktarmaktadır. Topuz, bu sayede nikâhın en yakınlardan bile gizlenmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır (s.175). Topuz, nikâhtaki mihri muaccel ve mihri müeccelin

[44] Bozdağ, a.g.e., s. 45.
[45] A.g.e., s. 102.
[46] Ertuğrul Koşar, "*Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Duygu ve Düşünce Dünyasında Kadının Yeri*", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2007), s. 49.

miktarını da vermektedir (s.175). Topuz'un rakamları da kullanması nikâhın gerçekleşmiş olma ihtimalini de yükseltmektedir.

Bayhan'ın üzerinde durduğu ve bizimde çalışmamızda dikkat çekmek istediğimiz bu gizli nikâhın sebebinin Salih Bozok'un yukarıda ifade ettiği gibi olması muhtemeldir. Mustafa Kemal, annesi ve kardeşinin tepkisini çekmek istememiş ve bu nedenle gizli bir nikâhlanmaya gitmiş olabilir. Bunun yanı sıra birlikte yaşadığı kadınla nikâhlanması da dedikodulara engellemek ile açıklanabilir. Bu konuda kesin bir bilginin verilememesi belgelerin olmamasına dayanmaktadır. Hıfzı Topuz'un adını verdiği nikâh şahitleri de şimdi hayatta olmadıklarından ve herhangi bir belge bırakmadıklarından bu nikahın kesinliği üzerinde durmamaktayız. Topuz, şahitlerin aileleriyle yakınlık içinde olduğunu da vurgulamaktadır. Fakat *Gazi ve Fikriye* romanının son sözünde bunun üzerinde durulmuş ve Mustafa Kemal'in bu evlilikteki amacının Fikriye'yi koruma endişesi olduğu belirtilmiştir. Fikriye'nin de gizli nikâhtan kimseye bahsetmediğini, yakınlarındakilerinse evlilik olayını hiç durmadıklarını belirterek kesin bir yargıya varmadan romanın ikilem üzerine kurulduğu not düşülmüştür. Eserde Halide Edip'in şu sözlerine de yer verilmektedir:

"... Ben inanıyorum ki Mustafa Kemal'e, anasının dışında, mevki için değil de sırf kişiliği için bağlı tek kadın odur. Ne var ki kendisini Paşa'nın nikâhına aldıracak kadar becerikli görünmüyor. Ama Fikriye, bunun bir gün olacağına inanıyor. Onun ömründe tek bağlandığı erkek Mustafa kemal Paşa'dır. Onu kaybederse hayatını da kaybeder." (s.177)

Bununla birlikte eserde şu sözlerle Mustafa Kemal ile Fikriye'nin duygu dünyaları şöyle resmedilmiştir:

"... Ne var ki, Fikriye'yi kendine yaşam boyu sürecek bir eş olarak seçmemişti. Hiçbir zaman ona böyle bir söz söylememiş ve umutlandırmak istememişti. Halide hanım'ın gözlemlerinden de bu çıkıyordu. Fikriye'nin yaşamında hiç başka bir erkek yoktu ve olmayacaktı. O yalnız Paşasına âşıktı. Onun bütün dramı buradaydı. Bu aynı zamanda Mustafa Kemal'in de dramıydı. Çünkü o Fikriye'ye hiçbir zaman âşık olamamıştı. Ama onu bunalımlara sürüklememek için de çeşitli yollar aramıştı. Zaten zarifliği, inceliği, nezaketi, duygusallığı başka türlü davranmasına engeldi. İşte bu koşullar Mustafa Kemal'in duygusal alanda mutsuzluğunun nedeniydi. Ve Mustafa Kemal bu soruna çözüm bulamadı." (s.180)

Evlilikleri için bir belge elimizde olmasa da Fikriye'nin Direksiyon Binası'nın hanımı sayıldığına dair pek çok kaynağa ve bilgiye sahibiz:

"Yaverlerden mutfak personeline kadar birçok insanın söküğü Fikriye'den sorulur oldu. Çok kısa bir sürede Fikriye, Bekir Çavuş'a ve yaptıkları işlerin hiçbirine ilişmeden, Bekir Çavuş'la birlikte işleri ele almasını bildi. ...Çankaya'nın tek hâkimi Fikriye oldu ve bu hâkimiyetini -Bekir Çavuş dâhil- kimse yadırgamadı. Çünkü önce istasyondaki ev, sonra Çankaya, Fikriye'nin elinde yaşanır hale geldi.... Bu marifet çok az insanda hele çok az kadında vardır. Paşa'nın yalnız ihtiyaçlarını karşılamıyor, ona arkadaşlık da ediyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, çeşitli zamanlarda, özellikle sabahları Fikriye'yi yanına alarak yürüyüşe çıkar ve bu yürüyüşlerden çok hafiflemiş olarak dönerdi."[47]

"Fikriye Hanım her geçen gün hepimizde çok iyi tesirler bırakmaya başlamıştı. Çok sakin, temiz kalpli ve becerikli bir hanımdı. Uzun boylu, balıketinde, siyah gözlü ve kumral saçlı ve oldukça tahsilli çok güzel bir hanımdı. Bulduğumuz binayı temizleyip güzel bir ev haline getirinceye kadar çok uğraştı. Binaya perdeler almış, onları dikiş makinesi olmadığı için günlerce çalışarak eliyle dikmişti. Her tarafa çiçekler konmuş, tabldot düzelmiş, yemekler intizama girmişti. Senelerden beri elbise ve çamaşırları ütü ve kola görmeyen Atatürk, Fikriye Hanım'ın gelmesiyle muntazam giyinmeye ve yemek yemeye başlamıştı."[48]

"Fikriye Hanım yirmi beş otuz yaşlarında, terbiyeli, nazik, cidden ev kadını idi. Kendine mahsus sempatik bir hali de vardı. Az zamanda iyi hali ve iyi muamelesi ile muhite kendisini çok sevdirdi. Biz de onu çok sever, kendisine hürmet ederdik."[49]

Halide Edip Adıvar da *Türkün Ateşle İmtihanı* adlı eserinde Fikriye Hanım'ı şöyle anlatmaktadır:

"Bu güzel kadın her türlü yardıma hazırdı. Çok tatlı ve mahzun bir sesi vardı. Epeyce konuştuk. Herhalde Mustafa Kemal Paşa'ya çok derin bir suretle bağlıydı. Onun kadın dostlarından çekiniyordu. Bu kadın, Mustafa Kemal Paşa'nın evini gayet iyi idare ediyor ve hemen herkesin saygısını kazanıyordu. Kendisini almak isteyen birçok adamakıllı erkek olmasına rağmen kabul etmiyordu. İnanıyorum ki, Mustafa kemal Paşa'nın anası müstesna, kendisine mevkii için değil sırf şahsı için bağlı tek kadın bu idi. Ne var ki kendisini nikâhla aldıracak kadar becerikli değildi. Bununla beraber bir gün olacağına inanıyordu. Ömründe

[47] Bozdağ, a.g.e., s. 40.
[48] Akay ,a.g.e., s. 12.
[49] A.g.e., s. 13.

tek bağlandığı erkek Mustafa Kemal Paşa idi. Onu kaybederse insan hissediyordu ki, hayatını da kaybedecekti. Gözlerinin ve ağzının garip cazibesi hala hayalimdedi."[50]

Mustafa Kemal'e bir süre sonra yaşadıkları Direksiyon Binası yetmemeye başlamıştır. Çankaya sırtlarında Bulgurluzadelerin köşkü Paşa'ya en uygun köşk olabileceği konusunda önerilmiştir. Mustafa Kemal buna tek başın karar vermek istememiş ve Fikriye'ye danışmak istemiştir. Fikriye Hanım, Ruşen Eşref, Salih Bozok ve Muzaffer Kılıç hep birlikte Çankaya Köşkü'nü görmeye gitmişler ve çok beğenmişlerdir. Köşk hem savunma açısından hem de büyüklüğü açısından uygun Mustafa Kemal tarafından da uygun bulunmuştur (s.176). Köşkün onarım ve donatımı Fikriye Hanım'a verilmiştir. Fikriye Hanım, her sabah günlük işlerini tamamladıktan sonra Çankaya'daki tamiratı denetlemeye gitmektedir. Gerekli tadilatın ardından köşke 1921 yılının bahar aylarında taşınılmıştır. Köşkte geçen günleri Hıfzı Topuz şöyle anlatmaktadır:

"... Köşk Fikriye'nin zevkine göre döşenmişti. Mustafa Kemal'in yakınları sık sık Köşk'e geliyorlar ve rakı sofraları geç saatlere kadar sürüyordu. O günler Fikriye'nin en mutlu olduğu günlerdi. Köşkün hanımefendisi oydu. Çoğu zaman Paşa'nın arkadaşları eşleriyle birlikte geliyorlar ve Mustafa Kemal herkesle ayrı ayrı ilgileniyordu. Hiç kimse Paşa'nın Fikriye Hanım'la evli olup olmadığını araştırmıyor ve ona Mustafa Kemal'in eşi gibi davranıyordu." (s.176)

"Köşk'ün her şeyi ondan soruluyordu. Pencerelerine perdeleri bile kendi zevkine göre döşemişti. Tüm bu davetler, sofralar kurulurken Fikriye Hanım ve Mustafa Kemal arasındaki ilişki konusunda kimsenin bir söz etmemesi dikkat çekmektedir.

Köşkte yeni hayatta bazı renkli akşamlar yaşanmaya başlanmıştı. Fikriye Hanım Köşk'e bir piyano aldırmış ve eğitimini ilerleterek güzel güzel çalmayı öğrenmişti. Mustafa Kemal Köşk'te sofraların kurulduğu bazı akşamlarda 'Haydi Fikriye, söyle…' diyerek O'nun piyano çalmasını ister, bazen de iyi çalabildiği udundan sanat müziği isterdi."[51]

Fikriye'nin Çankaya'nın Hanımefendisi olduğu dönemde Mustafa Kemal aynı zamanda cephelerdeki durumu da yönetmektedir. İnönü Savaşı'nda yenilen Yunan ordusu büyük saldırıya geçmiş ve Kütahya Dumlupınar hattında hazırlıksız yakalanan Türk ordusunu güçsüz bırakmıştır. Savunma yapılmış fakat başarılı olunamamıştır. Cepheden çekilen Türk

[50] A.g.e., s. 16.
[51] Bayhan, a.g.e., s. 174.

askerlerinin perişanlığı Ankara'da bir panik havası estirmiştir. Meclis'in Kayseri'ye taşınması gündeme gelmiş, Kayseri Lisesi'nin toplantı salonu meclisi ağırlayacak duruma getirilmiş ve Kayseri'ye göçler başlamıştır. Ankara'da bu konuda yoğun tartışmalar yapılmış, yaklaşan tehditten biran önce kaçılmasını savunan meclis üyeleri ile bunu istemeyen üyeler arasında tartışmalar sürmektedir. Tüm bu kargaşa içinde Fikriye Hanım, güçlü kişiliğini sürdürmüştür. Salih Bozok onun bu tutumunu *"...O günlerde de Fikriye hiç renk değiştirmemiştir. Paşası ve Bekir Çavuşu ile Ankara'yı parmağının ucunda döndürüyordu..."* [52] sözleriyle dile getirmektedir.

Tekâlif-i Milliye Emirleri'nin (25 Temmuz – 5 Ağustos) ardından ordu Büyük Taarruz için hazırlanmıştır. Mustafa Kemal, meclis tarafından tüm yetkileri elinde barındırabileceği *"Başkomutan"* unvanını almıştır. Mustafa Kemal bu yetkinin ardından Genelkurmay'da sabahlar olmuş ve Fikriye'yle görüşemez olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa bu dönemde uykusuz geçirdiği gecelerin sabahında bir kahveyle güne tekrar başlamakta ya da ancak böbrek sancısı tuttuğunda Çankaya'ya gidip bir saat dinlenebilmektedir (s.184). Bu yoğun geçen günlerin ardından Türk ordusu 23 Ağustos sabahı büyük bir saldırıya geçmiş ve Yunan ordusunu 13 Eylül 1921 yılında Sakarya bölgesinden atmıştır. Çekilen Yunan ordusuna karşılık artık güçlenen bir Türk ordusu bu savaşla yaratılmıştır. Yunan ordusu batıya doğru çekilirken Türk ordusunun saldırıları devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa Sakarya Meydan Muharebesi ile Başkomutanlık Meydan Muharebesi arasında geçen on ayı Ankara'da bir yandan savaşa hazırlanırmış bir yandan da Fikriye ile geçirmiştir.

Mustafa Kemal Ankara'ya gelişinin ardından geçen süre yine çok yoğun geçmiştir. Meclis hem dış güçlerle anlaşmalara ve paktlar imzalamaya devam etmiş hem de İstanbul Hükümeti ile ilişkileri hareketli geçmiştir. Fakat bu dönemde Mustafa Kemal'i en çok mutlu eden olay annesi Zübeyde Hanım'ın Ankara'ya gelişidir (s.187).

Fransız romancı Claude Farrere'in Türkiye'ye gelişi üzerine Mustafa Kemal İzmit'te onun adına bir çay partisi düzenlemiştir. Bunun nedenini Topuz, *"...Mustafa Kemal de Fransız kamuoyunu kazanmak için Claude Farrere'in desteğini elde etmeyi düşünüyordu."* (s.187) cümleleriyle açıklar. Bu partiden ve Mustafa Kemal'den çok etkilenen romancı Fransa'ya döndükten bir süre sonra çektiği telgrafında Mustafa Kemal'e, Fransızların desteğinin tam olduğunu bildirmiştir (s.189).

[52] Bozdağ, a.g.e., s. 41.

O dönemde Mecdi Bey ile evli olan Makbule Hanım, annesi ile birlikte İstanbul'da kalmaktadır. Paşa, İzmit gezisinden yararlanarak annesini ve kız kardeşini Ankara'ya getirtmek istemiştir. Makbule Hanım'ın eşi Makbule Hanım'ın ve Fikriye'nin anlaşamadıklarını bilmekte ve bu nedenle Mustafa Kemal'e karşı çıkmışsa da başarılı olamamıştır. Mustafa Kemal de Zübeyde Hanım'ı karşılamak üzere Fikriye Hanım ve Fuat Bey'i önceden İzmit'e yollamıştır. Buluşmanın öncesinde Zübeyde Hanım'ın duygularını Topuz şöyle belirtmektedir:

"Zübeyde Hanım üç yıllık bir ayrılıktan sonra oğluna kavuşabileceği için çok mutluydu. Hemen bavulunu hazırladı. Makbule Hanım da kaç yıldır ağabeyini görmemişti. İzmit'e gitmeye can atıyordu. Ama Fikriye'yle karşılaşmanın birtakım sorunlar yaratacağını da biliyordu. Aralarında, on yıl öncesinden başlayan gerginlikler vardı. Makbule Fikriye'den tam on iki yaş büyüktü. Ama Fikriye'ye hiç söz geçiremiyordu." (s.189)

Fikriye Hanım, Makbule'den hiç hoşlanmamaktadır. Makbule Hanım da Fikriye'nin bir gün ağabeyiyle evlenmesinden korkmaktadır. Özellikle Fikriye'nin Ankara'da Paşa ile yaşaması Makbule Hanım'ı korkutmaktadır (s.189). Fikriye Hanım ile Makbule Hanım'ın buluşmaları da bu tatsız hava içinde geçmiştir. Fikriye Hanım, annesi gibi sevdiği Zübeyde Hanım'ı ise sevgiyle kucaklamıştır. Ertesi gün Fikriye Hanım ile Makbule Hanım arasında yemekte küçük bir sorun yüzünden büyük bir tartışma çıkmış ve ertesi gün Mustafa Kemal İzmit'e geldiğinde Ankara'ya Makbule'nin gelmemesinin daha uygun olduğuna karar verecektir (s.190). Topuz'un verdiği bilgiye göre, Zübeyde Hanım için köşkte bir oda ayrılmış ve Fikriye de bu odayı döşemiştir. Fikriye artık Zübeyde Hanım'a kayınvalidesi gibi davranmaktadır (s.190). Fakat Zübeyde Hanım her ne kadar kimseyi kırmak ve üzmek istemese de annelik hisleriyle bu yakınlığın evliliğe dönüşmesinden korkarak Fikriye'nin Gazi'nin evinde yaşamasından dolayı rahatsızlık duymuştur.[53]

Zübeyde ve Makbule Hanımlar bu evliliğin önüne geçmek için çeşitli yollara da başvurmuşlardır. Hıfzı Topuz eserinde bu girişimlerden bahsetmemektedir. Fakat kaynaklarda Büyük Taarruz'dan önce Mustafa Kemal'e Bulgurluzadelerin kızının istendiği de yer almaktadır. Fatih Bayhan, *Fikriye Hanım* adlı eserinde bu olayı şöyle anlatır:

"Büyük Taarruz'dan az önce yaşanan bu hadiseden sonra Mustafa Kemal'in Fikriye ile evlenme ihtimaline karşı yine Zübeyde Hanım ve Makbule Hanım bir adım atacaktır. Atılan adımın adresi bu kez Ankara eşrafından Bulgurluzadeler olarak bilinen ve çok varlıklı olan

[53] Bayhan, a.g.e., s. 189.

ailenin kızıdır. Zübeyde Hanım ve Makbule Hanım Mehmet Bey'in kızını Mustafa Kemal'e münasip görürler ve evlenme işini planlayarak konuyu Mustafa Kemal'e açarlar.

Her ikisinin de tek korkusu işler düzeldiğinde Mustafa Kemal'in bu Fikriye ile evlenebilecek olmasıdır. Bunun önüne geçmek için böyle bir işe aracı olurlar."[54]

Oğuz Akay da Ahmet Çavuş'un anılarına eserinde yer vermiştir:

"O günler Gazi'ye Ankara eşrafından Bulgurluzade Mehmet Bey'in kızını vermek istediler. Fakat Gazi: 'Vatanı kurtaralım, memleket selamete çıksın. Ondan sonra evlenme konusunu düşünürüm.'demişti. Zübeyde Hanım vişne ağaçlarının arasında kızı Makbule Hanım'la oturuyorlardı. Ben de yakında idim. Atatürk'ün Bulgurluzadelerin kızı ile evlenmeyi bu sözlerle reddettiğini Zübeyde Hanım'ın kızı Makbule söylüyordu. [55]

Bu dönemde hem Zübeyde Hanım hem de Fikriye içten içe hastalıklarla boğuşmaktadırlar. Zübeyde Hanım'ın kalp sağlığı, Fikriye'nin ise solunum yollarındaki problemler ikisini de güçten düşürmüştür. Fikriye'nin eski canlılığı, dinmek bilmez hareketliliği gerilerde kalmıştır. Hıfzı topuz Fikriye'nin hastalığının ilk dönemlerini şöyle aktarmaktadır:

"Aslında Fikriye'nin sağlık durumu da uzun süredir parlak değildi. Kesik kesik öksürüyor ve çabuk yoruluyordu. Benzi de günden güne solup sararıyordu. En büyük korkusu, küçük kardeşi Jülide gibi vereme yakalanmaktı. Belki de kardeşinden kendisine verem geçmişti. Öksürdükçe ve halsiz düştükçe bunalımlara düşüyor ama Paşasına bunu hiç belli etmemeye çalışıyordu." (s.191)

Hastalığını gizlemeye çalışmasının nedenini ise Topuz, *"...Ya verem olduğu anlaşılır da Paşa onu bir sanatoryuma göndermeye kalkarsa? Ya Paşa hastalıktan çekinerek ondan uzak durursa?"* (s.191) sözleriyle açıklamaktadır. Fikriye'ye göre ölümcül bir hastalıktan daha kötüsü Mustafa Kemal'den ayrı kalmaktır. Hasta olduğunun anlaşılmaması için sürekli sağlam insan rolü oynayan Fikriye mart sonlarında, Mustafa Kemal Garp Cephesi'ne gitmeden önce yatağa düşmüştür. Paşa onun hastalığıyla yakından ilgilenmiş, cephedeyken bile Ankara ile sık sık görüşmüştür. Fikriye ise; doktorları öksürmediğine inandırmış ve onları yanıltmıştır. Doktorlar onun hasta olmadığına kanaat getirdikten sonra Fikriye artık hep sağlam rolü oynamıştır (s.191).

[54] A.g.e., s. 196.
[55] Akay, a.g.e., s. 21.

Fikriye'nin ve Zübeyde Hanım'ın hastalığı sırasında Mustafa Kemal Paşa Büyük Taarruz'a geçmekte olan Türk ordusuna komutanlık etmektedir. Mustafa Kemal'in bizzat komuta ettiği ve *"Başkomutanlık Meydan Muharebesi"* olarak da bilinen Büyük Taarruz, Türk kurtuluş mücadelesinin son halkasıdır. 26 Ağustos 1922 gecesi başlayan taarruz, 30 Ağustos 1922 sabahı bitmiştir. Taarruzda önce Afyon'a girilmiş ardından Yunan ordusu tamamen dağıtılmıştır. Yunan orduları komutanı General Trikupis esir alınmıştır.[56]

Cepheden gelen zafer haberleri Ankara'da büyük coşkunlukla karşılanmaktadır. Fikriye ve Zübeyde Hanım büyük zaferi Ankara'da İbrahim Süreyya Bey ve Mediha Hanım'ın düğününde haber almışlardır. Düğün esnasında cepheden gelen bu büyük haberle herkes büyük bir coşkunluk yaşamıştır. Fikriye Hanım da Mediha'ya gözyaşları ile sarılmıştır. Topuz Fikriye'nin içindeki büyük üzüntüyü *"...İkisi de aynı yaştaydılar. Fikriye belki de kendisi için böyle bir düğün yapılmamış olmasının üzüntüsünü de içinde duyuyordu."* (s.212) diyerek tanımlamıştır.

IV. LATİFE ile EVLİLİK ve FİKRİYE'NİN AVRUPA GÜNLERİ

Esir Yunan generallerini Ankara'da Fuat Bey karşılamıştır. Onların emniyetini sağladıktan sonra Fuat Bey Gazi Paşa ile ilgili güzel haberleri Fikriye'ye vermek için Çankaya'ya geçmiştir. Coşku ve mutlulukla birbirlerine sarıldıktan sonra Fikriye heyecanla Mustafa Kemal Paşa'dan gelen haberleri merakla sormuştur. Fuat Paşa, İzmir'e girişlerinin ve öncesinde ve sonrasında yaşananları detaylarıyla Fikriye'ye anlatmıştır.[57] Savaşı ve Trikipus'in Sarı Kışla'ya götürülüşünü dikkatle dinleyen Fikriye'ye üstlendiği büyük görevi de şu sözlerle ifade etmiştir:

"...Sen de büyük sıkıntılar çektin Fikriye'ciğim. Paşa'dan hiç haber alamadan günlerce kahroldun. Ama belli etmemeye çalıştın. Biliyorum, her gün atına atlayıp her yeri dolaştın. Yollarda seni görenler, 'Bak' dediler, 'Paşa'nın hanımı aramızda dolaşıyor. Demek ki korkacak bir şey yok öyle olsaydı Paşa'nın hanımı da kalkar Kayseri'ye giderdi.' Sen halka cesaret verdin, morallerini yükselttin." (s.213)

[56] Konu gereği üzerinde durmadığımız Kurtuluş Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: s. 126-239.
[57] Ayrıntılı bilgi için bkz.: s. 213-225.

Görüldüğü gibi Fuat Paşa da Fikriye için *"Paşanın hanımı"* tabirini kullanmaktadır. Hıfzı Topuz burada da Fuat Paşa'nın yardımıyla yapılan gizli evliliği kanıtlar niteliktedir.

Fuat Bey ile Fikriye Hanım Çankaya Köşkü'nde bu konuşmaları yaparken Mustafa Kemal Paşa İzmir'de bulunmaktadır. İzmir'de kesin zafer ilan edildikten sonra Gazi öncelikle 30 Mayıs 1921'de İzmir'e gelen Yunan Kralı Konstantin'in de kaldığı İplikçizade İsmail Bey'in Karşıyaka'daki köşküne yerleşmiştir (s.218). İzmirlilerin kendisine hediye ettiği arabayla ertesi gün Hükümet Konağı'na gitmiştir. Fakat Gazi, İzmir'de yapılacak işlerin yoğunluğu ile Karşıyaka'daki evin mesafeden ötürü yanlış bir seçim olduğuna karar vermiştir. Yeni bir köşk arayışına girdikleri sırada İzmir'in ünlü zenginlerinden Uşakizade Muammer Bey'in kahyası Osman Efendi, İzmir'e giren ilk fırka kumandanlarından Kazım Paşa'ya *"...eğer Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Muammer Bey'in Göztepe'deki evlerini ikametgah olarak düşünürlerse bu Uşakizadeler için büyük bir şeref olacaktır. Kendileri bu şerefin bir Türk ailesinden esirgenmemesini rica ediyor."* (s.219) sözleriyle Paşa ve yardımcılarını köşke davet etmiştir. Kazım Paşa bu daveti Mustafa Kemal'e bildirdikten sonra Paşa Göztepe'deki bu evi ziyaret etmek istemiştir ve bu ziyaretle birlikte Mustafa Kemal'in hayatı yeni bir döneme girmiş Fikriye'nin hayatı ise altüst olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa Göztepe'de bulunan Uşakizadelerin evini görmeye gittiğini kendisini kahya Osman Efendi karşılamıştır. Salona girdiklerinde ise siyah bir çarşaf giymiş olan ve yüzü görünmeyen Latife Hanım Mustafa Kemal'in ayaklarına kapanmıştır. Gazi bu durumda ne yapacağını şaşırmış ve *"Hanımefendi çok rica ederim ayağa kalkın, nedir bu haliniz?"* (s.220) diyerek tepkisini dile getirmiştir. Ellerinden tutarak Latife Hanım'ı kaldırmıştır. Latife Hanım bu kez de Paşa'nın ellerini öpmek istemiştir. Mustafa Kemal bunu da reddederek *"Ben bir kadına el öptürecek yaşta ve düzeyde değilim. Çok rica ederim, uygar bir biçimde tanışalım. Önce şu yüzünüzü bir açın."* (s.220) demiştir. Mustafa Kemal'in kadına olan yaklaşımındaki hassasiyeti ve saygıyı bu cümlelerinde görmemiz mümkündür. Atatürk bir kadının bunun gibi davranışlar sergilemesini hoş karşılamamıştır. Ona göre her ilişki medeni ve insani olmalıdır.

Paşa'nın emri ile yüzünü açan Latife Hanım kendisini şu sözlerle tanıtmıştır:

"İzmir'e hoş geldiniz. Benim adım Latife Muammer. Uşakizade Muammer Bey'in kızıyım. Sizi köşkümüze konuk etmek istiyoruz. Kral Konstantin'in kaldığı köşkte kalmayınız. Belki de oraya bir bomba yerleştirmişlerdir. Yarın patlayıverir. Ne olacağı bilinmez. Bu köşkte konuğumuz olacaksınız." (s.220)

Salih Bozok anılarında Fikriye Hanım'ı şöyle anlatmaktadır:

"Latife Hanım; 23-24 yaşlarında, ela gözlü, kumral, ufak tefek, tombulca bir kızdı. Çabuk sevinir çabuk üzülür, hem ürkek hem cesur; velhasıl kışı da baharı da yaman ve salçalı idi… Birkaç dil biliyordu. Kolej bitirmişti. Kafasının içinde ve odasının duvarlarında iyi bir kitaplığı vardı. Eh, İzmir'in zengin bir ailesine de bağlı idi. Yani benim gözümde kusursuz bir genç kızdı…"[58]

Mustafa Kemal Paşa, Hıfzı Topuz'un düşüncesine göre köşkten ve köşkün hanımının bu davranışlarından hoşlanmamıştır. Latife Hanım'ın tüm ısrarlarına rağmen acele karar vermek istemediğini söylemiş ve köşkten ayrıldıktan sonra da köşkü gözünün tutmadığını yaverlerine bildirmiş kendisine yeni bir ev bulunmasının emrini vermiştir. İzmir'deki üçüncü gecesinde de Kordon'da yeni bir eve geçmiştir (s.221). 13 Eylül Çarşamba sabahı diplomatik olayların yanı sıra bir de büyük İzmir yangını yaşanmıştır. Bu büyük yangını sıkıntı ile izleyen Mustafa Kemal yangının Kordon'a sıçramasından endişe ederek İplikçizadelerin Karşıyaka'daki köşküne geçmiştir. Yine Uşakizadelerin köşküne geçmeyi aklından geçirmemiştir. Fakat Yunanlılar ve İngilizlerle yaşanılan münakaşalı bir günün sonunda Paşa, Karşıyaka'ya geçmek istememiş ve Uşakizadelerin Göztepe'deki köşküne geçmiştir. Latife Hanım da köşkleri Paşa'ya ayrıldığından büyükannesi ile birlikte bitişik eve taşınmıştır (s.222). bu günden sonra da Latife Hanım ile sık sık bir araya gelmiştirler. Hıfzı Topuz'a göre ne olduysa o gün olmuş ve Paşa Latife Hanım'dan çok etkilenmiştir. Latife Hanım *"Paşam ailemizin bütün serveti yandı, mahvolduk. Fakat zararı yok, siz geldiniz, memleketi ve bizi kurtardınız. Bu bize yeter."* (s.222) sözleriyle Paşa'nın kalbini kazanmıştır. Mustafa Kemal ondan bir anda hoşlanmıştır. Ondan gözlerini ayırmakta zorlanmakta ve kalbinin ve kafasının içini görmektedir. Salih Bozok da bu anlara tanık olmuş ve *"Bir an aklımdan geçti. Ne kadar da yakışıyorlardı birbirlerine… Sevseler de evlenseler ne kadar da iyi olurdu."*[59] diyerek düşüncelerine anılarında yer vermiştir. Topuz'un belirttiğine göre Atatürk bağlanmaktan korkmaktadır ve kendisine kul köle olan Fikriye'nin bile egemenliği altına girmemiştir (s.223). Fakat Gazi, Latife'den çok etkilenmiştir ve şu düşünceler içerisinde kalmıştır:

"Mustafa Kemal Latife'nin Batılı kafasını, kendisine güvenerek konuşmasını, başını dik tutmaya çalışmasını bir an için İstanbul'da tanıdığı yabancı kadınlara benzetti. Sofya'da ilişki kurduğu genç kızlar da latife gibi güçlüydüler. Latife de Londra'da ve Paris'te eğitim

[58] Bozdağ, a.g.e., s. 98.
[59] A.g.e., s. 101.

görmüş, batı kültürüyle yetişmişti. Gazi bu kızın oralarda ne okuduğunu, hangi üniversitelerden diploma aldığını bile bilmiyordu. Belki de elinde hiç diploması yoktu, ama kendisini satmasını beceriyordu. Gazi'nin içinde bir sevecenlik ve koruma duygusu uyandı. Belki onunla konuşurken her konuda anlaşamayacaktı, belki bu kız ona zaman zaman direnecek ve kişiliğini koruyacaktı. Belki aralarında sonu gelmez tartışmalar da çıkacaktı, ama Gazi herkesin kendisini körü körüne onaylamasından bıkmıştı. Belki de karşısındakilerin karşıt düşünceleri savunmalarından hoşlanacaktı. Mustafa Kemal bu kara çarşaflı kızda bu tür eğilimler görüyor ve ona sıcak duygularla bakmaya başlıyordu." (s.223)

"Bir de şu vardı, Gazi Ankara'dan ayrılalı neredeyse iki ay olacaktı. Bütün günleri ve geceleri cephede geçmişti. Sıcak ve kadınlı bir ev yaşamının özlemi içindeydi. Latife'yle aralarında duygusal bir bağın gelişmesi Fikriye'ye ihanet anlamına gelir miydi? Latife ile Fikriye'yi kafasında karşılaştırdı, Fikriye elbetteki Latife'den çok güzeldi. Ayrıca Fikriye hiç küçümsenecek bir kadın değildi. Üst düzeyde bir eğitim görmemiş ama aile çevresinde çok iyi bir eğitim almıştı. Fransızca ve Rumca biliyor, piyano çalıyordu. Tatlı ve duygulu bir sesi vardı. Yanık yanık türküler söylüyor ve alaturka şarkılarda Mustafa Kemal'e eşlik ediyordu." (s.223)

"...Ama Mustafa Kemal biraz bıkmıştı Fikriye'den. Yaklaşık iki yıllık ortak bir yaşam, bir tekdüzelik yaratmıştır. Gazi yeni ilişkilerin özlemini duymaya başlamıştı. Onun yaşamında hiçbir duygusal ilişkinin iki yıllık ömrü olmamıştı. Sırası geldiği zaman her türlü bağlarını kesip koparmayı bilecek yapıdaydı. Belki bu yüzden Latife'ye karşı duygusal bir eğilim göstermesinin sakıncalı olmayacağını düşündü. Aralarındaki ilişki bu koşullar altında doğdu ve kısa bir süre içinde hızla gelişti." (s.224)

Bu düşüncelerin Paşa'nın aklından geçtiği günlerde aynı zamanda İngilizler, Fransızlar ve Yunanlılar ile savaşın ardından doğan tüm siyasi sorunlar da baş göstermiştir. Misak-ı Milli'den asla vazgeçmeyeceklerini beyan eden Mustafa Kemal ve hükümetine karşı İngilizler ve Fransızlar çeşitli yollarla Mustafa Kemal'i engellemeye çalışmaktadırlar. Fakat en sonunda durdurulamayan Türk ordusu karşısında mağlup olduklarını kabullenerek Mudanya'da mütareke imzalama talebinde bulunmuşlardır. Gazi Paşa bu gelişmelerin verdiği yoğunlukla İzmir'den 29 Eylül günü Latife Hanım'a umut verici hiçbir söz söylemeden ayrılmıştır. Latife Hanım bu ayrılığın ardından gözyaşları içinde kalmıştır (s.225).

Gazi 2 Ekim'de trenle Ankara'ya gelmiştir. Çankaya'ya geçip annesi ve Fikriye ile hasret gidermiştir. Salih Bozok'a göre Paşa'nın Ankara'ya gelişine en çok Fikriye sevinmiş ve Salih Bozok'u da Latife hakkında sorguya çekmiştir:

"Ankara'ya gelişimiz herkesten çok Fikriye'yi sevindirmişti. Çünkü Fikriye, gazetelerden Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de Latife Hanım adlı bir kızın evinde konuk edildiğini okumuştu. Bir gün, iki gün değil tam üç hafta bu zengin kızın evinde Paşa'sı yerleşip kalınca iyice kuşkuya düşmüş ve kendisini unutabileceğini düşünerek İzmir'e haberler salmaya başlamıştı.

...

Ben kızmadan, Fikriye Hanım'ı üzmeden hep hoşuna giden şeyleri söyledikçe zavallı Fikriye bana nasıl teşekkür edeceğini bilemiyor, Paşasının ve benim ömrüme dua edip edip ellerimi öpmeye davranıyordu."[60]

Fikriye'yi solgun, güçsüz ve öksürür halde bulan Mustafa Kemal Paşa, Sağlık Bakanı Refik Saydam'ı Köşk'e çağırmış ve doktordan Fikriye'nin verem olduğunu öğrenmiştir (s.226). Doktor Fikriye'nin Avrupa'da bir sanatoryumda yatmasının iyi olacağını söyler:

"Paşam, hastamızın durumu bana çok tehlikeli görünüyor. Vereme yakalanmış. Ciğerlerinin biri bitik halde öbüründe de caverne'ler var. Öksürürken ağzından kan geliyor. Geceleri terliyormuş, kilo kaybetmiş, balgam çıkarıyor. Yoğun bir sanatoryum bakımı gerekiyor. Burada kalırsa hastamızı kurtaramayız. Bence hemen İsviçre'de ya da Almanya'da bir sanatoryuma yatması iyi olur." (s.226)

Doktor Refik Saydam, Fikriye'nin yurtdışındaki bir sanatoryum bakımı için ikna edilmesinin gerekliliğini belirtmiş ve bu hastalığın bulaşıcı da olabileceğini belirtmiştir. Bu Mustafa Kemal için de tehlike arz etmektedir. Doktora göre Mustafa Kemal daha uzun yaşamalı yeni kurduğu rejimi daha uzun yıllar rejim karşıtlarına karşı korumalıdır. Mustafa Kemal bunun üzerine:

"Çok üzülüyorum. Ne yapacağımı bilmiyorum. Anlıyorum ondan uzak durmam şart ama bunu nasıl yapacağım? Dediğin gibi Fikriye'yi dışarı göndermeliyiz. Sen hemen bir araştır bakalım, nasıl olur? Almanya'daki sanatoryumlardan acele bilgi alın, ona göre karara varalım." (s.227)

[60] A.g.e., s. 115.

Bu sürede Mudanya'da İsmet Paşa İngilizler ve Fransızlarla görüşmektedir. Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün kararlı tutumu sonucunda Trakya'dan vazgeçmeyen İngilizler Ankara'nın tüm isteklerini kabul etmiştir.[61] Mustafa Kemal bu başarıdan sonra derhal Bursa'ya gitmek ve İsmet İnönü'yü orada karşılamak istemiştir.

Atatürk bu sürede Fikriye için sanatoryuma yatması kararını vermiştir. Fikriye her ne kadar bu fikre karşı çıkıp *"Ben doktorlara inanmıyorum, Jülide'yi de onlar öldürdüler."* (s.229) dese de Atatürk kesin bir dille kendisini ikna etmiştir. Fikriye için bu ayrılık zor bir süreçtir. Çünkü o Mustafa Kemal'den ayrı kaldığı sürece hasta olduğuna inanmaktadır. *"Ne olur Paşam beni yanınızdan ayırmayın."* (s.229) diyerek Mustafa Kemal'e yalvardıysa da Mustafa Kemal onu şöyle yanıtlamıştır:

"Fikriye'ciğim, bu ayrılık birkaç ay için olacak. Sonra yine birlikte olacağız. Ülkeye barış gelecek. Çekilen acıları unutacağız. İstanbul düşman işgalinden kurtulmuş olacak. Padişah da belki vatandan uzaklaşmak zorunda kalacak. Belki de Cumhuriyet'i ilan edeceğiz. Bütün halk bayram edecek. Mutlu günler göreceğiz. Ne olur biraz sabret. Sağlığına kavuşman için böyle bir sanatoryum dönemi geçirmenin şart olduğu anlaşılıyor." (s.229)

Fikriye'nin Mustafa Kemal'e cevabı ise çok hüzünlü olmuştur:

"Peki, Paşam, size karşı koyacak gücüm yok. Nasıl isterseniz öyle olsun. Ama bilin ki, nerede olursam olayım, sizin aşkınızla yanıp tutuşacağım. Size hiç doyamayacağım. Ne olur sizsiz geçecek günlerimi uzatmadan beni yanınıza aldırın. Yine Köşk'ün tek kadını ben olayım. Yine size hizmet edeyim. Yine gece yarılarına, sabahlara kadar sizin Köşk'e dönmenizi bekleyeyim. Umutlarımı yaşatmama yardımcı olun Paşam. Hayatta yalnız sizi sevdim ve sizi seveceğim. Siz her zaman yaşamımın tek erkeği olacaksınız. Bana acımanızı hiç istemiyorum, ama beni anlamaya çalışın ve kalbinizin bir köşesindeki ufacık yerimi benden esirgemeyin." (s.230)

Mustafa Kemal bu konuşma sırasında Dışişleri Bakanlığı tarafından araştırılan Münih Sanatoryumu'nun Fikriye için uygun olacağını söylemiştir. Fikriye'nin hemen hazırlanmasını ve Bursa yolculuğu öncesi yola çıkmasını istemiştir. Fakat Fikriye bu konuda ısrarcı olmuş ve Mustafa Kemal ile Bursa'ya gelmek istediğini belirtmiştir. Fikriye ile anlaşmışlar ve birlikte Bursa'ya gitmeye oradan da ayrılmaya karar vermişlerdir (s.230).

[61] Ayrıntılı bilgi için bkz.: s. 227-226.

Mustafa Kemal ve Fikriye 15 Ekim'de Ankara'dan yola çıkmışlardır. Fikriye sanatoryum öncesi Paris'e uğrayıp yeni kıyafetler de almayı planladığından yanına sadece bir bavul almıştır. Yolda geçen bir gecenin ardından ertesi gün Bursa yakınlarına geldiklerinde Halide Hanım ile yolda karşılaşmışlardır. Halide Hanım ve Fikriye sıcak bir konuşma yapmışlar ve Halide Hanım Fikriye'nin bu hasta haline karşılık gözyaşlarını tutarak *"İyi olacaksınız."* (s.232) demiştir. Salih Bozok da bu ayrılışı şöyle anlatmaktadır:

"...Kendisini uğurlamaya yalnız Halide Edip Hanım gelmişti. Kucaklaşmaları ve ayrılışları oldukça acıklı idi. Halide Hanım, hiçbir şey söylemiyor ama bütün davranışları ve insana bakışlarıyla Mustafa Kemal Paşa'yı suçluyordu! Halide Hanım'la ayrılırken Fikriye 'Beni unutmayın n'olur?' dediği zaman gözlerim nemlendi ve havaya bakmaya başladım. Biliyordum, Mustafa Kemal Paşa, onun için "ikinci hayat" demekti. Bunu yitirdiğini artık o da anlıyordu. Bari kendi hayatını kurtarabilse, acılarına dayanacak kadar güçlenebilse!"[62]

O gün Bursa'ya giren Mustafa Kemal çok büyük bir coşkuyla karşılanmış ve Fikriye de bu coşku ve sevgi selini gözyaşları içinde arabadan seyretmektedir (s.233). Bu manzara karşısında çok büyük bir mutluluğu ve ayrılığın getireceği acıyı birlikte yaşamaktadır. Paşa'nın yanında olamamak ve zaferi onunla kutlayamamak onu üzmüştür. Fikriye Köşk'ün hanımefendisiydi. Ve şimdi kendini bir yerde itilmiş, gizli tutulmuş gibi hissetmiştir (s.233). Fikriye nikâhlarını kıyan Mustafa Fehmi Efendi'yi de Köşk'te sık sık bir araya geldiği diğer paşaları da görmüş ve onlarla birlikte bu kutlamayı paylaşmak istemiştir. Bu isteği gerçekleşseydi tüm dertlerini unutacağına ve iyileşeceğine inanmaktadır. Fikriye'nin bu karamsar halini Topuz şöyle ifade etmektedir:

"Nasıl bir karamsarlık içindeydi, yoksa o da Jülide gibi yok olup gidecek miydi? Ne acımasız bir hastalıktı bu. Kurtuluş umudu olmadığını biliyordu. Ama son nefesini Paşasının kollarında vermek istiyordu." (s.234)

Paşa'nın korteji belediyenin önüne geldiğinde Fikriye de arabadan inmiş ve belediye başkanının eşiyle tanışmış ve sohbet etmiştir. Mustafa Kemal belediye binasında Bursalılara ilk konuşmasını yapmış ve askeri zaferlerin ardından şimdi de sıranın ekonomik, bilimsel ve sosyal başarılara geldiğini vurgulamıştır (s.234).

Onun bu nutkunu dinlerken Fikriye yine paylaşamadığı mutluluğa için için ağlamaktadır. Tüm bu güzelliklerin yanında o ölümü düşünmektedir ve bu yolun onu ölüme götüreceğini

[62] A.g.e., s. 129.

düşünmekten kendisini alamamaktadır (s.235). Paşa ile yaşadığı tüm güzel günler geride kalmış ve o Mustafa Kemal ile kurduğu hayatına Bursa'da son verdiğini hissetmektedir.

Aynı gün akşam Mustafa Kemal onuruna verilen akşam yemeğinden sonra kalacakları köşke dönen Mustafa Kemal ve Fikriye ayrı odalarda kalmıştır. Bu duruma da üzülen Fikriye o gece zor bir gece geçirmiş ve ertesi gün refakat subayı Mahmut Soydan Fikriye'yi Avrupa'ya götürmek için kaldıkları köşke gelmiştir. Mustafa Kemal ona Fikriye'yi önce İstanbul'a oradan da Münih'e götüreceğini bildirdi. Bunun öncesinde İstanbul'dan Marsilya'ya geçeceklerini ve oradan da Paris'te birkaç gün kalacaklarını söyledi (s.237). Fikriye'yi Mahmut Soydan'a emanet ettikten sonra Fikriye ile Mustafa Kemal arasında Fikriye için zor ama zorunlu bir ayrılık başlamıştır. Hıfzı Topuz Fikriye'nin bu zor anlarını *"Hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve gözyaşları Paşa'nın yüzünü ıslatıyordu. Böylece bir dönem, hüzünlü bir şekilde kapanmış oluyordu."* (s.238) sözleriyle ifade etmiştir. Fikriye için talihsiz bir dönem ve sonsuzluğa giden yol böylece başlamıştır. Şemsi Belli ise şu cümlelerle Fikriye'nin ardından bomboş kalan Köşk'ü anlatmıştır:

"Fikriye Hanım, yurtdışına gönderildikten hemen sonra Çankaya Köşkü'ne büyük bir mahzunluk çökmüştü. Her köşk personelinde onun emeği vardı. Alçakgönüllü, sevecen yaklaşımıyla hepsini büyülemişti."[63]

Bu ayrılışın ardından Mustafa Kemal Paşa 29 Ekim 1922'de Ankara'ya döndüğünde öncelikli olarak hem saltanatı kaldırmak hem de hilafeti kaldırmak için çalışmalara başlamıştır. TBMM'deki uzun tartışmalardan sonra 1 Kasım 1922'de saltanat; ardından da fetva verme yetkisi şeyhülislamdan alınarak önce Şeriye ve Evkaf Vekâleti'ne devredilmiştir ardından da 3 Mart 1924'te hilafet tamamen kaldırılmıştır. Lozan'da barış görüşmeleri de aynı zamanda yürütülmektedir. İsmet Paşa Lozan'da tam bağımsızlık için savaşmaktadır.[64]

Ülkenin bağımsızlığına giden yolda bu gelişmeler yaşanırken Mustafa Kemal'in özel hayatında da aklında çeşitli düşünceler vardır. Bozok anılarında şöyle anlatır:

"Ben Fikriye Hanım'la uğraşadurayım, öte taraftan Mustafa Kemal Paşa'da yangın bacayı sarmıştı! Her akşam sofrada bir yerini getiriyor ve Latife Hanım'dan söz açıyordu: Ne kadar kibar bir kızdı. Sonra ne kadar da bilgiliydi. Avrupa gazetelerinden öyle özetler yapıyor, önemliyi önemsizden öyle bir özenle ayırıyordu ki; bunu şimdiye dek hiç kimse bu

[63] Belli, a.g.e., s. 136.
[64] Konu gereği üzerinde durmadığımız saltanat ve hilafetin kaldırılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: s. 240-247.

ölçüde başaramamıştı! Vatanseverdi! Cesurdu! Memleketi için göze alamayacağı yoktu! Ve daha neler neler…"[65]

Mustafa Kemal İzmir'den Ankara'ya döndükten 17 gün sonra Latife Hanım Başyaver Salih Bozok'a bir mektup yazmıştır.[66] Mustafa Kemal'den gelecek bir mektubu veya bir haberi beklediğini Salih Bozok'a bildirdiyse de Bozok'tan bir yanıt alamamıştır (s.248). Bunun üzerine yeni bir mektup daha yazmış ve bunu Gazi'ye yollamıştır:

"Mukaddes Paşam, pek mesut dakikalar yaşamıştım. Şimdi de derin bir teessürün altında ezilmekteyim… Meşguliyetiniz arasında, kalbimin en derin köşesinden fışkıran cümlelere göz atmak isterseniz mesut olacağım." (s.248)

Şemsi Belli'nin yorumuna göre Latife Hanım önce Mustafa Kemal'in en sevdiği, en güvendiği arkadaşı Başyaver Salih Bozok'u ele geçirmiş sonra da bir ihtilal yöntemiyle Başyaver'den Başkumandan'a doğru bir sevgi taarruzuna geçmiştir.[67]

Latife Hanım'ın mektupları yolladığı sırada Zübeyde Hanım rahatsızdır. Doktorlar kendisine deniz havasının iyi geleceğini söylemişlerdir. Bu nedenle Gazi, yaveri Salih Bozok'u İzmir'e yollamış ve Zübeyde Hanım'ın yaşayabileceği uygun bir ev bulmasını istemiştir. Salih Bozok'la İzmir'de Latife Hanım ilgilenmiştir. Salih Bozok da Gazi ile Latife Hanım'ın evliliklerinin uygun olacağını düşünmektedir (s.248). 17 Aralık'ta Zübeyde Hanım Salih Bozok ile İzmir'e gelmiştir ve Latife Hanım'ın ailesine ait köşke yerleşmiştir. Fakat Zübeyde Hanım Latife'yi oğluna layık görmediğini söylemiştir (s.248). Salih Bozok anılarında şöyle anlatmaktadır:

"… Birkaç gün daha böyle cicim günleri geçirdikten sonra Zübeyde Hanım beni çağırdı:

'Bak evlatçığım… On gün var otururuz bu kızcağızın evinde… İyidir hoştur fakat tutmamıştır gözüm efendim bu işi! O sever Mustafa Kemal Paşa'yı… O sever Gazi Paşa'yı o sevmez Mustafa Kemal Efendi'yi… O ister Mustafa Kemal Paşa'nın karısı olsun! O ister kurulsun Çankaya'da, buyursun ona buna! İster, olsun büyük Büyükhanımefendi! Sevemez o benim Mustafamı… Sever Mustafa Kemal Paşa'yı, Gazi Paşa'yı… Sen beni çabuk götüresin evlatçığım Ankara'ya… Söyleyeyim Mustafa'ya bu iş olmaz.'"[68]

---

[65] Bozdağ, a.g.e., s. 117.
[66] Mektuplarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Bozdağ, a.g.e., s. 121-145.
[67] Belli, a.g.e., s.133.
[68] Bozdağ, a.g.e., s.153.

Mustafa Kemal ise Azerbaycan Elçiliği'nde verilen bir davette evlenmek için evlenmeyeceğini vatanda yeni bir aile birliği kurmak için bu örnek evliliği gerçekleştireceğini belirtmiştir (s.248). Kendisine sorulan kiminle evleneceği sorusuna ise; *"İzmir'de Uşakizade Muammer Bey'in kızı Latife Hanım'la"* diye cevap vermiştir (s.249). Paşa'nın bu cümlesi bir nişan sözü olarak kabul edilmiş ve tüm Ankara, Mustafa Kemal'i kutlamıştır.

Gazi yine bu günler içinde Salih Bozok'tan gelen bir telgrafla annesi Zübeyde Hanım'ın vefat haberini almıştır. Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ın evliliğini onaylamayan Zübeyde Hanım düşüncelerini Gazi'ye anlatamadan birkaç gün sonra vefat etmiştir. Latife hakkında Salih Bozok şunları eklemektedir:

"Latife bir gelip beni oyalamaya çalışıyor, bir cenaze hazırlıklarına koşuyordu. Şimdi düşünüyorum da ölüme sevinilmez ama Latife herhalde içten içe Zübeyde Hanım'ın ölümüne sevinmiş olmalıdır. Kesinlikle inanıyorum ki eğer Zübeyde Hanım birkaç gün daha yaşasa ve oğlu ile görüşmek fırsatını bulsaydı, Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım arasında evlenme hiçbir zaman söz konusu olmazdı."[69]

Fakat acı ile İzmir'e dönmek istememiş ve başsağlığı dileklerini İzmir'e gitmeden kabul etmiştir (s.249). Zübeyde Hanım vefatından sonraki gün Karşıyaka'da toprağa verilmiştir (s.250). Gazi uzun bir yurt turu sonrasında İzmir'e gelmiş ve önce annesinin mezarını ziyaret etmiş sonra ise Latife Hanım'ın babası Muammer Bey ile tanışmıştır ve Latife Hanım ile evlenmek istediğini bildirmiştir (s.251). Bu buluşmadan iki gün sonra 29 Ocak 1923 tarihinde nikâhları Göztepe'deki köşkte kıyılmıştır. Nikâhlarında dinsel nikâh geleneğinin aksine gelinin yüzü kapalı değildir ve gelin de Müftü'nün karşısında yer almıştır (s.251). Nikâhtan sonra Mustafa Kemal ve Latife Hanım ilk gezilerine çıkmışlardır. Bu gezi süresince Topuz'a göre; Gazi çağdaş bir evliliğin örneğini vermek için elinden geldiği kadar zarif ve anlayışlı davranmaktadır (s.252). Fakat Topuz bununla birlikte *"Evlilik fırtınalarının kopmasına daha çok zaman vardı."* (s.252) cümlelerini de eklemiştir.

Fikriye ise aynı dönemde Münih'e gelmiş ve sanatoryuma yerleşmiştir. Fakat sanatoryumdaki depresif hava onu daha da bunaltmıştır. Almanca bilmediği için diğer hastalarla dostluk da kuramamış ve yalnız kalmıştır:

"Fikriye'nin arkadaşlık edeceği tek kimse yoktu. Sanatoryumda yatanların hepsi yaşamlarından umut kesilmiş kimseler gibiydi. Hayalet gibi koridorlarda dolaşıyorlar ve

[69] A.g.e., s.156.

öksürük nöbetlerine boğuluyorlardı. Hani insan verem olmasa bile bunların arasında verem olurdu. Avurtları çökmüş, yüzleri bembeyaz, yaşama zevkini çoktan yitirmiş yaşlı erkekler, her şeye karşın makyajlarını hiç eksik etmeyen ve yaşları belli olmayan kadınlar, giderek ölüme yaklaşan solgun, sarışın genç kızlar…" (s.252)

Mustafa Kemal'den ya da herhangi bir yakınından mektup dahi gelmediği için kendisini terkedilmiş hissetmektedir. Fikriye tüm bunları düşündükçe aklını oynatacak gibi olmaktadır (s.253). Salih Bozok Fikriye'den gelen mektuplara karşılık yazılmayacağını emrettiğini ve bazı mektupları da açmadan bir köşede biriktirdiğini belirtmektedir.[70]

V. TEK KURŞUN

Fikriye Hanım bir gün odasına elinde bir gazeteyle içeri gelen hemşirenin acı haberini alana kadarki süreyi; yani 1922 yılının son aylarını ve 1923 Ocak ayını Münih'te geçirmiştir. Fikriye hemşirenin yetersiz Fransızcasıyla anlatmaya çalıştığı gazetedeki haberde Mustafa Kemal'in İzmir'de evlendiği yazmaktadır. Fikriye önce bu habere inanamamış sonra ise hıçkırıklar içinde ağlamaya başlamış sinir bunalımı yaşamıştır (s.254). Kendine geldikten sonra sanatoryum müdürüne giderek sanatoryumdan ayrılacağını bildirmiştir. Müdürün tüm karşı çıkmalarına rağmen ısrar etmiş ve hemen hastaneden ayrılmıştır. Şemsi Belli eserinde bu ayrılışı şöyle anlatmaktadır:

"Gazi'nin evlilik haberini duymuştu ama pek de inanmak gelmiyordu içinden… Yattığı sanatoryumdan kendisini sık sık ziyaret eden bir dostuna rica etti ayrıca telefonla İstanbul'daki sırdaşı Memduha Kula'yı aradı; 30 Ocak 1923 tarihli İstanbul gazetelerini istedi acele. Birkaç gün sonra gazeteler geldi. Vakit gazetesi, Gazi Paşa'nın evlenme törenine ilişkin haberi Anadolu Ajansı'ndan naklen veriyordu. Hastane hemşiresi Martha, teselliye çalıştı. Doktor, sağlığı iyice bozulan bu genç hastasına neler yapabileceğini düşündü. 'Münih'ten ayrılmak istiyorum! Ayrılmak istiyorum bu yerden!' diyordu Fikriye Hanım."[71]

İstanbul'a trenle ulaşan Fikriye Hanım, Fuat ve Enver Ağabeylerinin İstanbul'da olmadığını hatırlayarak hastalığı boyunca kendisini mektupsuz bırakmayan Refet Paşa'ya gitmeyi kararlaştırmıştır (s.255). Refet Paşa onu şaşkınlıkla ve dostça karşılamıştır. Fakat

[70] A.g.e., s. 183.
[71] Belli, a.g.e., s. 144.

Fikriye'nin yurda dönüşünden Gazi'nin haberi yoktur. Fikriye de bu konuda Refet Paşa'ya danışmış ve *"...Önce size danışmak istiyorum. Alman gazeteleri Paşa'nın evlendiğini yazdılar, doğru mu? Ben kendisinden hiç haber alamadım."* (s.256) sözleriyle Refet Paşa'dan açıklama beklemiştir.

Refet Paşa bu durumu nasıl anlatacağına karar verememiş ve buz gibi olmuştur. Fikriye hem Paşa'sına çok âşık hem de hasta bir kadındır. Gerçekleri duymak onu üzecektir. Refet Bey tüm cesaretini toplayarak *"Evet Fikriye Hanımefendi, haber doğru."* diyebilmiştir (s.256). Fakat Mustafa Kemal'in bu evliliği severek yaptığını da zannetmediğini eklemiş kısa ömürlü bir evlilik olacağını düşündüğünü belirtmiştir. Fikriye ise şu sözleri sarf etmiştir:

"Ama paşam önemli olan onun evlenmiş olması. Ya ben şimdi ne olacağım? Siz de biliyorsunuz, ben bütün yaşamım boyunca onu deli gibi sevdim. En zor günlerinde yanından ayrılmadım. Bütün sorunlarını paylaştım. Köşk'ün hanımefendisiydim. Eşi durumundaydım. Bütün dostlarını birlikte ağırladık. Herkes bana Paşa'nın eşi gibi davranıyordu. Ben gerçekten onun eşi sayılırdım. Aramızda nikâh akdinin olup olmaması o kadar önemli miydi? Böyle bir nikâh yapılmış da olabilirdi. Bir kadınla bir erkek bir imam ya da müftünün huzurunda, iki şahidin önünde evlenebilir, sonra da koca istediği anda kadına, "Boş düştün, seni boşadım," der. Nikâh senedinde belirtilen bir para, yani mihri müeccel varsa onu da öder, evlilik sona erer." (s.256)

Fikriye'nin bu sözleri üzerine Refet Paşa *"Erkeğin ikinci bir evlilik yapması birinci evliliğin sona ermesi demek değildir. Bizde şeriat kuralları uygulanıyor. Avrupa ülkelerindeki gibi bir Medeni Kanun henüz gündeme getirilmedi."* (s.256) diyerek düşüncelerini dile getirmiştir.

Fikriye'nin Refet Paşa'ya erkeğin ikinci bir kadınla evlenmesi durumunda birinciyi feda ettiğini ve kendisinin de bu durumda feda edilmiş olduğunu belirtir (s.256). Fikriye için acı dolu olan bu konuşma sonunda Fikriye Ankara'ya gidip Gazi ile görüşeceğini belirmiş ve şu sözlerle duygularını dile getirmiştir:

"...Biz örnek bir kadın erkek beraberliği oluşturmalıydık. Bizimkisi hiçbir çıkar ilişkisine dayanmayan bir sevgi ilişkisi olmalıydı. Demek ki onu başaramadık. Benim içim artık bir harabeye döndü. Bu acıyı ben yalnız yaşayacağım ve mezarıma götüreceğim. Hiçbir karşılık beklemeden... Ben inanarak sevdim, sevdiğime de pişman değilim. Başkası ya da başkaları bunu anlayamamışsa, değerlendirmeyi bilmemişse bu onların sorunu." (s.257)

"Ben bu aşkı kafamın, kalbimin ve bütün vücudumun her hücresinde taşıyacağım. Artık o duygular benim duygularım. Hiç kimseyle bunları paylaşmak istemeyeceğim. Ben dünyanın en güzel duygularını yaşadım. Hiç kimse bunları elimden alamaz. Ne Latife Hanım, ne de bir başkası. Beni anlıyor musunuz Paşam." (s.257)

Fikriye'nin *"Aramızda nikâh akdinin olup olmaması o kadar önemli miydi? Böyle bir nikâh yapılmış da olabilirdi."* sözleri her ne kadar bizleri böyle bir nikâhın kesinliğinin olmadığına götürse de daha önce de üzerinde durduğumuz gibi eserin sonsözünde kitabın bir ikilem üzerine kurulduğu fakat en büyük gerçekliğinin bir kadının umutlarının yıkılması ve acı bir şekilde hayatına son verişi olduğunu vurgulamıştık. Fikriye, hayatını uğruna adadığı Paşa'sından ayrılmak zorunda kalmış, umutları yıkılmış, yaşama nedenini kaybetmiş bir kadındır.

Fikriye, Refet Bey'in evinde geçirdiği bir gecenin ardından Ankara'da birlikte zaman geçirdiği Cevat Abbas Bey'in eşi Memduha Hanım'ın adresini bularak onun evine gitmiştir. Burada Ankara'dan gelecek haberi beklemektedir. Mustafa Kemal ise, kendisinden izinsiz olarak Türkiye'ye dönen Fikriye'ye kızmış ve İstanbul'da kalması gerektiğini bildirmiştir:

"Gazi'den hemen o gün Adnan Bey'e şu telgraf geldi:

'Adnan Beyefendi'ye,

Fikriye Hanım'ı tedavi için Almanya'ya göndermiştim. Benden izin almadan neden dolayı İstanbul'a gelmiştir? Kesinlikle Ankara'ya gelemsine izin verememem. Kendisine gereği kadar para vermiştim. Orada otursun ve bana açıklama yapsın. Benden izin almadan hareketine müsaade olunmaması için gerekenlere emir buyurmanızı ve bildirmenizi rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal'" (s.258)

Bu haber üzerine Fikriye hayal kırıklığına uğramış ve çok üzülmüştür. Bir süre yakın akrabalarında kalmış fakat yaşadığı derin depresyon nedeniyle hiçbir yerde mutlu olamamış ve hep yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Son olarak Yerebatan'daki üç yıl önce Ankara'ya geçmeden önce kaldığı eski ev sahibi Macit Bey'in evine geçmiştir. Burada Nimet Hanım ve kızı Handan ile dostluk kurmuştur. Onların Paşa ile neden evlenmediği sorusuna da Paşa'yı zorlamak istemediğini söylemekle yetinmiş ve nikâhı gizli tutmaya devam etmiştir (s.259). Daha sonra Macit Bey'in Gelibolu'ya tayini çıkmıştır. Fikriye de onlarla birlikte Gelibolu'ya gitmiştir.

Gelibolu'da Nimet Hanım ve Handan ile dostluk içinde yaşarken aynı zamanda Mustafa Kemal'e umutla mektuplar yazmaktadır. Bununla ilgili Handan Gören, Şemsi Belli'ye şu açıklamaları yapmıştır:

"Fikriye Ablam, uzun uzun mektuplar yazıyordu Gazi Paşa'ya… Şiir gibi içten, dokunaklı mektuplar yazıyor, postalıyordu Ankara'ya. Ama biz, çok iyi biliyorduk ki, bu mektupların hiçbiri, Çankaya Köşkü'ndeki Latife Hanım engelini aşarak Paşa'ya ulaşamayacak… Yaverlerin elinde kalacak veya Latife Hanım'a teslim edilip yok edilecek. Bunu biliyorduk ama Fikriye Ablama söyleyemiyorduk."[72]

Her ne kadar rahat olsa da Fikriye Ankara'ya gitmek fikrini aklından çıkaramamaktadır. Trenlerdeki kimlik denetimi nedeniyle başka bir kimlik bulmayı kafasına koymuş ve Macit Bey'in evinde yetişmiş yardımcıları Emine Hanım'ın kimliğini gizlice almıştır. Macit Bey'lere de İstanbul'a teyzelerine gideceğini söyleyerek onlardan ayrılmış ve önce İstanbul'a gemiyle sonra da kaçak olarak trenle Ankara'ya geçmiştir (s.261).

Hıfzı Topuz burada Fikriye Hanım'ın hep yanında taşıdığı ama İstanbul macerası sırasında yanına almadığı mektuplarına dikkat çeker. Fikriye bu mektupları Macit Bey'in evinde bırakmıştır. Mektuplar hem Gazi'den, hem ağabeyinden hem akrabalarından gelen mektuplardır. Nimet Hanım ve Handan uzun yıllar bu mektupları saklamışlardır. Fakat yıllar sonra eve giren bir hırsız evden kıymetli hiçbir şey almayarak sadece mektupları almıştır. Hıfzı Topuz bu ilginç hırsızlık olayı için *"Bunun gizemi çözülemedi."* ifadesini kullanmıştır (s.261).

Fikriye uzun bir yolculuğun ardından Ankara'ya gelmiş ve ilk iş olarak bir faytona binerek Çankaya'ya gitmiştir. Bir yıl yedi ay sonra döndüğü Ankara'da ilerlerken anıları gözlerinde canlanmaktadır. Fikriye'nin iyileşmek umudu olmamasına rağmen Gazi onu zorla Münih'e yollamıştır. Topuz burada Fikriye'nin iç sesinden bir soru da sormaktadır okuyucuya: *"Yoksa Paşası onu yanından uzaklaştırmak mı istemiştir."* (s.263)

Fikriye öncelikle Fuat Ağabeyinin (Bulca) evine gitmiş fakat onların aynı sabah İstanbul'a döndüklerinin haberini almıştır. Bu nedenle Köşk'e gitme kararı aldı. Köşke giderken tüm yaşadıkları aklından geçmekteydi:

"Fikriye'nin kalbi gümbür gümbür atıyordu. Doğru muydu böyle paldır küldür Köşk'e gitmesi? Neyle karşılaşacaktı? Sonra Latife Hanım nasıl davranacaktı ona? İyi ama Fikriye

[72] A.g.e., s. 153.

19 ay öncesine kadar o Köşk'ün hanımefendisi değil miydi? Köşk'ün her yanını o döşemişti. Eşyaların üzerinde, koltuklarda, kanepelerde hala onun kokusu, bardaklarda onun dudak izleri, yastık yüzlerinde onun sıcaklığı yok muydu? Evin eski hizmetçisi değildi ki o. Elbette oraya dönmek hakkıydı. Oralarda bıraktığı ufak tefek eşyaları, anıları ve mektupları vardı. Onları almak için o eve gelemez miydi? Bir buçuk yıl önce Çankaya'dan birkaç aylık bir sanatoryum bakımı için ayrılmış ve her şeyini Köşk'te bırakmıştı. Geri dönmemeyi hiç düşünmemişti." (s.264)

Fikriye tüm eşyalarını almak ve Paşa'nın kendisiyle kurduğu ama kendisi olmadan yaşattığı dünyaya bakmak, mutluluklar dileyecek kadar gururlu olmak ve İstanbul'a dönüp her şeyi içine gömmek amacıyla Köşk'e gitmiştir. Latife Hanım'ın eğitimli ve medeni biri olduğunu bilmekte ve onu geri çevirmeyeceğini düşünmektedir (s.265). Bu düşünceler içinde geldiği Köşk'te Paşa'yı görmek istediğini belirtmiştir. Ali Çavuş hemen kendisini tanımış ve hemen kendisini içeri almıştır. O sırada Latife Hanım ile sofraya oturan Gazi'ye hemen haber vermiştir (s.265). Latife Hanım her ne kadar bu durumu hoş karşılamasa da misafiri karşılamaya gelmiştir. Fikriye ve Gazi'nin karşılaşmaları çok soğuk olmuştur. El sıkışmışlar ve Gazi kendisinin daha fazla tedaviye ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Fikriye Fuat Ağabey'ini bulamadığı için Köşk'e geldiğini ve dostlarına veda edip hemen İstanbul'a döneceğini belirtmiştir (s.266). Ali Çavuş'a bir oda hazırlattırılmış fakat Latife Hanım Fikriye'ye Köşk'te rahat edemeyeceğini ve ona yeni bir yer bakmasına yardım edeceklerini belirtmeyi de ihmal etmemiştir. Fikriye odadan çıktıktan sonra Fikriye'nin durumuna üzülen Gazi'ye Latife Hanım *"Kemal sen acıyorsun ama ben hiç acımadım. Bu ne yüzsüzlük. Ne hakla buraya gelebiliyor? İşi ne burada? Sen olmasaydın ben onu kovardım."* demiştir (s.267). Mustafa Kemal de Fikriye'nin Köşk'te kalmasından yana değildir. Fakat onu bu hasta ve yalnız haliyle bırakmak da istemediğini söylemiştir (s.267).

Fikriye Köşk'te kaldığı sürece hasta ve yorgun olarak odasında yatmıştır. Latife Hanım bu duruma epey kızmıştır. Ali Çavuş'u her defasında kenara çekerek *"...bir de onun hastalığını mı çekeceğiz? Başımıza bela olacak bu kadın."* (s.268), *"... Onu gözüm görmesin."* (s.268) demektedir. En sonunda *"Hiç dinlemem kovun gitsin."* (s.269) diye bağırdığında hem Fikriye hem de Gazi bunu duymuştur. O gece ne Gazi ne de Fikriye uyumuştur. Fikriye tüm gece ağlamış ve ertesi sabah da Ali Çavuş'a kendisini Karaoğlan Çarşısı'ndaki otele götürmesini söylemiştir (s.269). Ali Çavuş bir araba bulmuş ve Köşk'e getirmiştir. Arabacı Fikriye'yi tanımış ve Fikriye'nin Köşk'te ne kadar sevildiğinin kanıtı olan

"... Hanımefendi size canımız feda. Çok aradık sizi, çok. Siz gittiniz, köşk'ün keyfi kaçtı." (s.270) bu sözleri sarf etmiştir.

Fikriye'nin bu ayrılışını Ali Metin şöyle aktarmaktadır:

"...

Ben ilk gece kararlaştırıldığı üzere Fikriye Hanım'a verilecek para ile Fikriye Hanım'ın İstanbul'a yerleşmesini temin için Fikriye Hanım'ı ikna etmeye çalışıyordum. Fakat Fikriye Hanım sözlerimi zor dinliyor, buğulu gözlerle uzaklara bakıyordu. İkinci gece de Fikriye Hanım köşkte kaldı. Fakat Latife Hanım'ın da neşesi büsbütün kaçmıştı. Üçüncü gece de Fikriye Hanım'da gitme hazırlığı görmeyen Latife Hanım bana sinirli ve yüksek sesle, 'Ali bu hanım ne zaman gidecek?' diyerek salondan ayrıldı. Fakat bu yüksek sözle söylenen sözleri Fikriye Hanım gibi Atatürk de duymuşlardı. Atatürk yatma zamanı geldiği halde yatmamış, ayrı bir odada gece yarısına kadar oturmuşlardı. Çok üzüldükleri belliydi. Ertesi günü Fikriye Hanım'ı erken saatlerde uğurlamıştık."[73]

Fikriye otele yerleştiğinde yine uykusuz bir gece geçirmiş ve bundan sonra bir başına ne yapacağını düşünmüştür. İstanbul'a dayısının yanına dönmeye ve kendisine bir ev buluncaya kadar orada kalmaya karar vermiştir. İstanbul'a gitmeden önce son kez Gazi ile vedalaşmayı da istemektedir. Bu nedenle ertesi gün ilk işi Köşk'e gitmek olmuştur. Arabacıya Köşk'ün önünde beklemesini söylemiş ve içeri doğru yönelmiştir. Fakat kendisini tanımayan nöbetçiler onu durdurmuştur (s.271). Yaver Bey'e haber vermişler ve o da Fikriye Hanım'a niçin Köşk'e geldiğini sormuştur. Kendisini tanımayan bu yavere Fikriye, Paşa'nın akrabası olduğunu ve anlatmıştır. Yaver Rasuhi Bey, Paşa'ya haber vermeye gitmiş ve Fikriye'yi uzun süre kapıda bekletmiştir.

Rasuhi Bey, Fikriye Hanım'ın geldiğini bildirdiğinde Latife Hanım ve Gazi birliktelerdir. Latife Hanım derhal bağırmaya başlamış ve *"Yine mi o kadın? Bu ne yüzsüzlük? Kendisini dün kovduk, yine mi buraya gelmiş? Ne bekliyorsunuz? Gönderin o kadını. Onun burada işi yok."* (s.272) diye bağırmıştır. Mustafa Kemal'in bu sırada sessiz kaldığını bilmekteyiz. Rasuhi Bey bu zor görevi Muzaffer Bey'e vermek istemişse de Muzaffer Bey bunu "*Beyefendi, bana böyle bir görevi vermeyin. Ben asla Fikriye Hanım'ı kovamam. O bizim çok kahrımızı çekmiştir. Ben nankör değilim, yapamam. Siz Fikriye Hanım'ın kim olduğunu herhalde bilmiyorsunuz."* (s.272) sözleriyle reddetmiştir.

[73] Akay, a.g.e., s. 113.

Rasuhi Bey yine de diretmiş ve bu yükü Muzaffer Bey'e yüklemiştir. Muzaffer Bey sıkılarak Fikriye'ye Paşa'nın müsait olmadığını söylemiştir. Fikriye bunun üzerine büyük bir yıkım yaşadı ve arabaya binerek hızla uzaklaşmaya başlamıştır. Muzaffer Kılıç, Fikriye'nin ardından gözyaşlarını dökmeye devam ettiği sırada bir tek el silah sesi duyulmuştur. Arabacı arabayı durdurduğunda Fikriye Hanım'ı göğsünden vurulmuş olarak görmüştür. Hemen imdat çığlıkları atarak köşke haber vermiştir. Nöbetçiler ve Rasuhi Bey arabaya kadar gelmiş ve Gazi'ye haber iletilmiştir. Gazi hemen yerinden kalksa da Latife Hanım onu engellemiştir:

"Kemal, nereye gidiyorsun? Sen deli misin? Şuradan şuraya gidemezsin. Sonra ne derler? Herkes seni suçlar. Sen vurdun sanırlar. Asla dışarıya bırakmam. Bak, Fikriye ne güzel intikam almaya kalktı. Aklı sıra bizi böyle yıkacak. Başka bir şey elinden gelmedi. Biz böyle oyunlara yokuz." (s.274)

Yakup Kadri'nin eşi Leman Karaosmanoğlu, Yakup Kadri'den dinlediği intiharı şöyle anlatmaktadır:

"Fikriye az ötede bekleyen faytona biner binmez çantasından tabancasını çıkartıp kendini vuruyor. Fakat orada ölmüyor. Alıp hastaneye götürüyorlar. Hastaneye kaldırılınca Paşa, Latife Hanım'dan tekrar rica ediyor 'Ne olur gidip bir bakıver, kızcağız ölüyor!' diyor. Ama Latife Hanım gitmiyor."[74]

Latife Hanım'ın bu art niyetli ve yanlı tutumu Mustafa Kemal'i durdurmuştur. Rasuhi Bey'e Fikriye'yi Memleket Hastanesi'ne yatırmalarını söyler. Sağlık Bakanı ve Başhekim'e de Fikriye'yle ilgilenmeleri için haber yollamıştır (s.274). Latife Hanım her ne kadar telaş etmemesini söylese de Mustafa Kemal ona *"... Onun onuruyla oynadık. Fikriye'nin nasıl onurlu ve inatçı olduğunu ben çok iyi bilirim. Ona böyle davranmakla çok hata ettim. Kendimi affetmeyeceğim. Onu mutlaka kurtarmalıyız."* (s.274) cevabını vermiştir. Latife Hanım'ın karşılığı ise *"Kurtar bakalım, elinden gelirse."* (s.274) olmuştur.

Genel olarak tüm kaynaklarda da rastladığımız bir durum olan Latife Hanım'ın kıskançlığı ve olumsuz yargıları burada da kendini göstermiştir. Latife Hanım, iyi eğitimi ve terbiyesine rağmen Mustafa Kemal ile evliliği boyunca bu gibi taşkınlıkları, kıskançlıkları sıkça yapmıştır ve evlilikleri de bu nedenle sonlanmıştır. Bu evliliğin olması için hayli çaba harcayan Salih Bozok da sonradan bu çiftin birbirine uygun olmadığını anlamış ve şunları söylemiştir:

[74] A.g.e., s. 121.

"Bunu itiraf etmek bana çok ağır gelmekle beraber; bunca yıldan beri tanıdığım Gazi Paşa ile yakından izlemek fırsatını bulduğum Latife Hanım'ın uyuşamayacaklarını görmek hiç de zor bir iş değildi. Ama kendi hazırladığım bir kör kuyuya düşmüştüm."[75]

Sabiha Gökçen bu konudaki fikirlerini Şemsi Belli'ye şöyle aktarmıştır:

"Latife Hanım, işin başında hiçbir zaman hissen Fikriye Hanım gibi olmadı. Latife Hanım, belki sonradan hissen bağlandı Atatürk'e… Latife Hanım biraz daha sabırlı olsaydı, akıllı olsaydı, akılsız demiyorum yanlış anlaşılmasın, belki ömür boyu bir evlilik olabilirdi. Ben, her zaman, keşke Atatürk Fikriye Hanım'la evlenseydi, diye düşünürüm. Çünkü Fikriye Hanım, hakikaten her zaman aklını kullanan, Atatürk'ü hakikaten sevmiş bir kadın… Ben tanımadım… Ufak tefek kaprisleri olabilir her insanın… Atatürk'ün de olabilir… Ama Fikriye Hanım, onları hoş görebilirdi… Latife hanım ise onları hoş göremedi maalesef…"[76]

Kılıç Ali Bey, Fikriye Hanım'ın intihar olayını ise farklı anlatmaktadır. Ona göre Rasuhi Bey o gün Fikriye Hanım'ın elindeki tabancayı Köşk'te tuvalete giren Fikriye Hanım'da görmüş ve hatta silahın hazırlandığını fark etmiştir. Fikriye'nin Mustafa Kemal'i ya da Latife Hanım'ı vuracağını düşünmüş ve onu engellemek istemiştir:

"Orta Köşk'te Fikriye Hanım bir aralık tuvalete gitmiş. Fakat aradan hayli zaman geçtiği halde tuvaletten çıkmaması Rasuhi Bey'le Muzaffer Bey'in nazar-ı dikkatini çekmiş. Bu gecikiş her ikisini de şüphelendirmiş. Seryaver Rasuhi Bey, Muzaffer Bey'e tuvaletin kapısını açıp bakmasını söylemiş. Muzaffer Bey, kadın olduğu için kapıyı açmakta tereddüt gösterir gibi olmuş. Bunun üzerine Rasuhi Bey daha fazla beklemeyi lüzumsuz görerek bizzat tuvaletin kapısını açtığı zaman Fikriye Hanım'ın çantasını karıştırmakta olduğunu görmüş ve karıştırdığı şeyler içinde büyük bir browning tabancası gözüne ilişince artık şek ve şüphe kalmamış ve kendilerine Gazi ile o gün görüşmek mümkün olamayacağını bildirmiş.

Fikriye Hanım bu cevaptan çok müteessir olmuş bir vaziyette, fakat soğukkanlılıkla yaverlere veda etmiş, köşkten çıkarak kapıda beklettiği açık faytona doğru yürümeye başladığı zaman bir aralık durarak oradaki posta neferinden biri ile Seryaver Rasuhi Bey'e bir şey söylemek istediği haberini göndermiş, onu yanına çağırmış. Fikriye Hanım, Rasuhi Bey'in gelmediğini görünce daha ziyade beklememiş, arabasına binmiş, araba hareket etmiş… Araba köşkten ayrılarak yakında bulunan Fuat Bulca'nın köşkü hizasına geldiği

[75] Bozdağ a.g.e., s. 146.
[76] Belli, a.g.e., s. 165.

zaman Fikriye Hanım belki de ya Gazi'ye yahut Latife Hanım'a yönelmek için çantasında taşıdığı tabancasını çekerek kalbi hizasında ateş etmiş ve derhal can havli ile kendisini arabadan dışarıya atmış, oraya yığılıp kalmış! Silah sesini işiten civardaki muhafızlar, polisler yanına koşarak Fikriye Hanım kaldırılmış, Numune Hastanesi'ne nakledilmiş ve bu esnada hadiseden Gazi haberdar edilerek kendisini kurtarmak için ne yapılmak lazımsa yapılması hususunda Sıhhiye Vekili Refik Bey'e telefonla emir verilmiştir. Fakat ne yazık ki Fikriye Hanım tedavi edildiği hastanede yirmi dört saat sonra vefat etmiştir. Bu acı hadise, Gazi'yi ve muhitini çok müteessir etmiş ve çok üzmüştür. Daha sonra anlaşılmıştır ki kendisini vurduğu tabancadan başka diğer bir ikinci tabanca da Fikriye Hanım'ın belinde etekliğinin bel kuşağı arasına sokulmuş bir halde bulunmuştu. Bu iki tabancayı taşımasından ve bir tanesini tuvalette hazırlamasından sonuç çıkarılmıştı ki maazallah Gazi ile görüşmek mümkün olsaydı ihtimal Gazi'yi ve Latife Hanım'ı öldürüp kendisi de aynı zamanda bekleyecekti. Zira bu tabancaları beraberinde taşımaktan ve hazırlamaktan, başka bir mana çıkarılamazdı. Köşkten ayrıldıktan sonra birden bire Rasuhi Bey'i de çağırması ise belki planını tatbik etmeye engel olduğu için hiç olmazsa onu öldürüp o suretle intikamını alarak kendisini vurmak arzusunun neticesi olabilirdi. Herhalde Seryaver Rasuhi Bey de bu arada bir tehlike atlatmıştı."[77]

Bu intihar olayındaki farklı bir bakış açısı yukarıdaki alıntıda mevcuttur. Fakat bunun olabilirliği çok düşüktür. Hıfzı Topuz da bu ihtimal üzerine hiç durmamıştır. İkinci bir silahtan ise Ali Kılıç'tan başka hiç kimse bahsetmemiştir. Fikriye Hanım'ın aşkı Gazi'yi öldürüp onsuz yaşamaya devam edecek olmaktan çok daha büyüktür. Tek bir silah olan ve kendisine İsmet Paşa tarafından hediye edildiği bilinen Browning marka tabanca hakkında Ali Metin ise *"Fikriye Hanım'ın Köşk'e ikinci gelişinde ben izinli olduğum için intihar denilen olayı daha sonra öğrenmiş ve Fikriye Hanım'ın yanından hiç eksik etmediği çok küçük sedef saplı bir tabancayı üzüntüyle hatırlamıştım."*[78] bu ifadeleri kullanmaktadır.

Hüsrev Gerede de o gün yaşananları öğrendiği kadarıyla şöyle aktarmıştır:

"Fikriye Hanım ciğerlerinden hastalanarak İsviçre'ye tedaviye gönderilmiş, dönüşünde Gazi kendisini kabul etmemiş. Kadını eski saray hademelerinden Abbas Salahi Nesib karşılamış ve içeri bırakmamış. Nöbetçi yaver Muzaffer Kılıç Fikriye'yi saklandığı tuvaletten çıkararak üzerini aramış ve eteğinin altından gizlediği tabancayı bulmuş. Genel Sekreter

[77] A.g.e., s. 119.
[78] A.g.e., s. 120.

Hasan Rıza Soyak'tan dinlediğim bu olaydan kadının geliş amacını pek anlayamadım. Oysaki kadının Çankaya'da intihar ettiği söyleniyordu. O zamanki Muhafız Alayı komutanı İsmail Hakkı Tekçe'den de Fikriye'nin görüşme isteğinin Atatürk tarafından geri çevrilmesine çok üzüldüğünü, bu yüzden bahçedeki ufak yoldan dönerek intihar ettiğini duymuştum.

...

Bu konuyu yaver Muzaffer ile de görüştüm. Muzaffer dürüst, terbiyeli, kibar bir insandı. Tutum ve davranışlarıyla öbür arkadaşlarına hiç benzemezdi. Atatürk'ün ölümünden önce Çankaya'daki görevinden ayrılarak sivil yaşama geçti, yağ ticaretiyle uğraştı, fabrika sahibi oldu. Muzaffer dedi ki:

'...

Tevfik Bey kadını soğukkanlılıkla yatıştırmaya çalışırken, Rasuhi öfkelenip tehdit etmeye başladı. Hatta girdiği tuvaletin kapısını çalarak "Çok dışarı!" diye bağırdı. Sonunda kadını dışarıda bekleyen arabaya bindirerek yola çıkardık. Bir süre sonra silah sesi duyuldu. Nöbetçi koşarak geldi, kadının kendisini vurduğunu söyledi. Hemen Mahmut Bey'e telefon ettim. Arabanın yanına gitmesini ve yakınındaki doktoru çağırtmasını rica ettim. Mahmut Bey kısa bir süre sonra döndü. Kadının öldüğünü, doktor çağırmaya gerek kalmadığını söyledi.' Bu ayrıntılı bilgiye göre Fikriye'nin kıskançlık duygusu ile geldiği yanında taşıdığı tabanca ile de suikast tasarladığı düşünülebilir. Kadının ilk geldiğinde üstünün aranıp tabancasına el konulmaması büyük bir gaflettir. Yaver Muzaffer, Mahmut'un doktoru çağırtmamasını yerinde bir davranış olarak görmediğini söylemiştir. Bazı kişiler bu Fikriye Hanım'ın Tayyare Cemiyeti Başkanı Fuat Bulca'nın akrabası olduğunu söylüyorlar, kadının araba ile giderken intihar etmiş olmasını kabul etmiyorlar. Yaver Salih (Bozok) veya büyük olasılıkla Yaver Rasuhi'nin öldürmüş olduğunu iddia ediyorlar. Doktor çağırılmaması, adli herhangi bir kovuşturma ve soruşturma yapılmamış olması bu görüşleri haklı gösterebilir."[79]

Salih Bozok ise anılarında o gün Köşk'te bulunmadığını ifade ederken Kılıç Ali ile aynı şekilde o günü anlatmaktadır.[80]

Görüldüğü gibi bu olayla ilgili pek çok söylenti vardır. Bunlar kesinlikte değildir. Hüsrev Gerede ve Muzaffer Kılıç'ın kuşkuları haksız da olabilir. Bu konuda Hıfzı Topuz Fikriye'nin intihar ettiğini, ne Latif Hanım'ın ne de Gazi'nin bu konuda suçlu olabileceğini kesin bir dille

[79] Akay, a.g.e., s. 116.
[80] Bozdağ, a.g.e., s. 188.

anlatmaktadır. Hıfzı Topuz, Fikriye'nin intihar ettiğini kanıtlar nitelikte Emniyet Müdürü Dilaver Bey'e de şu sözleri söyletir:

"…Gerçekten de Fikriye Hanım'ın kendi canına kıymak istediği anlaşıldı. Silahı kucağında bulmuşlar. Kurşun kesinlikle o silahtan çıkmış. Zaten başka türlü olmasına imkân yok. Arabacıya görünmeden hangi çılgın arabanın o kadar yanına yaklaşıp da silahını ateşleyebilir. Arabacıyı sorguya çektik. Adam fenalıklar geçirmişti. Kendine geldikten sonra hiç kimseyi görmediğini söyledi. Zaten kim Fikriye Hanım'ın canına kast edebilir? Parasını mı alacaklardı? Yok öyle şey. Çantası, içinde bütün parası ve evraklarıyla yanında bulundu. Olayın bir cinayet olmasına en ufak bir ihtimal yok Paşa Hazretleri." (s.275)

Hıfzı Topuz, Mustafa Kemal'in Fikriye olayı ile ilgili hiçbir gazetecinin içeri alınmamasını istemediğini belirtmiştir. Topuz, aynı zamanda Fikriye'nin intihar ettiğini belirtmek için *"Peki katil izini ve kimliğini belli etmemek için arabacıyı da vurmaz mıydı? Onun yanıtı yoktu."* (s.276) cümlelerini de eklemiştir. Mustafa Kemal'in Fikriye'yi öldürme gibi bir niyeti kesinlikle olamayacağını belirten Hıfzı Topuz, burada tek ihtimalin Latife Hanım üzerinde yoğunlaştığını belirtir fakat buna da ihtimal vermemektedir. Latife Hanım nereden tetikçi bulacak, nereden bu işi korkmadan yapabilecek birini bulacaktı? Bu soruların ardından ekleyerek:

"Hem neden Latife Hanım böyle bir işe girişsin? O elde etmişti istediğini. Köşk'te rahat rahat oturuyordu. Kıskanç olmasına kıskançtı, hem de delicesine ama başını türlü belalara sokmanın ne gereği vardı? Latife Hanım'ın canavar olması gerekirdi. Böyle bir cinayet işine girişmesi için. Huysuzdu, geçimsizdi, kıskançtı ama canavar değildi. Fikriye, Latife Hanım'a hiç rakip olamazdı. Gazi Fikriye'yi değil, onu seçmişti. Fikriye yenik düşmüştü, çekip gidiyordu. Latife Hanım ne diye uğraşacaktı bu zavallı kadınla?" (s.277)

Şemsi Belli *Fikriye* adlı eserinde bu hazin intihar girişimini şöyle anlatmaktadır:

"Dünya tüm ağırlığı ile yıkılıyordu üstüne… Genç kızlık çağının körpe duygularıyla deli gibi sevdiği, kara günlerin mutluluk anılarını birlikte bölüştüğü Mustafa Kemal'ine tekrar ulaşabilmek umudu kalmamıştı artık… Her özleme, her acıya O'nun için katlanmıştı. Her şey O'nunla güzeldi. O'na ulaşabilmek umudunu taşımak bile O'nu sevmek kadar güzeldi. Ama… Ama ne yazık ki bu umudun zerresi bile artık kalmamıştı, Fikriye Hanım'ın yaralı yüreğinde. O'nsuz yaşamın ne anlamı olabilirdi ki bundan sonra? Varsın Latife'siyle mutlu olsundu Gazi

Paşa… Ağır adımlarla yürüdü… Yürüdü… Yürüdü… Kendisini bekleyen faytona bindi… Ve çantasından çıkardığı sedef kabzalı tabancayı kalbine dayayarak tetiğe dokundu."[81]

Fikriye'nin intiharının ardından Meclis'e giden Mustafa Kemal, Sağlık Bakanı Refik Bey'i çağırtmıştır. Fikriye'nin durumunu sormuştur. Refik Bey:

"Kurtulacak inşallah Paşa Hazretleri. Şimdi hastaneden geliyorum. Ameliyat çok başarılı oldu. Sağ olsun Ömer Bey göğsü açıp kurşunu çıkardı. Mermi sol akciğeri büyük çapta delip kalbin yakınından geçmiş, dış muhafazayı da zedelemiş, ama kalp sağlam, endişe edilecek bir şey yok." (s.275)

Paşa merminin saklanmasını emretmiştir. Refik Bey merminin Browning marka olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal bu tabancayı ona İsmet Paşa'nın hediye ettiğini belirtmiş ve tabancanın nerede bulunduğunu sormuştur. Refik Bey:

"Yaverler kucağında bulmuşlar o tabancayı. İçinde bir tek kurşun eksikmiş. Bu da tam bir intihar girişimi olduğunu gösteriyor. Zaten intihar olaylarında hep böyledir. İntihara kalkan tetiği ikinci kez çekmez." (s.275)

Mustafa Kemal Refik Bey'e teşekkür ettikten sonra Emniyet Müdürü Dilaver Bey'i de çağırmış ve soruşturma ile ilgili bilgi almıştır.

Topuz'un belirttiğine göre Fikriye hastanede kendine geldiğinde pişmanlık içinde kalmıştır. Ölmek istemediğini haykırmıştır. Doktorlar kendisini tanıyan Başhekim Ömer Bey'i çağırmıştır (s.277). Ömer Bey, Fikriye'ye iyi olacağını ama bir daha böyle çılgınlıklar yapmamasını tembihlemiştir. Fikriye; *"Yapmayacağım Doktor Bey, söz veriyorum. Bir bunalım geçirmiştim. Artık aklım başıma geldi, merak etmeyin Ömer Bey."* (s.278) diyerek cevap vermiştir. Fikriye yaptığından pişman olmuştur. Yeniden hayata dönmüştür ve iyi olmak istemektedir. Fikriye'nin intihar girişimi asla basına sızmamıştır. Fikriye de günden güne iyileşmiş ve toparlanmıştır (s.278). Fakat bir hafta sonra Ankara'da sıcaklar artmış ve Fikriye fazlasıyla terlemeye başlamıştır. Fikriye'nin ciğerlerinde oluşan plevra ve pelikardi tabakalarında biriken kanlar nefes almasını zorlaştırmaktadır. Halsizliği ve çarpıntıları arttıktan sonra ateşi de yükselmeye başlamıştır. Durumu kötüye gitmektedir. Fikriye ne konuşabilmekte ne de gözlerini açabilmektedir. 30 Mayıs sabahı Başhekim Ömer Bey Fikriye'yi yatağında cansız bulmuştur.

[81] Belli, a.g.e., s. 159.

"Mustafa Kemal Paşa'nın mutlaka kurtarılmasını emrettiği Fikriye Hanım, günlerce komada kaldıktan sonra son nefesini verdi. Yıllarca Mustafa Kemal aşkıyla çarpmış bir yürek, Browning tabancadan çıkan mini mini bir kurşunla durmuştu artık."[82]

Şemsi Belli'nin Sabiha Gökçen ile yaptığı röportajda Sabiha Hanım, Fikriye ile ilgili şunları söylemiştir:

"Bizler Atatürk'ün manevi kızları idik. Fikriye Hanım Genç, güzel, entelektüel bir hanımmış. Arada hissi bir bağlantı olmuş olabilir. Belki Atatürk'ün de Fikriye Hanım'a hissi bir yaklaşımı vardı… Ama daha çok Fikriye Hanım Atatürk'e çok bağlanmış hissen… Fikriye Hanım hakikaten âşık… Atatürk de bu aşka karşı ilgisiz değildi… O'nun da Fikriye Hanım'a bir ilgisi var ama Fikriye Hanım'ınki kadar değil… Ve nitekim bu aşkı yüzünden intihar etti Fikriye Hanım…"[83]

Kötü haber tüm Ankara'da duyulmuş ve İstanbul *Vatan* gazetesi 1 Haziran 1924'te haberi yanlışlıklarla dolu olarak 3. sayfa haberi olarak yazmıştır. Fikriye Hanım'ın vefat ettiği dönemde şimdi Etnografya Müzesi olan alan o dönemde mezarlıktır. Fikriye Hanım bu mezarlığa gömülmüştür. Atatürk'ün naaşı da Anıtkabir'e nakledileceği zamana kadar burada yatmış ve şimdi Etnografya Müzesi'nin önünde dikili olan Atatürk Heykeli'nin de Fikriye Hanım'ın mezarını işaret ettiği rivayet edilmektedir.[84]

Topuz, tarihin sessiz kahramanı Fikriye Hanım'ı ele aldığı eserinde Gazi ile Fikriye'nin akrabalık bağlarına açıklık getirir ve küçük yaştan itibaren Kemal ağabeyine derin bir saygı ve sevgi besleyen Fikriye'nin kendi ailesi içerisinde yaşadığı büyük kayıpları, dramları işler. Bir çok kaynakta bir Mısırlı ile evlenip boşandığı iddia edilen Fikriye Hanım'ın aslında böyle bir evlilik yapmamış olduğunu, onun Paşasına olan aşkından başka bir aşk yaşamadığını belirten Topuz, tarih söylemlerinin dışına çıkarak bu eseriyle Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Fikriye Hanım'ın evlendiklerini iddia eder. Yapılan gizli nikahın şahitleriyle daha önce görüştüğünü bildiren Topuz, Fikriye Hanım'ı aşkının melankolik havası içerisinde bir hayalperest olarak çizen ve onu intihar eden zavallı bir kadın olarak tasvir eden tüm söylemleri reddeder. Yazar Fikriye Hanım'ı güçlü, akıllı, kültürlü ve yetenekli bir Türk kadını olarak tanıtırken onun en büyük aşkı olan Paşasına olan düşkünlüğünü de zayıflık olarak resmetmez. Topuz'un romanıyla Fikriye Hanım'ın tarihteki imajı zayıflıkları ve asılsız hayalleri neticesinde isteri

[82] A.g.e., s. 160.
[83] A.g.e., s. 165.
[84] A.g.e., s. 127.

krizi sırasında kendisini öldüren kadın imajından sıyrılır ve haklı yerini alır. Kurtuluş Savaşı boyunca Türk kadınının cesaretini, gücünü, yardımseverliğini, inançlılığını ve anaçlığını Latife Hanım'dan önce tek bir portreyle Fikriye Hanım taşımaktadır. Topuz'a göre Atatürk büyük bir saygı ve sevgiyle bağlı olduğu Fikriye Hanım ile hem dedikoduların önünü alarak genç kadını haksız düşüncelerin hedefi olmaktan kurtarmak hem de bir lidere yakışmayacak nikahsız yaşama anlayışından uzak olduğunu göstermektedir.

Eserde Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Dönemi Fikriye Hanım'ın küçük yaşlardan itibaren Mustafa Kemal'e duyduğu aşk ile bütünleşerek kurtuluş aşkı içinde yanan vatan aşkı ile bütünleşir. Mustafa Kemal'in Ankara yaşantısı üzerinde uzun uzadıya yine Fikriye Hanım üzerinden gidilerek durulmuş, politik ve askeri zaferler yansıtılmıştır. Fikriye Hanım hem hanımı hem yardımcısı olarak Paşa'nın yanında yerini alır. Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nın fiilen bittiği dönemde İzmir'e girdiğinde tanıştığı soylu bir hanım olan Latife Hanım ile evliliği sosyal yaşamda yapılan devrimler ile birlikte verilmiştir. Fakat bu evlilik resmi bir evlilik olmasının yanı sıra o sırada Mustafa Kemal'in hayatında olan ve bu evlilikten haberi olmayan Fikriye Hanım'ın içine düştüğü buhranı Topuz, büyük bir duyarlılık ve gerçeklikle ele alır. Fikriye Hanım, kısa süre önce hanımı olduğu eve giremediğinde kendi canına kasteder. Fakat onun ölüm nedeni intiharı değil, intihar girişiminin ardından ciğerlerinde gelişen semptomlardır. Topuz, birçok kaynakta bahsedildiğinin aksine Fikriye Hanım'ın Atatürk'ü öldürmek üzere Köşk'e gelmemiş olduğunu ifade eder. Topuz burada da kahramanına bir baba şefkati ile yaklaşır ve onun sevdiğini öldüremeyecek kadar âşık bir kadın olduğunu söyler. Böylelikle Fikriye Hanım, Topuz'un kalemiyle okuyucuyu duygulandırmasının yanı sıra kendisine hayran da bıraktıran bir sessiz kahraman Fikriye Hanım ile Mustafa Kemal arasında kalan ve içi asla doldurulamayacak kadar karanlık olan tüm yaşanmışlıklar bu şekilde Cumhuriyet tarihimizde yerini almıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

HAVA KURŞUN GİBİ AĞIR

I. ANADOLUYA YOLCULUK ve MOSKOVA YILLARI

1699 Karlofça Anlaşması'ndan başlayarak 20.yüzyılın ilk çeyreğine kadarki dönemde Osmanlı Devleti tüm gücünü yitirmiş, katıldığı savaşlar ve aldığı yenilgileri takiben girdiği ekonomik bunalımlar da çöküşünü hızlandırmıştır. Sonunda yarı sömürge bir devlet olmuştur. Turgut Özakman Osmanlı'nın bu içler acısı halini süslü bir operet imparatorluğuna benzetmektedir.[85] Kaybettiğimiz I. Dünya Savaşı'nı takiben imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'nın ardından 13 Kasım 1918'de başkent İstanbul işgal edilmiştir ve bu işgal 6 Ekim1923'e kadar devam etmiştir. İşgal sırasında pek çok insanımız bedensel işkence yaşadığı kadar duygusal şiddete de maruz kalmıştır. Türk insanının kimyasıyla örtüşmeyen tutsaklık anlayışı Türkleri harekete geçirmiş ve milli bütünlüğün kurulmasına teşvik etmiştir. Hıfzı Topuz İstanbul'un ve Anadolu'nun o günlerini şöyle anlatır:

"İstanbul artık özgür düşünceli insanların yaşayabildiği bir kent olmaktan çıkmıştı. Başkent İngiliz, Fransız ve sömürge askerlerinin işgali altındaydı. Yabancıların baskılarına, ezici ve aşağılayıcı bakışlarına, küstah davranışlarına katlanmak insanlara çok ağır geliyordu. En iyisi Anadolu'ya kaçarak bu havadan kurtulmak, özgürlük ve bağımsızlık için savaşanlara yani milli mücadeleye katılmaktı. Yunanlılar Anadolu'da ilerliyorlardı, öte yandan Trakya'ya da uzanmış, her türlü baskıyı ve küstahlığı yaparak halkı eziyorlardı. Mudanya, Bursa, Susurluk, Bandırma, Balıkesir, Erdek, Uşak, Kırklareli, Edirne düşmüştü, vatan elden gidiyordu.

İstanbul Hükümeti birkaç ay önce Sevr Anlaşması'nı imzalayarak devletin tüm bağımsızlığını yitirmesini kabullenmiş durumdaydı. Yunan kralı zafer şenlikleriyle Edirne'ye girmiş, İzmir'de Yunan işgal yönetimi kurulmuştu. Yunanlılar şimdi Eskişehir'e saldırıyordu. Çerkez Ethem Yunanlılarla anlaşıp onlara teslim olmuş ve düşmanla işbirliğine yönelmişti. Anadolu'da yer yer baş kaldıran çeteler vardı. Konya ve Yozgat kaynıyordu."[86] (s.13)

Lord Kinross dönemin İstanbul'unu İtilaf Devletleri'nin boyunduruğu altında üzgün ve umutsuz olarak değerlendirmekte ve sosyal yaşamda yaşanan sıkıntıları şöyle anlatmaktadır:

[85] Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, 122.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 15.
[86] Bu bölümde *Hava Kurşun Gibi Ağır* adlı eserden yapılacak tüm alıntılar eserin 10.basımına (Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.) aittir.

"Soğuk, karanlık bir kış başlamıştı. Kömür yoktu. Tramvaylar işlemiyordu. Boğaz vapurları az ve seyrekti. Anacaddeler yarı aydınlık, yan sokaklarsa kapkaranlık olduğu için hırsızlara, soygunculara gün doğmuş, hava karardıktan sonra kimse tabancasız dışarı çıkmaz olmuştu. Polis azdı; onlara da, yolsuzluk yaptıkları için kimsenin güveni yoktu. Vurgunculuk almış yürümüştü; para değerini kaybetmiş, yiyecek fiyatları aşırı derecede yükselmişti. Türkler evlerine kapanmış, kendi kendilerinin gölgesi gibi, ancak-o da ateş pahasına- ekmek almak için dışarı çıkıyorlardı. Bazıları şehre girmiş olan İtilaf devletleri kuvvetlerinin yanında iş bulabilmek için feslerini atarak Türk olmadıklarını bile ileri sürüyorlardı. Beri yandan Rumlar, sokaklarda caka satarak dolaşıyor ve rastladıkları Türkleri, itip kakarak duvar kenarına sürüyorlar, geleni geçeni Yunan karargâhında dalgalanmakta olan mavi beyaz bayrağı selamlamaya zorluyorlardı. Türkler bu aşağılanmaya boyun eğmemek için arka yollardan dolaşmak zorunda kalıyorlardı."[87]

Falih Rıfkı Atay da Armstrong'un *"İstanbul şehri bir yara. Burada büyük idealler ve ilhamlar yok. Burası entrika, rezalet, hile, korkaklık karargâhı... Hain erkekler ve namussuz kadınlar şehri."*[88] sözlerine dikkat çeker. Mustafa Kemal Atatürk, büyük ve kıymetli eseri *Nutuk*'ta Osmanlı Devleti'nin ve biçare Türk halkının içinde bulunduğu durumun genel görünüşünü şöyle anlatmaktadır:

"Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, Dünya Savaşı'na yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları son derece ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış. Dünya Savaşı'nın uzun yılları zarfında, millet, yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi dünya savaşına sürükleyenler, kendi hayatlarının derdine düşerek ülkeden kaçmışlar. Saltanat ve hilafet makamını işgal eden Vahdettin, soysuzca, yalnız kendini ve tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki kabine; aciz, haysiyetsiz, yüreksiz, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla birlikte kendilerini de koruyacak herhangi bir durumu kabullenmişler.

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta..."[89]

1919-1923 yılları arasında Türk milleti bir yeniden doğuş destanı yazmıştır. Çöken bir imparatorluk içerisinde etrafını saran ve Anadolu'nun her bir parçasını koparmaya çalışan yırtıcı dış güçlere karşı birlik olunmuş Türkiye Cumhuriyeti yoktan var edilmiştir. 1919

[87] Lord Kinross, *Atatürk -Bir Milletin Yeniden Doğuşu-*, 14.b., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 169.
[88] Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, 1.b., Pozitif Yayınları, İstanbul, 2008, s. 155.
[89] Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1926-1927)*, 1.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2007, s. 25.

yılında Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında İstanbul'da da aydınlar ve eli silah tutan gençler memleketi kurtarmak adına Anadolu'ya geçmeye başlamışlardır. Bu geçişin bir diğer adı da kaçıştır. Mustafa Kemal'in önderliğinde yapılan kongreler, genelgeler, meclisin Ankara'da toplanması tüm milli duyguları harekete geçirmiş ve İstanbul Hükümeti'nin baskılarına rağmen kaçışlar, Anadolu'ya geçme arzusu ve vatanı koruma hisleri engel tanımamıştır.

İşte bu coşkun dönemde genç bir yazar olan Yusuf Ziya, kendisi gibi genç bir şair olan Nazım Hikmet'e Anadolu'ya kaçma önerisinde bulunmuştur. Nazım önce kimlerle gideceklerini sormuş Yusuf Ziya da ona Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Halide Nusret ve Vâlâ'nın da kendileriyle geleceğini söylemiştir. Nazım bu öneriyi kabul etmiş ve hemen hazırlıklara başlamıştır (s.14).

İstanbul'da yaşanan tüm bunalımlar ve annesi Celile Hanım'ın karşı dairesine taşınan işgal kuvvetlerinin subaylarının edepsizlikleri Nazım'ı kaçışa sürükleyen sebepler arasında gösterilebilir. Fakat Vâlâ'ya göre Nazım zaten anne ve babasının ayrılığından ötürü evinde daima kalamayan, hısım akrabasında zaman geçiren, bohem şair ve edebiyatçılara katılarak geçirmektedir. Vâlâ'nın onun bu halini *"...rüzgâra kapılmış yaprak gibi şurada burada, dost evlerinde, yar evlerinde, kahvelerde, otel odalarında edebiyat ve siyaset münakaşalarımız ortasında geçiriyordu."*[90] cümlesiyle tanımlar.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde *"İtilaf Devletleri, ateşkes hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer bahane ile, İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da."*[91] sözleriyle bahsettiği İstanbul'un genel durumu Türk gençlerini oldukça etkilemektedir. Vâlâ Nurettin eserinde İtilaf Devletleri askerleri ile yaşadığı bir tatsız olay neticesinde Anadolu'ya geçme kararı verdiğini belirtmektedir. Edebiyatçı arkadaşı Hıfzı Tevfik'i Kalamış'ta ziyarete giden Vâlâ Nurettin arkadaşı ile yürürken suratında şaklayan bir kamçı ile dehşete kapılmıştır. Karşısında Senegalli Fransız piyadelerini ve Hint Mecusi İngiliz silahşörlerini gören Vâlâ o gün verdiği kararı şöyle anlatmaktadır:

"İki metre boyundaki çavuşları, Galata fahişesi olduğu ilk bakışta anlaşılan şellafenin birini koluna takmıştı. Güya biz kadına yan bakmışız. Çavuş çevresindekilere caka olsun diye kamçıyı şaklatmış olacak. Köşeye sıkıştırılan aciz bir kedi, sopalı koca adama nasıl saldırırsa, ben de öyle yaylanır gibi bir hareket yaptım. Hıfzı Tevfik'in pedagogluğu üstün

[90] Vâlâ Nurettin, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, 1.b., İlke Kitap, İstanbul, 1995, s. 49.
[91] Gazi Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s. 25.

geldi. Koluma yapışıp beni badireden sıyırdı. İşte o gün "Bu işgal İstanbul'unda artık yaşanmaz." Kararını verdim."[92]

1920 yılının Aralık ayında sözleştikleri gibi Vala, Cenyo birahanesinin kapısında Nazım'ı beklemektedir. Tedirgin ve ürkek hareketlerle sık sık saatine bakmaktadır. Hıfzı Topuz bu anı şöyle anlatır:

"Soğuk bir kış günü, akşamüzeri Galata Köprüsü yakınlarında Cenyo birahanesinin kapısında 18-20 yaşlarında, zayıf, uzun boylu, gözlüklü bir genç telaşla birini bekliyor. Yıl 1920, Aralık ayının son günü. Delikanlı ikide bir saatine bakıyor, arkadaşı daha ortada yok. Soğukkanlı görünmeye çalışıyor ama ürkek bir görünüşü var. Kafasında astragan taklidi bir kalpak, sırtında bej renkli daralmış bir palto, boynunda beyaz yollu kahverengi bir atkı, ellerinde deri eldivenler, ayaklarında yeni pençe vurulmuş eski ayakkabılar.

Vâlâ adındaki bu genç, orta halli bir memur ailesinden geliyordu. Babasının görevi dolayısıyla Selanik'te doğmuştu. 11-12 yaşlarında Galatasaray'da okurken babası beş para bırakmadan ölmüş, Vâlâ da geçen birkaç yıl sonra bir bankanın açtığı sınavı kazanarak Viyana'da bir süre okuma fırsatı bulmuştu. İstanbul'A dönünce ufak bir memur olarak bankada çalışmaya başladı. Ama bu ona göre bir iş değildi. Şiire meraklıydı, ya şair olacaktı ya da yazar." (s.11)

Vâlâ Nurettin, 1901'de her ne kadar Beyrut'ta dünyaya gelse de nüfusa doğum yeri olarak İstanbul yazdırılmıştır. Babası, son Beyrut valisi Nureddin Bey'dir. Selanik'te memurluk yapan babası nedeniyle çocukluğu Selanik'te geçmiştir. Üç kardeşi vardır. İlk kardeşi doğduktan sonra beş yaşında yatılı mektebe verilmiş ve burada geçirdiği günleri hayatının en kötü günleri olarak nitelendirmektedir. Galatasaray'da yine yatılı okurken on bir yaşındayken babasını kaybeden Vâlâ, bir bankanın açtığı yarışmayı kazanarak Viyana'ya gitmiş ve dönüşünde de İtibar-ı Milli Bankası'nda memur olarak çalışmaya başlamıştır. Nazım ile dostlukları Galatasaray'ın hazırlık sınıfında okurken başlamıştır. Memurluktan aradığı tatmini sağlayamamış ve sonra yazarlığa adım atmıştır. Yakın dostu Nazım Hikmet ile hayatının büyük bir kısmını geçirmiş ve Anadolu macerasına da onunla çıkmıştır.[93]

Vâlâ uzun bir bekleyişten sonra Nazım ile buluşmuştur. Nazım, her zamanki gibi giyinmiş eline de bir çamaşır paketi almıştır. Vâlâ bunun sebebini sorduğunda annesi Celile

[92] A.g.e, s. 47.
[93] Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 56.

Hanım'dan kaçtığını gizlediğini söylemiştir. Yolculuk için fazla bir parası da olmayan Nazım eniştesinin kendisine hediye ettiği dürbünü satmış ve yolculuk hazırlığını tamamlamıştır. Nazım ve Vâlâ, Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz ile rıhtımda buluşacaktır. Vâlâ ve Nazım'ın yol paralarını Sirkeci'de dişçilik yapan Şevki Bey sağlamaktadır. Şevki Bey milliyetçiler için çalışmaktadır. Nazım ve Vâlâ kendilerini gemide yumurta ve fındık tüccarı olarak tanıtacaklarını kararlaştırmışlardır (s.15). Yolculuk hakkında bir fikri olmayan Nazım, Vâlâ'dan bilgi almaktadır:

"-Peki nasıl bir gemiyle gidiyoruz? Rahat bir yolcu gemisi mi?

-İlahi Nazım, yolcu gemisini nereden bulacağız? Bir yük gemisi bulduk, adı da nedir biliyor musun? Yeni Dünya. Tam bize göre. Bizi yeni bir dünyaya götürecek."(s.16)

Nazım ve Vâlâ o gece önce karınlarını doyurmuşlar ve sonra kalacakları otele gitmişlerdir. Nazım'ı o gece uyku tutmamış, uzun bir ayrılığa başlamadan önce İstanbul'u, anılarını, çocukluğunu düşünmüştür (s.16).

Nazım'ın o gece yatağında hatıralarına daldığı çocukluk yıllarını Vâlâ Nurettin, delikanlılık çağına ulaşmış Nazım'ın tek kale futbol oynayacağı arkadaş bulamadığı için duvara şut çekip durduğu yıllar olarak tasvir etmektedir.[94] Nazım'ın ailesi hakkında Vâlâ Nurettin, Nazım'ın büyükbabası Nazım Paşa ve zevcesinin Türk olduklarını, babasınınsa İttihatçılar devrinde Matbuat Müdürlüğü ve Hamburg Başşehbenderliği yapmış Hikmet Bey olduğunu belirtmektedir. Bir süre sütçülük müessesesi işletmiş olan Hikmet Bey en sonunda Kadıköy Süreyya Paşa Sineması'nın müdürü olmuştur. Nazım'ın anne tarafı ise Polonya'ya dayanmaktadır. Büyükbabası Mustafa Celalettin Paşa, Borjenski soyadlı Hıristiyan bir Gagavuz Türküdür. Türkolog ve askeri mühendis ve topografya ressamı olan Mustafa Celalettin Paşa, ülkemize gelerek Müslüman olmuş ve Ömer Paşa'nın kızı Saffet Hanım'la evlenmiştir. Saffet Hanım'ın ve Mustafa Celalettin Paşa'nın evliliğinden ünlü dilci Enver Bey doğmuştur. Enver Bey, Nazım'ın annesi Celile Hanım'ın babasıdır. Celile Hanım'ın Sara adında kendisi gibi ressam bir kız kardeşi ve bir erkek kardeşi olmuştur. Fakat erkek kardeşi Mehmet Ali, Çanakkale savaşında şehit düşmüştür. Vâlâ Nurettin, Nazım'ın dayısının etkisi altında olduğunu belirtmektedir.[95] Nazım'ın ailesinde günümüzde hala adının ağırlığını taşıyan akrabaları vardır. Bunlardan bazıları arasında Ali Fuat Cebesoy (annesinin teyzesinin

[94] A.g.e., s. 29.
[95] A.g.e, s. 37.

oğlu), Mehmet Ali Aybar (annesinin teyzesinin torunu), Oktay Rıfat (teyzesinin oğlu) bulunmaktadır.[96]

Okulda şişmanlığından ötürü *"Patates"* lakabını alan Nazım, ilk kez dedesi Nazım Paşa'nın Mevlevi toplantılarında şiir zevkini kazanmış ve henüz on beş yaşındayken ilk şiirini yazmıştır. Bu şiir herkesi çok etkilemiştir. Bundan sonraki yoluna da Nazım hep şiirleri ile devam etmiştir. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi ile *"Yaralı Hayalet"* şiirini yazan genç şair artık İstanbul'da *"genç efsane şair"* sayılmaktadır (s.18).

Ertesi sabah erkenden Vâlâ ve Nazım *Yeni Dünya* vapuruna varmışlar ve yük alan vapuru beklerken arkadaşları Faruk Nafız ve Yusuf Ziya da limana gelmiştir (s.19). Ünlü edebiyatçı Emin Ali, Vakit gazetesi yazarı Hakkı Tarık Us ve Vâlâ'nın kardeşi Faruk da onları uğurlamaya gelmiştir (s.19). O sırada bir *millici* komiser kendilerine doğru yaklaşarak Kız Kulesi açıklarında işgal ordusu tarafından bir kontrol yapılacağını ve gemide sıkı sıkı saklanmalarını söylemiştir. Gemiye yüklenen pamuk çuvalları arasına gizlenen gençler geminin teftişinden sonra Karadeniz'e açılmasıyla rahatlamışlar ve balyaların altından çıkarak özgürlüğün ve yolculuğun heyecanını hissetmeye başlamışlardır.

Yeni Dünya ertesi sabah Zonguldak limanına girmiştir. Limanda Nazım ve arkadaşlarını yöre gençleri bayraklar ve büyük bir şölen içinde "Yaşasın milli şairlerimiz." nidaları ile karşılamışlardır (s.21). Onların geleceğini hukukçu Ragıp Özdemiroğlu haber vermiştir. Bu noktaya Vâlâ da parmak basmakta ve *"Galiba bu ziyafeti bize o vermişti. Ajans müdürlüğü gibi bir görevi olduğundan ya da istihbarat teşkilatına girmiş bulunduğundan isimlerimizi bildiren bir telgrafı Ankara'ya çekmiş ve teşrifimizi müjdelemişti."*[97] cümleleriyle Hıfzı Topuz'u doğrulamaktadır. Vâlâ Nurettin kendilerinin süslü kayıklarla şehre götürüldüklerini ve denize bakan bir çardağın altında bir gazinoda muazzam bir masada ziyafet çektiklerini de ifade etmektedir.[98] Zonguldakta geçirdikleri güzel saatlerden sonra Nazım ve arkadaşları bu kez İnebolu'ya, yine deniz yoluyla olmak üzere, geçmek için tekrar yola koyulmuşlardır. Çıkan fırtına tüm yolculuğu olumsuz yönde etkilemiş gecenin sonunda dinen fırtına ile yaklaşan karanın görüntüsü yolcuları bir nebze mutlu etmiştir. Karaya vardıklarında bir kayayı öpen Vâlâ'ya Nazım çok gülmüş ve onu sevgilisine kavuşan bir aşığa benzetmiştir. Karaya adım attıklarından sonraki birkaç dakika sonra kendilerini iki sivil memur ve bir komiser karşılamıştır (s.23). Vâlâ kendilerini karşılamaya gelmeyen gençlere yönelik

[96] Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 38.
[97] A.g.e., s. 62.
[98] A.g.e., s. 62.

"...Donanmış kayıkların bize karşıcı gelmemiş olmasını fırtınaya verdik." [99] düşüncesinde haksız çıkmıştır. Önceleri sadece kimlik denetimine geldiklerini sandıkları ve çok sert bir üslup kullanarak emirler yağdıran bu polislerce didik didik aranmış, denetimden sonra da kendilerine Ankara'ya geçiş için izin verilinceye kadar bir otelde konaklamaya başlamışlardır (s.24). Günlerce bekledikten ve ceplerindeki harçlıkları bitmeye yüz tuttuktan sonra, yaklaşık on beş gün sonra, polislerden biri kaldıkları otele gelerek Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz'i karakola çağırmıştır. Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz, karakolda kendilerine Ankara'ya geçiş izninin verilmediğini öğrenmiştir. Bunun sebebi olarak Faruk Nafiz'in Damat Ferit Paşa'dan nişan alması, Yusuf Ziya'nın da İngilizleri tutan Refi Cevat'ın Alemdar gazetesinde edebiyat sayfası düzenlemesi gösterilmiştir (s.25). Bu iki büyük şairin İstanbul'a gönderilme sebebi olarak aynı gerekçeyi yazan, sebebi kınayarak arkadaşlarına yapılanı haksızlık olarak sayan Vâlâ Nurettin, yüreklerine oturan bir taşa benzettikleri bu olayı ve Nazım ile tüm insanlardan nefret ettikleri o günü şöyle anlatmaktadır:

"Yarı açtık. Son derece heyecanlı ve dertli on beş gün bekledikten sonra, bir gün komiser, Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz'i davet etti. Yüreğimiz cızladı. Demek bizi küçük buldular, adam yerine koymadılar. O meşhur Hececiler'i içeri alıyorlar. Bizi ise açıkta demirleyen vapura yollayacaklar. Meğer durum tam tersineymiş: Yusuf Ziya ile Faruk Nafız'ın İstanbul'a geri gönderilmeleri karar altına alınmış. Çünkü -Lahavle! Seciyesizmişler. Kullanılan tabir buydu ne insafsızlık... Ve üstelik Ankara'da münasip görülen bu yafta uzun müddet üzerlerinden kalkmadı. İstanbul'daki gazetelerin mizah yazarlarına sermaye oldu."[100]

Nazım ve Vâlâ, arkadaşlarını gözyaşları ile uğurladıktan sonra otele dönmüşlerdir. Kapıda kendilerini bekleyen polisleri görünce kendilerinin de kovulacaklarını düşünmüşlerdir. Fakat polislerin geliş sebebi bu değildir. Onlar Ankara'ya çağırılmakta ve harcırahları da beraberlerinde gönderilmiştir (s.25). Kendilerini Ankara'ya davet edenler ikisinin de şiirlerini ve yazılarını çok beğenen Halide Edip ve eşi Dr. Adnan Bey'dir. Vâlâ anılarında bu sahneye *"...Doktor Adnan ile Halide Edip bizi yazılarımızdan tanıdıkları için Nazım'ı da şahsen sevimli bulduklarından, ikimize bu yol parasını uydurmuşlar. Kefil olmuşlar."*[101] cümleleriyle yer verir.

Nazım için İnebolu'da geçirdiği günlerin en can alıcı yanı, komünizm ve sosyalizmle tanışmış olmasıdır. Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya'nın aralarından ayrılışının ardından yalnız

[99] A.g.e., s. 63.
[100] A.g.e, s. 65.
[101] A.g.e., s. 66.

kalan Vâlâ ve Nazım, İnebolu'ya ilk geldikleri gün tanıştıkları *Spartakist ağabeyleri* ile zaman geçirmeye başlamışlardır. Kendilerini Spartakist olarak nitelendiren bu grup kendilerine Almanya'da 1916'da Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Clara Zetkin, Franz Mehrin'in kurdukları ve Trakyalı Spartakist'den esinlenerek kendilerine *Spartakist* olarak adlandıran topluluğu örnek almaktadır. Bu örgüt I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Sol Marksistleri tarafından kurulan siyasi örgütüdür. Daha sonra Almanya Komünist Partisi olmuştur.[102] Almanya'daki bu hareketi örnek alan gençler Sadık Ahi, Nafi Atıf Kansu ve Vehbi Sarıdal'dır. Topuz, *"Onlar Nazım ve Vâlâ'ya hiç adını duymadıkları Marx'tan, Engels'ten, Kautsky'den söz ediyorlardı.*" (s. 26) cümlesiyle Nazım'ın ilk defa bu düşünür ve kavramlarla tanışığını belirtir. Nazım ve Vâlâ bu konularda hiçbir şey bilmediklerinden de Spartakist ağabeyleri onları *"Cahiller"* diye adlandırmıştır. Vâlâ da Nazım'ı etkileyen Spartakist ağabeylerin Nazım'da nasıl bir değişiklik yarattığını şöyle anlatır:

"İşte bu ağabeylerden birisi mi desem, ikisi mi desem, fakat muhakkak ki biri, dretnot bölmesinin netametli kapağını kapatmak hevesinde olan Nazım'ı çok etkiledi. Onu şoven milliyetçilikten Blanqui üslubuna yöneltti."[103]

O yıllarda komünistlerin takmaktan zevk duyduğu kırmızı bir boyun atkısına sahip Sadık Ahi'nin Nazım'ın böyle bir boyun atkısı takıp ihtilal nutukların söylemesinin ve ihtilal şiirleri okumasının çok yakışacağını söylediğini Vâlâ, anılarına kaydetmiştir. [104] Kendilerine *Cahiller* diyerek meraklarını kamçılayan bu ağabeylerin yardımıyla Roma tarihindeki asi esir proleteri, proleteryayı, dünyada ve topraklarımızda hüküm süren sınıf farklılıklarını, emperyalizmi, sosyalizmi öğrenmişlerdir.[105]

Spartakist ağabeylerinin İnebolu'yu terk edişinin ardından yalnız kalan Nazım ve Vâlâ izinlerinin de çıkmasıyla birlikte İnebolu'dan Kastamonu'ya oradan da Ankara'ya geçmek üzere 1921 yılının Ocak ayının yirmi yedisinde yola çıkmışlardır. Soğukta kendilerini götürecek makul bir ücret isteyen bir arabacı bulamadıklarından önce yolu, ki dağ yolu demek daha doğru olacaktır, yürüyerek geçmeyi planlamışlar ama kılıklarının bu zorlu yolculuğa uygun olmadığına karar vermişlerdir. Daha sonra da bir handa Kastamonu'ya dönmek için mal bekleyen bir katırcıyla yük başına iki liraya anlaşmışlardır. Yola çıkan 8-10 kişilik (aralarında askeri okulu subay olmadan bırakmış gençler ve siviller de vardır) grup yol

[102] Memet Fuat, *A'dan Z'ye Nazım Hikmet*, 2.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 295.
[103] Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 67.
[104] A.g.e., s. 68.
[105] A.g.e., s. 73.

üzerinde gördükleri köylerin perişan hanlarında karınlarını doyurmuşlardır. Günde yürüyerek yaklaşık 30 km yol kat eden grup üç gün sonra Kastamonu'ya ulaşmıştır. Kastamonu'da dinlenmek için geçirdikleri üç günden sonra tekrar yola koyulmuşlar ve Ilgaz Dağı'nda Ecevit Han'a ulaşmışlardır. Burada cepheye giden aç ve yorgun askerlerle karşılaşmışlardır. Askerler onar lira yol harçlığı aldıklarını söyleyince Vâlâ ve Nazım kendilerine yüzer lira olarak verilen yol harçlığı karşısında isyan etmişlerdir (s.30). Belki de Anadolu yollarında Nazım'ın Spartakist ağabeylerinden öğrendiklerinden sonra karşılaştığı bu adaletsizlikler onu sosyalizm üzerine daha çok düşünmeye sevk etmiştir. Ilgaz'dan sonra Çankırı'ya oradan da Ankara'ya varan Nazım ve Vâlâ için Topuz, *"Bu gezi onlara Anadolu'nun yoksulluğunu ve insanların perişanlığını gösterdi."* (s.31) yorumunu yapmaktadır. Ankara'ya geldikleri gün Taşhan'da kalan Vâlâ ve Nazım o gün hem yıkanabilmiş hem de karınlarını doyurmuştur. Vâlâ Ankara'ya ait ilk izlenimlerini anılarında şöyle dile getirmektedir:

"Ancak, Ankara'nın sevimsizliği (muazzam bir yangın felaketine de uğradığından) benzersizdi. Ahali bakımından da bir zeytinyağla sirke karışmazlığı… Şehir idare merkezi haline geldiğinden, buraya memurlar doluşmuştu. Sokaklarda her halleriyle yerli halktan ayrılıyorlardı. Zeytinyağı gibi üste çıkmak çabasındaydılar. Yerli halk ise, onlara sirke kadar ekşiydi. Fuzuli'nin dediği gibi: "Ben ana gusse ol bana afet-Müteneffir ben ondan o benden."[106]

Bunun yanı sıra Topuz'un üzerinde durmadığı bir nokta ise Nazım Hikmet'in büyük umutlarla başladığı bu yolculuk neticesinde karşı karşıya kaldığı adaletsizlik kavramıdır. Yazarın Anadolu yolunda gördüğü ve ilerideki düşüncelerinin temelini oluşturacak manzaralar ile Ankara'daki sınıf farkının alenen dikkatini çekmesi adaletsizliğe dayanamayan genç şairi derinden etkilemiştir. Şairin yakın dostu Ekber Babayev'in anılarında bu durumu şöyle vurgulamaktadır:

"Nazım Ankara'ya vardığında tekrar düş kırıklığına uğradı. İnsanlar arası eşitsizliğe dayanamıyordu. Hem de her yerde, rastladığı her olay karşısında haksızlık karşısına çıkıyordu. Milli Mücadele'yi desteklemek için günlerce yaya yürüdüğü Anadolu'da, Ankara'da dahi bu olumsuzluklar vardı."[107]

[106] A.g.e., s. 98.
[107] Serap Ateş, "*Nazım Hikmet'in Fikirleri, Yapıtları ve Türk Toplumsal Yaşamına Katkıları"*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, Malatya), s. 99.

Nazım ise Topuz'un aktardığına göre, Ankara'yı Garp Cephesi'ne hem yakın hem de uzak olarak tanımlamaktadır. Anadolu şehirlerinin, ulaşımın, göllerin, denizlerin, ırmakların hep işgal altında olduğunu not düşen Nazım, cepheye gitmekte ısrarlı olduğunu da belirtmektedir (s.31). Teyzesinin oğlu Ali Fuat Cebesoy ise kendisinin cepheye gitmesinden yana olmamıştır. Bu nedenle Nazım ve Vâlâ'ya Matbuat Müdürlüğü'nde bir iş ayarlanmasını sağlamıştır. Bu duruma her ne kadar üzülseler de Nazım ve Vâlâ İçişleri Bakanlığı'na gitmiş ve Bakan Adnan Adıvar ile tanışmışlardır. Adnan Bey onları Matbuat Müdürü Muhittin Bey'e yönlendirmiştir. Muhittin Bey de kendilerini sıcak karşılamış ama verilecek bir iş olmadığından onlardan İstanbul gençliğini Ankara'ya çekmek için bir şiir yazmalarını istemiştir. Muhittin Bey'in isteğini yerine getiren Nazım ve Vâlâ, içerisinde padişaha *"satılmış Hünkâr"* ifadelerinin de olduğu bir şiir yazmışlardır. Şiiri beğenen fakat "*Hünkâr*" sözcüğü yerine "*zat"* sözcüğünün yazılmasını isteyen Muhittin Bey, yine de mecliste padişah yanlılarınca çıkartılan itirazlara karşı koyamamıştır. Bu nedenle Nazım ve Vâlâ, Milli Eğitim Bakanlığı'na transfer edilmiştir (s.32). Memet Fuat, Nazım ve Vâlâ'nın yazdıkları bu şiirin on bin adet basılıp dağıtıldığını, gençler arasında çok büyük yankı uyandırdığını ve bu durumun mecliste tartışmalara neden olduğunu belirtmektedir:

"On bin adet bastırılıp dağıtılan üç sayfayı aşkın şiirin yankıları o kadar büyük oldu ki, Millet Meclisi üyeleri böyle güçlü bir çağrının doğurabileceği sorunların nasıl çözüleceğini tartışmak gereğini duydular. İstanbullu gençler Ankara'yı doldururlarsa onlara nerede, nasıl iş bulunacağı önemli bir sorundu."[108]

Nazım ve Vâlâ, aynı kasabada öğretmen olmak ve birlikte çalışmak birbirlerine her zamanki gibi yoldaş olmak istiyorlardı. Bu nedenle bakanlıkta atama işlerini yapan ve kendilerini güler yüzle karşılayan Kazım Naim Bey onlara Elazığ ve Bolu seçeneklerini sunmuştur. Nazım ve Vâlâ bu öneriyi Nazım'ın teyzesinin kocası olan Samih Rıfat'a da danıştıktan sonra, ertesi gün cevaplamış ve Bolu'ya gitmeye karar verdiklerini bildirmişlerdir (s.33). Vâlâ Bolu Lisesi'nde Fransızca öğretmenliğine, Nazım da ilk bölümde Türkçe öğretmenliğine atanmıştır. Fakat o yıllarda sadece lise öğretmenlerine verilen harcırahtan ötürü Nazım ve Vâlâ tek kişilik harcırahla iki kişi Bolu'ya ulaşmaları gerekmektedir. Onlarsa bu olumsuz durumu tüm zorluklarına rağmen kabul etmişlerdir (s.33). Topuz onların bu zorlu yolculuklarını şöyle anlatmaktadır:

[108] Memet Fuat, a.g.e., s. 46.

"Tek kişiye verilecek harcırahla yol giderlerini karşılamalarına imkân yoktu. Yani ellerine geçecek para, Bolu'ya yaylı arabayla ya da atla gitmelerine yetmiyordu. Yine bir katırcı bulacaklar, eşyalarını hayvana yükleyecekler, kendileri de yaya gideceklerdi." (s.33)

Fakat Nazım ve Vâlâ, Bolu'ya geçmeden önce Ankara'da biraz daha kalmış ve birkaç ünlü isimle görüşmek istemişlerdir. Öncelikle Nazım'ın eniştesi ve Mehmet Ali Aybar'ın babası Hüseyin Hüsnü Paşa ile görüşmüşler ve Paşa'yı ziyaretleri sırasında orada olan Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa onları Mustafa Kemal Paşa ile tanıştırmak istemiştir. Bu fikri sevinçle karşılayan Nazım ve Vâlâ ertesi gün soluğu Büyük Millet Meclisi'nde almışlardır. İsmail Fazıl Paşa'nın adını veren gençlere tüm kapılar kolaylıkla açılmıştır. Vâlâ, binanın tam merkezine alındıklarını, içeride hemen hemen hiç eşya olmadığını, herkesin pencere önünde ayakta Mustafa Kemal'i kuşattığını ve onun sadece siluetini görebildiklerini not ederek o büyük buluşmayı şöyle anlatmaktadır:

"Kapıdan girdiğimizi fark edince, İsmail Fazıl Paşa bize yürüdü. Ellerimizden tuttu. Birkaç adım attırdı. Onlara takdim edeceği gençlerin biz olduğumuzu Mustafa Kemal'e Giritliye çalan şivesiyle söyledi. Mustafa Kemal de konuştuğu gruptan ayrılmış bize yaklaşmıştı. Salonun tam ortasında buluştuk.

İsmail Fazıl Paşa, isimlerimizi söyleyerek:

- Genç şairler, diye bizi takdim etti.

Mustafa Kemal, elini ilk önce bana uzattı. Aklıma öpmek geldi. Sonra askeri bir eda ile sıkmayı üsluba daha uygun buldum. Yine balkonda gördüğümüz kılıktaydı. Külotluydu ve meşin getrleri vardı.

Elinin etkisini hiç unutmayacağım. Bir kadın eli kadar nahifti. Nazım da aynı şekilde selamladı. Zaten ben öpseydim, elini o öpmeyecekti. Onun hesabına gaf olmasın diye hareketimi ayarlamıştım.

'Yolculuğunuz nasıl geçti? Ankara'yı nasıl buldunuz?' gibi laflara hiç ihtiyaç duymaksızın Mustafa Kemal bizim için çok önemli bir sadede girdi:

- Bazı genç şairler modern olsun diye mevzusuz şiir yazmak yoluna sapıyorlar. Size tavsiye ederim, gayeli şiirler yazınız, dedi.

Daha da konuşacaktı. Ama aceleyle yanına bir iki kişi yaklaştı. Bir telgraf getirdiler. Paşa göz atınca telgrafla ilgilendi. Eliyle selamlayıp bizden uzaklaştı."[109]

Mehmet Fuat ise eserinde Nazım'ın bu karşılaşmasını ifade ederken yine Nazım'ın kendi düşüncelerine başvurmuş ve Atatürk ile buluşmalarındaki heyecanını dile getiren *"Yüreğim çarpıyordu. Sert bir mavilik gördüm, sonra altın sarısı, sonra ak eller, kadın ellerine benzeyen biçimli, güzel ellerini gördüm. Belki de aklımda öyle kalmış. Belki de elleri öyle değildi, ama gözlerinin mavisiyle saçlarının sarısı öyleydi…"* [110] cümlelerine eserinde yer vermiştir.

Hıfzı Topuz, Mustafa Kemal'in o sıralarda hem Sevr Anlaşması'nın yarattığı sıkıntılarla, hem Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Karadeniz'de boğdurulması ve Çerkez Ethem'in Yunanlılara teslim olmasını ve bunların yanı sıra da Türk insanının vatanı müdafaada gösterdiği üstün başarı ile ilgilenmekte olduğunu belirtmektedir. Mustafa Kemal'in Vâlâ ve Nazım'ın yanından ayrılış sebebini de Sivas Kadınları Müdafaa-i Hukuk Derneği başkanlığına Maraş'ta bir kadının düşmana karşı evini koruması ve sonra erkek kılığında savaşa katılmasını kutlayacak bir telgraf yollayacak olmasına bağlamaktadır (s.35).

Nazım ve Vâlâ, bu büyük tanışmanın ardından ertesi gün eşyalarını katıra yükleyerek Bolu'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrılmışlardır. Fakat talihsizlik üzere Kızılcahamam'dan sonra Nazım hastalanmıştır (s.35). Ateşi yükselen ve katıra dahi binemeyecek durumda olan arkadaşını sırtlayan Vâlâ uzun bir yolu böyle yürüdükten sonra bir köye ulaşmış ve ilk gördükleri kapıyı çalmıştır. Bir köy misafirhanesi olduklarını sonradan öğrendikleri bu evde Vâlâ Nazım'a tavuk pişirmiş suyunu ona içirmiş etini de kendisi ve katırcı için ayırmıştır. Kötü geçen gecenin sabahında Nazım dimdik ayağa kalkmış ve hastalığı atlatmıştır. Bunun üzerine yeniden yola koyulan grup önce Gerede'ye ertesi gün de Bolu'ya varmışlardır (s.36).

"Gerede'ye bir gün kala arkadaşım şiddetli bir baş ağrısına tutuldu. Alnına dokundum, ateş gibi yanıyor. Gözleri karardı. Katıra bindirmek istedim, nakliyeci eşyasını atamadı. Tablolarda yaralı arkadaşlarını taşıyan yaralanmamış neferler misali onu sırtımda kilometrelerce ötede bir köye götürdüm. Nazım'ın aklında burası bir han gibi kalmış.

…

[109] Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 110.
[110] Memet Fuat, a.g.e., s. 47.

Değerinin birkaç misli para vererek bir tavuk kestirttim. Ayıklatıp kaynamaya koydum. Nazım açılır gibi oldukça suyu ona kaşık kaşık içirdim. Zorlayıp göğüs taraflarını yedirdim. Sonra ayran, ayran… Tavuğun geri kalanını ben ve iştihası bol katırcı yedik.

…

Bu odada Nazım ölecek diye korktum. O kadar hastaydı. En iyimser tahminim buradan bir hafta içinde kurtulabilmekti. Fakat ertesi sabah o beni uyandırdı:

– Haydi geç kalmayalım. Yola düzülelim, dedi." [111]

Nazım ve Vâlâ, dört günlük bir yolculuğun ardından Bolu'ya girmişlerdir. Vardıkları günün sabahında çalışacakları liseye gitmişlerdir. Topuz, bu lisede tutucular ve devrimciler olmak üzere iki grup öğretmenin olduğunu ve Vâlâ ile Nazım'ınsa düşmanlık kazanmak istemedikleri için iki tarafı da idare etmeye çalıştıklarını belirtir (s.36). Nazım postadan bir süre sonra babası tarafından gönderilmiş birçok kitap almıştır. Bu kitapları okuyan Nazım ve Vâlâ, tüm Fransız İhtilali'ni tanımış, sosyalizm ve kapitalizm üzerine fikir edinmiştir. Spartakist ağabeylerinin haklı olduklarına kanaat getirmişlerdir (s.37).

Gericilerle işbirliği yapmayan ama Bolu'nun ilerici gençleri ile de çok kaynaşamayan Nazım ve Vâlâ ağır ceza reisi Ziya Hilmi adında 26 yaşındaki bir gençle dost olmuşlardır. Ziya Hilmi hem sosyalizm tarihini çok iyi bilmekte, hem de komünizm hakkında her şeyi, bu konuda kafa yormuş tüm düşünürleri tanımaktadır (s.37). Mehmet Fuat Hilmi Ziya'yı şöyle tanımlamaktadır:

"Ziya Hilmi irticanın gücünü çok iyi bilen, kültürlü bir kişiydi. Mustafa Kemal'i desteklemenin ötesinde, dünya olaylarını da izliyordu. Toplumsalcılık üzerine geniş bilgisi vardı. Birlikte oldukları aylar boyunca, Nazım ile Vâlâ'ya Fransız Devrimini, Sovyetler Birliği'ni Lenin'i, Kautsky'yi anlattı. Bir gün gidip toplumsalcılığı yerinde göreceğini söylüyordu. İki arkadaş Spartakistlerden sonra burada da bilgi kaynağı bulmuşlardı."[112]

Topuz onların zaman içinde Ziya Hilmi ile dostluklarını ilerletmiş olduklarını ve ardından da birlikte yaz tatilinde bir köy evi kiralamış olduklarını, oraya yerleşip masrafları ve iş bölümü paylaşarak güzel bir ev arkadaşlığı kurduklarını not etmektedir (s.37).

[111] Vâlâ Nurettin , a.g.e., s. 123.
[112] Memet Fuat, a.g.e., s. 335.

Nazım'ın Bolu'da öğretmenlik yaptığı dönemde Ankara'da ve yurtta genel olarak bir gerginlik vardır. Zaten savaş içinde olan millet bir de gericiler ve ilericiler olmak üzere kendi içinde çatışmaktadır. Nazım'ın ve Vâlâ'nın da Bolu'da geçirdikleri süreçte siyasal düşünceleri yerleşmiş, bu konular üzerine tartışmış ve şiirler üretmişlerdir. Fakat onların bu tutumlarından hoşlanmayan Bolulu tutucular onları çeşitli şekillerle rahatsız etmekte ve Nazım ve Vâlâ kimi zaman takip edildiklerini de hissetmektedir.[113] Bu nedenle Ankara'da yapılacak olan Muallimler Kongresi'ne katılan Vâlâ, Ankara'da bakanlığa giderek tutucuların kendilerine düşman olduğunu ve bu nedenle Bolu'da rahat yaşayamadıklarını dile getirmiş ve görevden istifa ettiklerini Trabzon üzerinden Kars'a gidip Kazım Karabekir'in açtığı yeni okulda öğretmenlik yapmak istediklerini belirtmiştir (s.28).

1921 yılının Ağustos ayında Nazım, Vâlâ ve Ziya Hilmi Bolu'dan ayrılmıştır. Düzce'den Akçakoca'ya oradan da ufak bir vapurla Zonguldak'a geçmişlerdir. Zonguldak'tan Trabzon'a oradan Batum ve sonra Tiflis'e varmayı hedeflemişlerdir (s.38). Topuz, Nazım'ın Tiflis'e gitme kararını verme sebebi duygusal bir temele dayandığını belirtmektedir. Nazım ve Vâlâ, bir gün aldıkları bir kartta Tanin gazetesi yazarlarından Muhittin Bey'in baldızı Nüzhet'in *"Biz Tiflis'e ailece yerleşmeye gidiyoruz. Kastamoni'den selamlar"* [114] notunu görmüşlerdir. Nazım, yıllar evvel bir toplantıda tanıdığı Nüzhet'e âşıktır. Bu yolculuğu planlama sebebi de bu platonik aşka dayanmaktadır. Memet Fuat Nüzhet Hanım'ı *"Matbuat Umum Müdürü Muhittin Birgen, İstanbul'da bir ara Celile Hanım'ın komşusuydu. Nazım'ı da, Vâlâ'yı da tanıyordu. Kızı Asude ile baldızı Nüzhet, Nazım'ın kız kardeşi Samiye'nin arkadaşlarıydılar. On bir yaşında öksüz kalan Nüzhet'i ablası Melahat Birgen büyütmüştü."*[115] sözleriyle tanımlamaktadır. Bu duygusal sebebin yanı sıra sosyalizmi ve Rus devrimini daha yakından tanımak istemeleri de elbette bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğuya geçme fikirleri komünizm merakları tarafından kamçılanmıştır. Memet Fuat, bu noktada Ziya Hilmi'nin de yönlendirmelerine değinmektedir:

"İyi bir öğrenim görmek, dünyada olup bitenleri anlamak için Moskova'ya mı gitsek diye düşünürken, onları Sovyetler Birliği'ne gitmeye yönlendiren Ziya Hilmi oldu. En ileri devrim yanı başlarındaki bir ülkede gerçekleşmişken başka yerlere gitmenin anlamı yoktu."[116]

[113] Ayrıtılı bilgi için bkz: Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 142-148.
[114] Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 154.
[115] Memet Fuat, a.g.e., s. 253.
[116] A.g.e., s. 335.

Zonguldak üzerinden gemiyle Trabzon'a gelen Nazım ve Vâlâ, burada kasvetli bir ortamla karşılaşmışlardır. Topal Osman'ın adamalarının saldığı korku ve "Ayın-Pa" denilen askeri polislerin varlığı Trabzonluları sindirmiştir. Ziya Hilmi, Nazım'a Trabzon'dan uzaklaşmalarını tavsiye etmiştir. Bunun sebebi olarak da sekiz ay önce orada ilerici Suphi ve arkadaşlarını denizde boğmalarını göstermiştir. Nazım ve Vâlâ, Mustafa Kemal'e bağlılığını bildirmek isteyen bu genç devrimcilerin İnebolu'ya götürüleceklerini zannederek denize açıldıktan sonra Karadeniz açıklarında denize atılmalarından çok etkilenmişlerdir. Ziya Hilmi ise, Nazım ve Vâlâ'yı yalnız bırakarak yolculuk kararını geri çekmiştir. Ziya Hilmi'nin bu kararına o dönemde çok kızan Vâlâ, anılarında onun çok para kazanma hırsına yenilerek sonraları eroin ticaretine girdiğini ve patlayan bir eroin imalathanesinde öldüğünü belirtmektedir.[117] Bunun ardından Nazım ve Vâlâ, Batum'a oradan da Tiflis'e geçtikten sonra Tiflis'te ilk iş olarak Taninci Muhittin Bey'i ziyaret etmişlerdir. Önce Muhittin Bey'in Moskova'ya gittiğini ve Nüzhet'i de yanında götürdüğünü öğrenmişlerdir:

"Bayılacağız. Cevaplar birbirinden feci: Moskova'ya gitti. Daha yeni gitti. Şimdi trendedir. On bir günde gidilir buradan Moskova'ya. Baldızıyla gitti. Peki, Nüzhet? Nüzhet'i sorduk. O da Tiflis'te değil, Moskova'da. Ama dönecektir. Ne zaman dönecekleri belli değil. Yine de dönerler herhalde. Çünkü…"[118]

Muhittin Bey'in olmadığını ve otelde Melahat Hanım'ın da misafiri olarak kalamayacaklarını öğrenen Vâlâ ve Nazım, geceyi bir otelde geçirmişlerdir (s.46). Geldiklerini öğrenen cumhurbaşkanı kendilerini ağırlamış ve Orient Otel'de kalmalarını buyurmuştur. Tiflis'te kaldıkları dönem içerisinde tanıdıkları en önemli kişi yine Türk bir Komünist olan Cevat Emre'yi tanımaları olmuştur (s.47). Batum'da komünist bir gazete çıkarmak isteyen Cevat Emre, Nazım ve Vâlâ'yı Batum'a götürmek istemektedir. Nazım ve Vâlâ da bu fikre sıcak bakmışlar ve Cevat Emre ile birlikte Batum'a dönmüşlerdir. Batum'da geçirdikleri günlerde yaşadıkları önemli olaylardan biri de Şevket Süreyya Aydemir ile tanışmaları olduğuna dikkat çeken Topuz, Şevket Süreyya ile kurulan dostluğun boyutlarının çok derin olduğunu vurgulamaktadır (s.49). Şevket Süreyya Aydemir hakkında Memet Fuat şunları söylemektedir:

"Nazım Hikmet, 1921'de Batum'da, Ahmet Cevat Emre'nin çevresinde tanımıştı Şevket Süreyya'yı. "Toplumsal Aile" diye andıkları bir grup oluşturmuşlardı.. Ahmet Cevat, doğu

[117] Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 221.
[118] A.g.e., s. 223.

gençleri için açılacak bir okulda ders vermek üzere Moskova'ya çağırılınca bu işi öğrenim görmeleri gereken çevresindeki gençleri de birlikte getirmek koşuluyla kabul etti. Böylece Nazım, Vâlâ Nurettin, Şevket Süreyya ile karısı Leman Hanım, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) okuma olanağını elde ettiler. İyi düşünen, iyi konuşan Şevket Süreyya'nın "Toplumsal aile" içinde özel bir durumu vardı. Ahmet Cevat başkansa, o da grubu yöneten asbaşkan gibiydi."[119]

Nazım Batum'da yaptıklarının yetersiz olduğunu düşünerek arkadaşlarına Moskova'ya gitmeyi önermiştir. Vâlâ ve diğerleri bu fikri onaylamış ve hem eğitimleri için hem de şarkiyat enstitüsüne aranan Türkçe profesörlüğü için 11 günlük zorlu bir yolculuğa girmeye karar vermişler ve zorlu bir on bir günlük yolculuktan sonra ise Moskova'ya varmışlardır (s.50). Moskova'da Lux Otel'de kalan Nazım ve Vâlâ ertesi gün Kutv Üniversitesi'ne gitmiş ve eğitimlerine başlamışlardır. Nazım o sırada bir kartpostal neticesinde peşinden sürüklendiği Nüzhet'i 1922 yılında görme şansını yakalamıştır. O sıralarda Nazım'ın Sofia İshokovna adlı bir kadınla birlikte olduğunu belirten Topuz, Nüzhet'in gelişiyle bu hanımın pabucunun dama atıldığını belirtmektedir (s.52). Nüzhet Moskova'ya geldikten kısa bir süre sonra evlenme kararı alan çift mutlu bir evlilik yapmıştır. Vala bu birlikteliği şöyle tanımlar:

"Nüzhet Kastamonu'dan geçip Tiflis'e gittiği zaman, şair bu sevdiği kızı gizli antenleriyle sanki o mesafelerden izlediği durdu, böcek ve kuş nevinden harika yaratıklar gibi… Nüzhet de aynı durumdaydı ki, Kaf dağlarını aşarak gezegen kuş ve balıklar örneği Moskova Üniversitesi'nden kendini Nazım'ın kollarına attı."[120]

Evliliklerinin ilk dönemlerini neşe içinde geçirdikten sonra bu evliliğe sıcak bakmayan ittihat yanlısı Muhittin Bey'in Nüzhet'e yazdığı Nazım aleyhindeki mektuplar Nüzhet'i etkilemiştir. Nüzhet zamanla bu mektupların etkisinde kalarak Nazım'ı sorgulamaya ve macera dolu hayatını eleştirmeye başlamıştır. Nüzhet sıcak bir yuvada evinin babası bir erkek istemektedir. Nazım'ı ise bu Nüzhet'in bu düşünceleri hayal kırıklığına uğratmış ve ayrılmaya karar vermişlerdir (s.54).

Nazım Moskova'daki ilk yıllarında Cemal Paşa ile de tanışma fırsatı bulmuştur. Cemal Paşa Nazım'ın da Vâlâ'nın da babalarını tanımaktadır. Bu nedenle Cemal Paşa onları yemeğe davet etmiş ve yemekte de komünizmin sakıncalarından bahsetmiştir (s.55). O dönemde

[119] Memet Fuat, a.g.e., s. 54.
[120] Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 474.

Sovyet Rusya'sının sosyalizm rüzgârına hayli bağlanmış olan Nazım ile Cemal Paşa arasında yaşanan tartışmadan sonra bir daha görüşmemişlerdir (s.56).

Topuz, Vâlâ'nın Nazım'ın evliliğinin ardından dansçı ve solist Anna Mikailovna ile evlenmiş ve bir kız çocuğu sahibi olduğunu not düşmüştür (s.56). Nazım Lenin'in (22 Nisan 1870 - 21 Ocak 1924) ölümüne çok üzülmüştür. Onun tabutu başında beklemiş ve *Ustamızın Ölümü* adlı şiirini yazmıştır. Aynı yıl Temmuz ayında da aldığı eğitimin yeterli olduğuna kanaat getirerek politika yapmak ve haksızlıklarla savaşmak üzere Türkiye'ye dönme kararı almıştır. Her ne kadar eğitimini yarıda bırakmak istemeyen Vâlâ dönmese de Nazım 1925 yılının başlarında İstanbul'a dönmüştür (s.57). İstanbul'dan ayrıldıktan sonra tekrar dört yıl sonra yurduna dönmüş ve ilk iş olarak ailesine gitmiş ve hasret gidermiştir (s.58).

Nazım, İstanbul'da önce Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kuran Şefik Hüsnü ile görüşmüştür. Aynı zamanda devrimci bir gazete olan *Aydınlık*'ın kadrosunda görev almıştır. Yine aynı siyasal düzlemdeki *Orak-Çekiç* gazetesinde de yer almıştır (s.58). 1924 sonlarında hükümete güvensizlik oyu veren muhalifler(Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay, Adnan Adıvar…) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır (s.60). Mecliste Halit Paşa Olayı yaşanmış ve Halit Paşa çıkan bir tartışmada vurularak öldürülmüştür. Doğuda çıkan Nasturidi ayaklanması ve Şeyh Sait İsyanı ise hükümet değişikliğine gidilmesine neden olmuştur. Takrir-i Sükûn Kanunu (4 Mart 1925) çıkarılmış ve İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Bu karışık dönemde Terakkiperver Fırkası kapatılmış ve birçok gazete ve derginin de yayın hayatına son verilmiştir (s.60). Şeyh Sait isyanına karşı hükümeti destekleyen Orak Çekiç *"1 Mayıs Nedir?"* adlı broşüründen ötürü kapatılmış ve derginin sahipleri Sadrettin Celal, Şevket Süreyya ve arkadaşları İstiklal Mahkemeleri'ne sevk edilmişlerdir. Nazım da bu nedenle cezalandırılmak üzere tüm yurtta aranmaktadır. Nazım bu sırada önce İzmir'de, sonra da kaçıp gelerek İstanbul'da annesinin yanında saklanmıştır ve buradan da 1925 yılında Moskova'ya kaçmıştır.

Nazım Moskova'ya döndükten sonra Vâlâ'yı aramış ve onun evinde misafir olmuştur. Topuz onun ikinci Moskova günlerini *"Nazım o günlerde Ehram adlı bir piyes üzerinde çalışıyor, tiyatroya ağırlık veriyor, ayrıca şiir de yazıyordu."* (s.62) sözleriyle ifade etmektedir. Muhsin Ertuğrul'un da o dönemde Moskova'da olduğunu belirten Topuz tiyatrodaki gelişmeleri birlikte takip ettiklerini de not düşmektedir (s.63). Topuz, bu dönemde ayrıca Moskova'da Troçkicilik sorunu ortaya çıktığını, Türkiye Gizli Komünist Partisi de

aralarında Nazım'ın da bulunduğu kalabalık bir katılımla Viyana'da bir konferans verdiğini ve İstanbul emniyeti bunları yakından takip edip komünistlerin açıklarını bulup onları hapsetmek için ellerinden geleni yapmakta olduklarını da belirtmektedir.

Kutv Üniversitesi'ndeki eğitimini bitiren Vâlâ, Nazım'a ters düşünerek Sovyet Rusya'dan ayrılacağını belirtmiştir. Nazım buna karşı çıksa da arkadaşının devrim için çalışacağını umarak bu durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Vâlâ, eşini ve kızını ile Moskova'da bırakarak 1926 yılında İstanbul'a dönmüş ve bir çeviri bürosu açmıştır. Tutunamadığı bu işin ardından tüm limanları dolaşacak bir gemide açılacak olan bir sergide çevirmen ve temsilci olarak katılmış ve bu vesile ile Leningrad'a tekrar gitme şansı yakalamıştır (s.63). Vâlâ'nın Rusya'ya geleceğini haber alan Nazım arkadaşını hemen görmeye gitmiş ama karşısında İstanbul Ticaret Odası'nın düzenlediği bir gezide temsilci olan Vâlâ ile karşılaşmıştır. Bu duruma üzülmüş hatta hastalanmıştır. Hıfzı Topuz Nazım'ın ağzından şu sözleri nakletmektedir:

"Lenengrad'da Vâlâ'yı karşıladım, kılığı kıyafeti mükemmeldi. Leningrad ona ölü bir kent gibi görünüyordu. Kutsal kabul ettiğimiz düşüncelerden kopmuş olması benim için büyük bir darbe oldu. Üzüntüden hastalandım ve üç ay hasta yattım." (s.64)

Aynı yıl Nazım ünlü şair Mayakovski (1893-1930) ile tanışmış onun verdiği destekle topluluk önünde şiir okumaya başlamıştır. Memet Fuat, o dönemde Rus şiirinde öne çıkan iki akımdan biri olan Gelecekçilik (Fütürizm) akımı öncüsü Mayakovski ile henüz o zamanlar Rusçayı tam olarak bilmeyen Nazım'ın tanışmasını Nazım'ın dilinden şöyle anlatmaktadır:

"Bir gün Şura'yı görmek için odasına gittiğimde, baktım sesler taşıyor küçük odada. Bütün seslerin üstüne çıkan görkemli bir ses ise hepsini bastırıyor. İçeri girdiğimde, bu görkemli sesin, iriyarı, geniş omuzlu, kafası usturayla tıraşlı genç bir adamın sesi olduğunu gördüm. Herkese sövüyormuş gibi geldi bana…"

Mayakovski daha o zamandan Ekim Devrimi'nin şairi olarak dünya çapında ün kazanmıştı. Bense kimsenin tanımadığı, işin başlangıcında bir Türk şairi, bir Kutv öğrencisiydim.(…) buna karşın hemen dost olduk onunla. Evi dostlarına açıktı her zaman ve ben sık sık giderdim oraya. Fakat çok zor anlıyorduk birbirimizi. O zamanlar Rusçam yetersizdi çünkü."[121]

[121] Memet Fuat, a.g.e., s. 221.

Topuz, ikisinin de tribün şairi olduğunu, şiirlerindeki eleştirel ve lirik yaklaşımların benzer tatta olduğundan bahsetmekle birlikte Nazım'ın Mayakovski'den çok şey öğrendiğini ama onu asla taklit etmediğini de belirtmektedir (s.65).

Nazım, Nüzhet ile ayrılışlarından iki yıl sonra Yelena Yurçenko adında bir Rus kızı ile birlikte olmaya başlamıştır *"Lena"* olarak adını kısalttığı bu kızdan anarşist düşüncelerine ve Nietzche hayranlığına rağmen vazgeçememiştir (s.65). Lena ile evlenmek isteyen Nazım ona o istemediği sürece dokunmayacağının ve bu evliliğin bir dostluğun birlikteliği olacağının taahhüdünü vererek evlenmişlerdir (s.65).

Memet Fuat, iyi öğrenim görmüş, kültürlü bir kadın olduğunun altını çizdiği Yelena Yurçenko'nun diş hekimi olduğunu not düşmektedir. Nazım Türkiye'ye dönüp Lena'yı Odesa'da bıraktığı dönemde Nazım'ın babası Hikmet Bey'in de Lena'yı Türkiye'ye getirebilmek için çok uğraştığını belirten Memet Fuat, Lena'nın Odesa'da Nazım'ı beklerken salgın bir hastalığa kapılarak hayatını kaybettiğini eklemiştir.[122]

Nazım 1928 yılının Mayıs ayında İstanbul'da parti kongresinin toplanacağını haber almış ve Türkiye'ye dönmek istemiştir. Çıkan af neticesinde geçmişte yargılanmasının ardından verilen on beş yıllık hapis cezası çıkan af ile birlikte kaldırılmış olsa da Nazım SSCB'den kaçarken kimliksiz çıktığı için şimdi dönüş içinde kimliğe sahip değildir. Bu nedenle sahte pasaport ile Türkiye'ye girmeye karar veren Nazım eşi Lena'yı yanına alamamış ve Lena Odesa'da beklemek zorunda kalmıştır. Nazım'a bu yolculukta yine kendisi gibi aynı durumda olan arkadaşı İsmail Bilen eşlik etmektedir (s.66).

Kaçak yollarla Hopa'dan yurda giren Nazım ve İsmail Bilen küçük bir dikkatsizlikleri sonucu sahte pasaportla yurda girmekten yakalanmışlardır. Hopa Cezaevi'nde sorgulanan Nazım ve İsmail Bilen, Nazım'ın çantasından çıkan şiirlerle zor bir sorgu yaşamışlardır. Nazım'ın *Heraklit'i Düşünüş* adlı şiirini bulan savcı bunu *ekalliyetler* (ırklar) olarak algılayıp kullanarak Türk Ceza Kanunu'nun 146. Maddesi'ne aykırılıktan Nazım'ın idamı istenmiştir (s.67). Vâlâ Nazım'dan dinlediği bu olayı şöyle nakletmektedir:

"O devirde Latin harfleri yok. 'Heraklit'i Düşünürken' aynı zamanda 'Her akalliyeti düşünürken' diye okunabiliyor.

- Ya? Demek sen akalliyetleri fitillemeye geldin?

[122] A.g.e., s. 332.

- Efendim, Heraklit Yunan filozofu.

- Üstelik Yunan ha? Hesabını mahkemede verirsin."[123]

Rize Mahkemesi Ankara'nın isteği üzerine onları İstanbul'a sevk etmiştir. Orada yapılan sorgulamada kendisinin kişisel bir komünist olduğunu ve hiçbir gruba dâhil olmadığını belirten Nazım, Ankara'ya sevk edilen davanın sonucunda dört ay sonra serbest bırakılmıştır.

Vâlâ, normal adliyemizde sağduyunun kendisini gösterdiğini ve Nazım'ın tahliye edildiğini belirtmektedir. Vâlâ'nın aktardığına göre, Nazım tahliyenin ardından babasının Kadıköy'deki evine yerleşmiş ve *Resimli Ay* dergisini çıkaran Zekeriya ve Sabiha Sertel ile dostluk kurmaya başlamıştır.[124]

II. BABIÂLİ DÖNEMİ

Nazım, İstanbul'a yerleştikten sonra Vâlâ'nın aracılığı ile Sertel çifti ile tanışmıştır. Zekeriya Sertel ve Yıldız Sertel'in çıkardığı *"Resimli Ay"* dergisi 1924-1931 yıllarında yayınlanmış bir ileri görüş dergisidir. Sabiha Sertel, Resimli Ay'ı şekil olarak magazin tipinde bir resimli mecmua olduğunu belirtirken muhteva olarak derginin işçi ve köylü hayatını aksettiren burjuva demokratik hayatının tamamlanmasını hedef tutan demokrasi kavgalarına sebep olan bir dergi olarak tanımlamaktadır.[125] Sabiha Sertel, Nazım'ın Moskova'dan döndükten sonra Vâlâ'ya Resimli Ay'da çalışabileceğini ve müsahhihlik bile yapabileceğini söylediğini not düşmektedir.[126] Nazım'ın Babıâli günlerini Yıldız Sertel *"... Tabi, Nazım çapında bir adam müsahhih olarak kalamazdı: az zamanda kuvvetli şahsiyetiyle mecmuaya hâkim oldu. Resimli Ay"ın demokratik platformuna bir de sosyalist platform eklenmiş oldu."* [127] cümleleriyle anlatmaktadır. Nazım ile birlikte Resimli Ay'ın hareketlenmiş ve yeni bir hava kazanmıştır:

"Zekeriya'nın dönüşünden sonra Resimli Ay yeni bir hava içerisinde çıkmaya başladı. Bunun bir nedeni de 1928'de Nazım Hikmet'in dergide şiirlerinin ve yazılarının

[123] Vâlâ Nurettin, a.g.e., s. 408.
[124] A.g.e., s. 408.
[125] Yıldız Sertel, *Sertel'lerin Anılarında Nazım Hikmet ve Babıâli*, 1.b., Adam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 11.
[126] A.g.e., s. 11.
[127] A.g.e., s. 11.

yayınlanmasıydı. Nazım'ın Bahri Hazer, Salkımsöğüt gibi pek çok şiiri ilk defa Resimli Ay'da çıktı. İşçi Hakları, köylü sorunları, misyonerler, sosyalizm gibi sorunlar ele alındı..."[128]

Topuz da Nazım'ın Resimli Ay günlerini *"Nazım Resimli Ay'da çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra her işe el attı. Düzeltmenliğin yanı sıra, sayfa planlarını hazırladı, dergiye girecek bütün yazıları okuyup düzenledi. Derginin vazgeçilmez adamı oldu. Yavaş yavaş da ekibini kurdu."*(s.74) sözleriyle anlatmaktadır.

Topuz ayrıca ekiptekileri isimleri Vâlâ, Nizamettin Nazif, Sadri Ethem, Emin Türk, Sabahattin Ali, Peyami Safa, Nail Çakırbeyli, Ziya Hilmi, Naci Sadullah ve Mahmut Yesari olarak vermektedir (s.74). Nazım, ekibi ve arkadaşlarıyla bu günlerde sık sık bir araya gelmekte, tartışıp şiirler okumakta ve müzik dinlemektedirler. Buluşma yerleri ise; Sertel çiftinin Nişantaşı'ndaki apartmanlarıdır. Bu toplantılar sırasında Zekeriya ve Sabiha Sertel çiftinin kızı olan henüz beş yaşındaki Yıldız Sertel küçüklüğünden itibaren çok etkilendiği şair için, *"... Benim dev şairim, çocukluk aşkım, ömür boyunca yakın dostum, büyük insan, Nazım..."* [129] olarak tanımlamaktadır. Sabiha Sertel, Nazım'ın etkileyiciliğini ve oluşturduğu ekibi şu sözlerle dile getirir:

"Nazım bir taraftan şiirler yayımlıyor, bir taraftan da sosyalizm davasına adam kazanmaya çalışıyordu. Nazım'ın yeni bir teknikle yazdığı şiirler, İstanbul'un kültür merkezi olan Babıâli'de bir bomba gibi patladı. Burjuva ediplerinin gözleri kamaştı. Nazım'ın şiir sanatına eski kalıpları kırıp atmasına isyan ettiler. Kendi mecmualarında Nazım'a karşı hücuma geçtiler. Fakat Nazım'ın tesiri altında yeni bir nesil türemeye başlamıştı. Genç şairler Nazım'ın tekniği ile şiir yazar oldular. Onun gibi şiire sosyalist muhteva sokmaya başladılar. Bu şairlerin şiirleri Resimli Ayda yayımlanıyordu. Yeni şairler Nazım'ın etrafını bir halka gibi çevirmişlerdi. Bundan sonra Resimli Ay bütün ilerici yazarların, müelliflerin toplandığı bir mecmua oldu."[130]

Hıfzı Topuz eserine daha önce hiç baloya gitmemiş olan Nazım'ın bu ilk deneyimine de değinmiş ve Matbuat Cemiyeti'nin Resimli Ay'a yolladığı dört kişilik balo davetine yer vermiştir. Daha önce hayatında hiç baloya gitmemiş olan Nazım, Sabiha Sertel'e bu isteğini söylemiş ve Zekeriya Bey'in verdiği smokinsiz girilemeyeceği yanıtı karşısında da *"Biz yıkmazsak kim yıkacak."* dediği burjuva geleneklerini yıkmanın gerekliliğini belirtmiştir

[128] Savaş Uğur, "*Tek Parti Döneminde Muhalefet Basını ve Tan Gazetesi (1938-1945)*", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, 2010), s. 41.
[129] A.g.e., s. 47.
[130] Yıldız Sertel, a.g.e., s. 11.

(s.78). Serteller Nazım'ın bu önerisine sıcak bakmışlardır. Peyami Safa da bu provokasyona katılmış ve hepsi balo akşamı smokinsiz ve tuvaletsiz baloya gitmişlerdir. Önce kılıklarından ötürü içeri alınmadıysalar da sonradan cemiyetin başkanı Hakkı Tarık Bey onları kınayarak ve salonun en arka tarafında oturtmak koşuluyla da olsa içeri almıştır (s.79). Salonun arka tarafına oturtulan grup kendi halinde eğlenirken pistte eğlenen gençler onları tanımış ve Nazım'ın etrafını sarmıştır. Burjuva balosunun canına okuyan Nazım, gençlerin sevgi ve soru yağmuruna tutulmuş, cemiyet başkanının ise tüm keyfi kaçmıştır (s.80). Sabiha Sertel de anılarında *"Balodan çıktık. Nazım kahkahayı bastı: 'Burjuva balosunun canına okuduk.' dedi."*[131] cümlelerine yer vermektedir.

Nazım, 1929 yılının Nisan ayında *835 Satır* adlı şiir kitabını yayınlamıştır. Sabiha Sertel'in hapse girmesinden korkarak yayınlamamasını öğütlediği kitabı Nazım su testisi suyolunda kırılır düşüncesiyle yayınlamaktan korkmamıştır (s.80). Yeni biçim ve içerikteki şiirlere alışık olamayan halk yine de onun şiirlerini çok sevmiş ve geniş kitlelerce yıllarca aktarılmıştır. Nazım halkın bu olumlu tepkisinin ardından Zekeriya Bey'e edebiyat ve sanat alanındaki kilit isimlerin sahte sanatçılıklarını eleştirmek istediğini belirtmiştir. Zekeriya Bey de bu öneriye sıcak bakmış ve Nazım 1929 Haziran'ında Abdülhak Hamit'i ele alan bir yazı kaleme almıştır. Abdülhak Hamit'in dahi sayılamayacağını ve uluslar arası platformda sayılabilecek bir sanatçı olmadığını dile getirmiştir (s.81). Sabiha Sertel onun bu çalışmasını şöyle ifade etmektedir:

"Nazım bu kampanyada Namık Kemal, Abdülhak Hamit gibi en büyük şair ve edipleri ele alıyor, bunların şiirlerindeki eksikliği gösteriyor, muhteva yoksulluğunu belirtiyordu. Bunların sadece gül ve bülbülden, kadın ve havadan bahseden şiirlerini tenkit ediyordu. Bu kampanya yalnız gericiler arasında değil, bazı ilericiler arasında dahi hoş karşılanmamıştı."[132]

Nazım'ın sert eleştirilerine karşı Abdülhak Hamit, onu kendi evinde bir akşam yemeğine davet etmiştir. Nazım da onun bu teklifini kabul etmiştir. Yemeğin ertesi günü Nazım, akşamı Sertellere anlatırken Abdülhak Hamit için *"Burjuva ama büyük şair"*[133] diyerek söze başlamış ve bir İngiliz lorduna benzettiği Abdülhak Hamit'in kendisini çok iyi ağırladığını, mükellef bir sofra hazırlattığını, sanat konusunda ise, Nazım'ı hayran bırakacak ölçüde bilgi birikimine sahip bir sohbet yaptıklarını anlatmıştır. Bu sohbette Abdülhak Hamit engin kültürüyle

[131] A.g.e., s. 26.
[132] A.g.e., s. 16.
[133] A.g.e., s. 16.

Nazım'ın aklını başından alırken Nazım da ona sanattaki yeni gelişmeleri ve realist sanatı anlatmıştır (s.81). Nazım, putları yıkmak isteğindeki fikirlerini Abdülhak Hamit'in şöyle değerlendirdiğini anlatmaktadır:

"...Sonra dedi ki: 'putları kırmakta haklısınız, biz de edebiyat hayatına atıldığımız zaman, aynı şeyi yaptık. Divan edebiyatını yıkıp, Tanzimat edebiyatını getirdik. Türk edebiyatında yeni hamleler yaptık. O vakit biz onları yıktık, şimdi de siz bizi yıkacaksınız' Abdülhak Hamit'in bu görüşüne hayran oldum. Oysa ben çetin çarpışmalar yapacağız sanmıştım." (s.82)

Nazım, Putları Yıkıyoruz kampanyasına devam etmiştir. Onun eleştirilerine Mehmet Emin Yurdakul, Yakup Kadri de hedef olmuştur. Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi de ona karşı kampanya başlatmışlardır (s.83). Bu tartışmaların devamında Türk Ocağı başkanı Hamdullah Suphi büyük bir öğrenci topluluğunu Resimli Ay'ı basmaya göndermiştir. Fakat öğrenciler Nazım'ı dinledikten sonara yumuşamış hatta ondan büyülenmişlerdir (s.84).

Nazım o yıl kapağını Abidin Dino'nun çizdiği *Sesini Kaybeden Şehir* ve Çinli bir komünist şairi kaleme aldığı *Jokond ile Si-Ya-U* adlı eserlerini yayınlamıştır. Fakat savcılık onun bu eserlerinde suç unsurları görmüş ve komünizm propagandası yaptığını ileri sürerek 6 Mayıs 1931'de dava açmış ve dava Nazım'ın beraatı ile sonuçlanmıştır (s.85).

Nazım'ın sesi Topuz'un belirttiğine göre hayranlarınca çok merak edilmektedir. Sahibinin Sesi Colombia firması bunun üzerine Nazım'a sesini kaydetmeyi teklif etmiştir. Nazım bu öneriyi olumlu karşılamış ve *Bahri Hazer* ve *Salkımsöğüt* şiirleri plağa alınmıştır (s.85).

Dolmabahçe Sarayı'nda bir akşam Atatürk'e onun bu plağı dinletilmiştir. Atatürk, onun şiire olan yaklaşımını ve üslubunu çok beğenmiş ve hemen o akşam şairin bulunup getirilmesini istemiştir. Kadıköy polisi derhal Nazım'a ulaşarak gece Nazım uykudayken kapısını vurmuşlardır. Emniyete götürüldüğünü zanneden Nazım'a *"Aman Nazım Bey estağfurullah, öyle bir durum yok. Reisicumhur hazretleri sizi emretmişler, şiirlerinizi dinlemek istiyorlarmış."* (s.87) cevabı verilmiştir. Fakat Nazım bu daveti kabul ederek rejimin yarı resmi şairi olmayı istememiştir ve polise *"Oğlum, reisicumhur hazretlerine benden selam söyleyin. Ben Denizkızı Eftelya değilim."* (s.87) Atatürk ise kendisini reddeden şairi ne zorla

getirtmeye kalkmış, ne de tutuklatmıştır. Onun bu davranışına *"Aferin çocuğa, işte şair dediğin böyle olur."* (s.87) yorumunu yapmıştır. Nazım devletin korumasına sığınacak ve özgürlüğünü rejimin eline teslim edecek yaratılışta bir şair değildir. Onun bu davranışı, gerçek ve bağımsız bir dünya sanatçısı olduğunun kanıtıdır.

Fakat Memet Fuat, Topuz'un üzerinde durduğu bu olayı uydurulmuş bir hikaye olarak eserinde not düşmektedir. Bu anıya yer verirken Atatürk'ün Nazım'ın plağını dinlediğini ve *Salkımsöğüt* ile *Bahri Hazer* şiirlerini okuyuşunu çok beğendiğini belirtmiştir. Bu konunun devamında ise; *"Hatta bu olaya dayanan bir de öykücük uydurulmuştu. Atatürk şiirleri dinledikten sonra "Getirin şu yaramaz oğlanı bana!" demiş de, Nazım da "Ben şarkıcı değilim." diye gitmemiş."*[134] ifadelerini kullanmaktadır. Bu cümlelerinden anladığımız üzere Memet Fuat'a göre Atatürk'ün Nazım'ı bir gece vakti çağırması ve Nazım'ın onu reddetmesi hayal ürünü bir anlatıdır.

Nazım daha sonraları da yine her seferinde kitleleri peşinden sürükleyen şiirler yazmıştır. *Kerem Gibi* adlı eseri de o dönemde yazdığı şiirlerindendir. Aynı zamanda tiyatro ve sinemaya da büyük ilgi duyan şair, Moskova'dayken yazdığı ve kapitalist bir ülkede kızını tüberkülozdan kurtarmak için bilimsel araştırmalar yapan bir doktorun çalışmalarının engellenmesini konu edinen *Kafatası* adlı eseri Muhsin Ertuğrul tarafından sahneye konmuştur. Bu oyunda Muhsin Ertuğrul Semiha Berksoy'u oynatmıştır (s.88). Nazım ile Semiha Berksoy'un ileride bahsedeceğimiz aşkları da bu sebeple başlamıştır.

Nazım'ın oyunu halk tarafından çok beğenilmiş ve kalabalık kitlelerce izlenmiştir. Oynadığı üç gün boyunca halk, oyun çıkışlarında oyunun yarattığı heyecan ile Tepebaşı'ndan İstiklal Caddesi'ne doğru yürüyüş yapmış ve sonunda da oyun üçüncü gününde sahneden kaldırılmıştır. Nazım aldığı tüm eleştirilere rağmen *Bir Ölü Evi* adlı oyununu da sahneletmiş ve aynı yıl *Benerci Kendini Niçin Öldürdü* adlı eserini de yayınlatmıştır (s.89).

Bu dönemde Nazım'ın hayatındaki bir değişim de özel hayatında olmuştur. Nazım, 1928 yılında geldiği babası Hikmet Bey'in evinde yaşamını sürdürürken üçüncü evliliğini yapacağı Piraye Hanım ile tanışmıştır. Piraye Hanım, Nazım'ın kız kardeşi Semiye'nin yakın arkadaşıdır. O yıl 23 yaşında olan Piraye Topuz'un aktardığına göre, geniş kültürlü, soylu bir

[134] Memet Fuat, a.g.e., s. 47.

aileden gelen, zarif ve olgun bir hanımdır. Fakat geçmişte mutsuz bir evlilik yapmıştır ve bu evliliğinden Memet Fuat ve Suzan adında iki çocuğu vardır (s.89).[135]

Nazım o dönemde babası Hikmet Bey'i kaybetmiştir. Hikmet Bey, bir akşam sinemadan çıkmış evine giderken bir köpeğin saldırısına uğramış ve bacağından ısırılmıştır. Yoldan geçenler köpeği uzaklaştırmış Hikmet Bey'i de eczaneye götürmüşlerdir. Ertesi sabah hastaneye giden Hikmet Bey'e kuduz aşısı burulmuş ve bu kuduz aşısı Hikmet Bey'in birkaç gün önce vurdurmuş olduğu tetanos aşısı ile birleşince reaksiyon vermiştir. Bu durumdan haberi olmayan doktorların hatası sonucu Hikmet Bey, önce yatağa düşecek kadar hasta olmuş ardından da Mart 1932'de hayata veda etmiştir (s.91). Babasının ölümüne çok üzülen Nazım, *Romantika* adlı romanının kahramanını da kuduz bir köpeğe ısırtarak çok üzüldüğü bu ölümü dile getirmiştir.[136]

Babasının hastalığı sırasında müdür olarak çalıştığı Süreyya Sineması'nın sahibi Süreyya Paşa, sinema hesaplarının peşine düşmüş ve ölüm döşeğinde yatan Hikmet Bey'e hesap sormaya gelmiştir. Bu olaya çok sinirlenen Nazım babasının kaybetmesinin acısı da eklenerek *"Hiciv Vadisinde Bir Tecrübeyi Kalemiye"* adlı şiirini yayınlamıştır (s.91). Bu eser yasaklanmış ve Nazım da savcılığın açtığı soruşturma bitene kadar tutuklanmıştır. O sırada İstanbul eski milletvekili Süreyya İlmen, eserde babasına hakaret edildiğini öne sürerek dava açmış ve iki dava birleşerek Nazım 12 ay hapse ve 200 lira para cezasına çarptırılmış ve 500 lira da tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir (s.91). Aynı dönemde Nazım, Türkiye Komünist Partisinden de ihraç edilmiştir. Nazım cezaevinde de bunalımlı bir dönem yaşamıştır. Şairin idamını istenmekte ve sonunda da 1934 yılının Ağustos ayında dört yıl hapsine karar verilmiş ve Nazım, Bursa Cezaevi'ne gönderilmiştir (s.93).

Nazım, Bursa Cezaevi'nde yalnız kalmamış ve komünistlik yapmakla tutuklanmış 34 sanıkla birlikte cezaevinin batı kanadında yaşamıştır. Önceleri diğer mahkûmlardan tecrit edilen komünist mahkûmlar sonradan bu yasağın kaldırılması üzerine tüm tutuklular aynı koğuşları paylaşmışlardır. Nazım mahkûmların boş vakitlerini engellemek adına onlara hem Fransızca, hem de tarih, tarihi maddecilik ve sendikacılık dersleri vermiştir. Nazım, henüz 32 yaşında olmasına rağmen tüm mahkûmların ağabeyi durumunda olmuş, hepsinin dertleriyle ayrı ayrı ilgilenmiş, eline geçen parayı da paylaşmaktan geri kalmamıştır. Topuz, onun bu

[135] Piraye Altınoğlu hakkında daha geniş bilgi için bkz: Mehmet Fuat, a.g.e., s. 33-34.
[136] Yıldız Sertel, a.g.e.,s. 24.

gayretini tanımlarken *"Komünistlikten tutuklular arasında böylece bir tür komün topluluğu oluşmuştur."*(s.93) ifadesini kullanmaktadır.

"Öteki tutuklular genelde yoksuldu. Nazım telif ücretlerini ve dostlarından gelen paraları da onlarla bölüşüyordu. Tutuklular arasında düzenli bir iş bölümü yapılmıştı. Bazıları yemek hazırlamaktan sorumluydu, bazıları bulaşıktan ve koğuşların temizliğinden. Cezaevinde adam başına 1 kiloluk tayın veriliyor, artan ekmekler biriktiriliyor ve Pazar günleri gelen yoksul ziyaretçilere dağıtılıyordu. Kahvaltıda çay yanında zeytin yeniyor, öğle ve akşamları da kuru fasulye, mercimek, patates, bazen de pilav. Ara sıra da kasaptan kemik getiriliyor, bunlar kaynatılıyor, suyundan sebze ve unlu çorba hazırlanıyordu. Yemeklerde tatlı yoktu ama bazı günler, lüks olarak, tahin helvası alınıyor ve tutukluların yüzü gülüyordu."(s.94)

Topuz, Nazım'ın cezaevindeki arkadaşlarından bahsederken dış görünüş olarak Nazım'a çok benzeyen Oflu ve Rizeli gençlere daha sempati duyduğunu aktarmıştır. Cezaevinin komünistler bölümüne gelen 18 yaşındaki babası Lübnanlı annesi Türk Faik Bercavi gelmiştir. Faik Bercavi, babasının ölümünün üzerine annesi ile 8 yaşındayken İzmir'e göçmüş ve pek çok Türk ve Batı klasiklerini okumuş bir gençtir. İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne gittiği dönemde Nazım'ın *835 Satır* adlı eserini okumuş ve Nazım'a hayran olmuştur. Üniversitede arkadaşlarıyla birlikte okudukları Nazım şiirleri üzerine Nazımın adamı olarak suçlanarak tutuklanmış ve üç yıla mahkûm edilmiştir (s.95). Nazım Hikmet, bu genç insanın kendisine duyduğu hayranlık nedeniyle hapse girdiğini bildiği için ona karşı sorumluluk hissetmekte ve onu *"Yoldaş Fayek"* olarak nitelendirerek özel bir yakınlık beslemiş, onu yetiştirmiştir (s.95). Lübnan'ın Berca kasabasında doğmuş Faik Bercavi hakkında Memet Fuat, Hıfzı Topuz ile aynı bilgileri verirken, Faik Bercavi'nin cezaevinden sonra da Nazım'la dostluğunu sürdürdüğünü ve anılarını *Nazım'la 1933-1938 Yılları* [137] adlı eserle yayınladığını not düşmektedir.[138]

Nazım hapishane döneminde annesi Celile Hanım'ın gönderdiği boyalar ile resim de yapmaktadır. Bunun yanı sıra *Unutulan Adamı* (1935) yazdığı sırada Faik Bercavi'nin de yardımıyla Selma Lagerlöf'ün yolladığı hikâyesini *Bataklı Damın Kızı Aysel* ismiyle senaryolaştırmıştır. Hapisten çıktıktan sonra da bu senaryo film yapılmıştır.

Nazım o dönemde cezaevinde ekonomik anlamda sıkıntı yaşamaktadır. Yakınları ona dışarıdan çeviriler bulmaya çalışmışlar ama her zaman başarılı olamamışlardır. Arkadaşı

[137] Ayrıntılı bilgi için bkz: Faik Bercavi, *Nazım'la 1933- 1938 Yılları*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1992.
[138] Memet Fuat, a.g.e., s. 72.

Uzun Rasih (Rasih Güran) ona çeviriler bulamayınca her ay Nazım'ı seven insanlardan bir miktar yardım istemeye başlamıştır. Fakat bu yöntem de bir süre sonra sonuç vermemeye başlamıştır (s.97).

1934 yılında Bursa Cezaevi'nde Nazım iki yıl önce tanıdığı Semiha Berksoy'un ziyareti ile heyecanlanmıştır. Semiha Berksoy o dönemde Bursa'ya bir film çekimi için gelmiştir. Muhsin Ertuğrul'u araya sokarak Nazım'ı görmek istediğini belirten Semiha Berksoy, ilk karşılaştıklarında Nazım'a büyük bir şefkatle sarılmıştır (s.97). Özsoy Operası'nda Atatürk'ün de dikkatini çekecek kadar güzelleşen Semiha Hanım, Nazım'ın da dikkatini çekmiş, Semiha'nın sarılmasına karşılık olarak Nazım da onu dudaklarından öpmüştür (s.97). Nazım'ın aklı her ne kadar babasının cenazesinde gördüğü kız kardeşinin arkadaşı Piraye'de ise de Semiha Hanım ile tekrar daha özgür günlerde buluşmak üzere ayrılmışlardır (s.98). Semiha Berksoy, anılarında hapishanede mektuplarla bir aşk sürdürmediklerini ve hapisten sonra görüşmek üzere ayrıldıklarını şöyle anlatmaktadır:

"Hapishaneden sonra aşkımız başladı. Asıl o zaman gelişti bugüne dek süren bu aşk. Nazım'ı hala seviyorum. Ama o çılgın yılları ve günleri unutamam. Kendimi sanatıma kanalize etmeseydim ölüyordum onun aşkından."[139]

Nazım tutuklandığında Piraye Hanım onun sadece sevgilisidir. Ama dört ay sonra nişanlanmışlardır. Fakat bu nişanlılık Hıfzı Topuz'un aktardığına göre cezaevi müdürünün bir gün Nazım'a sorduğu *'Evli misiniz?'* sorusu üzerine Nazım *'Nişanlıyım.'* cevabını vermiş ve bu nişanlılık böyle garip bir biçimde başlamıştır (s.98). Nazım Piraye'ye yolladığı mektuplarında ona *"karıcığım"*, *"nişanlım"*, *"kardeşim"*, *"dostum"*, *"arkadaşım"* gibi hitaplar kullanarak seslenmiştir. Nazım, 16 ay hapis yattıktan sonra cumhuriyetin 10. yılı dolayısıyla çıkarılan bir yasadan yararlanarak 1934 Ağustos'unda özgürlüğe kavuşmuştur (s.99). Nazım, hapisten çıkar çıkmaz sevgilisi Piraye'nin evine gitmiştir. Nazım'ın annesi Nurhayat Hanım her ne kadar komünist biriyle kızının evlenmesini istemese de Nazım ve Piraye 31 Ocak 1935 günü Pendik'te gözlerden uzak bir biçimde evlenmişlerdir (s.100). Piraye'yi bir bayan öğretmene ve Nazım'ı haylaz bir öğrenciye benzeten Orhan Kemal onların ilişkileri hakkında gözlemlerine dayanarak notu düşmüştür:

"Nazım'ın karısına saygısı sonsuzdu. Onu alelade bir kocanın karısını sevmesinden çok başka bir tarzda sever, bilhassa sayardı. Yazdığı mektupları bazen bana da okurdu. Bu

[139] Füsun Özbilgen, *Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum - Semiha Berksoy'un Anıları, Nazım Hikmet ve Fikret Mualla ile Mektuplaşmaları-*, 1.b., Broy Yayınları, İstanbul, 1985, s. 54.

mektuplar, şiir dolu nesirlerdi ki, sade, samimi –ama ne kadar samimi, ne kadar sade- dilleri dinleyene ferahlık verir, hayatı sevdirir, insana en karamsar zamanlarında bile ruh değişikliği, yepyeni bir tazelik verebilirdi.

...

Eşinin genellikle ağırbaşlı, ölçülü tavrı ve konuşmasına karşılık, Nazım –nasıl söyleyeyim- hoppa, uçarı görünüşlüydü. Bilhassa oturdukları zaman Yenge ağırbaşlı, hükmeden, ciddiydi. Nazım'sa kırıla döküle, eliyle, koluyla hareketler yaparak uzun uzun konuşur, konuşurken de gözlerini karısının gözlerinden ayırmazdı. Yenge, başı dimdik, sadece dinlerdi."[140]

Nazım cezaevinin ardından çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir. Önce Muhsin Ertuğrul ile birlikte *Unutulan Adam* adlı oyunu sahneye koymuşlar ardın da *Bataklı Damın Kızı Aysel* de film olarak çekilmiştir (s.102).

Nazım Hikmet, 1934 yılında çıkan soyadı kanununa istinaden cezaevinden çıktıktan sonra kendisine bir soyadı alması gerekmektedir. *"Ne soyu sicilli bir buldoğum, ne de tecrübelik tavşan."* (s.102) düşüncesiyle kendisine soy, sop, mezhep, kan belirleyecek bir soyadından kaçınan Nazım düşünce birliğine varamadığı eşi Piraye Hanım ile birlikte hiçbir anlam ifade etmeyen bir soyadında birleşme kararı almışlardır. Piraye'nin önerisiyle *"Ran"* soyadını almışlardır (s.102). Topuz, kimi insanların ileri sürdüğü *Ran*'ın tersten okunduğunda *Nar* olduğunu ve narın da kızıllığının komünistliğe bir atıf olduğu fikrini reddetmektedir. Bu soyadını seçen Piraye ile oğlu Mehmet Fuat arasındaki bir diyaloğu da bir kanıt olması için eserine eklemiştir. Piraye Hanım, oğlu Mehmet'in bu konudaki sorusu üzerine Ran kelimesinin hiçbir anlamı olmadığını, bu soyadını kendisinin seçtiğini belirtmiş ve *"Neler düşünüyorlar, nelerle uğraşıyorlar."* dediğini de eklemiştir (s.103).

Piraye Hanım ile evlenip düzenli bir aile hayatının nimetlerinden yararlanan Nazım, çok çalışıp üretken olmaya devam etmektedir. 1935 yılına güzelliklerle giren Nazım, bir gün Kadıköy vapurunda Semiha Berksoy ile karşılaşmıştır (s.103). Uzun bir sohbetten sonra Nazım Semiha'ya onu kaybetmek istemediğini söylemiştir (s.103). Semiha, Nazım'ı ailesi ile tanıştırmak istediğini belirtmiştir bunun üzerine bir gün kararlaştırmışlardır. Nazım kararlaştırılan tarihte Semiha'ya gittiğinde evde annesi ve babasının olmadığını görmüş ve aralarında yakınlaşma olmuştur. Bundan sonra evli Nazım ile genç bir kız olan Semiha

[140] Orhan Kemal, *Nazım Hikmet'le 3,5 Yıl*, 5.b., Everest Yayınları, İstanbul, 2007, s. 62.

arasında gizli bir aşk başlamıştır (s.106). Nazım bu gizli aşkın yarattığı coşku ile *Bu Bir Rüyadır* adlı opereti yazmıştır. Fakat bu birlikteliğin ilerleyen dönemlerinde sık sık ilgi bekleyen Semiha ve onun bu beklentilerine evliliği nedeniyle cevap vermekte güçlük çeken bir Nazım karşımıza çıkmaktadır. Semiha Hanım, bu nedenle pek çok kez ümitlerini yitirmiş ve depresyona girmiştir:

"Bu akşam Halk Opereti'ne gittim. Nazım dün akşam oradaymış. Saatlerce konuşmuş. Çok müteessirim. Ağlamak istiyorum. Ağlamamak için kendimi zor zabt ediyorum. Bedbahtım, her zamanki gibi. Tramvay istasyonundayım. Otobüse atladı kaçtı. Yaklaşıyor ve kaçıyor. Niçin yaklaşıyor, niçin kaçıyor?" (s.108)

Bu noktada Topuz, Nazım'ın yaşamını kronolojik sıraya göre anlattığı eserinde Piraye ile Nazım'ın evliliğini cezaevinden sonra olduğunu yazmış ve ardından da Semiha Berksoy ile karşılaşmasını vermiştir. Füsun Özbilgen ise; Semiha Berksoy'un anılarını kaleme aldığı eserinde Berksoy ile Nazım'ın ilişkilerinin başlangıcında Nazım ve Piraye'nin evliliklerinin gerçekleşmediğini yazmaktadır. Ama Piraye ve Nazım'ın birlikte yaşadıklarını ve Nazım'ın Piraye'ye verdiği sözden ötürü Semiha'ya evli olduğunu söylediğini de eklemiştir. Semiha Berksoy'un da Nazım'ın evli olduğunu kendi ağzından duymasına rağmen bu yasak aşkı bile bile sürdürmüş olduğunu not etmiştir.[141]

Piraye Hanım ise; Nazım'ın çapkınlığını bilmektedir. Kendisinin aldatılacağını düşünen ve çok üzüleceğini bilen Piraye'ye Nazım hep teminat vermiş ve Semiha ile olan ilişkisini de gizli tutmuştur (s.108). O sırada kendisine gençlik dönemlerinde tutulmuş olan Suat Derviş ile de karşılaşmış ve Çamlıca'da yaptıkları küçük bir gezintide onunla da yakınlık kurmuştur. Piraye Hanım ise eve baştan ayağa çamura batmış eşinin kendisini aldattığını anlamış ve sinir krizleri geçirmiştir.

Semiha Berksoy, 1936 yılında ünlü Alman opera ve tiyatro yönetmeni Karl Ebert'in Ankara'ya gelişinin ardından Berlin'de opera için açılan eğitimi kazanarak Almanya'ya gitme kararı almıştır. Semiha Berksoy *"Ben küçülmek istemem, ikimiz de büyüyelim, dallarımız havada birbirine kavuşacaktır."* (s.113) diyerek Nazım ile ayrılmış ve ayrılırken onu affettiğini de belirtmiştir. Topuz, Semiha'nın hiçbir zaman Nazım'ı unutmadığını ve Almanya'dan da ona mektuplar gönderdiğini yazmıştır (s.114).

[141] Özbilgen, a.g.e., s. 60.

Nazım ve Piraye'nin çok istemelerine rağmen hiç çocukları olmamıştır. Hamile kaldığında kötü aşeren ve zehirlenen Piraye, son kez çocuk sahibi olmayı denediklerinde ölüme çok yaklaşmıştır. Bu nedenle bebeği feda eden doktorlar anneyi kurtarmış ve bir daha bebek sahibi olamayacağını anlayan Piraye de bu duruma çok üzülmüş Nazım ise; keder içinde kalmıştır (s.114). Onların çocuk istekleri hiçbir zaman gerçekleşemeyen bir hayal olarak kalmıştır. Evliliklerinde yaşadıkları bu gibi sorunları onları ilerleyen dönemlerde ayrılığa sürüklemiştir.

Nazım yine aynı yıllarda Akşam gazetesinde Orhan Selim takma adı ile sosyal konularda köşe yazıları yazmaktadır. Akşam gazetesinin sahibi Necmettin Bey, Nazım cezaevinden çıktıktan sonra onunla görüşmüş ve Akşam'da kendisini de görmek istediklerini belirtmiştir (s.115). Nazım, Akşam'da yazmaya başlamış fakat aynı zamanda Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman ve Halil Lütfü'nün çıkardığı Tan'da da yazılar yayınlamıştır. Orhan Selim takma isimli Nazım'ı eleştirenler arasında ise; Nihal Atsız, Peyami Safa, İzzettin Şadan gibi isimler vardır (s.116). Pek çok tartışmalar yaşanmış, Nazım pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Tepki çeken *İt Ürür Kervan Yürür* adlı yazılarını da Nazım bu dönemde yazmıştır. Fakat Nazım iki yıl daha yazılarına devam etmiştir. Orhan Selim adı da basında önemli bir yer kazanmıştır (s.117).

Zekeriya Sertel, Nazım'ın Akşam gazetesinde Orhan Selim takma ismini kullandığını fakat orada yerini yadırgadığını ve istediği gibi konuşamadığını, Resimli Ay'daki özgürlüğü bulamadığını belirtmiş ve eklemiştir:

"... Takma adlarla yazdığı yazılar onu doyurmuyordu. Nazım adeta hürriyetini yitirmişti. Hayatını kazanmak için çırpındı, durdu. Nihayet, bir takma ad arkasına gizlenmenin verdiği üzüntüyü anlatan bir şiir yazdı. Bu şiir onun o günkü ruh halini anlatan en iyi belgedir."[142]

Nazım'ın hayatına giren kadınlardan biri de genç ve güzel şair Cahit Uçuk'tur. Cahit Hanım, ona imzasız bir mektup yazmış ve ardından da Nazım ve Cahit Hanım dostlarının düzenlediği bir partide bir araya gelmişler ve aralarında Nazım'ın hapse tekrar girdiği tarihe kadar kısa bir birliktelik yaşanmıştır. Daha sonra Cahit Hanım romancı Mahmut Yesari ile evlenmiştir (s.119). Memet Fuat bu aşk için şu notu düşmüştür:

[142] Yıldız Sertel, a.g.e., s. 101.

"Mithat Paşa köşkü günlerinde, Nazım Hikmet, Mahmut Yesari, Naci Sadullah sıkı bir arkadaşlık üçgeni kurmuşlarken, Nazım'ın genç bir yazar adayı olan Cahit Uçuk'a aşırı yakınlık gösterdiğini öğrenen Piraye, ondan ayrılmaya kalkmıştı."[143]

Nazım bu dönem içinde *Portreler*, *Taranta Babu'ya Mektuplar*, *Şeyh Bedrettin Destanı* adlı eserlerini yayınlamıştır. *Portreler* adlı kitabında, Orhan Selim'e karşı yapılan saldırılara, sol görüşten sağ kanada kayan Peyami Safa'ya da değinmiştir. *Taranta Babu'ya Mektuplar* ise İtalya'da yaşayan Habeşistanlı bir gencin üzerinden Mussolini iktidarını, Musollini'nin Habeşistan üzerindeki sömürgeci anlayışını, Nazilerle birleşen Mussolini'nin karşısında sessiz kalmayı yeğleyen İngiltere ile Fransa'yı ve onlara alkış tutan Türkiye'yi eleştirmektedir. Eser, İtalya'da kurşuna dizilen Habeşistanlı genç'in Habeşistan'da yaşayan eşi Taranta Babu'ya yazdığı ve hiç gönderemediği mektupları üzerine kuruludur (s.121). 1936 yılında ise Nazım, *Şeyh Bedrettin Destanı*'nı yazmıştır. 1413'te İznik'e sürülen Kahire doğumlu ev bir Çingene kızı ile evli olan Şeyh Bedrettin'in düzene karşı çıkardığı ayaklanma bastırılmış ve kendisi de idam edilmiştir. Nazım'ın bu hikâyeden esinlenerek yazdığı eserinde, Bedrettin'in müritleri Mustafa ve Kemal atlarına atlayarak Anadolu'da yollara düşmüş ve halk kendilerini sömüren yöneticilere karşı isyan bayrağını çekmiştir (s.122). Nazım'ın bu için Topuz şunları söylemektedir:

"Nazım bu destanıyla, Anadolu tarihinde yüzyıllar önce sosyal eşitsizlik ve baskıya karşı direnen insanların nasıl savaştıklarını ve bunun bedelini nasıl ödediklerini anlatarak Türk edebiyatına ve sosyal savaş tarihine eşsiz bir yapıt kazandırmıştır." (s.123)

Nazım bu çalışmalarının yanı sıra Zekeriya Sertel'in *Son Posta* adlı gazetesinde de *Kan Konuşmaz* adlı bir roman da yazmıştır. Nazım büyük ve üretken bir yazar, şair olarak kendisini kanıtlamıştır. Fakat 1936 sonlarında Nazım komünistlerin gizli lideri olarak yeni bir örgüt kurma girişiminde bulunmak suçundan iki ay cezaevinde kalmıştır (s.123). Gerçekte de Nazım'ın yasal olarak yayın çalışmaları yaptığı ve gizli herhangi bir örgüte bağlı olmadığı da bilinmektedir. Nazım TKP merkez komitesine bağlı örgütsel yapılarla da ilişkisini 1929'da kesmiştir (s.124). Yine aynı dönemde eski arkadaşı Şevket Süreyya da Nazım'ı Ankara'ya çağırmış ve faşizme karşı hükümetin yanında olmasını istemiştir. Nazım kendisine sunulan bu tekliften hiç hoşnut olmamış ve Şevket Süreyya'nın tüm ısrarlarına rağmen düşüncelerinden ödün vermeyeceğini belirterek Ankara'dan ayrılmıştır (s.125). Hükümetin ona attığı bu adım

[143] Memet Fuat, a.g.e., s. 316.

Nazım'a karşı bir caydırma politikası niteliğindedir. Fakat Nazım, bu toplantıdan hiç hoşlanmamış ve kendisini kazanmak niyeti içinde olan hükümete boyun eğmemiştir.

Memet Fuat ise; bu konuda farklı bir bakış açısı ile Nazım'ın Ankara'da bulunma sebebinin Şevket Süreyya ve Sadri Ertem'le konuşarak hiçbir siyasal örgüte bağlı olmadığı halde hep polis nezaretinde yaşamaktan ve sebepsiz tutuklamalardan bunaldığını belirtmek olduğunu not düşmüştür.[144] Memet Fuat şunları da eklemiştir:

"Nazım Ankara'dan Şükrü Kaya'nın "Bizimle olmayan bize karşıdır!" görüşünün ağırlığıyla döndü. Üst düzey yöneticilere öre, onun durumu basın özgürlüğüne sığacak bir iş değildi. Yasadışı örgütlerle ilişkisi olmaması bir komünisti kurtarmazdı. Nasıl olsa bir yerden bir rapor gelip birilerince işleme konurdu. Onu Kemalistlerin yanında gösterecek bir çözüm gerekliydi."[145]

Ankara'dan bu düşünceler içinde ve arkasında büyük bir tepki bırakarak dönen Nazım'ın düşmanları ise kendisine karşı bir komplo yapmaya hazırlanmışlar ve onun yine asılsız ve yetersiz bir sebeple on üç yıl cezaevinde yatmasına neden olmuşlardır.

III. "13 YIL HAPİS"

III. I. 1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet'e Verilen Ceza

Nazım Hikmet'in hayatındaki en acı verici dönemlerden biri, onun hayatının önemli bir kısmını çalan hiçbir suçu olmaksızın 13 yıl boyunca çektiği cezaevi dönemidir. Nazım TKP ile bağlantısını kesmiş olmasına rağmen tek başına bir parti olarak görüldüğü için Nazım Hikmet'in susturulamaz sesi bu yolla kesilmek istenmiş, ona mücadele edemeyeceği kadar güçlü cepheler tarafından komplolar kurulmuştur. Topuz da bunları komplo olarak nitelendirmekte ve bu komplocuların başında da dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın (1876-1950) geldiğini belirtmektedir. Fevzi Çakmak, Topuz'a göre doğrudan komplo düzenleyen isim değildir. Ama çevresindeki sol düşmanları ve komünizm karşıtlarının onun olumsuz tutumundan cesaret alarak harekete geçmiş olduğunu belirtmektedir (s.129). Nazım o ve onun gibi düşünenlere göre komünizmin önderi

[144] Memet Fuat, a.g.e., s. 57.
[145] A.g.e., s. 57.

durumundadır ve komünizmin orduya sızması kesinlikle istenmemektedir. Türk siyasal tarihine *1938 Harp Okulu Olayı* adıyla geçen bu olaylar zinciri Nazım'ın bir harp okulu öğrencisi tarafından ziyareti ile başlamıştır. Nazım'ın desteğini isteyen Ömer Deniz adındaki bu öğrenciyi Nazım, polislerin gönderdiği bir polis olduğunu düşünerek reddetmiş, konuşmadan kendisini yollamıştır. Gencin gidişinin ardında da emniyet müdürlüğünü aramış ve kendisiyle uğraşmaktan vazgeçmelerini söyleyerek sinirle telefonu kapatmıştır (s.130). Nazım'a bir tuzak için öğrenci kılığında bir polis yollamayan milli emniyet olaya el koymuştur. Öğrencilerin bu girişimi komünizm düşüncesinin askeriyede filizlendiğinin göstergesi olarak kabul edilmiştir (s.130). Nazım da yine sıkı takibe alınmıştır. Aradan geçen birkaç ay sonra Nazım şeker bayramı için çıktığı alışverişten döndüğünde aynı genci bu kez evinde görmüştür. O yokken eve alınan ve Nazım'dan devrimin yollarını göstermesini isteyen genç yine ondan yardım istemiştir. Nazım ise gence sadece *"Askerlere anayasadaki altı okun ne anlama geldiğini anlatın yeter. Haydi, benim işim gücüm var, seninle uğraşamam."* (s.131) diyerek provokasyona gelmek istemeyerek genci uğurlamıştır. Durum ise Nazım'ın tahmin ettiği gibi değildir ve öğrenciler yeterli delillerin toplanılmasının ardından tutuklanmışlardır. Nazım ise; gençlerin tutuklanmasının ardından gerçeği anlamış ve sıranın kendisine de geleceğini tahmin etmiştir. İki hafta sonra da polisler Nazım'ı tutuklamışlardır.

A. Kadir (İbrahim Abdülkadir Meriçboyu) *1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet* adlı eserinde kendisinin de içinde bulunduğu bu olayı şöyle anlatmaktadır:

"O zamanlar, ta 1938'lerde, Alman faşizmi azgın bir hale gelmişti. Orta Doğuda tam bir egemenlik kurmuştu. Harp Okulu'nda kitap okumaya meraklı bir avuç genç vardı. Bu gençler ırkçı ve Turancı bir başka grubun hışmına uğradı. Harp Okulu, Ankara allak bullak oldu. Bugün yarın darağaçları kurulacakmış gibi bir hava esti ortalıkta. Sorgular sualler, mahkemeler derken, bu çocuklar, kabahatli kabahatsiz, kurunun yanında yaş misali, gürültüye gittiler. Kimi hapis cezası yedi, kimi alaya çıkarıldı, kimi kâtip sınıfına ayrıldı. Bunlar içinde sosyalist fikirler taşımak şöyle dursun, dünyadan habersiz olanlar bile vardı. Ama bu olayın asıl acı yanı o zaman 37 yaşında olan şair Nazım Hikmet'in bu gençlerin varlığından bile haberi yokken, tevkif edilerek, onlarla birlikte muhakeme edilmesi ve on beş yıla mahkûm olmasıdır. Bu 1938 Harp Okulu olayında ben de sanıktım. Baştan sona kadar

bulundum bu olayın içinde, hapis oldum, Nazım ile 4-5 ay hapiste beraber bulundum. İşte o günlerin anılarıdır bu kitap."[146]

Neden tutuklandığını ve hangi suçtan suçlandığını anlamayan Nazım'a sorgu sırasında kendisini görmeye gelen gencin kimliğini sormuşlar ve Nazım da o gencin adını bile bilmediğini, evinin adresini vermediğini, hatta bu gencin polis tarafından gönderildiğine inandığını belirtmiştir (s.132). Gençle konuştuklarını olduğu gibi aktaran Nazım genci suça teşvik edecek hiçbir şey yapmamış ve Topuz da buna değinerek *"Zaten Nazım'a 'Sen bu genci suç işlemeye teşvik etmişsin. O böyle söylüyor.' dememişlerdi."* demiştir. Nazım kovuşturma süresince aklanıp çıkacağından çok emindir, bu dönemde en büyük destekçisi ve mutluluk kaynağı eşi Piraye Hanım olmuştur(s.133). Nazım'ın Piraye Hanım'a yazdığı mektuplarında aklanacağı ümidini hep taşıdığını görmekteyiz:

"Canım karıcığım,

Sıhhatim yerinde. Seni dehşetli göresim geldi. Çocuklarım burnumda tütüyor. Her halde suçsuzluğum er geç meydana çıkacak ve sizlere kavuşacağım. Biricik endişem sensin. Üzülme."[147]

Bu haksız tutuklanma Celile Hanım'ı da perişan etmiştir. Aile içinde önemli bir yeri olan Ali Fuat Cebesoy'dan yardım istemişler ve Cebesoy da elinden geleni yapacağını belirtmiştir (s.134). Ali Fuat Bey Topuz'un aktardığına göre; Gemlik'te olan Atatürk'e durumu anlatmak için fırsat kollamaktayken Şükrü Kaya'nın*"Aman paşam, bunun hiç sırası değil biliyorsun, Atatürk Fevzi Paşa'nın işlerine karışmak istemez. Nazım'la da uğraşan mareşal olduğuna göre Atatürk bu girişimden hiç hoşlanmayacaktır. Şimdilik sen bu işten vazgeç."* cevabı ile durumu Atatürk'e duyurmaktan vazgeçmiştir (s.134). Memet Fuat "Nazım Hikmet'in Suçsuzluğu" adlı yazısında Şükrü Kaya'nın aslında Nazım'ı haksız yere suçlayanların öncülüğünü yaptığını ve Fevzi Çakmak'ın da onun etkisinde kaldığını belirtmektedir.[148]

Duruşma günü ise Nazım aklanacağı ümidiyle girdiği mahkeme salonundan 15 yıl hapse mahkûm edilerek çıkmıştır. 15 yıllık hapis cezasına itiraz edip temyize gönderse de askeri yargıçlar kararı onaylamışlardır.

---

[146] Mehmet Fuat, *"Nazım Hikmet'in Suçsuzluğu Özel Sayısı"*, *Yeni Dergi*, De Yayınevi, Şubat:1967, S:29, Yıl:3, İstanbul, s. 74.
[147] A.g.e., s. 79.
[148] A.g.e., s. 78.

Nazım için yasaların tükenmiş olduğu dönem böyle başlamıştır. Hiçbir destek olmaksızın tek başına savaş veren Nazım, ömrünün on beş yılından rejimin hizmetinde olmayı reddettiği için fedakârlık etmek zorunda bırakılmıştır. Temyiz kararının kesinleşmesinin ardından Nazım, askeri cezaevinden alınıp Ankara Cezaevi'ne yollanmıştır (s.136).

III. II. Donanma Davası ve 28 Yıllık Hapis Cezası

Nazım 1938 Harp Okulu olayı sonucunda Ankara'da cezaevindeyken emniyet güçleri bu kez de *Donanma Operasyonu* adını verdikleri bir operasyon daha yapmışlardır. Dönemin ünlü komünisti Hikmet Kıvılcımlı ve eşi 15 Nisan 1938'de gözaltına alınmışlardır. Bu operasyonun sebebi ise; bazı gençlerin bir kitapçı dükkânında Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet'in kitaplarını alıp okumaları ve dağıtmaları olarak gösterilmiştir (s.136).

Nazım, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle çıkacak aftan yararlanma ümidiyle beklerken İstanbul'a gönderilmesi konu edinmiş ama İstanbul Cezaevi'ne gideceği sabah subaylar tarafından kelepçelenmiştir. Motora bindirilerek Yavuz zırhlısına götüren Nazım, oradan da kısa bir süre sonra eski bir taşıt gemisi olan *Erkin* gemisine yollamışlardır (s.137). Erkin gemisinde Nazım ile birlikte Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte yaklaşık 30 solcu da hapsedilmiştir. Çetin Altan'ın da *"Bu bir sağ-sol meselesi de değildir. Bu hukukun ve hatta hukuka uymayan kanunların dahi tepeden emirlerle nasıl çiğnendiğini gösteren müthiş bir olaydır."*[149] diyerek tanımladığı bu tutuklama olayında hiçbir suçu olmayan Nazım'a yapılan işkenceleri Topuz şöyle anlatmaktadır:

"Kısa bir süre sonra Nazım'ı eski bir askeri taşıt gemisi olan Erkin'e yolladılar. Erkin, denizaltı filosunun ana gemisiydi. Yani denizaltılara hizmet veriyordu. Gemi Büyükada ve Heybeli açıklarına demirlemişti. Nazım'ı erlerin abdesthanesine kapattılar. Yerler sidik ve pislik içindeydi. Oranın uzun bir süredir temizlenmediği anlaşılıyordu. Kokular insanın genzini tıkıyordu. Nazım uzun bir süre orada bekledikten sonra güverteye çıkarıldı. Bir astsubay, "Arkana bakmadan koş!" diye haykırdı. Nazım dehşet içinde koşmaya başladı. Herhalde arkamdan ateş edecekler diye düşündü. Güvertenin ucuna gelince başçavuş, "Yeniden koş!" diye bağırdı. Nazım kaç kez koştuğunu anımsamıyordu. Sonra "Dur artık!" diye haykırdılar. Durdu. Ter içinde kalmıştı. Asık suratlı başçavuş, "Cezanı böyle

[149] Mehmet Fuat, a.g.e., s. 79.

çekeceksin," dedi sonra kendisini alt katlardaki ambarlara indirdiler. Demek ki amaçları öldürmek değil, işkence etmekti." (s.137)

Nazım'a bir süre sonra yakınlarına mektup yazmasına izin verilmiştir. Ailesi de günlerce Nazım'dan haber alamayınca çılgına dönmüştür. Celile Hanım onun Erkin gemisinde olduğunu öğrendiğinde hemen Erenköy'de oturan Amiral Şükrü Okan'ın evine gitmiştir. Celile Hanım'ın babası Enver Celalettin Paşa'ya büyük saygısı olan Şükrü Bey, Celile Hanım'ın Nazım ile görüşme isteğine olumlu yanıt vermiş ve hemen kendisini görüştürebileceğini belirtmiştir (s.138). Celile Hanım ve kızı Semiye, Şükrü Bey'in söylediği üzere ertesi gün Silivri'ye gitmiştir. Silivri'den bir motorla amiralin bulunduğu Yavuz zırhlısına gitmişler ve oradan da Erkin gemisine Şükrü Bey'in özel emri ile Nazım ile buluşmuşlardır (s.139). Piraye'nin Erkin'de kendisini ziyaret etmemesine ise; Nazım içten içe çok üzülmüş fakat bunu annesine ve kız kardeşine belli etmemiştir. Nazım ailesinin ardından duruşma gününü beklemeye koyulmuştur.

Bir süre sonra Erkin gemisinin yemekhanesi komünist sanıkları yargılamak için mahkeme salonuna dönüştürülmüştür. Topuz'un belirttiğine göre kurul 15 kişiden oluşturulmuş ve içlerinde sadece bir hukukçuya yer verilmiştir (s.140). Subay üyeler donanma komutanının emrinde çalışanlardan seçilmiş ve kurul başkanlığına da amiral Hüsnü Gökdeniz getirilmiştir. Topluluğa sonradan ünlü tarih yazarı Haluk Şehsuvaroğlu ve Amiral Fahri Conker de atanmıştır. Genelkurmay sanıkların mahkûm olmasını emretmiş ve Topuz da bunun üzerine şu notu düşmüştür:

"Kuruldaki hâkimlerden biri şöyle diyordu:

'Bugünkü durumda siyasete bu kadar dalmış bulunan başçavuş, üstçavuş ve erler bugün bir şey yapmamış olsalar bile bu gidişle mutlaka donanmaya, orduya ve memlekete zarar vereceklerdir. Yılanın başı küçükken ezilmelidir.'

Yani bunlar potansiyel suçludur, ileride suç işleyebilirler bunları şimdiden mahkûm etmek gerekir. Böyle bir mantıkla mahkemenin sanıkları aklaması elbette düşünülemezdi. Sanıkların ellerindeki kitapların zararlı olup olmadığı konusunda Adalet Bakanlığı'ndan bilgi istendi. Bakanlık kitapların hiçbirinin yasaklı olmadığını bildirdi. Ama ne önemi vardı? Bakanlığın görüşü savcının umurunda değildi. Savcı şöyle diyordu:

'Biz bu davada delil arayacak kadar saf değiliz. Bunlar bugün bir şey yapmamışlarsa yarın yapacaklardır.'

Bu kafada olan mahkeme üyelerinden adil bir kara beklenebilir miydi?" (s.141)

Topuz, adalete inanan bir Amiral olan Hüsnü Gökdeniz'in suçlamalara karşı çıktığını ve sanıkların suçsuz olduğunu söylemesi üzerine görevinden alındığını da ekleyerek Nazım'ın suçunu *donanma personeli arasında muhtemel bir ayaklanmayı kışkırtmak* olarak not düşmüştür (s.141). Nazım'a bu duruşmanın sonunda 20 yıl hapis cezası verilmiş ve iki cezanın birleşiminden indirim yapılarak Nazım, toplamda 28 yıla mahkûm edilmiştir. Davanın ardından da Erkin gemisinden İstanbul Tevkifhanesi'ne gönderilmiştir (s.141).

III. III. Cezaevinde Geçen 13 Yıl

Nazım, karar üzerine temyize giden kararın devamında Şükrü Kaya'nın verdiği fikir üzerine Atatürk'e bir mektup yazmıştır. Merhamet değil adalet isteyen Nazım, Atatürk'ün adalete sahip çıkacağını ve kendisini bu haksız mahkûmiyetten kurtaracağına inandığı şu mektubu yazmıştır:

"Cumhurreisi Atatürk'ün yüce katına,

Türk ordusunu isyana teşvik ettiğim iddiası ile 15 yıl ağır hapis cezası giydim. Şimdi de Türk donanmasını isyana teşvik etmekle töhmet altındayım.

Türk inkılâbına ve senin adına ant içerim ki suçsuzum.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Kör değilim ve senin yaptığın her ileri dev hamleyi anlayabilecek bir kafam ve yurdunu seven bir yüreğim var. Senin eserine ve sana aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim.

Kemalizm'den ve senden adalet istiyorum.

Türk inkılâbına ve senin başına ant içerim ki suçsuzum." (s.142)

Nazım'a hayranlık duyan Haluk Şahsuvaroğlu'na teslim edilen mektup Şükrü Kaya'ya ulaşmış fakat o sırada hasta olan Atatürk'e verilmesi sakıncalı bulunmuş ve mektup Atatürk'e ulaşmamıştır. Celile Hanım da Atatürk'e bir mektup yazmış ve yine kendisinden adalet istediğini belirtmiştir. Atatürk'ün Nazım hakkındaki düşüncelerini Topuz, Çetin Altan'ın Akşam gazetesinde 28 Aralık 1966 yılında yayınlanan Ali Fuat Cebesoy'un anılarından yola

çıkarak vermiştir. Cebesoy, verdiği röportajda Çetin Altan'a Atatürk'ün Nazım hakkında söylediklerini şöyle dile getirmektedir:

"Ben Mustafa Kemal'den haber almak için kamarasının bulunduğu ere gittim. Sancısı olduğunu, doktorların kendisine iğne yaptığını söylediler. Konuşmamızı içerden duymuş beni çağırdı, 'Fenayım' dedi, 'Demincek Şükrü Kaya'ya mahsus bağırdım. O çocuğu takmış parmağına, onunla uğraşıyor. Ben tanırım, mert oğlandır o. Bir akşam Dolmabahçe'ye gelmesi için haber göndermiştim, belki konuşma adabında bir kusur ederim diye gelmedi. Şükrü Kaya mareşali de kandırmış. Askerlerin arasında onun yazılarına benzer yazılar uydurup dağıtmışlar. Başını yakmaya çalışıyorlar oğlanın. Hepsinden haberim var." (s.143)

Cezası temyizce onaylanan Nazım İstanbul Tevkifhanesi'nde iken Atatürk'ün ölüm haberi gelmiştir. Topuz'un belirttiğine göre Atatürk'e karşı hiçbir düşmanlık beslemeyen ve onu küçümseyen hiçbir şiir yazmayan Nazım bu habere çok üzülmüştür(s.144). Nazım'a yapılan haksızlıklar Atatürk'ten değil çevresindeki faşizm yanlılarından gelmiştir. Atatürk'ün ardından cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü de Nazım için hiçbir umut yaratmamıştır. Fevzi Çakmak'ın görevde olduğu sürece de bu gibi bir adalet beklentisi boş olacaktır. Nazım bu adaletsizliğe karşı tüberküloz hastalığını öne sürerek sağlık raporu istemiş ve doktorlara veremli bir hastadan alınan tükürük örnekleri yollanmıştır. Nazım bu yolla geçici de olsa hür bir adam olmayı dilemiştir (s.145).

Nazım veremli bir hastadan aldığı örnek neticesinde kurul 1939 Nisanında altı ay için kendi evinde dinlenmek koşuluyla cezaevinden çıkarılmıştır (s.145). Evde sevinç ile karşılanan Nazım, ailesiyle hasret gidermiş ve mükellef bir sofrada sıcak aile ortamını yaşamıştır (s.145). Özgürlüğünün ilk akşamını böyle geçiren Nazım ilk gününe de dostlarının telefonları ve sokak satıcılarının nidaları eşliğinde başlamıştır (s.146). Bu sırada kendisine sorulan sorulara hep aynı cevapları vermiştir. Aklındakileri yazmak için sabırsızlanan Nazım, kaçmayı da düşünmediğini herkese söylemektedir. Evde geçirdiği ilk haftalardan sonra çok özlediği İstanbul'u gezmek için içinde karşı koyamadığı bir istek başlamıştır. Baharla birlikte kaçamak yapma fikirleri de kendisini zorlamaya başlamış ve eşi Piraye Hanım'ın tüm reddedişlerine rağmen evde çalışmaya kapandığı zamanlar dışında kaçamaklar yapmaya da başlamıştır (s.148).

Bu dönemde ülkeden kaçmayı düşünmeye Nazım için Topuz, bir ara Nazım'ın böyle bir plan yaptığını da yazmaktadır. Nazilerin Almanya'da kurdukları faşist yönetimin saldırıları Polonya üzerinde yoğunlaşmıştır. Habeşistan topraklarını işgal eden İtalyanlar da Almanya ile

iş birliği yapmaktadırlar. Fransa'da sosyalist cephe çökmüş faşizim yanlısı cepheler Almanya ile işbirliğine yönelmişlerdir. Henüz bir savaşa hazır olamayan Stalin ise Almanları oyalamak adına çeşitli tavizler vermektedir. Türkiye'de ise durum yine Nazım'ı haksız yere mahkûm eden faşist anlayışa uygun bir şekildedir. Türkiye savaşa girdiği takdirde tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi yine Almanya ile saf tutacağının sinyallerini vermektedir. Dünyanın ikinci bir büyük savaşa hazırlandığı bu günlerde barışı desteklemekte ve kalemiyle savaşını sürdürmek isteyen Nazım Moskova'ya kaçmanın yollarını aramaya koyulmuş ve bunun için de kendisinden 7-8 yaş küçük Nail Çakırhan'dan destek almak istemiştir fakat bu kaçış gerçekleşememiştir (s.148). Muğlalı bir şair olan Nail Çakırhan, Topuz'un verdiği bilgiye göre *Halka Doğru* dergisinde yayınlanan bir şiirinde *'derebeyler'* ifadesinden ötürü Atatürk'e saldırıdan hakkında kovuşturma açılmış ve yine Atatürk'ün emriyle kavuşturma kapatılmıştır. Daha sonra Edebiyat Fakültesi'nde felsefe okumuş ve 1930'da Nazım ile tanışmıştır. Nazım ile cezaevinde yatan Nail, Moskova'ya kaçmış ve dönüşünde de Tan gazetesinde çalışmaya başlamıştır (s.149). Nazım'ın Nail Çakırhan'dan istediği yardımı Memet Fuat, Çakırhan'ın ağzından şöyle aktarmaktadır:

"1938'de Nazım Hikmet 28 yıl 4 aylık bir ceza yüklenip de sağlık raporuyla altı aylık bir erteleme alarak serbest kalınca, yurt dışına çıkmanın yollarını aradı. Bunu ancak TKP sağlayabilirdi. 1933'ten beri her türlü ilişkisini kestiği eski arkadaşı Nail V.'ye başvurmak zorunda kaldı. Yıllar sonra Nail V. Bu görüşmeyi şöyle anlattı:

'Ben o sıra Yeni Kitapçı diye bir kütüphaneyi satın almıştım. Orada kitapçılık yapıyordum. Nazım oraya geldi. Orada konuştuk.(...) Türkiye'den çıkmak istiyordu herhalde. Fakat benimle bir şey konuşmadı. O bazılarını aradı, birkaç kişiyi. (...) o vakit Reşat Fuat vardı başta. Onunla Nazım'ı temas ettirdim. Ettiklerini zannediyorum. Randevu aldım yani. Ondan sonra da görmedim artık. (...) Yurtdışına çıkamadı. Gidememiş olmasında partiyle arasının iyi olmaması etkili olmuş olabilir."[150]

Nazım evde geçirdiği günlerden birinde Piraye Hanım'ı ikna ederek Beyoğlu'na geçmiştir. Tünel'den Galatasaray'a doğru yürürken kendisini Erkin gemisinden tanıyan iki deniz subayı tarafından izlendiğini fark etmiştir (s.150). Bu olaydan sonra subaylar, Nazım'ı Genelkurmay'a ihbar etmiş ve temmuz ayında Nazım yine tutuklanmıştır. Sağlık incelemelerinin ardından tüberküloza yakalanmadığı anlaşılan Nazım, yeniden cezaevine gönderilmiştir (s.151). Nazım için zorlu cezaevi dönemi yine başlamıştır. Sevdiklerine hep

[150] Memet Fuat, a.g.e., s. 111.

hasretle yaşayan Nazım'ın siyetik ağrıları da cezaevine tekrar girmesiyle artmıştır. Bu kötü dönemde ailesinin yanı sıra onu mutlandıran bir isim de Semiha Berksoy olmuştur. Almanya'dan 15 Temmuz günü dönen Semiha Berksoy, Nazım'ı Sultanahmet Cezaevi'nde ziyaret etmek istemiştir (s.152). Semiha Hanım, Nazım'ı ziyarete gitse de kendisi ile görüştürülmemiş ve yanında getirdiği hediye paketini yönetime bırakarak ayrılmıştır. Semiha Berksoy, Nazım'ın cezaevinde kendisininse İstanbul'da olduğu bu sürede defalarca cezaevine hediyeler yollamıştır. Bu hediyeler arasında en özeli ise yeşil bir tespihtir. Semiha Hanım bu anlamlı hediyesine *"Şu yeşil tespihi muratların yerini bulsun diye buradan çıkman için getirdim. Tespihin her bir tanesine benim dudaklarımın sıcak duaları sinmiştir. Bundan dolayı tılsımlıdır."*[151] notunu düşmüştür.

Kışın gelmesiyle birlikte Nazım'ın içini huzursuzluk kaplamıştır. Nazım, hem dünyadaki savaş haberlerine hem de içinde bulunduğu adaletsizlik eserine içten içe isyan etmektedir. Bu dönemde Nazım için Çankırı Hapishanesi'ne gönderilme kararı çıkmıştır. Nazım'ı önce Ankara'ya oradan da Çankırı'ya götürmüşlerdir. Nazım Ankara Garı'na kadar annesinin ve askerlerin refakatinde gelmiştir (s.154). Ankara Garı'nda Nazım, kendisi gibi tutuklu Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir ile karşılaşmıştır. Çankırı'ya birlikte gitmişler ve geceyi soğuk bir odada birlikte geçirmişlerdir. Nazım ve arkadaşları sabah uyandıklarında jandarma onlara saygıda kusur etmeyerek çay getirmiştir. Az sonra gelen savcı, jandarma komutanı, yüzbaşı ve hapishane müdürü de aynı saygıyı Nazım'a göstermiştir (s.155). Gördüğü ilgiden yavaş yavaş mutlu olmaya başlayan Nazım'a cezaevinin en rahat odalarından biri olan başgardiyanın odası verilmiştir. O gece annesinden yakında çıkabileceğine dair bir umudun olduğu haberini alan Nazım mutluluk içinde Çankırı Cezaevi'ndeki ilk gecesini tamamlamıştır.

Cezaevi düzenine kendisini adapte eden Nazım, Topuz'un belirttiğine göre her sabah 7.30-8'de kalkıp 9'da çayını içip, gazeteleri okuyup sabah jimnastiğini yapmaktadır. Saat 10-12 arası kitap okuyan Nazım, resim yapmayı ve yazmayı da ihmal etmemektedir. Öğle 12 ve akşam 19'da diğer mahkûmlarla birlikte yemeğini yiyip 21'de de uyku saatine geçmektedir (s.156). O günlerin ruhsal portresini Topuz, *"Nazım tekdüze yaşantı içinde neşesini hiç yitirmemişti. Ama eskisi gibi kahkaha atamıyordu. Sevincini ve dertlerini de açığa vurmaktan çekiniyordu. Kendini hiç de yaşlı hissetmiyor, olgun bir gençlik çağına bastığına inanıyor ve yaşlanmadan öleceğini söylüyordu."* (s.156) cümleleriyle çizmiştir.

[151] Özbilgen, a.g.e., s. 127.

Nazım ilk haftadan sonra eşi Piraye Hanım'ı da Çankaya'ya getirebilmenin yollarını aramıştır. Piraye için ev tutmuş ve geçim problemini de annesi ile halasından gelecek harçlıklarla birlikte çevirilerden kazanacağı paralarla çözmüştür. Piraye Hanım ise; çocuklarını İstanbul'da yalnız bırakıp Çankırı'ya gelmek istememekte ve bu taşınmayı sürekli ertelemektedir (s.157). Nazım'ın Piraye'yi beklediği dönemde Semiha Berksoy yine onu mutlu edecek bir sürpriz ile cezaevine gelmiştir. Semiha Berksoy, Almanya'dan döndüğü dönemde Nazım'ın kurtulması için elinden geleni yapmış Ankara'da çeşitli üst düzey makamlarla görüşmüştür. Fakat bir gelişme elde edememiştir.

Semiha Hanım, Ankara'ya döndüğünde birkaç gün takip edildikten sonra vali tarafından küçük bir sorguya çekilmiştir. Nazım'ı niçin ziyaret ettiğini soran dönemin Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'a Semiha Hanım Nazım'ı sevdiğini söylemiştir. Tandoğan bir komünisti seven bu değerli opera sanatçısına anlam veremese de onun Çankırı'da Nazım'ı ziyaret etmesine de izin vermiştir.

Aradan geçen bir yılın ardından Piraye nihayet Çankırı'ya gelme kararı almıştır. Piraye'nin gelişi ile Nazım için mutluluk dolu günler başlamıştır. Fakat Piraye iki ay sonra Nazım'ı yine yalnız bırakarak İstanbul'a dönmüştür. Bu ayrılış Nazım'ı yine hüsran ve acıya sevk etmiştir (s.160). Bu yalnızlık döneminde Atatürk ve Ali Fuat Cebesoy'un yakın dostu Adliye Vekili Fethi Okyar Nazım'ı ziyarete gelmiştir. Nazım İmralı'ya gitme isteğini Fethi Bey'e bildirmiştir. Fethi Bey de bu teklife sıcak bakmıştır. Bu konuşmalar da Nazım için mutluluk kaynağı olduysa da Nazım'ın hayatında hiçbir değişiklik yaşanmamıştır.

Nazım, cezaevi günlerinde resim yapmayı da ihmal etmemektedir. Yaptığı resimleri arkadaşlarına hediye etmekte ve dostlarının ona dışarıdan yolladıkları hediyeleri de sevinç ve minnetle kabul etmektedir. Almanya'ya dönmüş olan Semiha Berksoy ile mektuplaşmaya devam etmektedir. Ali Fuat Paşa ise onun için çalışmalarına devam etse de bir sonuç alamamaktadır. Nazım için sadece siyetiği olduğundan ılıcası olan bir yere gönderilme kararı çıkabilmiştir. Bu nedenle 1940 yılı Aralık ayında Bursa Cezaevi'ne aktarılmıştır.

Nazım'ı Bursa Cezaevi'nde sabırsızlık ve merakla bekleyen Adana'da komünistlik suçundan tutuklanıp Bursa'ya gönderilen Raşit Kemali adında bir genç vardır. Nazım'ın şiirlerini ezberlemiş ve onu insanüstü bir varlık olarak tasavvur eden Raşit, Nazım'ın sonradan öğrencisi olan Orhan Kemal'dir. Orhan Kemal, onun hapishaneye geliş haberini şöyle almıştır:

"940 yılının kışı… Hapishane kaleminde, sabıka defterlerinde çalışıyorum.

Bir sabah kâtip yeni gelen evrakları karıştırırken 'Oooo' dedi. 'Gözünaydın!'

Ona hayretle baktım.

'Üstadın geliyormuş!...'

Büsbütün şaşırdım. Benim üstadım falan yoktu…

Kâtip, 'Numara mı yapıyorsun.' Dedi.

'Yooo!' dedim, 'Beni üstadım falan yok ki…'

'Canım, Nazım Hikmet işte.. Senin de üstadın sayılmazdı.'

İnanmadım. Elinde tuttuğu belgeyi uzattı. Aldım, çabucak gözden geçirdim, sahiden geliyordu:

'...Siyatiklerinden rahatsızmış. Banyolardan istifade etmesi için…'[152]

Orhan Kemal, Nazım'ın Bursa Cezaevi'nde bir efsane gibi dillerde dolaştığını *"... O okurken insanın yüzü dalga dalga olur! Hem biliyor musun, ağlayan bir çocuğu kucağına alsa çocuk susuverirmiş!"* [153] cümleleriyle vermiştir. Nazım Bursa Cezaevi'nde tüm mahkûmların hasretle beklediği bir *şair baba* olmuştur artık. Orhan Kemal, Nazım ile ilk karşılaşmalarını ise şöyle anlatmaktadır:

"Müdürün oda kapısında çevik bir gıcırtı, kapı açıldı. Nefesimi kesmiş, gözlerimi kısmışım. Bir heykel sükûnu içinde, azametli bir mermer heykel bekliyorum… Bir an yüz yüze geliyoruz, sonra göz göze… Mavi mavi gülüyordu. Bu gülüş kesinlikle bir çocuğu hatırlatıyor… Temiz, taze, sıhhatli ve dost! Bir an şaşkın bekledi. Galiba ne yapması lazım geldiğini ölçtü yahut tanış bir yüz arandı… Sonra gözüne Necati ilişti herhalde, ona doğru yürümeye hazırlanırken Necati ona koştu ve beni tanıttı."[154]

Nazım, cezaevine girer girmez daha önce Çankırı ve İstanbul Cezaevlerinden tanıdığı mahkûmlarla hasret gidermeye koyulmuş ve yeni tanıştıklarıyla da hızlı bir dostluk geliştirmeye başlamıştır. Sonrasında eşyalarını Orhan Kemal ve arkadaşları yüklenerek kalacağı tecrit odasına getirmişlerdir. Nazım burada onlarla yemek yemiş ve sonra onlarla

[152] Kemal, a.g.e., s. 1.
[153] A.g.e., s. 9.
[154] A.g.e., s. 14.

masraflara ortak olmak istediğini söylemiştir. Yalnız başına da kalmak istemeyen Nazım, cezaevi yönetimine söyleyerek Orhan Kemal'in odasına geçmek isteyeceğini söylemiştir.[155] Orhan Kemal bu fikre oldukça sıcak bakmıştır ve Orhan Kemal ile Nazım Hikmet'in dostluğu bu ilk gün böylelikle başlamıştır. Orhan Kemal, bilgisinden ve insanlığından ötürü onun kısa zamanda tüm mahkûmlarca sevildiğini belirtirken hümanist Nazım'ı düşmanları tarafından bile sevilen bir insan olarak tanımlamaktadır. Etrafına iyilik etmekten zevk duyduğunu belirten Orhan Kemal, onun çok defa borç verecek parası olmadığı halde başkalarına borçlanarak borç bulup getirdiğini belirtmektedir. Nazım, cezaevinde mahkûmların dertlerini dinlemekte onlarla cezaevi yönetimi arasında aracılık da etmektedir.[156] Nazım'ın cezaevi günlerini resim çizerek, şiir yazarak ve mahkûmlarla dostluk kurarak geçirdiğini belirten Orhan Kemal, onu emeğe saygısı sonsuz bir insan olarak nitelendirmektedir. Nazım'ın sık sık atölyelere indiğini ve tahta rendelemek, bez dokumak gibi işler gördüğünü ifade etmekte ve onun bu yönü hakkında şunları not etmektedir:

"... Onun bu hareketlerini herhangi bir amaca yoranlar bulunabilir, fakat bence bu yalnız ve yalnız onun İNSAN'a, kıymet yaratana, üretimde gerçekten rol alana karşı duyduğu saygıdan başka hiçbir şeye yorumlanmamalıdır. Zaten hemen şunu söyleyeyim ki Nazım, zannedildiği gibi her fırsatta propaganda yapan, tartışan, haşin bir insan değildi. Herkesin fikrine azami saygı gösterir, mecbur edilmedikçe tartışmaya girmezdi, hatta çok defa mecbur edilse de...

...

İnsan soyuna karşı sevgisi sonsuzdu. O kadar ki, bunu bir 'din' haline getirmişti" hele çocuklar... Ağlayan bir çocuğu kucağına aldığı zaman çocuğun sustuğuna şahit olmadım ama, kesinlikle iddia edebilirim, her çocuk onunla 'ahbap' olabilirdi."[157]

Bu dönemde şair olmak için çabalayan ve küçük şiirler yazan Orhan Kemal, bir gün Nazım'a yazdığı şiirleri okumuş fakat Nazım bu şiirleri hiç beğenmemiştir. Nazım, onun şiir yazmasını istememiştir. O günden itibaren Nazım, Orhan Kemal'i yetiştirme kararı almış, ona Fransızca, tarih, siyaset ve felsefe dersleri vermiştir. Nazım'ın tepkisinden sonra düzyazı denemelerine geçen Orhan Kemal'in arkadaşları, bir gün Nazım'a bir romanın girişi niteliğinde yazdığı bir yazıyı göstermişler ve Nazım da bu yazıyı çok beğenerek *"Birader*

[155] A.g.e., s. 17.
[156] A.g.e., s. 57.
[157] A.g.e., s. 40.

neden söylemediniz bunları? Siz düzyazı yazın, düzyazı. Bir küçük hikâye deneyin, başaracaksınız."[158] diyerek onu hikâyeye yönlendirmiştir. Orhan Kemal'in 3,5 yıl Nazım'ın öğrencisi ve dostu olduğunu not düşen Topuz, Nazım'ın Orhan Kemal hakkında Kemal Tahir'e yolladığı bir mektuba da yer vermiştir:

"Raşit Kemali, güzel temiz, planlı çalışıyor. Ondan çok memnunum. Münasebetsizlikler etmiyor değil, ediyor, hem de bol bol. Hık demiş senin burnundan düşmüş. Birçok huyu senin iki sene evvelki, hatta bazen Çankırı'daki huyuna benziyor. Fakat onunla aynı koğuşta yaşamak beni sıkmıyor. Daha bir iki sene de –dilim kurusun- icap ederse onunla rahat rahat yaşayabilirim sanıyorum. Her şeye rağmen Fransızcası ilerliyor. Birçok yazıların üzerinde çalışıyor ve durup durup dev adımlarla ilerliyor. Ona güveniyorum. Bir yılda aştığı merhale en aşağı beş yılda aşılabilecek bir yoldu." (s.172)

Cezaevindeki günlerini planlayarak yaşayan Nazım gününü parçalara bölmüş ve şiir yazmak için, okumak için, temizlik için ayrı ayrı saatler belirlemiştir. Sıkıldığı saatlerde Orhan Kemal ve arkadaşları ile futbol da oynayan Nazım, kurşun gibi karanlık ve soğuk günlerde de yine dostu ve öğrencisi Orhan Kemal ile dertleşerek günlerini geçirmiştir.[159]

Nazım'ın cezaevinde canını sıkan en büyük problemlerden biri de ekonomik sıkıntılarıdır. Orhan Kemal, *"Benim karıma ve çocuğuma bakan bir babam vardı. Babam yalnızca karıma ve çocuğuma değil, bana da bakıyordu. Ya o?... Onun annesiyle kız kardeşinden gördüğü yardım yalnız kendisine yetiyordu, o da kıt kanaat. Hâlbuki hiçbir taraftan yardım görmeyen bir karısı vardır, arkadaşı Kemal Tahir vardı…"*[160] sözleriyle onun bu sıkıntısını ifade etmektedir. Kemal, yine o günlerde Nazım'ın eşi Piraye'den aldığı bir mektupta Piraye'nin bu kış kömür alamayacağını ve verem olması ihtimalinden korktuğu kızını tedavi ettiremeyeceğinden bahsettiğini de belirtmektedir.[161] Günlerce sıkıntı içinde durgun ve neşesiz dolaşan Nazım, ailesinin ve kendisinin içinde bulunduğu bu bunalımdan kurtulmak için çevirilerinden ve yazılarından elde ettiği gelirin yanı sıra bir başka yönteme de başvurmuştur. Cezaevinde iki el dokuma tezgâhı kurmuş ve İktisat Bankası'ndan kendisine gönderilen ipliklerle mahkûmlar arasında halı dokuma işine girmiştir. Halıların satışından elde edilecek para ile hem mahkûmlar hem de Piraye rahat edecektir. Birkaç güne kadar çıkacak

[158] A.g.e., s. 31.
[159] A.g.e., s. 45.
[160] A.g.e., s. 47.
[161] A.g.e., s. 47.

bir mahkûmun satılık tezgâhlarını alarak işe koyulan Nazım'ın bu girişimini Orhan Kemal şöyle anlatmaktadır:

"Bu tezgâh işinin ne sermayesinde, ne de tasarısında hiçbir ilgim olmadığı halde, Nazım bana da pay ayırmıştı. Bir pay bana, bir veya iki pay Kemal Tahir'e, bir pay Ertuğrul'a, iki pay Piraye Yenge'ye, bir pay da kendisine…

Dokunan yatak çarşafları, havlular yahut bezler Dokuma Kooperatifi'ne gönderilip teslim ediliyor, biz sadece dokuma ücreti alıyorduk. İmalatımız kooperatife teslim edilip paralar gediği günler Nazım fevkalade ciddi bir muhasebecidir; geçer masanın başına, çok defa gözünde gözlük, elinde kalem, önünde defter, başlar bir takım hesaplara… Kılı kırk yararak, herkesin payını kuruşu kuruşuna hesaplar, ilk fırsat ve en hızlı vasıta ile Piraye Yenge'yle Kemal Tahir'in paylarını postaya ulaştırırdı."[162]

Orhan Kemal, aynı dönemde adı sanı bilinmeyen bir köyün bir ağasının Nazım'ı bıçaklatmak için adam tutmuş olduğunu da not etmektedir. Bu adam Nazım'a gelip bu işe kendisini azmettirenlerin adını da vermiştir. İkinci bir teşebbüs ise yine Orhan Kemal'in kulağına çalınmıştır. Üç tecrit mahkûmunun arasında geçen konuşmada *"Aklıma ne geliyor biliyor musun, şeytan diyor git öldür şunu… Bunun gibisini öldürdün mü bütün dünya gazeteleri yazar, hem de namın tarihlere geçer…"* cümlelerini sarf etmiş ve bunu duyan diğer mahkûmlar da Nazım'ı dikkatli olması konusunda uyarmışlardır. Nazım ise; bunlara sadece gülmekle yetinmiştir. Orhan Kemal, bu üç mahkûmun daha sonra gönderildikleri diğer cezaevlerinde öldürüldüklerini ve buna da en çok Nazım'ın üzüldüğünü de belirtmektedir.[163]

Bunun gibi problemlerle de karşılaşan Nazım'a Falih Rıfkı bu dönemde bir çeviri yollamış ve daha önce çevirdiği Tosca çevirisinin de oynanacağını haber almıştır. Bu habere çok sevilen Nazım çalışmalarına başlamış fakat siyatiği onu rahat bırakmamıştır. Rahatsızlığı nedeniyle cezaevi yönetimi tarafından Ilıca'ya gitmesine izin verilmiştir. Nazım, Ilıca'da kısa süreli de olsa rahatlayabilmiştir.

Bursa'nın soğuk havasında Keşiş Dağı'nı (Uludağ) seyrederek günlerini geçiren Nazım, bir yandan da savaş haberlerini radyodan takip etmektedir. Orhan Kemal ile birlikte savaşı radyodan takip eden Nazım, Almanlar'ın yenileceğini sık sık dile getirmiştir. Savaşı radyodan

[162] A.g.e., s. 48.
[163] A.g.e., s. 50.

takip ettiği üzere harita üzerinden de tahmin etmeye çalışan Nazım, nihayetinde haklı çıkmıştır.

İplik bulamadığı zaman tezgâhı çalıştıramayan Nazım, geçim sıkıntısı ile de bu zamanlarda mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Arkadaşları ona sık sık çeviri bulmaya çalışmaktadır (s.163). Nazım bir süre sonra yine Piraye'nin Bursa'ya gelmesini sağlayacak bir plan yapmış ama Piraye hiçbir zaman Bursa'ya taşınmamıştır. Nazım ise kalp kırıklığını cezaevinde kendisini ziyarete gelen dostları, mektup yollayan arkadaşları ve Semiha Berksoy ile gidermektedir. Piraye'nin Nazım'ın bir şiirine konu olan *"Kendine iyi bak, sakın benden önce ölme."* (s.165) dizeleri bu sırada yazılmıştır.

O yıllarda Bursa civarındaki Apolyont Gölü'nde çıkan kırmızı havyarı Nazım önce ailesine yollamıştır. Ailesi havyarı çok beğenmiştir. Nazım, böylece havyarı da İstanbul'da sattırmaya başlamıştır. O sırada Amerikan dostu Ahmet Emin Yalman'ın gazetesi Vatan, *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserin *Destan* kısmını yayınlamak istemiştir. Liberal bir gazetede çıkacak yazının neticesinde Nazım'ın fikirlerinin değiştiği düşündürülebileceği için Nazım bu teklifi geri çevirmiştir (s.168).

Nazım bu dönemde Sabahattin Ali ile de mektuplaşmaktadır. Sabahattin Ali ile Nazım Resimli Ay'daki dönemde tanışmışlar ve çok büyük bir dostluk aralarında doğmuştur. Başının derde girmesini istemediği Sabahattin'e sık yazmaktan kaçınarak ona her zaman itimadını bildirmekte ve onu sık sık övmektedir. Memet Fuat eserinde Nazım'ın Sabahattin Ali'yi nasıl tanımladığına yine Nazım'ın kendi cümleleriyle yer vermektedir:

"Sabahattin Ali, Türk edebiyatının ilk inkılâpçı-gerçekçi hikâyecisi ve romancısıdır.(...) Türkiye orta sınıflarının, köylüsünün, fukarasının hayatlarını bizde anlatan ilk yazar Sabahattin Ali değildir. Fakat bunu büyük bir ustalık ve inkılâpçı, halkçı, gerçekçi bir görüşle yapan ilk hikâyecimiz, romancımız odur."[164]

Topuz'un belirttiğine göre, Nazım için öykü ve romanda Sabahattin'den sonra Kemal Tahir ve Orhan Kemal gelmektedir. Sait Faik hakkındaki gözlemleri ise olumlu değildir. O yıllarda ona göre Reşat Nuri, tükenmiş ve Yakup Kadri ise eğitilmeye muhtaç bir yazardır. Şiirde Dinamo'yu, A.Kadir'i beğenen Nazım, Bedri Rahmi, Nurullah Berk ve Fazıl Hüsnü'nün sanatta kolaya kaçtıklarını düşünmektedir(s.173). Topuz onun bu günleri için not

[164] Memet Fuat, a.g.e., s. 29.

düşerken *"Nazım her zaman bütün sıkıntılarını geçici sayıyor ve direniş gücünü hiç yitirmiyordu. Cezaevindeki yaşam sorunları, af umutlarının yitirilmesi, Piraye'nin zaman zaman yarattığı gerginlikler onun moralini bozmuyor, çalışma iradesini sarsmıyordu."* (s.174) cümlelerini de eklemeyi ihmal etmemiştir.

IV. PİRAYE ve MÜNEVVER ARASINDA NAZIM

Nazım Hikmet'in yılları cezaevinde sıkıntı ve af umutlarıyla geçmiştir. Dayı Paşa'sından gelen af umutlarıyla kurduğu hayaller cezaevi günlerinde onun tek arkadaşı olmuştur. Eşi Piraye de onun çektiği acılar kadar büyük olmasa da ekonomik sıkıntıların verdiği bunalımla mücadele etmiştir. İstanbul'da o yıllarda odun ve kömür sıkıntısı vardır. Kömür almak için haftalarca kuyrukta beklendiğini belirten Topuz, Nazım'ın eşine yolladığı bir mektuptan alıntı yaparak içinde bulunduğu olumsuz durumu *"Ben altı senedir kışları mangal ateşi bile görmeden beton üzerinde geçirmeye alıştım. Bana bakma, ama sen öyle değilsin, soğuğa hiç yüzün yoktur."* (s.176) bu cümlelerle özetlemektedir. Nazım'ın o dönemdeki yokluk ve hastalıkla dolu olan günlerini şu cümleler özetlemektedir:

"Nazım her gün yokluk, yoksulluk ve geçim sorunlarıyla karşı karşıyaydı. Çevresinde herkes hastaydı. Cezaevi müdürü, kâtip, karısı günlerdir hasta yatıyordu. Cezaevinden bazen günde iki cenaze çıkıyordu. Yoksulluk dayanılacak gibi değildi.

Nazım üç-beş kuruş kazanmak ve arkadaşlarına dağıtmak için boyuna dokuma tezgâhlarında bir şeyler üretiyor ve bunların bir kısmını satması için Piraye'ye gönderiyordu. Örneğin perdeler, çay örtüleri, peçeteler, havlular, çarşaflar, peştamallar…

Nazım eline para geçince bunu cezaevindeki yoksul arkadaşlarına, Kemal Tahir'e ve cezaevinden çıkmış hastalara göndermekten de geri kalmıyordu. Bütün bu sıkıntılar içinde Piraye'ye mektupları hep sevgi doluydu." (s.177)

Topuz, eşini çok seven ama bir o kadar da kıskanan Nazım'ın Piraye'nin eski kocasıyla yaşadığı günleri düşündükçe deliye döndüğünü not etmektedir. Nazım'ı tüm insani yönleri ve çektiği acılar çerçevesinde ele alan Topuz, bunun da altını çizmektedir. Bir mektubunda Piraye'ye bu konudaki düşüncelerine yer veren Nazım *"… Sen ne dersen de, bir yürekte iki sevda olmaz diye bağır çağır nafile. Bu 7,5 senenin karanlığı ömrümün sonuna kadar beni*

ezip işkence içinde bırakacak." (s.178) sözleriyle kıskançlığını dile getirmektedir. Nazım'ı o günlerde cezaevinde oyalayan bir diğer durum ise Orhan Kemal'in ona hediye ettiği küçük bir tavşan olmuştur. Tavşan bir süre sonra Piraye'nin evine yollanmışsa da Nazım onun yerine yeni bir arkadaş daha koymuş ve kanarya sahibi olmuştur. Kendisine geçici olarak getirilen iki dişi bir erkek kanarya çiftleşerek yeni bir civciv dünyaya gelmiştir. Bu yavru kuşa Piraye'nin önerisi ile *"Memo"* adı verilmiştir. Memo büyüdüğünde ona iki de eş bulmuşlar ve Memo'nun neşeden şakıması cezaevinin duvarlarını çınlatmaya başlamıştır. Fakat bir gün kafes yemliğini kırıp kaçmış ve Nazım bunun üzerine çok üzülmüştür. Topuz, bir süre onu ağaçlıklarda arayan cezaevi halkının Memo'nun usulca geri dönmesiyle bayram etmiş olduğunu belirtmektedir. Memo'nun akıbetini ve Nazım'ın ona olan sevgisini ise şöyle anlatmıştır:

"Pek, Memo sonra ne oldu? Her kuş gibi onun da ömrü çok kısaydı. Bir kuş ne kadar yaşarsa o da o kadar yaşadı. Önce hastalandı, derin düşüncelere daldı, sesi kesildi, tüyleri kabardı. 9 Eylül 1949 sabahı Nazım Memo'yu kafesin dibinde cansız buldu. Kanaryacığın ölümü Nazım'ı hiç ummadığı kadar sarstı. Gözyaşları bütün gün dinmedi. Sonra da günlerce boş kafese baktığı zaman gözleri sulandı." (s.180)

Memo'nun kafesine geri döndüğü günlerde Nazım'ı koruyan cezaevi müdürü görevinden alınmış ve yerine yeni bir müdür getirmiştir. Topuz, hakkında kovuşturma açılan cezaevi müdürünün tek suçunun 10 yıldır haksız yere cezaevinde yatan bir vatandaşa insanca muamele etmek olduğunu belirtmektedir (s.180). Tüm mahkûmların abisi durumundaki Nazım'ı sevmeyen ve öldürmek isteyen üç kabadayının varlığından da bahseden Topuz, sonradan bu kabadayıların başka cezaevlerine sürüldüğünü belirtmektedir.

Bu sırada Miliyet'in kurucusu Ali Naci Karacan bir toplantıda Nazım'ın yurtdışında tanınan tek Türk şöhreti olduğunu belirtmiştir. Nazım bunu duyduğunda da çok sevinmiştir. Ahmet Emin Yalman da o günlerde onu ziyaret için cezaevine gitmiştir. Ahmet Emin Yalman bir gazeteci olarak üzerine düşüne yapmadığını çok iyi bilmekte ve bunun için de vicdan azabı çekmektedir. Nazım da onun son ziyaretinde dayanamamış ve haksız yere cezaevinde inleyen aydınlar ve sanatçıları savunmayan Ahmet Emin Yalman'a veryansın etmiş tüm içini dökmüştür (s.182). 1945 yılının sonlarında ise Nazım'ı en çok şaşırtan olay ise Vâlâ'nın eşi Müzehher'den aldığı hediye sandığıdır. Sandığın içi sucuk, pastırma, lakerda, çiroz, yaprak dolması, salam, sosis, fındık, fıstık, çizik zeytin gibi mezelerle doldurulmuştur. Bu hediyeler

Nazım ile Vâlâ arasındaki buzları eritmek için gönderilmiş olduğunu Topuz, ifade etmektedir (s.183).

Nazım bu yollanan hediyeden çok memnun olmuştur ve ir mektup yazarak teşekkürlerini bildirmiştir (s.184). Topuz, bu davranışın Nazım'ın Vâlâ'ya kin beslemediğinin bir göstergesi olduğunu söylemektedir(s.185). Vala yeni basılan kitabını da Nazım'a yollamış ve içine 26 yıl önce Bolu'da birlikte yazdıkları bir şiiri de eklemiştir. Nazım bu nota duygusal bir mektupla karşılık vermiş ve böylelikle aralarındaki buzlar erimiştir (s.185). Birkaç ay sonra Vâlâ ve eşi Müzehher Bursa Cezaevi'ne Nazım'ı ziyarete gelmişlerdir.

Bu buluşmalarının ardından Vâlâ ve eşi Bursa'da kaldıkları altı gün boyunca Nazım'ı ziyaret etmişlerdir. Nazım buna çok sevinmiştir. Cezaevinde her gün yeni konuları ele almışlar ve sanatçılar üzerinde tartışmışlardır. Nazım bu buluşmalarda en çok beğendiği genç şair ve yazarlardan Orhan Kemal, Dinamo, Orhan Veli, Oktay Rıfat gibi isimler üzerinde durduğunu belirtmiştir. Nazım'a göre gerçek şair hem kendi şairlerimizi hem de dünya şiirini çok iyi bilen şairdir. Yeni şiirlerin bu kültür mirasından yoksun olduğunu belirten Nazım, şiirin de tüm sanat dallarında olduğu gibi bilim istediğini belirtmektedir. Biçim sorununa da değinen Nazım, her kafiyeli, vezinli sözün şiir olmadığını, vezinsiz kafiyesiz her sözün de şiir sayılmayacağını belirtmektedir. Şiir Nazım'a göre sorumluluk isteyen büyük bir iştir. Nazım, şiirimizin o yıllardaki durumunu Rönesans devrine benzetmiştir. Vâlâ'nın sorusu üzerine Yahya Kemal hakkında onun şiirinden çok faydalandığını fakat kendisinden hoşlanmadığını belirten Nazım, Sait Faik içinse sarhoşluğuna üzüldüğünü belirtmektedir (s.190). Kendisinin peygamber gibi bir adam olduğunu söyleyen Vâlâ'ya ise önce bu gibi laflardan hiç hoşlanmadığını böyle insanların da baştan ayağa kusurlarla dolu olduğunu ama bunu göremediklerini belirterek kendisini şöyle tanımlamıştır:

"Hâlbuki bendeniz bütün kusurları ve kabahatleri, zaafları ve kepazelikleriyle bir 20.yüzyıl insanıyım. Kusurlu olduğumu gayet iyi bilirim. Kusurlarımı ve zaaflarımı yenmek için kendi kendimle mücadele halindeyim. Bundan dolayı da diğer insanların kusurlarını, zaaflarını anlarım, hoş görürüm. Bu kusurlar ve zaaflar insanın kendi şahsına kötülük ettiği müddetçe zararsız şeylerdir. Ancak bunlar şu veya bu suretle hayatın akışı üzerinde etkili olmaya başlarlarsa, bazen sahiplerini bile yok eder. Yani kısacası kardeşiniz Nazım Hikmet de günahkâr bir kuldur. Günahlarının bilincindedir. Bu yüzden başka günahkâr kullara karşı şefkatlidir. Çünkü onlara karşı şefkatli olmak kendine karşı da şefkatli olmak demektir. Şaka bir tarafa birkaç kusurum var ki dehşetli içerliyorum onlara. Mesela, hala çabuk

heyecanlanıyor, sinirleniyor, bağıra çağıra konuşuyor, karşımdakinin sözünü kesiyorum…" (s.191)

Cezaevi sohbetlerinde Nazım ile birlikte Vâlâ ve Müzehher, sinemadan da bahsetmişler, Nazım'ın da bu konuda fikrini almak istemişlerdir. Nazım'a göre Türk sinemasının ilerlememe sebebi teknik ve ekonomik sorunlarda değil Amerikan, İngiliz ve Fransız filmlerini taklit etmekten ötürüdür. Nazım eldeki imkânları kullanarak çok güzel filmler çekilebileceğini belirtmektedir (s.191).

Vâlâ ve eşinin Bursa'dan ayrıldığı sırada Ahmet Emin Yalman da Nazım için bir af kampanyası içindedir (s.193). Nazım'dan pişman olduğunu ve komünistliğinden vazgeçtiğini belirten bir demeç almak isteyen Yalman, bu amaçla Nazım'ı savunan bir yazı da yazmıştır. Vâlâ'nın olumlu karşıladığı bu yazıya Nazım sert bir tepki göstermiştir (s.194). Fakat Müzehher Hanım'ın ısrarına karşılık Yalman'a bir bayram tebriği de yollamıştır. Yalman, tebrikin eline geçmesinden sonra eşi, kardeşi ve Behçet Kemal Çağlar ile Nazım'ı ziyarete gitmiştir. Sıcak bir dostluk havası içinde geçen buluşmaları sırasında Yalman kendisine iki yıla kadar af çıkacağının müjdesini vermiştir (s.196).

Yalman'ın ziyaretinin ardından Vatan gazetesinin avukatı Mehmet Ali Sebük, Nazım'dan vekâletname istemiştir. Nazım bu isteği önce kendi avukatı İrfan Emin Bey'e danışmış ve onun da rızasını alarak Sebük'e vekâletname vermiştir (s.196). Sebük, Nazım'ın uğradığı haksızlığın eşi benzeri görülmemiş bir yasadışı uygulama olduğunu belirtmiştir. Topuz, Nazım'ı çıkarabilmek için her yolu deneyeceğini söyleyen Sebük'e karşı Nazım'ın bu konuda hiç de umutlu olmadığını belirtmiştir (s.197).

Nazım af umutlarının tekrar yeşerdiği günlerde "dayı kızı" dediği Münevver'den mektuplar almaya başlamıştır. Münevver Nazım'ın dayısı Mustafa Bey'in Fransız Madam Gabi ile evliliğinden doğan kızıdır. Memet Fuat, Münevver Andaç ve Nazım arasındaki aşkın başlangıcını şöyle anlatmaktadır:

"Fransa'da öğrenim gördü. Çağcıl, serbest düşünceli bir genç olarak Türkiye'ye döndüğünde 1935'te Nazım'la kısa süren bir yakınlaşmaları olduğu söylenir. On üç yıl sonra, 1948 Ekiminin başlarında, ressam Nurullah Berkle evli olan Münevver Berk, arkadaşları Peride Celal, Ayşe Baştımar'la birlikte Bursa Cezaevi'ne Nazımı görmeye geldi. Kendisinden on altı yaş küçük olan, bu kumral saçlı, yeşil gözlü genç kadın, eski günlerdeki yakınlaşmanın da anılarıyla Nazım'ı hemen etkisine aldı. Yazışmalar, gidip gelmeler, fırsatları

değerlendirmeler, kısa sürede tutkulu bir aşka dönüştü. Gerçi ikisi de evliydiler, ama şiirler yazılmaya başlanmıştı bile."[165]

Topuz da Fransa'dan ilk dönüşünde henüz 18 yaşında bir genç kızken Nazım ile Münevver'in kısa süreli bir ilişki yaşadıklarını onaylamaktadır (s.197). Türkiye'ye döndükten sonra Fransızca öğretmenliği yapan Münevver, Nurullah Berk ile evlenmiş ve bir kızı olmuştur. Evliliği süresince Nazım ile hiç görüşmemiş fakat onu hayranlıkla takip etmiştir (s.197). 1948'de Nazım için düşünülen af konuşmaları üzerine ona duygusal bir mektup yazan Münevver, yeni bir ilişkinin de temelini böylelikle atmıştır. Topuz, Nazım'ı ziyarete gelen Münevver'i Nazım'ın çok beğendiğini ve *"soyunun sopunun en güzel ve akıllı insanı olduğuna"* karar verdiğini belirtmektedir (s.198). Bu mektuplardan sonra da Vâlâ ve Müzehher, Münevver'in evine yemeğe gitmişlerdir. Bu yemekte birbirlerini çok sevmişler ve Nazım'a da onu çok beğendiklerini belirtmişlerdir (s.198).

Nazım ile Münevver'in mektuplaşmaları ve Münevver'in ziyaretleri sürerken Nazım önceleri Piraye'den bu ziyaretleri saklamazken bir süre sonra Münevver'e âşık olduğunun farkına varmıştır (s.200). Topuz, Nazım'ın bu aşka kolayca kapılmasının nedenini Piraye'nin Bursa'ya sık sık gitmemesi, kocasını yalnız bırakması ve duygularını açığa vurmakta hasisliğine bağlamaktadır (s.200). Bu konuda Orhan Kemal de Nazım'ın kendisine Piraye hakkında *"Bir kerecik, bir kerecik olsun, Nazımcığım dese veya mektubunda yazsa, dünyalar benim olacak. Demez hınzır..."*[166] dediğini belirtmektedir.

Topuz, Piraye'nin bu soğukluğuna karşı Münevver'i tanımlarken *"Münevver ise Nazım'a sevgi gösterileri yapmaktan ve ona olan düşkünlüğünü her fırsatta açığa vurmaktan hiç çekinmiyordu. Dayı kızı Nazım'ı adeta büyülemişti."* (s.200) cümlelerini sarf etmektedir. Ziyaretleri sıklaştığında yakınlaşmaları da hızlanmış ve bir süre sonra eşlerinden boşanıp birbirleriyle evlenme kararı almışlardır.

Nazım Hikmet bu kararın ardından Piraye ile boşanma konusunda Vâlâ'ya bir mektup yazmıştır. Piraye'yi sırtından bıçakladığını, bu utancı hayat boyu taşıyacağını ve kendisinden de nefret ettiğini belirten mektubunda Nazım, kendisini on bir yıl insanlık şerefini, haysiyetini koruyarak, bir defa bile kendisine yalan söylemeyen en güvendiği dostu olarak nitelendirdiği Piraye'den boşanma sebebini ise Piraye'nin kendisine yakınlık göstermemesini öne sürmektedir (s.200). Vâlâ ve Müzehher'in hiçbir zaman Piraye ile yakın dostluk kuramadığını

[165] A.g.e., s. 36.
[166] Kemal, a.g.e., s. 63.

belirten Topuz, Celile Hanım'ında Piraye'ye karşı ısınamadığını not eder (s.201). Münevver Hanım da eşi Nurullah Berk'e bu kararını söylemiştir. Nazım 1948 Kasım ayında Piraye'ye bir mektup yazmış ve *"Mesele şu, aramızdaki münasebetlerden biri olan, fakat çoktandır mevcut bulunmayan karıkocalık münasebetimizi kesmemiz gerekiyor."* (s.201) cümleleriyle talebini bildirmiştir. Piraye kendisine bu mektubu getiren ve son derece müteessir olan Rasih Güran'a ise *"Üzülme Rasih zaten bizim sonumuz yoktu. Nazım dışarı çıktıktan sonra nasılsa beni aldatacak, ben de katlanamayacaktım. Ayrılmamız kaçınılmazdı. Bunu ben yıllar önce ona söylemiştim. Bir daha beni aldatırsan ayrılırım da demiştim."* (s.202) demiştir. Münevver ise boşanma işlemlerine başlaması gerektiği dönemde ortadan kaybolmuştur. Nazım üç ay boyunca da ondan hiçbir haber alamamış ve hasta olmuştur. Nazım, Orhan Kemal'e yazdığı bir mektubunda *"...Yengenden haber bile alamıyorum, bana yüzde seksen haklı olarak dehşetli kızgın. Zaten bu meselede ben de kendi kendime yüzde yetmiş beş kızgınım."*[167] diyerek tanımladığı pişmanlığını yine yazdığı bir diğer mektubunda şöyle dile getirmektedir:

"... Sağır sultan duydu da sen duymadın galiba. Ben aklın, havsalanın alamayacağı bir halt karıştırdım. Piraye'den ayrılmaya kalkıştım. Fakat bana manen ve sıhhatçe epeyce pahalıya mal olan böyle bir cinnet nöbetinden sonra kendime geldim. Şimdi kendimi yengene affettirmek için ne halt edeceğimi bilemiyorum. Benim böyle bir nane karıştıracağımı tahmin eder miydin? Sakın bunu kızıma, Nuriye'ye söyleme, herkes duysun o duymasın, rezil olurum. Böyle bir buhrana nasıl düştüm, gelecek mektuplarımdan birinde sana işin bilhassa psikolojik tarafını uzun uzadıya yazarım, romancısın, lazım olur, fakat henüz yara pek taze, kendi başımdan geçenleri daha bitaraflıkla deşmek, incelemek için yaranın büsbütün kapanması lazım."[168]

Münevver'in kendisini göstermediği üç ayın sonunda Nazım, Piraye'den af da dilemiştir. Piraye Hanım, Nazım'ın af dolu mektuplarına hiç cevap vermemiştir. Nazım, bunalıma girmiş ve yine Piraye'yi elde etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Fakat Piraye Hanım sessizliğini bozmamıştır. Yalnızlığa ve iki taraftan da terk edilmeye alışmaya çalışan Nazım için bu dönemde en büyük esaret yalnızlık olmuştur. Bu yalnızlıktan kendisini kurtaracak kişilerin dostları olduğuna inanan Nazım, onlarla mektuplaşmayı sıklaştırmış ve sık sık kendisini ziyarete gelmelerini istemiştir.

[167] A.g.e., s. 124.
[168] A.g.e., s. 122.

Aradan geçen kısa bir zamandan sonra meclis gündemine af konusu da gelmiştir. 23 Mart 1950 tarihinde yapılan görüşmelerde af yasası çıkmamıştır. Nazım da bir açlık grevi yaparak hakkını aramaya karar vermiştir (s.212). Bu grevin sebebini Topuz, Nazım'ın kendi cümleleri ile vermiştir:

"Ben bu işi yılgınlık, çöküntü neticesi değil hakkımın, adaletin, hakikatin ortaya çıkması için, yapılacak başka şey kalmadığı için, gerekli makamları harekete geçirmeye yardım olsun diye yapıyorum. Çok şükür aklım başında, ne yaptığımı bilen bir adamım. Adaletin, hakkın, hakikatin tecellisi için bir Türk vatandaşının icabında hayatını ortaya atabileceği, bu uğurda ölebileceği kabul edilmiyor. Bu Türk milleti hak ve hakikat uğruna ölmesini bilen nice nice insan yetiştirmiştir ve yetiştirecektir." (s.212)

Nazım avukatlarının aracılığıyla mecliste tekrar bu konunun görüşülmesini istemiş eğer tekrar sonuç çıkmazsa 8 Nisan 1950 günü açlık grevine başlayacağını bildirmiştir. Celile Hanım da bu sırada bakanla görüşmüş ve kendisine meclis tatilinden sonra Nazım için af çıkacağı sözünü almıştır. Celile Hanım bunu Nazım'ın avukatı Mehmet Ali Sebük'e bildirmiştir. Ahmet Emin Yalman gazetesi Vatan'da bu konu üzerinde durmuş ve dönemin başbakanı Şemsettin Günaltay'a açık bir mektupla seslenmiştir. Aydınlar harekete geçmiş ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye dilekçe ile başvurmuşlardır. Ankara'da yazılan bu dilekçenin altında imzası olanların isimlerini Topuz, şöyle vermektedir:

"Prof. Vasfi Raşit Seviğ, Prof. Bülent Nuri Esen, Av. Hamit Şevket İnce, Av. Saffet Nezihi Bölükbaşı, Falih Rıfkı Atay, Ferit Anlar, Prof. Adnan Saygun, Cüneyt Gökçer, Mithat Fenmen, Fahire Fersan, Refik Fersan, Lütfü Ay, Nurullah Atç, Mekki Sait Esen, Prof. Behçet Kamay, Prof. İrfan Şahinbaş, Mesut Cemil, Prof. İsmail Hakkı Karafakılı, Av. İsmail Hakkı Balamir, Oktay Rifat, İbrahim Çamlı, Cahit Sıtkı Tarancı, Asım Ruacan, Fethi Tevetoğlu…" (s.214)

İstanbul'daki dilekçeyi imzalayanlar arasında şu isimler vardır:

"Dr. Adnan Adıvar, Nadir Nadi, Selim Ragıp Emeç, Prof. Mustafa Şekib Tunç, Ahmet Emin ve Rezzan Yalman, Behçet Kemal Çağlar, Nurettin Şazi Kösemihal, Berna Moran, Burhan Arpad, İhsan Ada, Burhan Belge, Kazım Şinasi Dersan, Vâlâ Nurettin, Müzehher Vâ-Nû, Avni İnsel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Prof. Mazhar Osman, Mehmet Ali Aybar, Ercüment Behzat Lav, Refik Halit Karay, Sabahattin Eyüboğlu, Neyzen Tevfik…" (s.214)

Kimseye şantaj yapmadığını belirten Nazım, adalet için kendi hayatını ortaya koyduğunu belirttiği bu günlerde Münevver'den de mektuplar almaya başlamıştır. Yakınlarının, onu tanıyan ve tanımayan insanların gösterdiği çabayı sadece takip etmekte olan Nazım 8 Nisan sabahı greve başladığını bildirmiştir. Aynı günün akşamı Avukatı Mehmet Ali Sebük'ten bir telgraf almış ve görüşmelerin olumlu bir havada geçtiğini bildirmiştir. Yakınlarının ısrarlarına direnemeyen Nazım da açlık grevini sonlandırmıştır. Üç gün sonra da yakınlarıyla daha sık görüşebilmesi için Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne gönderilmiştir. Üsküdar'da kendisini Piraye, oğlu Mehmet, kızı Suzan ve teyzesinin kızı Nazım'ı ziyarete gelmiştir. Nazım'ın son mektuplarının çok etkilediği Piraye, henüz Nazım ile Münevver'in barıştığını bilmemektedir. Bu ziyaret sırasında Münevver de Nazım'ı görmeye gelmiştir. Piraye bu tablo karşısında çok sinirlenmiş ve cezaevini çocuklarıyla birlikte terk etmiştir. Bu görüşme Nazım ve Piraye'nin son görüşmesi olmuştur (s.217).

Ankara'dan olumlu bir haber çıkmaması üzerine Nazım, 2 Mayıs 1950'de açlık grevine tekrar başlama kararı almıştır. Bu kez son derece kararlı olan Nazım, kimsenin kendisini yolundan döndürmeyeceğini bildirmiştir. Topuz onun cümlelerini yine onun ağzından şöyle aktarır:

"Açlık grevim sırasında müdahaleden korunamayacak kadar zayıf düşersem ve kendimi o sırada beni zorla beslemeye kalkarlarsa kendime gelir gelmez grevime devam edeceğimi, ölümüme ya da yasal yolla tahliyeme kadar bunun böyle sürüp gideceğini bildiririm." (s.218)

Yalnızca su ve sigara içen Nazım, bir süre sonra kitap okuyacak gücü bile bulamayacak hale gelmiştir. Sadece hareketsiz yatan Nazım için Vâlâ, çok telaşlanmış ve onu bu grevden vazgeçirmek için her çareye başvurmuştur (s.218). 9 Mayıs günü bitap düşen Nazım, Adli Tıp'a götürülmüştür. Annesi Celile Hanım da Galata Köprüsü üzerinde imza toplamaya ve açlık grevi yapmaya başlamıştır. Celile Hanım, yolu tıkayarak trafiğe engel olduğu gerekçesiyle emniyete götürülmüş ve böylelikle bu eylemine uzun süre devam edememiştir (s.219). 13 Mayısta ise Nazım, Cerrahpaşa'ya kaldırılmış ve orada kendisine zorla tedavi uygulanmıştır.

14 Mayıs günü yapılan seçimlerde de Demokrat Parti tek başına iktidar olmuştur. Nazım'ın arkadaşları Nazım'a DP hükümeti işbaşına gelinceye dek grevi sonlandırmasını istemişlerdir. Nazım bu önerileri kabul etmemektedir ve grevine devam etmektedir. Bununla birlikte Nazım için yurtdışında da büyük bir kampanya başlatılmıştır. Fransa'nın başı çektiği kampanyada Tirstan Tzara komite başkanı olarak yer almaktadır. Topuz, "Nazım Hikmet'i

Kurtarma, Yapıtlarını Yayma Komitesi"nin üyeleri arasında Aragon, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Queneau, A. Saralacrou, Vercors, Claude Bourdet, Fougeron, Pignon, Françis Carco, Picasso, Yves Montant gibi sanatçı ve aydınların bulunduğunu da ifade etmektedir (s.220). Tüm bu çalışmalar ve arkadaşlarının ısrarları neticesinde Nazım, 12.gün onun için savaşan insanlara ters düşmemek adına grevini sonlandırmıştır. O günlerde başa geçen Demokrat Parti yönetimi af kapsamına alınmayanların cezalarının üçte ikisinin kaldırılması yoluna gitmiştir. 15 Temmuz 1950'de yasa Resmi Gazete'de yayınlanan yasa üzerine Nazım özgürlüğüne kavuşuştur.

V. SON KAÇIŞ ve VERA

V. I. Özgürlük Dönemi

15 Temmuz Cuma günü, Cerrahpaşa Hastanesi'nde yatmakta olan Nazım, avukatı Mehmet Ali Sebük'ün çıkış işlemlerini tamamlamasının ardından özgürlüğüne kavuşmuştur. Münevver de Nazım'ı o sırada yalnız bırakmamıştır. Nazım'ın sevenleri de onu hastanede bu özel gününde yalnız bırakmamıştır. Nazım eşyalarını topladıktan sonra ilk iş olarak Vâlâ'lara gitmek istemiştir. Nazım ve Münevver, Vâlâ ve Müzehher'i bu baskınla çok şaşırtan Nazım, özgürlüğünün ilk gününde hem 13 yıllık hasreti gidermek için kendisini ziyaret eden dostlarıyla geçirmiş hem de rakı ziyafeti çekmiştir (s.223).

Bu yoğun ilk günlerin devamında Nazım ve Münevver, bir ay boyunca Vâlâların evinde konuk olmuştur. Topuz Vâlâ'nın bunu önceden tahmin ettiği için evinin pencerelerine demir parmaklıklar taktırdığını belirtmektedir(s.224). Bunun sebebinin faşistlerin saldırılarından korunmak için olduğunu söyleyen Topuz, karşı evlerin sarmaşıkları arasında da polisler tarafından gözetlendiklerini belirtmektedir. Vâlâ da bu durumdan çok sıkılmış hatta valiye telefon dahi etmiş, evini ve Nazım'ı kendisinin koruduğunu belirtmiştir (s.225). Bu sırada Nazım'da cezaevi döneminde geçirdiği bunalımların etkisiyle çeşitli rahatsızlıklar baş göstermiştir. Bu rahatsızlıkların başında terleme, titreme, göğüs sıkışması gelmekte fakat Nazım kimseyi suçlamak istemediği için eve de doktor çağırılmasını ve hastalıklarının afişe olmasını istememiştir (s.225). Nazım'ın Vâlâ'da kaldığı sürede dostları Serteller, Aybarlar, Boratavlar Vâlâ'nın evine konuk olmuştur. Bu hareketli bir aylık dönemin sonunda Nazım, annesinin Cevizli'deki evine taşınma kararı almıştır (s.225).

Topuz, bu dönemde dostları tarafından hiç yalnız bırakılmayan Nazım'ın yakın bir arkadaşı olan Ressam İbrahim Balaban üzerinde özellikle değinmiştir. Nazım gibi af yasası ile özgürlüğüne kavuşan 1921 doğumlu Balaban, Bursa'da Seçköy'de 3 yıllık bir köy okulundan mezun olmuştur. Yirmi yaşındayken kaçakçılık işlerine karıştığı gerekçesiyle cezaevine girmiş ve Nazım, Bursa'ya geldiğinde cezaevinden çıkmak üzere olan bir gençtir. Cezaevinden çıkar çıkmaz ailesinin bulduğu kızla evlenecek olan Balaban, aynı kızı isteyen ve kendisi gibi tutuklu olan bir mahkûm tarafından saldırıya uğramıştır. Cezaevinden çıktığında düğünü sırasında kendisi gibi cezaevinden çıkarılmış hasmı düğününü basmış ve Balaban onu öldürerek tekrar cezaevine girmiştir. Nazım ile dostlukları Bursa Cezaevi'nde birlikte yattıkları dönemde başlamıştır. Nazım onu ressam, Orhan Kemal'i ise yazar olarak yetiştirme kararı almıştır. Balaban'a resim, tarih, felsefe, siyaset bilgileri veren Nazım, ona paletlerini ve fırçasını da vermekten geri durmamıştır. Fakat İbrahim Balaban içerideyken önce doğum yapan karısını kaybetmiştir. Sonra 1943'te kanlıları babasını öldürmüş ve bebeğini de bundan hemen sonra yitirmiştir. İbrahim Balaban için Nazım Hikmet bir okul olmuştur. Onun yeteneğini keşfeden Nazım yetiştirmekte de geri kalmamıştır[169]. Yıllar sonra Balaban, Nazım için *Şair Baba ve Damdakiler* adlı kitabını yazmıştır. Şair babasını en zor günlerin de bırakmayan Balaban, onunla aynı gün cezaevinden salıverilmiştir. Nazım'a köyüne döndükten sonra İstanbul'a da geleceğine söz veren Balaban'a Nazım bir davet mektubu yazmış ve onu beklediğini, ne zaman geleceğini yazmasını istemiştir. Balaban, bu çağrı üzerine İstanbul'a gelmiş ve o da Celile Hanım'ın evine yerleşmiş ve Nazım ile yaşamaya başlamıştır (s.226). Orhan Kemal, Nazım'ın Balaban'ı nasıl yetiştirdiğini şöyle anlatmaktadır:

"943 yılının Eylül ayı sonlarında çıkacaktım ve çıkma günüm yaklaşıyordu. Bir gün işten dönmüştüm, koğuşta genç irisi bir köylü çocuğu… Nazım ona bir şeyler anlatıyordu. Bir ara çocuk, cebinden bir not defteri çıkardı, Nazım'ın söylediklerini yazmaya başladı:

'… Bir, iki, üç numara fırça, yağlıboya fırçası, üstübeç, tutkal…'

'Başka'

'Şimdilik bu kadar.'

Çocuk defterini cebine soktu. Zeki bakışları vardı.

'Peki, üstadım. Yarın görüşme günü, babam köyden gelir, ısmarlarım…'

[169] Memet Fuat, a.g.e., s. 62.

Çocuk gittikten sonra Nazım anlattı:

Bir tarla yüzünden, biraz da babasının teşvikiyle komşu tarla sahibini öldürmüş, on beş seneye mahkûmmuş. Karakalemle ve murabba usulüyle şunun bunun fotoğrafını büyütürmüş… Gelmiş yanına, "Sana çıraklık etsem bana yağlı boya öğretir misin?' diye sormuş. Anlaşmışlar… Yarın veya öbür günden itibaren başlayacaklarmış.

…

Çocuk her sabah gelir, Nazım resim yaparken yanına oturur, ona çıraklık ederdi: Fırçalarını yıkar, paletine boya sıkar, tutkal ve üstübeçle resim bezi hazırlar, bilhassa, iri gözlerini büyük bir dikkatle Nazım'ın fırçasına dikerek, dinç bir sabırla bakar, bakardı.[170]

Nazım, Orhan Kemal'in cezaevinden çıktığı dönemde ona yazdığı mektuplarında Balaban hakkında, resmi inanılmayacak kadar ilerlettiğini kaleme almıştır. Halkının büyük yeteneklerinden birine şahit olduğunu ve bundan büyük haz aldığını belirterek büyük Türk halkının diğer dünya halkları gibi nasıl yaratıcı olduğunu böbürlenerek izlediğini de ifade etmektedir.[171]

Bu dönemde Nazım'ı sık sık ziyaret eden isimlerden biri de Melih Cevdet Anday'dır. Melih Cevdet, ona *Kuvayı Milliye Destanı* adlı şiirini yazması için gerekli kaynakları sağlamıştır. Melih Cevdet'in yardımlarıyla Nazım, 16 Mart 1920'deki İstanbul işgalini kaleme almıştır. Çok etkileyici olan eserin telifini de İnkılâp Kitabevi sonradan basılmak üzere satın almış ve Nazım da böylelikle ekonomik sıkıntıdan bir süreliğine kurtulmuştur (s.227). Nazım'ın özgürlüğe adım attığı günden birkaç ay sonra da Münevver bebek beklemeye başlamıştır.

İşte bu dönemde, cezaevinden çıktıktan üç ay sonra 49 yaşındaki askeri okul mezunu Nazım Hikmet için askerlik şubesinden askerliğini yapmadığını belirten ve onu şubeye götürmek isteyen bir polis gönderilmiştir (s.227). Nazım, askeri okuldan mezun olduğunu ve bu nedenle askerlik yapmaması gerektiğini ve ayrıca kalp hastası olduğunu söylese de karşısındaki yarbay onun turp gibi olduğunu söyleyerek direk Selimiye'ye yollamıştır. Nazım bu durumda kendisi için bir sürgün kararı verildiğini anlamıştır. Sabahattin Ali gibi dağlarda öldürülebileceğini de düşünen Nazım, hasta haliyle iki yıl askerlik yapamayacağı konusunda ısrar etmiştir (s.228). Zekeriya Sertel onun içine düştüğü bu güç durumu şöyle anlatmaktadır:

[170] Kemal, a.g.e., s. 79.
[171] A.g.e., s. 114.

"O vakit Nazım Hikmet 48 yaşındaydı. Artık askerlik yapacak durumda değildi. Hapisten hasta çıkmıştı. Ama askerlik şubesinin onu muayene eden sağlık heyeti nedense Nazım'ı sağlam bulmuştu. Oysa Nazım yüreğinden rahatsızdı. Siyatiği vardı. Düzgün yürüyemezdi. Ama Askeri Sağlık Komisyonu'nda bulunan doktorlar onun bu hastalıklarını görmemezlikten gelmişlerdi. Askerliğini yapması gerekiyordu."[172]

Nazım hem ekonomik sıkıntılarla boğuşurken doğacak çocuğunu da heyecanını yaşamaktadır. 23 Mart 1951 tarihinde de Piraye ile resmen boşanan Nazım'ın tam üç ay sonra Mehmet adını verdiği bir oğlu olmuştur (s.229).

İstanbul'da bebeği ve karısı ile huzurlu günler geçiren Nazım, Haziran ayında evinde çalıştığı sırada askerlik şubesinden inzibatlar evine onu birliğine götürmek için gelmişlerdir. Nazım her ne kadar itiraz etse de, askeri liseden mezun olma bahsini hiçbir komutan önemsememiş sağlık kurulu ise kendilerinden çürük raporu almasının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Nazım'ın itirazları ile ona hoşgörülü davranarak on gün sonra 18 Haziran 1951 sabahı teslim olmak üzere kendisine süre vermişlerdir (s.229). Nazım, işte bu durum üzerine yurtdışına kaçmaya karar vermiş ve bu kaçış onun yurduna bir daha hiç dönemeyeceği son serüvenine dönüşmüştür.

V. II. Son Kaçış

Nazım, askere çağrılmasının ardından verilen on günlük süre içinde kaçmaya karar vermiştir. Partiyle hiçbir ilişiği olmayan Nazım, bu olayın kimse tarafından da duyulmasını istemediğinden konuyu herkese açmaktan kaçınmış ve sadece Zekeriya Sertel'le fikrini paylaşmıştır. Zekeriya Sertel, onun kaçma fikrini mantıklı bulmaktadır. O sırada Nazım bu konuyu kimseye açmak istememekte kendisini kaçırmak isteyenleri ise kuşkuyla karşılayarak böyle bir niyetinin olmadığını söyleyerek reddetmektedir. O sırada Bulgar sınırında katledilen Sabahattin Ali'nin akıbetini yaşamak istemeyen Nazım bu konuda azami dikkat etmektedir.[173] Babasının ikinci evliliğinden olan kız kardeşi Melda'nın nişanlısı Refik Erduran gelmiştir. O sırada 23 yaşında olan ve iyi bir yelkenci olan Refik, Nazım'a Türkiye'den hızlı bir deniz motoruyla kaçabileceğini söylemiştir. Nazım'ı denize açılmasına yardım edip onu kıyıya bırakıp dönmek için plan yapmışlardır (s.230). Nazım'ı kaçıracak olan tekneyi de Refik

[172] Zekeriya Sertel, *Nazım Hikmet'in Son Yılları*, 4.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 10.
[173] A.g.e., s. 11.

bulmuştur ve Münevver hariç kimsenin haberi olmadan 17 Haziran 1951'de Münevver'in gözyaşları arasında Tarabya'dan denize açılmıştır (s.234). Karadeniz'in açıklarında Plekhanov adında bir Rumen yük gemisi görmüşlerdir. Gemiye yaklaşarak kendisini tanıtan Nazım'ı Plekhanov mürettebatı önce tanımadıysa da sonradan onun ünlü şair Nazım Hikmet olduğunu anlamışlar ve onu gemiye almışlardır (s.234). Deniz üzerindeki bu uzun bekleyişin sebebini ise Memet Fuat şöyle anlatmaktadır:

"Refik Erduran'ın Chris Craft'la çevresinde turlar attığı Romanya bandıralı 'Plekhanov' gemisi uzun süre beklettikten sonra Nazım Hikmet'i güvertesine alınca, şairin kaptana ilk sorduğu soru kendisini neden bu kadar beklettikleri oldu. Kaptan durumu Köstence'ye bildirdiğini, onların Bükreş'ten izin istediklerini, Bükreş'in ise sığınma hakkı tanımadıktan önce Moskova'ya danıştığını söyledi. Demek Moskova'dan olumlu yanıt gelmese Karadeniz'in ortasında stop etmiş motorlarıyla öylece bırakılacaklardır. Oysa denizcilikte önce kazaya uğrayanların kurtarılması diye bir gelenek vardı. Öbür işlemler sonra gelmeliydi.

Sağduyunun sesi, eleştiriye başlamıştı. Kaptan bir yanıt veremedi.

İşin en güzel yanı ise, girdikleri salonun duvarında, altında 'Nazım Hikmet'e özgürlük!' yazan kocaman bir resminin kampanya için basılmış bir posterin asılı olmasıydı."[174]

Böylelikle Nazım, vatanını terk etmiştir. Nazım'ın Türkiye'den kaçışını ilk olarak Bükreş Radyosu duyurmuştur. Ertesi gün 21 Haziran 1951'de Cumhuriyet gazetesinde yayınlamıştır.

Diğer eserlerinden farklı olarak Topuz, bizzat anılarından yola çıkarak kaleme aldığı bu bölümde, kendisini de karakterlerden biri olarak romanına dâhil etmiştir. Akşam gazetesinde o dönemde istihbarat şefi olan Topuz, yine yazar anlatı olarak üslubunu bozmamış ve kendinden bahsederken *Hıfzı*, *Hıfzı Topuz*, *Topuz* gibi ifadelere başvurmuştur.

"O sabah olayı Cumhuriyet'ten okuyan Akşam gazetesi istihbarat şefi Hıfzı Topuz derhal Vâlâ Nurettin'i arayarak kendisinden bilgi istedi. Vâlâ Bey de Cumhuriyet'i okumuştu, heyecan içindeydi, Nazım'ın kaçışını o sabah öğreniyordu." (s.235)

Vâlâ'nın verdiği bilgiler ile Münevver Hanım'a ulaşmaya çalışan Topuz'un telefonlarına Münevver Hanım cevap vermemiştir. Bunun üzerine Nazım'ın Kadıköy'deki evine gitmiştir

[174] Memet Fuat, a.g.e., s. 270.

ve Münevver Hanım ile görüşmüştür. Münevver Hanım, kaçışı bildiği halde habersiz olduğunu söyleyerek Topuz'a olayla ilgili şunları söylemiştir:

"Evet, duydum, Cumhuriyet'ten de aradılar. Nazım, 'Pazar sabahı Ankara'ya gideceğim' diyerek evden ayrılmıştı. Yanına bir çanta bile almamıştı. Mehmet uykudaydı, onu öptü, beni kucakladı, 'Merak etme, bir-iki gün içinde dönerim' dedi. Telefon da etmedi. Sabırsızlıkla kendisinden haber bekliyordum. Bizi burada böyle bırakıp da nasıl kaçar? İnanmak istemiyorum." (s.236)

Nazım, Pelekhanov gemisinde iken Romanya'dan sığınma talep etmiştir. Romanya'ya sığınma isteği Moskova'ya bildirilmiş ve Moskova'dan onay alınmıştır. Nazım, Romanya'nın liman kenti Köstence'de törenle karşılanmıştır (s.327). Oradan Bükreş'e geçen Nazım'ın Moskova'da bulunan *Literaturnaya* adlı gazeteye verdiği yazısını Topuz, şöyle nakletmektedir:

"Barış için savaşanların uluslar arası dayanışması karşısında hapishane duvarları yıkıldı. Ve özgürlüğe kavuştum. Hayatım boyunca yurdumun özgürlüğü, halkımın iç ve dış düşman boyunduruğundan kurtarılması uğrunda savaşmış olan ben, Türk halkının bir şairi olarak da halkımı herhangi bir bakandan çok daha yetkiyle temsil ederim. Ben Marksist-Leninist teoriyi ve halkları komünizme ve sürekli barışa ulaştıracak olan bu bilimi Moskova'da, Doğu Ülkeleri Emekçileri Üniversitesi'nde öğrendim. Hayatımı, düşüncelerimin açıklığını, barış uğruna savaşma olanağını, Sovyetler Birliği'ne borçluyum." (s.237)

Nazım, Bükreş'te rejimin iler gelenleri ile görüştükten sonra 29 Haziran'da Moskova'ya uçmuştur. Onu havaalanında birçok yazar, gazeteci, muhabir ve büyük bir kitle karşılamıştır. Yazarlar Birliği'ni temsilen Konstantin Simonov onunla ilgilenmiştir. Simonov ile kalacağı otele doğru yola çıkan Nazım, 23 yıl önce bıraktığı Moskova'nın değişimine çok şaşırmıştır. Kalacağı otelde kendisine geniş bir oda hazırlanmıştır. Nazım, kenti dolaşmak ve bol bol tiyatroya gitmek niyetindedir. Bu nedenle mimar Filipov, onu şehir gezisine çıkarmıştır. Nazım altı milyon nüfusa ulaşmış Moskova'da yükselen gökdelenleri görünce düş kırıklığına uğramıştır. Filipov'un bu yapıların tümünün planlarının Stalin Yoldaş tarafından çizildiğini söylediğinde ise; *"Ben Stalin Yoldaş adında bir şehir mimarı tanımıyorum."* cevabını vermiştir (s.238). Stalin'e övgüler içeren mesajlarla dolu tiyatroları da izledikten sonra Yazarlar Birliği'nde onuruna verilen yemekte bu mesajları çok yadırgadığını bildirmiştir (s.238). Topuz'un üzerinde özellikle durmadığı fakat Zekeriya Sertel'in bahsettiği üzere öğrendiğimize göre Nazım, Moskova'ya ikinci gelişinde büyük bir hayal kırıklığı ile

karşılaşmıştır. Stalin yönetimi altındaki Sovyet Rusya'da her şey Lenin döneminden farklı yürümektedir. Zekeriya Sertel, Nazım'ın Moskova'da sıcak karşılandığını ve kendisinin de dünyaya yeniden gelmiş gibi hissettiğini belirtse de aslında Nazım'ın henüz Stalin baskısını sezemediğini de belirtmektedir. Nazım da ilerleyen günlerde eleştirileri ile Stalin sansürüne uğramıştır. Bunun için Zekeriya Sertel şunları aktarmaktadır:

"Ne var ki Sovyetler'in başında Stalin vardı. Nazım Hikmet, Stalin'in korkunç cinayetlerini henüz bilmiyordu. Ama daha ilk günlerde, sert bir baskı ve korkunç bir sansürle karşılaşmıştı. Şiirlerini, yayınlanmadan önce şiirden ve sanattan hiç anlamayan kimseler kontrol ediyor hatta bununla da kalmayarak, beğenmedikleri veya hoşlarına gitmeyen parçaları ona sormadan silebiliyor veyahut şiirin yayınlanmasını yasaklayabiliyorlardı."[175]

Nazım için hiçbir insan, hiçbir lider putlaştırılmamalıdır. Fakat Sovyet Rus toplumu Lenin'in ardından Stalin'i eşsiz ve tanrısal bir lider olarak kabul etmiştir. Stalin'in baskıcı komünizm anlayışını ve onun yarattığı acıları kabullenemeyen Nazım, Stalin'in ölümünün ardından şimdi bizim için kim düşünecek diyerek yas tutan bir Sovyet aydınına Nazım, *"Üzülme yoldaş, ne yapalım bizde artık kendimiz için kendimiz düşünmeye alışırız."*[176] dediğini Memet Fuat da not etmektedir. Nazım'ın Stalin'e olan bu tepkisi üzerine Moskova'ya gelişini takip eden günlerde kendisini kabul edeceği düşünülen Stalin'in yerine, Stalin'in yakın çalışma arkadaşı ve Komünist Parti yöneticisi Georgi Malenkov Nazım'la görüşmüştür. Zekeriya Sertel'in *"Zaten Stalin döneminde kimse Nazım'la uluorta konuşmaya da cesaret edemezdi."*[177] cümlesi de durumun vahametini gözler önüne sermektedir.

Topuz, Nazım'ın bu sürede 23 yıl önce birlikte olduğu Türk arkadaşlarını bulma çabasına da değinmiştir. Hacıoğlu Salih'in sürgünde öldüğünü ve diğer dostu Şükrü Mertel'in de Sibirya'da sürgünde olduğunu öğrenen Nazım, Şükrü Mertel'i kurtararak Moskova'ya dönmesini sağlamıştır. Casusluk suçundan Sovyet Rusya yönetimi tarafından Sibirya'ya sürülen Sabiha Sümbül ve Mehmet Remzi de o dönemde Nazım'ın ulaştığı arkadaşları arasındadır (s.240). Sürgündeki arkadaşları ile ilgilenen Nazım bu süre içinde yayınlanan şiirleri ile elde ettiği telif ücreti ile rahat bir yaşama geçme şansı yakalamıştır. Bir süre sonra Moskova'ya yaklaşık bir saat uzaklıktaki yazarlar sitesinde bahçe içinde bir yazlık ev kiralamıştır. Nazım evini dileğince donatmış ve ona Türkiye'yi hatırlatacak objelerle süslemiştir (s.240). Nazım, Moskova'ya geldikten bir buçuk ay sonra Berlin'de Dünya

[175] Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 23.
[176] Memet Fuat, a.g.e., s. 296.
[177] Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 26.

Gençlik Festivali'ne katılmıştır. Burada arkadaşı Zekeriya Sertel'in kızı Yıldız Sertel ile de karşılaşmıştır Yıldız Sertel, babasının da Türkiye'yi terk edeceğini Nazım'a söylemiş ve Nazım da *"Baban doğru düşünüyor, imkânım olsa ben de aynı şeyi yapardım ama işim çok zor."* diyerek cevaplamıştır (s.241). Gerçekten de Serteller bir süre sonra Paris'e gelmişler fakat Zekeriya Sertel ailesini orada bırakarak İstanbul'a geri dönmüştür.

Berlin Festivali'nin ardından Nazım, Bulgaristan hükümetinin isteği üzerine sosyalizmi Türk kökenli Bulgar vatandaşlarına anlatmak üzere Sofya'ya gitmiş, bir ay sonra da Viyana'da toplanan Dünya Barış Kongresi'ne katılmıştır. Nazım bu kongrede Louis Aragon, Frederic ve Irene Joliot Curie, Pablo Neruda, Eugene Cotton, Jorge Amado, İlya Ehrenburg ve Emi Siao (Sİ-YA-U) gibi tanımadığı fakat takip ettiği ve de çok sevdiği dostlarını bir arada bulma şansı yakalamıştır. Nazım o dönemde Roma'da bulunan Zekeriye Sertel'i de Viyana'ya çağırmıştır. Zekeriya Sertel de onu ziyaret için Viyana'ya gitmiştir.

Nazım, Viyana Kongresi'nden on gün sonra Prag'a gitmiştir. Prag'da Uluslar arası Barış Ödülü'nü alan Nazım ertesi yıl da Dünya Barış Örgütü'nün düzenlediği Asyalı ülkeler arasında yapılan bir toplantıya davet edilmiştir. Bu nedenle Pekin'e giden Nazım, Çinli arkadaşı Emi Siao'yu bularak hasret gidermişler ve birlikte Çin Seddi'ni gezmişlerdir. Göğüs ağrıları nedeniyle gezisini kısa südre noktalayan Nazım, Berlin Barış Konseyi'nin düzenlediği toplantıya da katılmıştır. Fakat göğüs ağrıları onu rahat bırakmayınca Moskova'daki Kremlin Hastanesi'nde tedavi altına alınmış ve çok yorgun bir kalbe sahip olduğu o dönemde ortaya çıkmıştır(s.242). Fakat Nazım durmamış Viyana'ya Dünya Barış Konseyi'nin toplantısına yine katılmıştır. Bu sırada sosyalist dünya Stalin'i kaybetmiştir (s.243).

Nazım'ın kaçtıktan sonra Türkiye'de kalanların portresini çizen Nazım, Piraye'yi hayata küskün bir kadın olarak yaşamına devam ettiğini Münevver'inse polislerin sıkı takibi ile çocuğunu büyüttüğünü not etmiştir. Nazım ise; kaçışının ertesi haftası kendi öz vatanında "Vatan Haini" ilan edilmiştir. Topuz, Nazım'a yapılan haksızlığı daha net gösterebilmek adına Cumhuriyet gazetesinin alıntısına da yer vermektedir:

"Cumhuriyet Gazetesi 12 Temmuz'da Nazım'ın Moskova'da çekilen bir resmini 'Nihayet resmi de geldi' başlığı altında yayınladı. Yazıda şöyle deniyordu:

'Bu fotoğrafı sütunlarımıza geçirirken Şair Eşref'in Abdülhamit'in bir resmi dolayısıyla söyledikleri aklımıza geliyor: 'Resmi bastırıp dağıtın ki, millet doya doya yüzüne tükürsün.'

Birkaç gün sonra Ahmet Emin Yalman komünistlerin tümünün dengesiz olduğunu yazdı."(s.243)

Nazım'ın gidişi Türkiye'de hükümet ve sağ kesimlerce nefretle karşılandı ve bunun sonucunda Nazım, 25 Temmuz 1951'de vatandaşlıktan çıkarılmış ve bu karar 15 Ağustos 1951'de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (s.244).

Nisan ayının ilk günlerinde Nazım, bir kalp krizi geçirmiştir. Hastanede kendisiyle ilgilenen Doktor Galina Kolesnikova Nazım hastanede kaldığı birkaç ay süresince onunla yakından ilgilenmiş ve Nazım'ın isteği üzerine de hastaneden taburcu oluşunun ardından Galina ve Nazım hem hasta-doktor ilişkisini yürütmüş hem de duygusal yakınlaşma yaşamışlardır. Nazım, Galina'dan onunla birlikte kalmasını istemiş ve Galina da Nazım'ı hem hastalığından hem de ona duyduğu aşktan ötürü bırakmamış ve işini değiştirerek Nazım'la yaşamaya başlamıştır. Galina'nın anılarına değinerek bu ilişkiyi veren Topuz'un aksine; Nazım'ın hastalığıyla bir anne gibi yakından ilgilenen, bütün dikkat ve sevgisini Nazım'a veren Galina için Zekeriya Sertel, Nazım'ın değil Galina'nın Nazım'a büyük bir aşkla bağlandığını ve bu teklifi Galina'nın yaptığını öne sürmektedir:

"Bir süre sonra Nazım iyileşmeye yüz tutar. Yüreğindeki çatlak, yavaş yavaş kapanır, hastaneden çıkma günleri yaklaştıkça Doktor Galina'yı bir telaş alır. Nazım giderse onu tamamen yitirme tehlikesi vardır. Hastaneden çıktıktan sonra Nazım'ın kendisini bir daha hatırlaması akla bile gelemez. Çünkü Nazım Hikmet, doktorun sevgisine karşılık göstermemektedir, kayıtsızdır. Nihayet, çıkma günlerine yakın bir gün, Doktor Galina açılır. Nazım'ın yanında devamlı bir doktorun bulunması gerektiğini anlatır."[178]

Nazım, Galina ile birlikte olduğu yedi yıl süresince beş kez kalp krizi geçirmiştir. Her seferinde Galina tarafından kurtulan Nazım, son kez Sovyetlerdeki kişiye tapma eylemini eleştiren *"İvan İvonoviç Var Mıydı Yok Muydu?*" oyununun yasaklanmasının ardından fazla sayıda intihar girişiminde bulunmuş ve yine Galina onu kurtarmıştır (s.247).

Nazım ve Zekeriya Sertel'in 1953 yılının sonlarındaki ikinci buluşmalarına da eserinde yer veren Topuz, Zekeriya Sertel'in ölüm korkusuna kapılan Nazım'ın bu isteğini kırmadığını belirtmiştir.

Sertel'in Paris'e dönüşünün ardından Nazım, baharda Dünya Barış Kongresi için Macaristan'a gitmiştir. Macaristan'da sevgiyle karşılanan Nazım, yine Zekeriya Sertel'i

[178] A.g.e., s.44.

görmek istemiş ve onu Macaristan'a davet etmiştir. Zekeriya Bey de bu daveti kıramamış ve Budapeşte'ye gitmiştir. Konsey toplantısının ardından düzenlenen Polonya gezisine Nazım, Zekeriya Sertel'i de davet etmiştir. İki dost yine yollara düşmüş ve birlikte Polonya'yı ziyaret etmişlerdir. Annesi tarafından Polonyalı olan Nazım'ı Polonyalılar sevgi ile karşılamışlardır. Nazım burada bir kalp doktoruna gitmiş ve muayene sonucunda problem olmadığını öğrenmiştir. Akşam olduğunda birlikte Leyla Gencer'i dinlemeye gitmişler ve ertesi gün de Chopin'in evinde verilen bir konsere katılmışlardır (s.253). Polonya ziyaretinde Nazım için önemli olan bir diğer olay ise dede tarafından kuzenleri olan Borjenski ailesi ile bir araya gelmesidir. Topuz'un üzerinde durduğu bu buluşmaya (s.254-255) Zekeriya Sertel de eserinde yer vermiştir. Polonya'da oldukları bir sabah otel odasına telefon eden Nazım, kuzenlerinin geleceğini ve onlarla bir kahvaltı yapacaklarını söylemiş ve bu kahvaltıya Zekeriya Bey'i de davet etmiştir. Fakat kahvaltıya katılan kuzenler, 65-70 aralığında, Zekeriya Bey'in *kokona* olarak tanımladığı ve hiçbir konuşacak ortak noktaları olmayan hanımlardır. Nazım kuzenlerini masada Zekeriya Bey ile yalnız bırakarak beş dakika sonra kalkmıştır. Sonrasında ise Nazım *"Ben yeğenlerim gelecek diyince kim bilir ne hayallere kapıldın, değil mi? Mutlak aklına genç ve alımlı kızlar gelmiştir."* sözleriyle Zekeriya Bey'e takılmıştır.[179]

Topuz'un üzerinde özel olarak durmadığı fakat gerek yer yer Nazım ile olan diyaloglarından ötürü adını andığı, gerekse Vera'nın anılarında sıkça karşılaştığımız Ekber Babayev üzerinde de durmak gerekmektedir. Ekber Babayev (?-1979), Nazım'ın yaşamının son iki yılında ona refakat etmiş yardımcısıdır. Nazım'ın kimi yapıtlarını Türkçeden Rusçaya çeviren Azeri asıllı Türkolog Babayev, henüz öğrencilik yıllarında Nazım'ı tanımıştır. SSCB Bilimler Akademisi Doğu Dilleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde sonradan öğretim üyesi olmuştur. Nazım'ın hem yakın arkadaşı hem de en yakın yardımcısı olan Babayev, Nazım'ın Bulgaristan'da basılan toplu yapıtlarının editörlüğünü de yapmıştır. Babayev'in *Yaşamı ve Yapıtlarıyla Nazım Hikmet* adlı eserini 1976 yılında Ataol Behramoğlu dilimize kazandırmış ve Cem Yayınları ile okuyuculara ulaşmıştır.[180] Vera, Nazım'ın Babayev'e verdiği önemi şu cümlelerle belirtmektedir:

"Ekber'le Nazım arasında, şaşırtıcı, az rastlanır dostluk ilişkileri vardı. Akraba gibi seviyorlardı birbirlerini, ama bu tanım yeterli değil. Buluşup görüştükleri yıllar boyunca birbirlerinin zayıf yanlarını, özelliklerini, alışkanlıklarını çok iyi öğrenmişlerdi ve içlerinden

[179] A.g.e., s. 81.
[180] Memet Fuat, a.g.e., s. 60.

biri güç bir duruma düştüğünde birbirlerini insanca esirger, korurlardı… Nazım Ekber'i oğlu sayıyordu ve boş bir söz değildi bu; Ekber Nazım'a tapıyordu ve gerçeğin ta kendisiydi bu.

…

Tüm yaşamını Nazım'a, yeteneğini ve istencini tümüyle kavrayıp benimsediği, çıkar gözetmeksizin ve özveriyle tapındığı bu insana hizmete adamıştı.

…

Nazım, Ekber'e şiirlerini okuduğunda, sık sık, "Anlıyor musunuz, Ekber?" sorusuyla keserdi okumasını. Fakat bu soruyu sormaktaki asıl amacı, Ekber'in yüzünün anlatımından, sesinin tonundan, şiirleri nasıl bulduğunu bir an önce öğrenme isteğiydi. Bu şiir galalarında Babayev, Nazım için Türkiye demekti."[181]

V. III. Vera-*Saman Sarısı Saçlar Nasılsınız*

1953 yılının Aralık ayında Nazım, hayatına giren son kadın olacak olan Vera Tulyakova ile tanışmıştır. Soyuzmultifilm Studyosu'nda redaktör olarak çalışan Vera, çocuklar için hazırlayacakları Arnavut Halk Masalları konulu filme Nazım'ın fikirlerini danışmak istediğini almak için şairi aramak istemiştir. Fakat ünlü yazar ve düşünürlere ulaşmanın zorluğunu bilen Vera, Nazım'a ulaşmakta güçlük çekeceğini *"Sen Moskova'ya geldin geleli seni düşünmüş değildim hiç. Benden, örneğin, o sırada Kremlin'de görevli biri kadar uzaktın. O dönemde şan şöhret sahibi insanlar sokaklarda dolaşmazlar, yaşamları bizlerden uzakta geçer ve sıkı bir bilinmezlikle örtülü olurdu."*[182] düşünmüştür. Ona Yazarlar Birliği'ne telefon ederek aldığı iki evinin de telefon numarası ile ulaşmış olan Vera'yı Nazım tüm ekibi hemen aynı gün evine davet etmiştir. Nazım Vera'nın yakınlaşmaları da bu şekilde başlamıştır. O gün yaptıkları uzun bir sanat sohbetinden sonra kendisinden yaşça küçük olan Vera'dan çok hoşlanan Nazım, onlara güzel ve çocukların dikkatini çekecek bir çizgi filmin nasıl çizilmesi gerektiği konusunda bilgilendirmiştir. Vera ve ekibi ressamlarını bilgilendirmek üzere Nazım'ı stüdyolarına davet etmiştir. Nazım da bu teklifi geri çevirmemiştir (s.257). Vera'nın arkadaşları da Nazım'ın Vera'ya olan ilgisini sezmişler ve bu yakınlığın devamı için Vera'nın evli olmadığını Nazım'a söylemişlerdir.

[181] Vera Tulyakova Hikmet, *Nazım'la Son Söyleşimiz*, 4.b., Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s. 47.
[182] A.g.e., s. 1.

Tanışmalarının ardından Nazım ve Vera sık sık görüşmüşler ve Nazım da Multifilm Stüdyoları'na giderek çalışmalarına yardımcı olmaya başlamıştır. Vera o günleri anımsarken *"Dar ve uzun odamıza bir bayram gibi girerdi Nazım."*[183] diyerek o günleri özetleyen Vera şunları da eklemektedir:

"Tanışmamızın üstünden bir yıldan fazla zaman geçti. Sen sık sık telefon ediyor, stüdyoya geliyordun ve herkes bu gelişlerin, sadece iş olmadığını anlıyordu. Fakat hiç kimse bunu alay konusu yapmıyor ve çekiştirmiyordu seni. Çalışma arkadaşlarım dokunaklı bir özenle benim masamın yanına senin için sandalye koyuyorlar ve sen oturuyor, çoktan çözümlenmiş birtakım işler üstüne konuşmaya başlıyordun."[184]

Bir süre sonra Nazım, stüdyoda bir Fransız yapımı olan *Cennetin Çocukları* adlı filmi izledikleri sırada Nazım yerinden kalkmış ve salondan çıkmıştır. Vera buna anlam veremeyerek onun hastalandığını düşünmüştür. Fakat Nazım merdivende arkasından gelen Vera'yı durdurmuş, kollarını kavramış ve gözlerinin içine bakarak onu sevdiğini *"Sizi seviyorum. Bunu anlıyor musunuz? Sizi seviyorum."* diyerek itiraf etmiştir. Karşısında ağlayan şaire Vera, sadece *"Ağlamayın."* diyebilmiştir.[185]

Nazım, Vera'nın böyle sessiz kalacağını tahmin ettiği için öncesinde Moskova'dan ayrılma planı yapmıştır ve Moskova'yı kısa süreliğine terk etmiştir. Bu olaydan sonra Nazım, önce Çekoslavakya'da Yesenik Sanatoryumu'nda dört ay kadar tedavi olmuş ardından da Fuzuli'yi anma toplantısı için Bakü'ye gitmiştir (s.261). Topuz, orada Nazım'ın devlet başkanı gibi karşılandığını belirtmiş ve Ankara Üniversitesi Profesörlerinden Agâh Sırrı Levent'inse Nazım'ı görmezlikten geldiğini de not etmiştir.

27 Temmuz 1957 tarihinde Nazım Moskova'ya döndüğünde Vera'yı aramıştır. Ertesi gün buluşmak üzere sözleşmişlerdir. Vera ve arkadaşları ertesi gün Nazım'ı evinde ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin ardından Nazım ve Vera tekrar buluşmuşlar ve Nazım'ın isteği üzerine birlikte stüdyoya gitmişlerdir (s.267). Nazım, Vera'ya kalp hastası olduğunu ve birkaç yıl ömrü kaldığını söylediğinde ise Vera buna çok üzülmüştür. Bu günlerin devamında Nazım stüdyoya her gelişinde hem çalışanlarla güzel sohbetler ederek onları büyülemiş hem de Vera'yı takip etmiştir. Vera ise Nazım hakkında çelişik duygular içindedir. Topuz, onun hem

[183] A.g.e., s. 60.
[184] A.g.e., s. 24.
[185] Ag.e., s. 25.

Nazım'a karşı ilgisiz olmadığını belirtmekte hem de kendisini hep geri çektiğini söylemektedir. Vera o günkü ikilem içerisindeki duygularını şu cümlelerle aktarmaktadır:

"... ve o yatmış beni düşünüyor. Ben de yatmış, düşünüyordum. Onu düşünüyordum, onun hüznünü, sözlerini ve onu hiç de görmek istediğim gibi görmediğimi. Nasıl görmek istiyordum onu? Bilmiyordum. Fakat başka biri olarak görmek istiyordum onu, aydınlık, basit, güzel. O telaşlar, o ürkek bakışlar olmasın istiyordum. Aptaldım aptal. Hiçbir şey anlamıyordum. O sırada Nazım'ı hiç tanımıyordum ve sonradan fazlasıyla yaşayacak olduğum şeyi, onun kıskançlığını duyumsamıyordum henüz."[186]

Nazım'dan evli olduğu gerçeğini saklamak istemeyen Vera, sonunda bu gerçeği ona söylemiştir. Nazım ise Vera'nın evli olmasına aldırmayarak telefonlarına ve ziyaretlerine devam etmiştir(s.265). Nazım ona hediyeler yollamakta ve onu hep aramaktadır. Vera bir süre sonra Nazım'ın telefonu gelmediğinde telaşlandığını hissetmiş ve yavaş yavaş da Nazım'a aşık olduğunu hissetmeye başlamıştır. Nazım'ı özlemekte fakat aşık olduğunu kendisine dahi itiraf edememekte olan Vera aşk için uzun bir süreye ve emeğe ihtiyaçları olduğunu düşünmektedir (s.270).

VI. GİDERAYAK İŞLERİM VAR BİTİRECEK

Zekeriya Sertel, ömrünün son yıllarında Nazım'ın hayatı ve sanatında derin izler bırakan üç büyük olay olduğunu ve bu olaylarında onun kalbini çok yorduğunu aktarmıştır. Bu üç olaydan ilki yeni bir sevdaya tutulması, ikincisi Sovyetler Birliği'nden bıkıp, kaçmak istemesi ve üçüncüsü ise; ölüm korkusunun yeniden başlamasıdır.[187]

Nazım, içine düştüğü aşk neticesinde Vera'dan uzaklaşabilmek adına 1958 yılının kışında Moskova'dan ayrılmıştır. Önce Varşova'ya gitmiş, oradan Prag'a geçmiş ve son olarak da Paris'i ziyaret etmiştir. Paris'te arkadaşı ressam Abidin Dino ile buluşmayı hedeflemektedir. Nazım ve Dino 1931 yılından beri arkadaştırlar. Dostlukları ilk olarak Abidin Dino'nun Nazım'ın *Sesini Kaybeden Şehir* (1931) ve *Bir Ölü Evi* (1932) adlı eserlerinin kapaklarını ve

[186] A.g.e., s. 59.
[187] Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 204.

iç desenlerini çizmesiyle başlamıştır.[188] Dostlukları ilerlemiş ve Nazım'ın ölümüne kadar da devam etmiştir.

Nazım'ı Paris'te karşılayanların arasında Dinolardan farklı olarak Pertev Boratav, Tristan Tzara, Philippe Gerard gibi ünlü isimlerde bulunmaktadır. Nazım'ın perona ayak basmasının ardından kendisine ilk sarılan da onu açlık grevi sırasında kurtuluşu için uğraşan Tzara sarılmıştır (s.272). Nazım Paris'te kaldığı üç hafta boyunca da dostlarının ilgisi ile hoş bir zaman geçirmiş fakat Vera'yı unutamamıştır.[189]

Paris Nazım'ın ziyaret ettiği dönemde sıkıntılı günler geçirmektedir. Hükümete karşı isyan eden generaller darbe hazırlığı içindedir. Nazım bu kaostan kendini geri çekememiştir. Güzin ve Abidin Dino'nun tüm engellemelerine rağmen o yine de Fransız Komünist Partisi'nin temsilcileriyle tanışmış, Renault fabrikasının işçilerini ziyaret etmiş ve komünistlerin yaşadığı *"Paris le Rouge"*(Kızıl Paris) Mahallesi'ne gitmiştir. Fakat tam olarak özlemini duyduğu komünist yaşayışı buralarda bulamayarak buranın kızıl değil "*pembe Paris"* olduğunu söylemiştir (s.280). Nazım Paris'te kaldığı sürece gazetelerle söyleyişler yapmış ve adına düzenlenen imza günlerine katılmıştır.

Nazım, 1958 Mayıs'ında Paris'in ardından önce Viyana'ya dönmüş oradan da Prag'a geçmiştir. Prag'da Galina ile buluşmuştur. Galina ve Nazım, birlikte Leipzig kentine geçmişlerdir. O dönemde Leipzig'de "Bizim Radyo" adında bir Türk radyosu kurulmuştur. Radyonun yönetmenliğini yapan Zekeriya ve Sabiha Sertel, Nazım'ın bu ziyaretine çok sevinmişlerdir(s.281). Nazım oradan Stockholm'e geçmiş ve Barış Kongresi'ne katılmıştır. O yıl Nobel Edebiyat Ödülü alan *Dr. Jivago*'nun yazarı Pasternak'ın parti tarafından uğradığı haksızlığı dile getirmiş ve Pasternak'a karşı partililerin yanlış tutumunu eleştirmiştir (s.281). Nazım bu ziyaretlerinin ardından yaklaşık sekiz ay sonra tekrar Moskova'ya dönmüştür.

Topuz eserinde Zoşçenko ile Nazım arasındaki ilişkinin de üzerinde durma gerekliliğini görmüştür. Ünlü Rus hiciv sanatçısı Mihail Zoşçenko (10 Ağustos1895 – 22 Temmuz 1958) Nazım'dan altı yaş büyüktür. St. Petersburg'da hukuk eğitimi aldıktan sonra yazılarıyla ünlendiği 1922 yılına kadar pek çok meslek değiştirmiştir.[190] Gülmece ve yergi alanında sayısız eser sahibi olan Zoşçenko, 1939'da Lenin hakkında çocuklar için *Lenin Hakkında Öyküler* (Rasskazı O Lenine) adlı kısa bir hikâye dizisi yazmıştır. Bu öykü ile Emekçi Kızıl

[188] Memet Fuat, a.g.e., s. 126.
[189] Nazım Hikmet'in Paris ziyareti ve Abidin Dino ile olan dostlukları hakkında geniş bilgi için bkz.: s. 272-278.
[190] Ayrıntılı bilgi için bkz: http://tr.wikipedia.org/wiki/Mihail_Zoşçenko

Bayrak Madalyası almıştır. Fakat Delaware Undergradute Üniversitesi Araştırma programına göre, hikâyeler Sovyet rejiminin eleştirisi niteliğindedir ve 1942 yılında *Güneş Doğmadan Önce* (Pered Voshodom Slontsa) isimli uzun öyküsü Sovyetlere ağır eleştiri ve hakaret olarak değerlendirilmiştir. Bolşevik dergisinde hakkında eleştiriler yapılmıştır. 1946'da *Bir Maymunun Serüveni* adlı öyküsü neticesinde Zhdanov Doktrini ile suçlandıktan sonra 4 Eylül 1946'da Yazarlar Birliğinden ihraç edilmiştir. Bundan sonra yoksul bir hayat sürmeye başlayan Zoşçenko, bu dönem boyunca çeşitli yazarların romanlarını Rusçaya çevirmiştir. 1953 yılında Yazarlar Birliğine tekrar alınan Zoşçenko, *Güneş Doğmadan Önce* isimli öyküsü 1972 yılına kadar sansürlü kalmıştır. 22 Temmuz 1958'de kalp yetmezliğinden ölen Zoşçenko'ya yapılan bu haksızlık Nazım'ı çok üzmüştür. Zoşçenko'nun yasaklı dönemlerinde Nazım onu ziyaret etmiş ve onu oynanacak piyesine davet etmiştir. Piyes sonunda parti yöneticilerinin surat asmalarına rağmen Nazım, Zoşçenko'yu sahneye çıkarmış ve kendisiyle alkışlanmasını sağlamıştır. Nazım ona yapılan bu yabancılamayı hiç anlayamamıştır. Zoşçenko ile o geceyi birlikte geçiren Nazım, sabah kadar eşsiz bir edebiyat gecesi yaşamışlar ve o gece Zoşçenko'nun hikâyeleri üzerine çalışmaları ilerleyen zamanlarda *İvan İvonoviç* için ilham kaynağı olmuştur (s.283). Topuz'un özellikle üzerinde durduğu Zoşçenko ve Nazım dostluğuna Memet Fuat şöyle değinmektedir:

"Nazım Hikmet'in Sovyetler Birliği'nde görüp kesinlikle kabul etmediği, şöyle ya da böyle karşı çıktığı konuların başında, sanatçıların gözden düşmeleri, daha doğrusu siyasa adamlarınca "aforoz" edilmeleri geliyordu. Zoşçenko'nun oturduğu kentte oynanan bir oyununun ilk gecesinde çağırılanlar arasında, bu öykücünün de bulunmadığını görünce, evine gidip onu tiyatroya getirdiği, bütün gece yalnız onunla ilgilendiği anlatılır."[191]

Bu dönemde Vera Nazım'dan uzak kalmak ve arkadaşlarıyla güzel vakit geçirmek Karadeniz kıyılarında bir tatil köyüne gitmiştir. Topuz'un verdiği bilgiye göre bu tatil köyü Kafkasya'da Arhipo Osipovka köyünün kıyılarındadır (s.284). Fakat Nazım onu Moskova'da bulamayınca kıskançlık içinde Vera'yı kaldığı tatil köyünde görmeye gitmiştir. Vera nazım'dan uzak durmaya çalışmış fakat Nazım'ı her bıraktığında kız arkadaşlarının onu rahat bırakmamasını da kıskançlıkla karşılamıştır. Vera, artık Nazım'ı çok sevdiğini anlamaya başlamıştır (s.286). Nazım, Galina ile yaşasa da Vera'ya olan tutkusu şiddetlenmiştir. Topuz, Nazım'ın Münevver'e olan aşkını da unutamadığını ve bu nedenle bir ikimle içinde günlerini geçirdiğini de not etmiştir (s.286). Vera, uzun bir aradan sonra Nazım ile birlikte *İki İnatçı*

[191] Memet Fuat, a.g.e., s. 336.

adlı oyun üzerine çalışmaya başlamış ve bu yakınlaşma ile aşkları daha da şiddetlenmiştir. Ölüm telaşının yüreğine sızdığı Nazım ise bu sürede vasiyetnamesini de hazırlamıştır. Topuz, onun vasiyetini*"O günlerde Nazım vasiyetnamesini hazırlayıp notere bıraktı. Bu belgede telif ücretlerinden gelecek paranın dörtte üçünün karısı Münevver ile oğlu Mehmet'e, dörtte birinin de Türkiye Komünist Partisi'ne bırakılmasını istiyordu."* (s.286) cümleleriyle vermiştir.

Vera ve Nazım 1960 yılında birlikte yaşamaya başlamışlardır. Nazım'ı karşılık beklemeksizin seven ve sekiz senede beş kez onu ölümden kurtaran Galina için ise; ayrılıkları çok zor olmuştur. Nazım'ın Münevver'den kopmadığını bilen Galina bu durumu kıskanmamayı öğrenmiş fakat evlerinin içine kadar giren Vera'yı engelleyememiştir. Vera'nın evli olması da Nazım'ı engelleyememiştir ve Galina'nın tüm güvendiği duvarlar sarsılmıştır. Nazım, ondan özür dileyen bir mektupla ayrılmak istediğini duyurmuştur (s.288). Vera da bu sırada kocasına bu durumu açmıştır. Kocası onun duygularını saygıyla karşılamış ve Vera kızı ile kocasını hafta sonları görmeye söz vererek onları terk etmiştir. Bu özgürlüğün ardından Nazım ve Vera, önce Bakü'ye gitmişler ardından da Kafkasya eteklerinde Kislovodosk kasabasında iki aya yakın yaşamışlardır (s.288). Bu iki ayın ardından Nazım, Vera ile evlilik kararı almış ve Vera'nın olumlu cevabı üzerine 18 Kasım 1960 günü nikâhlanmışlardır (s.289).

Nazım evliliklerinin ardından çalışmalarına hız vermiş ve bahar geldiğinde de Paris'e gitmeye karar vermişlerdir. Paris'e yaptıkları bu ikinci gezide Abidin Dino, bu kez onları tüm varoluşçu sanatçıların buluştuğu Rue Jacob'da bir otele yerleştirmiştir. Tzara da o mahallede oturmaktadır. Sartre gibi ünlü düşünürlerin de bir zamanlar yaşadığı bölgede Dino, Globe Kitabevi'nde Nazım'a bir imza günü de düzenlemiştir. Aradan birkaç gün sonra Abidin, o sırada Unesco'da görevli olan Hıfzı Topuz'a Nazım'ın gelişini haber vermiştir (s.290). Topuz Nazım'ın bu Paris dönemini anlatırken kendi anılarından esinlenmiştir. Kendisini de romanın bir kişisi olarak göstermiş ve anılarından kesitler sunmuştur. Nazım ile tanışmak için can atan Topuz, Nazım ile olan buluşmasını şöyle anlatmaktadır:

"...

Nazım ve Abidin lobide sohbet ediyorlardı. Abidin onu görünce;

'Nazım işte hayranlarından Hıfzı geldi.' dedi.

İkisi de ayağa kalktı, Hıfzı ikisiyle de kucaklaştı. Nazım çok şık bir kahverengi takım elbise giymişti. Kravatlıydı, giyimine özen gösterdiği anlaşılıyordu. Hıfzı'ya kırk yıllık dost gibi davranarak;

'Ee, anlatın bakalım, Türkiye'de neler oluyor?' diye sordu.

Hıfzı o günlerde gazetelerin manşetlerinde olan haberlerden söz etti, üniversiteden atılan 147 öğretim üyesinin geri dönmelerine Milli Birlik Komitesi'nin karşı çıktığını söyledi.

Nazım 'Eski hamam, eski tas.' demekle yetindi." (s.291)

Topuz'la Türkiye'deki haberlerden konuşan Nazım, Orhan Kemal'in kendisine selam yollamasına da çok sevinmiştir. Oktay Rıfat, Melih Cevdet, o sırada henüz vefat etmiş olan Hasan Ali Yücel, Bedri Rahmi üzerine konuşmuşlar ve Nazım daha önce hiç görmediği Unesco'yu gezmek istediğini söylemiştir (s.292). Ertesi gün buluşan Nazım Unesco'nun merkez binasına gitmiştir. Hıfzı Topuz onu karşılamaya gittiğinde ise tüm hayranlarının Nazım'ın etrafını sarmış halde bulmuştur. Kahvelerini içtikten sonra Unesco'yu dolaşmış olduklarını belirten Topuz, Picasso'nun, Miro'nun resimlerini, Carter'in heykelini ve Japon Bahçesi'ni dolaştıklarını ifade etmektedir (s.293). Bu buluşmadan birkaç gün sonra da Nazım Küba'ya gitmiştir. Fidel Castro'ya Barış Ödülü'nü veren Nazım, Paris'e geri dönmüştür. Döndükten sonra Hıfzı ve Nezihe Topuz'un daveti üzerine Nazım, Vera, Avni ve Henriette Arbaş bir akşam yemeğine Kafkas restoranına gitmişlerdir. Yemek sırasında Nazım'ı Çarlık ailesinden biri olduğunu sanan restoran çalışanları, Nazım ne kadar diretse de onun bir kont olduğuna inanmamışlar, istediği müzikleri çalmışlar, anı defterine bir şeyler yazması için ısrar etmişler ve hesabı ödememesi için baskı yapmışlardır (s.295). Bu yemeğin ardından rahatça şarap içebilecekleri bir Fransız Lokantası'na gitmişlerdir ve Topuz'un not ettiği geceleri böylelikle son bulmuştur.

Topuz, bu yemeğin ardından birkaç gün sonra Nazım ile çıktıkları bir geziyi de kaleme almıştır. Nazım ve Vera'yı da alan Dino ailesi ve Topuzlar sabah Saint Denis'e gitmek için yola çıkmışlardır. Oğlu Kerem'i o sırada 6 yaşında olduğunu belriten Topuz, "Kerem" adının Yaşar Kemal tarafından Nazım'ın *Kerem Gibi* adlı şiirinden esinlenerek önerildiğini ve kendisinin de fırsat buldukça Kerem'e *Kerem Gibi* şiirini okuduğunu belirtmiştir. Nazım'ı küçüklüğünden itibaren tanıyan Kerem'in, Nazım ile tanıştığında *"Bonjour Monsieur"* dediğini belirten Topuz, Nazım'ın *"Oğlum, ben mösyö falan değilim, ben senin amcanım."* (s.296) dediğini de not etmektedir. Nazım'ın kendisine bu yolculukta anlattığı üç anıyı da

okurlarıyla paylaşan Topuz, bu gezi sırasında Unesco'dan bir de ses kayıt cihazı ödünç getirdiğini ve Nazım'ın konuşmalarını kaydettiğini ifade etmiştir. Fakat Topuz'un *Hava Kurşun Gibi Ağır*[192] adlı seminerinde verdiği bilgiye göre bu kayıtlar arabanın motor gürültüsü ile karışmış ve ses netlik içermemektedir ve bu nedenle çoğaltılmamıştır.

Topuz'un okurlarıyla paylaştığı Nazım'ın unutamadığı ilk anısı Moskova'ya ikinci gelişine dayanmaktadır. Nazım, Politeknik Müzesi'nde yapılan toplantıda kendisine gönderilen kâğıtlardaki sorulara cevap vermeye süresinin yetmeyeceğini anladığında kâğıtları evine götürmüş ve evinde mektuplar arasında bir küçük fotoğraf olduğunu görmüştür. Fotoğrafta gözlüklü bir delikanlının fotoğrafı vardır. Arkasında da annesinin yazdığı *"Oğlum, Moskova'yı savunurken öldü. Bende bir tek fotoğrafı var, sana verecek başka bir şeyim yok. Lütfen kabul et."* (s.297) notunu gören Nazım, çok duygulanmış ev bu fotoğrafı almaya hakkının olmadığını düşünerek ertesi gün her yeri araştırıp bu fotoğrafı yollayan kadını bulmak istemiş ama bulamamıştır.

İkinci anısını ise Nazım ansızın gözlerini kaybeden bir öğretmenden aldığı mektuptan bahsetmektedir. Öğretmen Nazım'a intihara karar verdiğini fakat kendisine her akşam kitap okuyan hemşirelerin intihardan iki gün önce okudukları bir Nazım şiiri üzerine intihardan vazgeçtiğini ve *"Teşekkür ederim yaşamaya karar verdim. Ölmeyeceğim. Utanıyorum ölmek istediğim için. İnsan çalışabilir kör gözleriyle."* (s.297) yazdığını da eklemiştir.

Unutamadığı son anısının ise, İtalya'da ilk şiir kitabının yazıldığında aldığı bir mektupla ilgili olduğundan bahsetmektedir. Sevdiği kıza bir türlü açılamayan İtalyan bir gençten gelen mektupta genç *"...Bir türlü kıza kendisini sevdiğimi söyleyemiyordum. Geçenlerde sizin kitabınız çıktı. Orada bir şiir var, onu kesip sevdiğim kıza yolladım. 'İşte halim böyledir' dedim. Ve sayenizde evlendik."* (s.297) diyerek Nazım'a teşekkürlerini sunmaktadır. Nazım bu mektubu da hafızasının en özel yerinde saklamaktadır.

Bu kahkaha dolu güzel gezinin ardından Nazım ve Topuz ertesi gün için randevulaşmışlardır. Ertesi gün Topuz, Nazım'ı otelinde ziyaret etmiş ve bir şiir ziyareti yaşamışlardır. Bu şiir buluşmasını Topuz, ses kayıt cihazı ile kaydetmiştir. Hıfzı Topuz ile Nazım Hikmet'in bu son buluşmaları olmuştur. Nazım'ın üçüncü kez Paris'e geldiğinde Topuz'un görev nedeniyle Kongo'ya gitmesi nedeniyle ile görüşememişlerdir (s.299).

[192] Hıfzı Topuz, *"Hava Kurşun gibi Ağır",* Söyleşi, Tüyap Kitap Fuarı, İstanbul, 17 Kasım 2011.

Nazım o sırada Münevver'i çoktan unutmuş ve yeni bir süzen kurmuş olsa da 1958 yılında Stockholm'de Barış Konferansı'nda İtalyan delegeye bahsettiği Münevver'i Joyce Lussu unutmamış ve Nazım'ı ailesine kavuşturmak için pek çok çareye başvurmuştur. Joyce bir süre sonra İstanbul'a gitmiş ve Münevver'i deniz yoluyla Yunanistan'dan kaçıracağını bildirmiştir. Münevver bu habere çok sevinmiştir (s.299). Münevverin ve Nazım'ın dedelerinin Polonyalı olmasına dayanarak Polonya vizesi almayı da tasarlamışlardır. Joyce, İtalya'ya döndüğünde bir işadamından yardım istemiştir. İşadamı buna olumlu yanıt vermiş ve teknesi ile onları kaçıracağına söz vermiştir. Büyük bir tekneye binen grup sanki bir Akdeniz gezisine çıkmış izlenimine sahip olarak İzmir'e varmışlardır. Burada askerler tarafından çıkarılan zorluklar neticesinde işadamı vazgeçmek istemiş fakat Joyce yılmamıştır. Münevver'i İstanbul'dan alarak birkaç gün sonra Ayvalık'a getirmiştir. Kaçışları sorunsuz olmuş fakat gece Yunanistan açıklarında kayalara çarparak kaza geçirmişlerdir. Nazım'a telefon eden Münevver'e orada beklemesini söyleyen Nazım'ın bu zor durum nedeniyle çok gergin olduğunu söyleyen Zekeriya Sertel, Nazım'ın Münevver için bulduğu çareyi de onun ağzından aktarmıştır:

"Bu haber onu altüst etmişti.

'Ne olacak şimdi Nazım?' dedim.

'Valla ne yapacağımızı henüz bilmiyorum. Ama Vera, 'Münevver Moskova'ya gelemez.' Diye dayattı. Ben de düşündüm, Moskova'ya gelirse ne yapar? Ben onu evime alamam. İki karılı bir erkek gibi de yaşayamam. Nihayet şu karara vardım. Polonya'ya gidip onların yardımını isteyeceğim. Polonyalılar beni severler, ricamı kırmazlar, onlarla anlaştıktan sonra Münevver'i de Varşova'ya getirtirim, ondan sonra da Allah kerim.'"[193]

Zekeriya Sertel, Nazım üzerine yazdığı eserinde sık sık Vera ile ilgili düşüncelerini dile getirmektedir. Nazım'ın eski eşini Moskova'da istemeyen Vera için karşı konulmaz bir para hırsına sahip olduğunun altını çizmektedir. Bu konuda bilgi veren tek kaynak Zekeriya Bey'in anılarına dayanarak yazdığı eseridir. Vera'nın bu huyuna Nazım'ın hiçbir dostunun anılarında rastlanmamıştır ve Topuz da bunu dile getirmemektedir. Nazım'ın ömrünün son dönemlerinde Vera'dan soğuduğunu fakat yine de bu duruma ses çıkarmayarak kalan kısa zamanını onunla geçirdiğini belirten Zekeriya Sertel'e göre tüm yaşanılan tatsızlıklar Nazım'ın yüreğini daha çok yormuş ve ölümü tek kurtuluş olarak görmeye itmiştir. Nazım'ın oğlu Memet'in Moskova'ya gelmesine razı olmayan Vera'nın, Nazım'ın sigarayı artırmasına, içkiye

[193] Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 225.

yönelmesine ve kendisini yoracak uzun seyahatlere çıkmasına sebep olduğunu belirtmektedir.[194] Nazım'ın Münevver'i Varşova'da görmeye gittiğinde telefonlarıyla sık sık rahatsız eden Vera, onun oğluna doyamadan geri dönmesine sebep olmuş olduğunu not etmektedir. Afrika seyahati öncesinde eşine bıraktığı 10000 ruble bırakan Nazım, yıllık masrafı sadece 1000 ruble olan evine bir ay sonra döndüğünde Vera'nın paranın tamamını harcadığını görmüştür. Fakat Sertel, Vera'nın bu parayı kendisi için sakladığını da sonradan gören Nazım'ın cebinde bir sigara parası bile olmadığını belirtmektedir.[195] Sertel'in özellikle aşağıdaki cümleleri Nazım ve Vera ilişkisine tutulan farklı bir ayna gibidir:

"Gün geçtikçe karı-koca ilişkileri değişmeye başladı. Bir zaman sonra karı-koca önce yataklarını, sonra odalarını ayırdılar. Arada yalnız ruhi değil, maddi ayrılık da başlamıştı. Nazım'ın içine düşen kurt, onu yiyip duruyordu. Demek sevilmiyordu, demek ki karısının kendisine haber bile vermeden gidip geceleri onu yalnız bırakmasının anlamı vardı. Her şeyde aşırılığa sapan Nazım, kıskançlıkta da aşırılıktan kurtulamamıştı."[196]

Vera ile tanıştırıldıkları gün birbirlerinden hiç hoşlanmadıklarını belirten Sertel, Nazım'ın yaptığı bu evliliğin Nazım taraftarı insanlarca da hoş karşılanmadığını belirtmektedir. Büyük adamlara yakışan yüksek hareketler yapmasını bekleyen Nazım taraftarları yıllardır kendisini bekleyen karısını bırakıp başka bir kadınla evlenen Nazım'ı eleştirmişlerdir.[197]

Nazım'ın ilk defa kendisine Vera'dan bahsettiğinde *"Sen bu kadınla evlenemezsin canım. Arada çok yaş farkı var. Böyle genç ve güzel kadınlarla evlenmiş ihtiyar arkadaşlarımızın akıbetini biliyoruz. Bu kadın öldürür seni."*[198] diyerek düşüncelerini dile getiren Sertel, Vera'nın bu işe kocasıyla anlaşarak girdiğini de belirtmektedir. Yıldız Sertel, 1962 yılında Nazım'la Moskova'da buluştukları sırada Vera ile tanıştığını ifade etmektedir. Nazım'ın Küba gezisi sırasında Vera'nın evin tüm mobilyalarını değiştirdiğinden dert yandığını belirten Sertel, Nazım'ın cümlelerini şöyle vermektedir:

"Değişiklik var ne demek? Möbleler tümüyle değişti. Ben burada yoktum, Küba'daydım. Ben yokken, ev eşyasını tümüyle yenilemek için Vera bütün paramı harcamış. Ama bütün paramı! Ben şimdi beş parasızım. Eski möbleleri de kocasının evine götürmüş. Anladım, ben

[194] A.g.e., s. 230.
[195] A.g.e., s. 219.
[196] A.g.e., s. 214.
[197] A.g.e., s. 211.
[198] A.g.e., s. 206.

uluslararası adamım, buraya çok yabancı misafir geliyor. Ev gösterişli olmalı. Ama bütün param da harcanır mı?"[199]

Eski karısına ve oğluna Polonya'dan pasaport çıkartan Nazım, Atina'da bekleyen Münevver ile Mehmet'i Varşova'ya getirtmiştir. Topuz, Nazım'ın Münevver'e 10 yıllık ayrılıklarının ardından buluştukları Varşova'da evlenmiş olduğunu söylediğini ve Münevver'in de bu sözlerle yıkıldığını not etmektedir (s.303). Münevver'i hiç yalnız bırakmayacağını söyleyen Nazım, onları otele yerleştirdikten sonra kederli bir ruh haliyle Moskova'ya dönmüştür. Nazım'ın kısa süre sonra geri dönerek Münevver'i ve oğlunu gördüğünü not eden Topuz, Münevver'e orada bir ev aldığını ve Doğu Dilleri Enstitüsü'nde bir de iş bulduğunu belirtmiştir (s.303).

Nazım'ın 1961'de Sovyet pasaportunu nasıl aldığına da değinen Topuz, *Pravda* gazetesinin isteği üzerine Sovyet Rusya'da Stalin döneminde gözden düşen bir yazar olan Yesenin için yazdığı bir yazısı hakkında *Pravda* gazetesinin sahibi Acubey tarafından ölümle bile tehdit edildiğini belirtmiştir (s.304). Stalin dönemini yeren Nazım'ı sert bir dille eleştiren Acubey'in tehdidi üzerine devlet başkanı Kruşçev'i aramış ve Kruşçev'e henüz vatandaşları bile olmadığını belirtmiştir. Kruşçev, bu sözleri hayretle karşılamış ve hemen Nazım'a pasaportunu yollamıştır.

Nazım, pasaport sorunundan sonra 1962 yılının Şubat ayında Yazarlar Birliği'nin kongresine katılmak üzere Kahire'ye gitmiştir. Kahire'de kendi kültürünün de izlerini bulan Nazım, kendisini yakından takip eden delegelerle de birlikte olmuştur. O sırada Çin ile Rusya'nın arasının açık olması üzerine Çinli delegeler Nazım'ın Rus pasaportuyla Türk delege olarak toplantılara katılamayacağını belirtmişlerse de Nazım'ın Türk kimliğine kimsenin karşı gelemeyeceğini söyleyen konuşması ayakta alkışlanmış ve ilk divana da o başkan seçilmiştir (s.306). Kahire'de Nazım'ın *Ferhat ile Şirin* operası da oynanmıştır. Kahire'nin ardından Nazım ve Vera, Moskova'ya geri dönmüşlerdir. Kasım ayında Vera ile dinlenmek üzere Milano, Fransa, Roma turuna çıkmışlar ve yine Paris'e uğramışlardır. Dostlarıyla hasret gideren Nazım'ın bu gezisi, Paris'e son gezisi olmuştur.

Nazım ölmeden önceki son gezisini de Tanzanya'ya yapmıştır. Bu uzun yolculuk öncesi Sovyetler Birliği Merkez Komitesi'ne bir veda mektubu yazmış bu yolculuktan dönemeyeceğini hissettiğini belirtmiştir. Bu yolculuk sırasında vefat ederse karısı Vera ve oğlu Mehmet'i geçindirecek bir yol bulmalarını da onlardan rica etmiştir (s.308). Tanzanya'ya

[199] Yıldız Sertel, a.g.e., s. 75.

Vera'yı götürmeyen Nazım tek başına önce Kahire'ye uçmuş oradan da Sudan'a geçmiştir. Son olarak Tanzanya'ya ulaşmıştır. Tanzanya'da yaşayan beyazlar varlıklı iken yerli siyah halkın perişanlığı ve fakirliği Nazım'ı üzmüştür. Tanzanya'da yerli halk ile kaynaşmış ve güzel anılarla Moskova'ya dönmüştür.

Giderayak İşlerim Var Bitirecek

Nazım ölümün verdiği karamsarlık içinde yazdığı *Giderayak İşlerim Var Bitirilecek* şiirini yazdığı dönemde Vera'ya kendi ölümünün nasıl olacağını anlatmakta, öldükten sonra ona neler yapılacağı hakkında Vera'ya sorular sormaktadır. Ölümünden iki ay önce yazdığı aşağıdaki şiirinde bu merakını ve korkularını ortaya koymuştur:

Bizim avludan mı kalkacak cenazem?

Nasıl indireceksiniz beni üçüncü kattan?

Asansöre sığmaz tabut,

Merdivenlerse daracık.

Belki avluda diz boyu güneş ve güvercinler olacak,

Belki kar yağacak çocuk çığlıklarıyla dolu,

Belki ıslak asfaltıyla yağmur.

Ve avluda çöp bidonları duracak her zamanki gibi.

Kamyona, yerli gelenekle, yüzüm açık yükleneceksem,

Bir şey damlayabilir alnıma bir güvercinden: uğurdur.

Bando gelse de, gelmese de çocuklar gelecek yanıma

Meraklıdırlar ölülere çocuklar.

Bakacak arkamdan mutlaka penceremiz.

Balkonumuz geçirecek beni çamaşırlarıyla

Ben bu avluda bahtiyar yaşadım bilmediğiniz kadar

Avludaşlarım, uzun ömürler dilerim hepinize[200]

Vera ile her konuşmalarında uzun süre dayanamayacağını, kalbinin yorulduğunu ve ölünce Vera'nın tek başına kaldığında neler yapabileceğini söyleyen Nazım, Vera'ya yaşamının ve uğruna savaştığı ideallerinin bir değerlendirmesini şöyle yapmıştır:

"Tüm yaşamım boyunca komünizmin çabuk kurulacağına inanmıştım. Hatta bir yıl öncesine kadar. Ben yaşarken bunun gerçekleşeceğini düşünürdüm. Ama şimdi komünizmin gerçekleşmesi için belki de 100 yılın gerektiğini anlıyorum. Senin kızın Anyuta'nın bile bunu görmeye ömrü yetmeyecek. Benim sözünü ettiğim süre yeni insanın, yani olağanüstü insanın oluşması için gerekli. Ben o insanı öyle seviyorum ki! Biz insan bilincinin gelişme sürecini çabuklaştırmak istiyorduk, olmuyor. Bir baba çocuğunun doğumunu ne kadar çabuklaştırmak isterse istesin dokuz ay beklemek zorundadır. Yoksa düşük olur."[201]

Şairin son dönemlerinde yanında olan Zekeriya Sertel, Nazım'a son günlerin zehir olduğunu belirtmiştir. Sertel, ne hayata ne de sevdaya doyan arkadaşının bir an evvel ölmek istediğini de eklemektedir.[202] Bu psikoloji içindeki Nazım'ın birkaç gün sonra ölüm haberini alan Sertel, duygularını*"Nazım'ın ölümü bana Bakü'de haber verdiler. Oysa ben onu Bakü'de bekliyordum. Söz vermişti, o hafta beni görmeye gelecekti. Kötü talih, kendisi yerine ölüm haberini getirdiler bana. Dünyalar yıkıldı başıma."*[203] cümleleriyle dile getirmektedir.

3 Haziran 1963 sabahı Vera, her zamankinden erken uyandığını ama Nazım'ı uyandırmamak için yatağından kalkmadığını belirtmektedir. Fakat Nazım'ın gazetelerin postaya konuluşunun sesini duyar duymaz yataktan fırladığını söyleyen Vera, birkaç dakika sonra Nazım yatağına dönmeyince Nazım'ı evde aramaya çıktığını söylemektedir. Nazım'ı bulduğundaysa Nazım henüz ölmüştür:

"... Azıcık daha yattım, sonra kalkıp yine de nereye saklandığına bir göz atmaya karar verdim. Kalkıp mutfağa gittim, bir şey ya da belki sigara içmek istemiş olabileceğini düşünüyordum. Yoktun orada. Banyo kapısını açtım, tuvaleti açtım ardına kadar, ansızın korkunç bir duygu kapladı içimi. Öyle korkunç bir duygu ki, sanki kaynar, kızgın sular dökülüyordu başımdan aşağıya... Koridora fırladım ve askılığın yanında, yere dayanmış, bir bacağını Türk usulünce altına almış, ötekini hafifçe ileriye uzatmış, oturuyordun. Beyaz ve

[200] Vera Tulyakova Hikmet, a.g.e., s. 80.
[201] A.g.e., s. 384.
[202] Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 237.
[203] A.g.e., s. 239.

alışılmadık biçimde sakin yüzünün anlatımından daha ilk saniyede anladım ölmüş olduğunu.''[204]

Vera, Nazım'ın öldüğünü gördüğü anda Tosiya'yı aramış ve Nazım'ın öldüğünü haber vermiştir. Birkaç dakika sonra gelen sağlık ekipleri kapıya yığılmış olan Nazım'dan ötürü içeriye giremeyince Vera'dan onu kenara çekmelerini istemiştir. Vera bunu yapamayacağını söylemiş ve aralık kapıdan girmeyi başaran bir sağlık personeli onu kenara çekebilmiştir. Vera buradan sonra olanları seyredemediğini söylemekte sadece doktorların "Sıcacık daha!" dediklerini işittiğini belirtmektedir. Vera her şeyini yitirmiş bir kadın olarak orada dururken Nazım'ı konuk odasındaki divana taşımışlardır. Doktorların çıkışının ardından yine Nazım'la baş başa kalan Vera, o dakikalarda sadece Ekber Babayev'in gırtlaktan gelen güçlü haykırışını hatırladığını söylemektedir.[205] Doktorların Nazım'ın pasaportunu istediklerinde pasaportu bulmak için ceplerini karıştıran Vera, orada Nazım'ın bir şiirine rastlamıştır:

Vera'ya

Gelsene dedi bana

Kalsana dedi bana

Gülsene dedi bana

Ölsene dedi bana

Geldim

Kaldım

Güldüm

Öldüm [206]

Cenaze, Sovyet Yazarlar Birliği salonunda yapılan törene yerli yabancı yüzlerce sanatçının katılımıyla gerçekleştirilmiş ve tören siyah beyaz olarak kaydedilmiştir. Ünlü Novo-Deviçye Mezarlığı'nda gömülü olan Nazım'ın mezar taşı siyah bir granitten yapılmış ve meşhur şiirlerinden olan rüzgâra karşı yürüyen adam figürü taş üzerine yontulmuştur. Nazım'ın ölümünden çok sonra 2006 yılında Bakanlar Kurulu'nun Türk

[204] Vera Tulyakova Hikmet, a.g.e., s. 389.
[205] A.g.e., s. 391.
[206] A.g.e., s. 392.

vatandaşlığından çıkarılmalar ile ilgili yeni bir düzenleme yapması durumu belirmişse de yıllardır tartışılmakta olan Nâzım Türk vatandaşlığına yeniden kabul edilmemiştir. Bakanlar Kurulu bu maddenin sadece yaşamakta olanlar için düzenlendiğini ve Nâzım Hikmet'i kapsamadığını öne sürerek bu öneriyi reddetmiştir. 5 Ocak 2009 tarihinde ise *"Nâzım Hikmet Ran'ın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkartılmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararının yürürlükte kaldırılmasına ilişkin önerge"* kurulda imzaya açılmış ve öneri kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 05.01.2009 tarihinde aldığı bu karar, 10.01.2009 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve Nâzım, 58 yıl sonra yeniden Türk vatandaşı olmuştur.

Toplumcu ve gerçekçi yazar Nazım Hikmet'i konu alan eserinde Topuz, onun yaşamına farklı bir pencereden bakarak okuyucunun onu daha iyi tanımasını sağlamak adına Nazım Hikmet'i yaratan koşullara, iç dünyasına ve davalarına geniş yer vermiştir. Böylelikle eserine önce Nazım Hikmet'i derinden etkileyen işgal edilmiş ülkenin tasviri ile başlayan Topuz, onun Anadolu'ya geçişine yer vermiştir. Nazım Hikmet bu yolculuk ile Anadolu'yu ve Anadolu halkını yakından tanıma fırsatı bulur. Nazım, ilk kez bu yolculukla komünizm ve sosyalizmle tanışır. Burada kendisine yeni bir ufuk açan Alman sosyalistlerden etkilenen *Spartakist ağabeyleri* ile zaman geçirmeye başlar. Bunun yanı sıra Ekrem Babayev'e göre Nazım'ın Anadolu yolunda gördüğü tüm yoksulluklar ve bunlara rağmen Ankara'daki refah seviyesi dikkatini çekmiştir. Bunun yanı sıra Topuz, Nazım'ı son derece vatansever bir Türk genci olarak tanıtmaktadır. Nazım, Atatürk ile yolculuğunun sonunda tanışma fırsatı bulmuştur. Topuz, bu buluşmayı Vâlâ Nurettin'in anıları doğrultusunda aktarırken Mehmet Fuat Nazım Hikmet'in kendi cümlelerini vermekten geri durmaz. Memet Fuat'ın ifadesine göre Nazım, Gazi'yi gördüğünde çok heyecanlanmış ve ondan çok etkilenmiştir.

Topuz'un verdiği bilgiye göre Nazım'ın ileride yurttan kaçış fikrini kamçılayacak bir olay komünist düşünceleriyle tanınan Mustafa Suphi'nin Nazım'ın Anadolu'ya geçişinden bir süre önce Karadeniz'de devlet tarafından öldürülmesidir. Bu olay Nazım'ı derinden etkilemiştir.

Ayrıca Topuz'a göre Nazım'ın öğrenci olarak ilk kez Moskova'ya geçiş sebebi aşık olduğu ve Tiflis'te olduğunu haber aldığı Nüzhet Hanım'ı orada bulabilmektir. Topuz'un bu düşüncesini destekleyecek herhangi bir kaynağa rastlanmamıştır. Bu düşüncenin aksine Memet Fuat, eserinde Nazım'ın Rusya'ya geçiş nedenini sosyalizmi ve Rus devrimini daha yakından tanımak istemesi olarak göstermektedir. Bununla beraber Topuz, Memet Fuat ile fikir birliğinde kalarak Nazım'ın komünizm adına girdiği ilk çabayı Batum'da komünist bir gazete çıkarmaları olarak göstermektedir.

Topuz, eserinde *Resimli Ay* dergisine ve Nazım'ın bu dergi ile kazandığı haklı üne de yer vermektedir. Onun şiirlerinin gücü Mustafa Kemal Atatürk'ü de etkilemiştir. Topuz'un üzerinde durduğu fakat Memet Fuat'ın kesin bir dille gerçek dışı bir hikaye olarak nitelendirdiği bir anı da Gazi'nin Nazım'ı bir akşam ansızın sofrasına davet etmek istemesidir. Fakat Nazım bu davete gitmemiş, Gazi'yi reddetmiştir. Topuz, şairin bu tutumunu söyleşisinde şu sözlerle yorumlamaktadır:

"Nazım, bu teklifi devletle temas halinde olduğu hakkında bir söylentinin çıkmasını önlemek için reddetmiştir. O hiç bir siyasi otoriteye bağlı bir sanatçı değildir. Bağımsız bir yazardır. Atatürk ve devletle böyle bir yakınlığın kurulması ileride neden olabilecek dayatmalara sebebiyet vermemesi için Atatürk'ün ayağına gitmek istememiştir."[207]

Nazım Hikmet'in soyadı kanunu ile birlikte kendisine seçtiği *"Ran"* soyadı konusunda da bugüne kadar tartışmalar yapılmıştır. Topuz eserinde bu tartışmalara son noktayı koymak adına kimi insanların ileri sürdüğü *Ran*'ın tersten okunduğunda "*Nar"* olduğunu ve narın da kızıllığının komünistliğe bir atıf olduğu fikrini reddetmektedir.

Nazım Hikmet'in komünizm suçlamasıyla defalarca tutuklandığı fakat buna rağmen kitleleri peşinden koşturduğu dönemde devlet kendisiyle yakın temas kurmak istemiştir. Nazım'la işbirliği yapmak isteyen hükümet Topuz'un verdiği bilgiye göre Nazım'ın eski dostu Şevket Süreyya'yı aracı kılmıştır. Şevket Süreyya onu Ankara'ya davet etmiştir. Hükümet Nazım'dan faşizme karşı hükümetin yanında olmasını istemiştir. Nazım ise daha önce Topuz'un üzerinde durduğu gibi düşüncelerinden ödün vermeyen mağrur bir yazar tavrıyla arkadaşını reddetmiş ve Ankara'dan ayrılmıştır. Topuz'a göre hükümetin bu adımı kalemiyle güçlü bir şair olan Nazım'ı düşüncelerinden vazgeçirme politikası niteliğindedir. Memet Fuat ise bu konuda farklı bir bakış açısına sahiptir. Ona göre Nazım kendi isteğiyle Ankara'ya gitmiş ve Şevket Süreyya ve Sadri Ertem'le konuşarak hiçbir siyasal örgüte bağlı olmadığı halde hep polis nezaretinde yaşamaktan ve sebepsiz tutuklamalardan bunaldığını belirtmektir. Fakat Memet Fuat'ın belirttiğine göre Nazım Ankara'dan Şükrü Kaya'nın "Bizimle olmayan bize karşıdır!" görüşünün ağırlığıyla dönmüştür. Onlara göre, yasadışı örgütlerle ilişkisi olmaması bir komünisti kurtarmamaktadır ve Nazım'ın talepleri geri çevrilmiştir.

Topuz'un eserinde yer verdiği Nazım Hikmet'in adalet olmaksızın haksızca çekmek zorunda kaldığı cezaları, hem ekonomik sıkıntılarla hem de özlemle geçirdiği cezaevi yılları

[207] Hıfzı Topuz, *"Hava Kurşun gibi Ağır",* Söyleşi, Tüyap Kitap Fuarı, İstanbul, 17 Kasım 2011.

okuyucuyu etkilemektedir. Nazım'ın hayatında en sıkıntılı süreç Topuz'un da üzerinde durduğu gibi 1938 Harp Okulu olayı ve akabinde kendisine verilen haksız cezadır. Topuz'a göre bu davanın tek nedeni kendileriyle iş birliği yapmayı reddeden Nazım'a karşı devletin yazarı karalama kampanyasıdır. Böylelikle Nazım'ı saf dışı bırakılacaktır. Topuz'a göre bu nedenle Nazım'a defalarca komplolar kurulmuştur ve bu komplocuların başında da dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın geldiğini belirtmektedir. Fevzi Çakmak, Topuz'a göre doğrudan komplo düzenleyen isim değildir. Ama çevresindeki sol düşmanları ve komünizm karşıtlarının onun olumsuz tutumundan cesaret alarak harekete geçmiş olduğunu belirtmektedir. Nazım komünizm fikrinin Türkiye'deki temsilcisi gibi görülmektedir ve bu nedenle yok edilmek, susturulmak istenmektedir. Askeriyeli bir öğrencinin verdiği asılsız ihbar ile Nazım, askeri mahkemede yargılanmıştır. Topuz ayrıntılarıyla bu yargılamanın üzerinde durmaktadır. 15 yıl hapis cezası almış Nazım, bu davanın hemen ardından gelen ve ülkedeki pek çok komünist düşünceli yazar ve düşün adamını yargılayan ikinci bir dava ile karşı karşıya gelmiştir. Bu dava ile Erkin adlı gemide işkenceye maruz kalan Nazım Hikmet ve arkadaşları uzun bir yargılama sürecinin ardından ileride işleyebilecekleri muhtemel suçlara istinaden 28 yıla mahkum edilmişlerdir. Topuz bu noktada farklı bir söylemle Atatürk'ün Nazım'ı bu davada koruduğunu da not etmektedir. Fakat fazlasıyla hasta olan Atatürk dava ile yakından ilgilenme fırsatı yakalayamamıştır. Atatürk'ün Nazım hakkındaki düşüncelerini Topuz, Çetin Altan'ın Akşam gazetesinde 28 Aralık 1966 yılında yayınlanan Ali Fuat Cebesoy'un anılarından yola çıkarak vermiştir. Cebesoy, röportajda Atatürk'le bu konuyu bizzat konuştuğunu ve Atatürk'ün bu noktada Şükrü Kaya'yı hayli suçladığını belirtmiştir. Atatürk'e göre Nazım mert bir şairdir. Fakat yatağından kalkamayacak durumda hasta olan Atatürk onu kurtaramamıştır. Topuz bu noktada Atatürk'ün Nazım Hikmet hakkında sanılanın aksine olumlu yargıları olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca Topuz, cezası temyizce onaylanan Nazım'ın İstanbul Tevkifhanesi'nde iken Atatürk'ün ölüm haberini aldığını belirtir ve Atatürk'e karşı hiçbir düşmanlık beslemeyen ve onu küçümseyen hiçbir şiir yazmayan Nazım bu habere çok üzülmüştür. Nazım'a yapılan haksızlıklar Atatürk'ten değil çevresindeki faşizm yanlılarından gelmiştir.

Cezaevinden çıkışından üç ay sonra 49 yaşındaki askeri okul mezunu Nazım Hikmet için askerlik şubesinden askerliğini yapmadığını belirten ve onu şubeye götürmek isteyen bir polis gönderilmiştir. Nazım, askeri okuldan mezun olduğunu ve bu nedenle askerlik yapmaması gerektiğini ve ayrıca kalp hastası olduğunu söylese de askerlik yapması yönünde karar çıkmıştır. Topuz'a göre bu karar Nazım için verilen bir sürgün kararıdır. O sırada Sabahattin

Ali'nin dağlarda öldürülmesinin yankıları sürmektedir ve Nazım aynı akıbetin başına gelmesinden endişe duymuştur. Bu nedenle Nazım, ülkeden kaçmaya karar vermiştir. Topuz bu bilgiyi okurlarıyla paylaşarak kaçışının ardından ülkesince vatan haini ilan edilen ve yıllarca dışlanan Nazım Hikmet'in kaçmak zorunda bırakıldığını vurgulamaktadır. Topuz'un burada en çok üzerinde durduğu nokta ise Nazım'ın yurtdışında her hangi bir parti, grup ya da oluşumla birlikte olmamasıdır. Topuz, eserinde bu fikrini defalarca belirtmekte ve Nazım'ın yıllarca boş yere suçlanan bir şair olduğunu belirtmektedir. Nazım'ın kaçışının ardından genç bir gazeteci olan Topuz, Vâlâ Nurettin ve Nazım'ın eşi Münevver Hanım'a ulaşmıştır. Vâlâ kendilerini bırakıp kaçan Nazım'a sitem etmiştir. Münevver Hanım ise hiç bir açıklama yapmamıştır. Bu sırada Nazım, Moskova'ya kabul edilmiş ve ömrünün kalanını orada geçirmek üzere şehre yerleşmiştir. Fakat Topuz'un belirttiğine göre öğrencilik yıllarından sonra görmediği Moskova çok değişmiş ve "Stalin'in Moskova'sı" olmuştur. Nazım bu durumu Moskova'da bulunduğu dönemde sık sık eleştirmiştir. Bu nedenle Ruslarca da tepki çekmiştir. Bir çok yazısı ve oyunu da Stalin baskısı ile sansürlenmiştir.

Topuz, Nazım'ın Moskova döneminde mutsuz ve umutsuz biri olduğuna dikkat çeker. Yazar, bunun ilk nedenini Moskova'nın içinde bulunduğu yeniliğin Nazım'ı şaşırtması olarak görmektedir. Büyük bir bağlılıkla sahip olduğu komünizm ve sosyalizm fikirleri Moskova'nın yeni yüzünde yaşam alanı bulamamıştır. Bunun yanı sıra Nazım, ailesinden, sevdiklerinden, toprağından ayrı kalmış bir şairdir. Bunların da verdiği üzüntüyle kalp hastalığı baş göstermiş ve defalarca kalp krizi geçirmiştir. Onu karalamaya çalışan ve yurt dışında sefa içinde yaşayan bir vatan haini durumuna düşürenlere karşı Topuz, bu eseriyle onun içinde bulunduğu zor durumu gözler önüne serer.

Tezde, Topuz'un eserinde özel olarak yer vermediği fakat gerek yer yer Nazım ile olan diyaloglarından ötürü adını andığı, gerekse Vera'nın anılarında sıkça karşılaştığımız Ekber Babayev üzerinde de durulmuştur. Ekber Babayev (?-1979), Nazım'ın yaşamının son iki yılında ona refakat etmiş yardımcısıdır. Nazım'ın kimi yapıtlarını Türkçeden Rusçaya çeviren Azeri asıllı Türkolog Babayev, henüz öğrencilik yıllarında Nazım'ı tanımıştır. SSCB Bilimler Akademisi Doğu Dilleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde sonradan öğretim üyesi olmuştur. Nazım'ın hem yakın arkadaşı hem de en yakın yardımcısı olan Babayev, *Yaşamı ve Yapıtlarıyla Nazım Hikmet* adlı bir eser de yayımlamıştır. Nazım'ın yetiştirdiği bir öğrenci olan Ekber Babayev, Nazım'ı memleketine yaklaştıran, ona memleketinin insanının sıcaklığını hissettiren Babayev, yazar için Türkiye demektir.

Hıfzı Topuz, Nazım Hikmet'in son evliliğini yaptığı Vera Tulyakova hakkında da geniş bilgi vermektedir. Fakat Topuz, Nazım'ın yakın dostu olan Zekeriya Sertel'in Vera hakkındaki fikirlerine zıt düşmektedir. Topuz, Vera hakkında olumsuz hiçbir bilgi vermemektedir. Kendisinin de tanıdığı Vera, Topuz'a göre Nazım ile büyük bir aşk yaşamış ve Nazım'ın son dönemlerinde en büyük destekçisi olmuştur. Fakat Zekeriya Sertel'e göre Vera, karşı konulmaz bir para hırsına sahiptir. Vera'nın bu yönüne Nazım'ın hiçbir dostunun anılarında rastlanmamıştır ve Topuz da bunu dile getirmemektedir. Nazım'ın ömrünün son dönemlerinde Vera'dan soğuduğunu fakat yine de bu duruma ses çıkarmayarak kalan kısa zamanını onunla geçirdiğini belirten Zekeriya Sertel'e göre Vera, Nazım'ın yüreğini daha çok yormuştur. Nazım'ın oğlu Mehmet'in Moskova'ya gelmesine de razı olmayan Vera'nın, Nazım'ın sigarayı artırmasına, içkiye yönelmesine ve kendisini yoracak uzun seyahatlere çıkmasına sebep olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Vera ile tanıştıktan sonra ailesini düşünmeksizin yeniden evlenen Nazım'ın bu hareketinin Nazım taraftarlarınca hoş karşılanmadığını belirtmektedir. Nazım bu noktada Zekeriya Sertel'e göre eleştirilerin hedefi olmuştur.

Hıfzı Topuz, büyük şair Nazım Hikmet'in romanını yazmaya karar vermeden önce Nazım hakkında yazılmış yüzlerce kitap olduğunu düşünerek hep bu fikirden vazgeçmiş olduğunu belirtmektedir. Nazım ile pek çok anısı ve ortak arkadaşı olan Topuz'a, Nazım Hikmet Vakfı'nın girişimiyle Nazım heykelini Küba'ya taşıdıkları sırada Nazım'ı tanıyan ve şu anda hayatta kalan az sayıdaki insandan biri olduğu söylenmiştir. Topuz da bu nedenle romanını yazmaya karar verdiğini belirtmektedir. Nazım'ı sadece insanî yönleriyle işlemiş yaşayan, acı çeken, âşık olan Nazım'ı okuyucularına göstermiştir. Bunun için eserinin önsözüne şu notunu düşmüştür:

"Bu kitapta benim Nazım'a yaklaşımım değişik oldu. Ne onun şiire getirdiği yenilikleri ele aldım, ne ideolojisini, ne TKP içindeki savaşlarını ne de duruşmalardaki ayrıntıları. Bunlar çok yazıldı. İsteyen aradığını oralarda bulabilir.

Ben bu kitapta Nazım'ın uğradığı haksızlıkları, cezaevlerinde çektiği acıları, yaşadığı mutlulukları, aşklarını, aile içindeki sıcak ilişkileri, insanlık sevgisini, Türk halkına ve vatanına olan tutkusunu ve özlemlerini, barışa ve kardeşliğe olan inancını, dostlarına bağlılığını, geleceğe umutla bakışını belirtmeye çalıştım." (s.10)

Asırlarca siyasi otoritelere bağlı yaşamış, başkalarınca yönlendirilmiş ve kendi sesini oluşturamamış toplumların varlık mücadeleleri 20. yüzyılın başlarında büyük kayıplarla ve bedelleri ağır ödenerek kazanılmıştır. Türk toplumu da Osmanlı yönetim sisteminin yıkılışıyla

önce bağımsızlıklarını korumak adına büyük bir savaş vermiş ve ardından da yeni bir devlet kurmuşlardır. Bu yeni devlet, hem modern, hem yenilikçi ve bir o kadar da demokratik bir hukuk devletidir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti devletinin demokrasiyi ve hukuku ele alış biçimleri kişisel hak ve özgürlüklerin korunmasından uzaklaşarak kendi içinde tek tipçiliğin hakim olduğu, egemen gücün dışında kendisinden olmayana özgürlük tanımadığı bir havaya bürünmüştür. Bu sancılı süreçlerde ise en büyük cezalar şair, yazar ve gazetecilere ödettirilmiştir. Nazım Hikmet, tüm yaşamı boyunca haksızca yargılanmış, hukuk mücadelesi vermek durumunda kalmış şairlerimizden yalnızca biridir. Tarihin ona yaptığı haksızlıklar ömrünün en güzel ve en verimli yıllarını cezaevlerinde geçirmesine sebep olmuştur. Yazar hakkında daha önce defalarca yazılan şairliği, edebi yönü, politik görüşlerinin yanı sıra Topuz'un *Hava Kurşun Gibi Ağır* romanı ile yazarın hayatı yeniden, farklı bir bakışla yorumlanmıştır. Toplumcu ve devrimci şair Nazım Hikmet'i yakından tanıma fırsatı bulan Topuz, onu okuyucularına içten bir üslupla ulaştırmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAŞIN ÖNE EĞİLMESİN

I. GENÇ SABAHATTİN ALİ

Sabahattin Ali, 25 Şubat 1907'de Bulgaristan'ın Gümülcine Sancağı'na bağlı Eğridere ilçesinde dünyaya gelmiştir.[208] Devrin entelektüel isimleriyle yakından ilişki içinde olan babası Selahattin Bey, oğluna yakın arkadaşı Prens Sabahattin'in ismini koymuştur.[209] Sabahattin Ali'nin soyağacı Müşir Mehmet Ali Paşa'ya dayanmaktadır.[210] Nazım Hikmet ve Mehmet Ali Aybar'ın da aynı paşanın başka kızlarından torunları olduğunu ifade eden Hıfzı Topuz, Müşir Mehmet Ali Paşa hakkında iki tarihi kaynağa yer vermektedir. Birinci dayanağı Türk tarihçileri esas almaktadır. Türk tarihçilere göre Mehmet Ali Paşa'nın asıl adı Karl Detroit'tir. Almanya'nın Magdeburg kentinde doğmuş olan Karl, Sadrazam Ali Paşa tarafından devşirilerek İstanbul'da yetiştirildiğini ifade etmektedir (s.33). Topuz'un Almanya'nın eski cumhurbaşkanlarından Theodor Heuss'a dayanarak verdiği ikinci bilgi ise; 1827'de doğan Karl Detroit, yetimhanede büyüyen kimsesiz bir çocukken 18 yaşında Hamburg'da bir gemide miço olarak çalışmaya başlamıştır. Çalıştığı geminin İstanbul'a gelmesiyle İstanbul'a hayran kalan Karl, geminin yükünü doldurduğu Odessa'dan dönüşünde İstanbul Boğazı'nda kendisini denize bırakmıştır. Yüzerek geldiği Ali Paşa'nın yalısında haremağaları ve halayıklar onu bulup çıkarmıştır. Ali Paşa'ya kimsesiz olduğunu söyleyen Karl, Ali Paşa'nın himayesine girmiş ve adı Mehmet Ali olarak değiştirilmiştir. Topuz, bu noktada yabancıların kendisine Karl Detroit dediğini, *"Detroit"* kelimesinin Fransızcada *"boğaz"* anlamına geldiğini ve Karl'ın da kendisini Boğaz'a atmış olduğundan bu adın verilmiş olabileceğinin altını çizmektedir (s.35). Mehmet Ali Paşa, Abdülhamit döneminde pek çok başarıya imza atmış ve sonrasında ise; 1878 yılında 51 yaşında Arnavutluk ve Karadağ isyanları sırasında öldürülmüştür (s.36). Sabahattin Ali'nin babası Cihangirli Ali Selahattin Bey ise; bir piyade yüzbaşısıdır. Dedesi ise; Deniz Kuvvetleri'nde çalışan Alay Emini Oflu Salih adında bir piyadedir. Oflu Salih Mehmet Ali Paşa'nın kızı Saniye Hanım ile evlenmiş ve üç çocuklarından biri olan Sabahattin Ali'nin babası Selahattin Bey bu evlilikten dünyaya gelmiştir (s.36). Topuz'un verdiği bilgiye göre Sabahattin Ali'nin Mehmet Ali Paşa ile olan bağı baba tarafına dayanmaktadır. Babasının dedesi olan Mehmet Ali Paşa hakkında ise; Ramazan Korkmaz farklı bir bilgi vermekte ve Paşa'nın aslında Sabahattin Ali'nin annesi

[208] Ramazan Korkmaz, *Sabahattin Ali -İnsan ve Eser-*, 1.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 20.
[209] A.g.e, s. 20.
[210] Bu bölümde *Başın Öne Eğilmesin* adlı eserden yapılacak tüm alıntılar eserin 9.basımına (Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.) aittir.

Hüsniye Hanım tarafından dedesi olduğunu ifade etmekte ve aynı zamanda Mehmet Ali Paşa'nın kızı Saniye Hanım'ı da Çerkez kökenli olduğunu belirtmektedir:

"Aziz Nesin'in Edremit'te diş tabipliği yapan Muhlis Künt'e dayanarak yazarın ailesi hakkında verdiği ve daha sonra başta Tahir Alangu olmak üzere pek çok kişi tarafından tekrarlanan bilgiler, yanlışlıktan ziyade bir yanlış anlamaya ve küçük bir karışıklığa bağlanmalıdır. Zira burada, baba tarafından dedesi olarak gösterilen Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi, aslında Sabahattin Ali'nin anne tarafından dedesidir. Anne Hüsniye Hanım, Bulgaristan'ın Lofça ilinin Borna ilçesinden gelerek Mülazım Mehmet Ali Efendi ile evlenen Hatice Hanım'dan doğmadır."[211]

Sabahattin Ali'nin annesi ve babasının Gümülcine'de evlendiğini belirten Topuz, Selahattin Ali hakkında da sıkıntı ile geçmiş bir yaşam tablosu çizmektedir. Selahattin Bey önce Trablus savaşına katılmış, daha sonra katıldığı Balkan Savaşı'nda yaralanarak askerlikten ayrılmış ve Edremit'te bir bakkal dükkânı açmıştır. Fakat Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde kendisini yine askere almışlar ve ailesi ile birlikte Çanakkale günleri başlamıştır. O sırada 7 yaşında olan Sabahattin Ali'nin bilinçaltında ise; korku dolu savaş günleri derin izler bırakmıştır. Topuz, Sabahattin Ali ve kardeşinin yaşadığı savaş korkusunu 1928 yılında bir kız arkadaşına yolladığı anı defterinde yer alan cümlelerine başvurarak vermektedir:

"...Bazen mehtaplı gecelerde rahat yatağımızda uyurken korkunç bir uğultu ya da kulakları parçalayan bir gürültüyle uyanırdık. Uçaklar gelmiş ve bomba atmaya başlamışlardı. O zaman biz kardeşimle çıplak vücutlarımıza giyebileceğimiz şeylerle şehrin dışındaki bahçeler koşar, asker battaniyelerine sarılarak bekler dururduk." (s.37)

Annesi ve babasının evliliklerinde yaşadıkları sıkıntılar da Sabahattin Ali'yi oldukça derinden etkilemiştir. İki kez intihara kalkışan annesinin bunalımları ve evdeki kavga hali küçük Sabahattin ve kardeşi Fikret için onulmaz yaralar açmıştır. Çanakkale Savaşı süresince Çanakkale'de savaşı yaşayan aile için Filiz Ali de *"On dört yaşında olan ninem, iki ufak çocukla kendini savaşın ortasında bulunca ruhsal dengesini yitirmiş ve iki kez intihara kalkışmış."*[212] ifadelerini kullanmaktadır. Bu sıkıntılar içinde büyüyen Sabahattin Ali'nin kardeşi Fikret, kekeme olmuş Sabahattin Ali de depresif bir kişiliğe sahip olmuştur. Topuz'un

[211] Korkmaz, a.g.e., s. 18.
[212] Filiz Ali, *"Filiz Hiç Üzülmesin"-Sabahattin Ali'nin Objektifinden, Kızı Filiz'in Gözünden Bir Yaşamöyküsü-*, Genişletilmiş 1.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13.

"Eşi Hüsniye Hanım da bunalımlar içinde bir kadındı. Allah'ın günü kavga çıkarıyor, çocuklarıyla çekişiyor, hepsine yaşamı zehir ediyordu. Evde gürültü çıkmadığı zaman içi rahat etmiyordu." (s.37) cümleleriyle tanımladığı aile hayatlarını Ramazan Korkmaz, kendisinden 16 yaş küçük olan karısı ile Ali Selahattin Bey arasında mutlu bir evlilik olmadığını iddia etmektedir. Bu mutsuzluğu karı koca arasındaki yaş farkına ve Hüsniye Hanım'ın büyükbabasından tevasül ettiği söylenen isteri hastalığına bağlayan Korkmaz, ailenin hüzünlü tablosunu şöyle ifade etmektedir:

"Daha sonra bu mutsuz evlilikten iki çocuk dünyaya gelir: Sabahattin (1907), Fikret (1911). Çocuklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılma ve hatta yok edilme planlarının sahneye konduğu savaşlı günlerin korkulu baskısı altında ve anne babalarının düzensiz, huzursuz yaşayışlarıyla bir kaos halini alan mutsuz bir aile ortamı içinde büyürler.

...

Ali Selahattin Bey, Harb-i Umumi'den sonra ordudan ayrıldığında kalp hastasıdır. Eşi Hüsniye Hanım'ın irsi karakterdeki isteri hastalığı yeniden ve şiddetli boyutlarda nüksetmiş; küçük oğlu Fikret kekeme olmuştur. Ailede yalnızca Sabahattin Ali, bedenen sağlamdır ama onun da ruhunda onulmaz yaralar açılmıştır."[213]

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Sabahattin Ali ve ailesi İzmir'e yerleşmiştir. Babası orada önce bir tiyatro açmış fakat başarılı olamamıştır. Sonrasında ise Karşıyaka'da bir gazino açmıştır. İzmir günleri 1919 yılında Yunanlıların İzmir'i işgali ile son bulmuş ve aile Edremit'e taşınmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Sabahattin Ali'nin kız kardeşi Süha da aileye yeni katılmıştır (s.37). Ailenin iç huzursuzlukları Edremit'te de devam etmiştir. Baba Selahattin Bey'in evi geçindirmek için pazarlarda sergicilik işine girmiş ve küçük Sabahattin de babasına yardım etmek amacıyla Rum mahallelerinde boynuna astığı bir işporta sepetiyle makara satmaya başlamıştır (s.38). Tuncer Cücenoğlu, yazarın hayatını gerçeklere dayalı olarak kaleme aldığı *Sabahattin Ali'yi Kim Öldürdü* adlı oyununda Sabahattin Ali'nin ağzından bu küçük iş girişimine şöyle değinmektedir:

"Babama yardımcı olmak amacıyla ben de çalışmaya başladım. Boynuma bir işporta taktım. İçerisine öteberi doldurarak Rum mahallelerinde "Makaradis kovarikos!" diye bağırarak dolaşmaya başladım. "Makaradis kovarikos! Makaradis kovarikos!" Neden Rum mahallelerinde diyeceksiniz? Çünkü bizim iyi durumumuzu bilen Türklerden utanıyorum.

[213] Korkmaz, a.g.e., s. 18.

Daha doğrusu bize acımalarından çekiniyorum. Yorgun argın eve gelirdim geceleri. Baba boynumdan işportayı çıkarır, yanaklarımdan öper ve hesap görürdü. Eğer çok satış yapmışsam bir kez daha öperdi yanaklarımdan. Hiç satış yapamadığım gecelerde de öperdi beni. Ama yaşaran gözlerini benden saklamaya çalışırdı hep. Çünkü çabamı görüyor, karşılığını alamadığım zaman da benim yerime üzülüyordu. ... Babam bu yaşadıklarımızı, bu insanları yazmamı isterdi. İşte ilk yazdıklarım bu gözlemlerden oluşur."[214]

Sabahattin Ali'nin ilkokul yılları yoksulluğa ve huzursuzluğa rağmen çalışkanlıkla geçmiştir. Öğrenciler arasındaki kavgalardan uzak duran Sabahattin Ali, okulda sık sık kitap okuyan ve öğretmen gelmediğinde dersi arkadaşlarına anlatacak kadar başarılı bir öğrenci olarak tanınmaktadır (s.38). Düşman işgali altındaki Edremit'te yaşam Türkler için epey zorlaştığı dönemde Sabahattin Ali ilkokulu bitirir bitirmez dayısının yanına İstanbul'a gitmeye karar vermiştir. Girişimlerinden cevap alamadığında ise Edremit'e geri dönmek zorunda kalan Sabahattin Ali, 9 Eylül 1922 tarihinde Edremit ve Balıkesir'in İzmir'in kurtuluşuyla eş zamanda düşman işgalinden kurtulduğu tarihte, 15 yaşındayken Balıkesir Öğretmen Okulu'na girmiştir. Üç yıl okuduğu bu okulda hem bir okul gazetesi çıkarmış hem de ilk şiirlerini yazmış, ilk aşkını da orada tanımıştır. Hıfzı Topuz, Sabahattin Ali'nin ağzından anlattığı bu küçüklük aşkının bir öğretmen hanım olduğunu da belirtmektedir. Kendisindeki aşıklık durumunun on bir yaşında başladığını belirten Sabahattin Ali için *"...Her zaman sevmek, aşık olmak eğilimindeydi. Kızlara karşı muhakkak ki büyük bir düşkünlüğü vardı."* (s.39) cümlelerini kurmaktadır. Sabahattin Ali'nin karşı cinse karşı olan bu eğilimi küçüklüğünde annesinden göremediği ilgiye bağlanabilir. Bu ruh halini Freud'un kişilik gelişimini incelediği psikoseksüel yaklaşım açısından yorumladığımızda karşımıza oral dönemde annesi tarafından ilgisiz bırakılmış ve büyük travmalar yaşamış bir çocukluk da çıkmaktadır. Gerek kişiliğindeki bunalım hali gerekse kadınlara olan bağımlı yapısı annesi Hüsniye Hanım'ın bunalımları neticesinde çocuk Sabahattin'inde açtığı onulmaz yaralara isabet etmektedir.[215] Her ne kadar Hıfzı Topuz bu durum üzerinde durmayıp Hüsniye Hanım hakkında olumsuz bir değerlendirme yaparak Sabahattin Ali'nin annesi hakkındaki olumsuz düşüncelerine yer vermese de Ramazan Korkmaz bu duruma temas etmektedir. Korkmaz, anne Hüsniye Hanım'ın genç yaşta yaşadığı evliliğe uyum sağlayamamış ve geçirdiği bocalama devrinde sinirlerini iyice bozduğunu ve defalarca intihara kalkıştığını belirtir ve *"Hüsniye Hanım'ın evdeki kavgaları ve geçimsizlikleri bir yana; çocukları arasında da*

[214] Tuncer Cücenoğlu, *Sabahattin Ali'yi Kim Öldürdü*, 2.b., Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2003, s. 20.
[215] Freud'un kişilik kuramı hakkında daha geniş bilgi için bkz: Binnur Yeşilyaprak, *Eğitim Psikolojisi*, 4.b., Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2008, s. 117.

ayrıcalıklı davranarak Sabahattin Ali'yi iyice yalnızlığa iter."[216] tanımlamasını yapmaktadır. Annesi ile bir sevgi bağı geliştiremediğinin üzerinde Tuncer Cücenoğlu da durmakta ve Sabahattin Ali'nin ağzından *"... Ama annemi asla istemiyorum yanımızda! Çünkü babamla hep kavga ediyor. Fikret'i de istemiyorum. Fikret annemle kalsın. Çünkü annem Fikret'i benden daha çok seviyor."*[217] cümlelerini vermektedir. Yazarın yazar olma serüveninde bir dış dinamik olarak ailesinin, çevresinin etkisi yadsınamaz bir gerçektir.[218] Sabahattin Ali'deki melankolik yapı annesi ile yaşadıklarına ve doğduğu dönemde ülkenin içinde bulunduğu şartlardan etkilenmesine de dayanmaktadır. Savaşın soğuk yüzü karşısında korkuyu benliğinde hisseden çocuk Sabahattin önce ailesine yönelmiş, fakat oradan kendisini saracak bir yürek bulamayarak içine kapanmış ve girdiği boşlukta tutunacak dal olarak önce kitapları ve yazmayı sonra da kız arkadaşlarını görmüştür. İçe kapanık bir kişilik tablosu çizen Sabahattin Ali, annesinin onu reddetmesi ve üzerinde şiddet uygulaması neticesinde karamsar ve bedbin bir yapı geliştirmiştir. Arkadaşı Ali Demirel onun hakkında *"Gerek okulda, gerek mahallede arkadaşlarla oynadığımız oyunlara hiç katılmazdı. Ya bizi kıyıdan izler ya da eve girip kitap okur resim çizerdi."*[219] cümlelerini kurmaktadır. Asım Bezirci de anne Hüsniye Hanım ve oğlu Sabahattin Ali arasındaki ilişki hakkında şunları söylemektedir:

"Annesi sinirli bir kadındı. Sabahattin Ali'den çok kekeme oğlu Fikret'e(Şenyuva) yakınlık gösterirdi. Arada bir Sabahattin Ali'yi azarlar, hatta döverdi. Bu ayrıcalıklı davranış Sabahattin Ali'yi derinden yaralamıştı. Bundan dolayı annesinin hatta kimsenin kendisini sevmediğine ve sevemeyeceğine inanmış, babasına daha bir bağlanmıştı. Ailenin geçimini sağlamak için onun çektiği sıkıntıları üzülerek izliyordu. Salahattin Bey ile Hüsniye Hanım arasındaki tartışmalar ve kavgalar da benliğini sarsıyordu."[220]

Topuz, Sabahattin Ali'nin kızlara olan düşkünlüğü üzerine bir anekdota da yer vermiştir. Sabahattin Ali, Kız Öğretmen Okulu'nda 1924 yılının Mart ayında yapılan bir gösteriye kadın kıyafetleri ile katılmış ve kendisini jurnal eden bir arkadaşı yüzünden de okuldan atılma noktasına gelmiştir. Fakat Sabahattin Ali, bahçedeki çam ağacına kendisini asar görünerek okul yönetimini bu karardan caydırmıştır (s.39).

---

[216] Korkmaz, a.g.e., s. 22.
[217] Cücenoğlu, a.g.e., s. 14.
[218] Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Oğuz Cebeci, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, 2.b., İthaki Yayınları, İstanbul, 2004.
[219] Korkmaz, a.g.e., s. 22.
[220] Asım Bezirci, *Sabahattin Ali -Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri-*, 2.b., Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2007, s. 13.

Sabahattin Ali'nin bu dönemdeki en büyük sıkıntısı yine annesinin yarattığı huzursuz ev ortamıdır. Selahattin Bey, eşini İstanbul'daki Fransız Hastanesi La Paix'e yatırmak zorunda kalmıştır (s.40). Ekonomik olarak durumlarını düzelte aileyi huzursuzluk hiç bırakmamaktadır. Bu gerginlikler Selahattin Bey'in kalp krizi sonucu hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Ramazan Korkmaz bu acı sonu şöyle aktarmaktadır:

"Bütün bunlar, dünyanın ezmek, yok etmek amacıyla üzerine yüklendiği Ali Selahattin Bey'i son derece yıpratır. Hüsniye Hanım'ın iyileştiği haberini alınca, hastane işlerini tamamlayarak eşini getirmesi için kâtibini İstanbul'a gönderir. Ancak Hüsniye Hanım, hastaneden çıkmadan bir gün önce talihsiz babanın ölüm telgrafı gelir. Ali Selahattin Bey, yıllardır kahrını çektiği, kaprislerine katlandığı hanımının iyi halini göremeden öteler âlemine intikal eder. Hüsniye Hanım ise, bu ölüm olayından sonra tamamen iyileşir."[221]

Dedesinin ölümüyle babasının aile reisliğini üstlendiğini ifade eden Filiz Ali, Sabahattin Ali'nin ölünceye kadar ailede kimin başı derde girecek olsa babasının bu dertlere çözüm getirmesinin beklendiğini belirtmektedir. Filiz Ali'nin aktardığına göre Sabahattin Ali, hapisteyken, işsizken, polisten saklanırken bile annesine aylığını göndermeyi ihmal etmemiştir. Kendisi gönderemediği zamanlarda ise arkadaşı Pertev Naili Boratav'ın imdadına yetişmiş olduğunun da altını çizmektedir.[222]

Babasının ölümü, annesinin verdiği huzursuzluk ve kızlara duyduğu ilgi ile Sabahattin Ali, ilk şiirlerini de o yıllarda yazmaya başlamış, şiirlerini ve tüm düzyazı örneklerini Balıkesir'de çıkan *Çağlayan*'a, İstanbul'da yayınlanan *Servet-i Fünun*'a *ve Akbaba*'ya göndermektedir (s.40). Balıkesir Öğretmen Okulu'nda istediği olanakları bulamayan yazar, 1926 yılında İstanbul Öğretmen Okulu'na geçmiş ve özlediği hayatını İstanbul'da kurmuştur. Pertev Naili Boratav, Enver Necati, Ayşe Sıtkı, Hasan Ali Yücel ve Orhan Şaik Gökyay, Vâlâ Nurettin ile arkadaşlığı da bu yıllarda başlamıştır. Fakat Sabahattin Ali'nin en yakın arkadaşı ilerleyen yıllarda ona hep yardımcı olan Pertev Naili Boratav'dır (s.40). Bu dönemdeki diğer büyük dostu ise Ayşe Sıtkı'dır. Topuz, 1927 Ağustosunda Sabahattin Ali'nin Yozgat'a öğretmen olarak atanmasıyla bu arkadaşlığın gelişemediğini de not düşmektedir. Sabahattin Ali'nin dayısı Dr. Rıfat Ertüzün'ün tayini Yozgat'a çıktığında dayısı yeğenini İstanbul'da bırakmak istememiş ve dönemin mebuslarından Cevat Dursunoğlu ile görüşerek Sabahattin Ali'nin Yozgat Merkez Cumhuriyet İlkokulu'na tayin ettirmiştir.[223] Yazarın bu dönemdeki en

[221] Korkmaz, a.g.e., s. 19.
[222] Filiz Ali, a.g.e., s. 21.
[223] Korkmaz, a.g.e., s. 27.

büyük aşkı ise Nahit Hanım'dır. İstanbul'da öğretmen adayları için açılan bir kursta tanıdığı ve âşık olduğu Nahit Hanım'a sırılsıklam aşık olan Sabahattin Ali, zekasına hayran olduğu bu hanıma yazmış olduğu Terkib-i Bend'in Nahit kısmında da seslenmekte ve kalbini çaldığından dert yanmaktadır (s.41). Yozgat'ta göreve geldikten sonra Nahit Hanım'a defalarca mektup yazmış fakat ondan cevap alamamıştır. Bu nedenle Yozgat günleri onun için eğlenceli başlamamıştır (s.43). Bu iç sıkıntılarını kimseye belli etmeden yaşadığına da dikkat çeken Topuz, bu noktada yazarın dayısının oğlu Reşit Ertüzün'ün anılarına başvurmaktadır. Ertüzün, onun girişken ve yabancılık çekmeden herkesle iletişime girebilen biri olarak nitelemektedir (s.44). Onun sanatçı yönüne de vurgu yapan Ertüzün, *"Sabahattin sanat yaşamının bu ilk yıllarında, gerçekten olmasa bile hayalinde ve bu hayallerin yansıdığı hikâyelerinde saf bir aşkla iliklerine kadar sevmiş ve tertemiz bir edebi heyecanla yazmaya koyulmuştu."* (s.44) cümlelerini sarf etmektedir.

1928 yılının Haziran ayında Sabahattin Ali İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelirken Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'na da uğramış ve şaka ile karışık Yozgat'taki yaşantısından çok sıkıldığını ifade etmiştir. Yetkililer ise onun yetenekli bir genç olduğunu ve isterse yurt dışına bile gönderilebileceğini söylemişlerdir.[224] Sabahattin Ali yurt dışı eğitimi için açılan sınava böylelikle girmiş ve başarılı bulunarak Almanya'ya gönderilmiştir. Ramazan Korkmaz, yazara büyük bir tecrübe kazandıran ve döndüğünde Almanca öğretmeni olarak çalışma imkanı da bulabileceği bu gelişmeyi şöyle aktarmaktadır:

"Atatürk, o sıralar ihtiyaç duyulan yabancı dil öğretmeni açığını gidermek üzere öğretmen okulu mezunlarından 15 kişinin seçilmesini ve 5'er kişilik gruplar İngiltere, Fransa ve Almanya'ya gönderilmesini istemiştir. Bu emir doğrultusunda, sınavlara Sabahattin Ali'nin de katılmasını isteyen bakanlık sınavları istenilen tarzda sonuçlanır ve 1928 Kasım ayı sonlarında Sabahattin Ali, diğer seçilenlerle beraber (Melahat Togar, Osman Faruk, Ömer Lütfü) Almanya'ya hareket eder."[225]

Hıfzı Topuz, Sabahattin Ali'nin bu yolculuk öncesinde heyecanlı ve istekli olduğunu fakat bir yandan da ülkesinden ayrılmak istemediğini belirtmektedir. Çünkü ülkede yazı devrimi olmuş ve yeni Türk alfabesi kabul edilmiştir. Devrimlerin coşkusunu içinde yaşayan Sabahattin Ali Türkiye'den ayrılacağı için üzüldüğünün altını çizmektedir (s.45). Asım Bezirci bursu kazanan Sabahattin Ali'nin o günlerini *"Şair Faruk Nafiz de kendisiyle*

[224] Korkmaz, a.g.e., s. 30.
[225] A.g.e., s. 30.

ilgileniyordu. Maarif Vekaleti hesabına okumak üzere Kasım sonlarına doğru Türkiye'den ayrıldı, Almanya'ya gitti."[226] cümleleriyle anlatmaktadır. Kazandığı bursa maceralar ile başlayan yazar, 300 lira olarak verilen yol harcının yarısını yola çıkmadan önce harcayarak arkadaşlarının aksine 3.mevkiden tren bileti almak zorunda kalmıştır. Arkadaşlarının farkı ödemesi ile 1.mevkiye geçebilen yazar, Berlin'e ulaştıktan sonra da 15 gün Berlin'de beklemek zorunda kalmış ve elçilikten aldığı yardım ile eğitim alacağı Potsdam'a ulaşabilmiştir (s.45). Bu yolculuk esnasında okuduğu bir kitap da hayata olan bakışını değiştirmiştir. Asım Bezirci bunu *"Sabahattin Ali istasyonlardan birinde gazeteciden Upton Sinclair'in Petrolium'unu aldı. Romanı okuyup bitirdiğinde –yıllar sonra arkadaşı Rasih Nuri İleri'ye söylediğine göre- sosyalizme yakınlık duymaya başlamıştı."*[227] cümleleriyle anlatmaktadır. Bu kitap onun sosyalizmle ciddi anlamda tanışmasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Hıfzı Topuz da Almanya günlerinde yazarın sık sık kitap okuduğunu, Almancasını geliştirdiğini ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın geçirdiği bunalımlara tanık olduğunu belirtmektedir (s.45). 1919'da Almanya'da Weimer Cumhuriyeti kurulmuş ve bu yönetime karşı olarak Spartaküs Komünist Örgütü de bir devrim eylemine geçmiştir. Liderler öldürülmüş, partiler dağıtılmıştır. Nazilerin de örgütlendiği bu dönemde Hitler de darbe yapma amacındadır.[228] Almanya'nın içinde bulunduğu bu bunalım Sabahattin Ali'nin düşüncelerini oluşturmasında yardımcı olmuştur. Sabahattin Ali, Postdam'a ulaştığında dil öğrenebilmek için yaşlı bir bayanın evinde pansiyoner olmuş ve Almancasını ilerletmek için Deutsches Insitut Auslander adlı bir kursa devam etmiştir. Ayrıca Almancasını geliştirmesinde I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de bulunmuş ve biraz Türkçe öğrenmiş bir subaydan da dersler almıştır.[229] Arkadaşı Melahat Togar'ın belirttiğine göre Sabahattin Ali, Almanya'da günlerini genellikle kitap okuyarak geçirmekte ve özellikle Rus edebiyatı ile yakından ilgilenmektedir.[230] Ramazan Korkmaz, yazarın Marksist kültürünün Almanya'da oluştuğunun altını çizerek düşüncelerini ikincil kaynaklarla oluşturduğunu belirtmektedir.[231] Topuz, yazarın burada Fraulein Poder isminde bir kıza âşık olduğunu ve bu aşka karşılık alamadığını belirtmektedir (s.45). Sabahattin Ali bursunun ikinci yılında yurda dönmüştür. Bunun nedenini ise; kendisine *"parazit Türk"* diyerek hakaret eden bir Nazi Almanın özür dilememesi üzerine tokat atması olarak açıklayan Topuz, bu olay neticesinde bursunun kesildiğini ifade etmektedir (s.46). Bu konuda Sabahattin Ali ile birlikte Almanya'ya burs

[226] Bezirci, a.g.e., s. 24.
[227] A.g.e., s. 24.
[228] Ayrıntılı bilgi için bkz: http://tr.wikipedia.org/wiki/1918-1919_Alman_Devrimi
[229] Korkmaz, a.g.e., s. 31.
[230] A.g.e., s. 31.
[231] A.g.e., s. 59.

kazanarak giden arkadaşı Melahat Togar ise *"...Okuduğu okulda Alman arkadaşlarına komünist düşünceler aşılıyormuş, dediler. Okul idaresi ile çatışmış. Almanlar onu istememişler? Benim kulağıma böyle geldi. Aslını kendinden öğrenemedim."*[232] yorumunu yapmaktadır. Yazar, 1930 yılının bahar aylarında yurda döndüğünde İstanbul'da İstanbul Yüksek Muallim Mektebi'nde yatılı okuyan Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Pertev Naili Boratav ve Nihat Sami Banarlı ile birlikte kalmıştır.[233] Daha sonra Ankara'da açılan yabancı dil sınavına girerek Almanca öğretmeni olarak Aydın Ortaokulu'na atanmıştır. Aydın'a gitmeden önce ise; Resimli Ay dergisine giderek Zekeriya-Sabiha Sertel çifti ve Nazım Hikmet ile tanışmıştır. Almanya'da öğrendiği Marksizm ve solculuk akımları neticesinde Resimli Ay kendisine kucak açmıştır (s.46). Bu tanışmayı Sabiha Sertel şöyle anlatmaktadır:

"Bir gün yazı odasına kısa boylu, tıknaz, gözlüklerinin altında gözleri pırıl pırıl yanan bir genç girdi. Bu Sabahattin Ali idi. Almanya'dan yeni dönmüş, dergilerde çıkan hikâyeleri ile yeni yeni tanınmaya başlamıştır. Resimli Ay"da yayımlanmak üzere bir hikâyesini getirmişti. Bundan sonra Sabahattin derginin sürekli yazarları arasına girdi. Sabahattin'le ilk tanışmamız böyle oldu.

...Sabahattin Ali sık sık bize uğrar, tartışmalara katılmaktan büyük zevk alırdı. Burası onun için aynı zamanda bir okul gibi idi. Okumaya çok önem veriyor, koltuğundan kitap eksik olmuyordu. Almanya'da başlayan sosyalist eğilimi burada güçleniyordu. Şu var ki o sosyalizme hapishaneye düştükten sonra ulaştı."[234]

Resimli Ay dergisi hakkında da geniş bir bilgi veren Topuz, derginin aydınlanmacı ve demokrasi taraftarı bir dergi olduğunun altını çizmektedir. 1924 yılında kurulan ve geniş bir kadroya sahip olan Resimli Ay, tutucu çevrelerce hoş karşılanmamış ve türlü yıldırma yollarına gidilmiştir.[235] Çeşitli mücadelelerin ardından devrimcilerin yayın organı halini alan Resimli Ay, Sabahattin Ali'nin de ilk yankı uyandıran eserlerinin basıldığı dergi olmuştur (s.48). Sabahattin Ali'yi bu dönemde yetiştiren isimlerden biri Nazım Hikmet'tir. Bu usta-çırak ilişkisini Topuz "*Sabahattin Ali yankı uyandıran ilk hikâyelerini Nazım Hikmet'in teşvikiyle yazdı ve bunlar ilk kez Resimli Ay'da yayımlandı. Nazım Hikmet, Sabahattin Ali'yi çok beğeniyor, ancak romantizmden kurtarıp, realizme getirmeye çalışıyordu. Yani kitabı Kuyucaklı Yusuf'u Resimli Ay Matbaası'nda bastırdığı zaman Nazım Hikmet kendini bir zafer*

[232] Filiz Ali-Atilla Özkırımlı, *Sabahattin Ali,* 1.b., DE Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 65.
[233] Korkmaz, a.g.e., s. 33.
[234] Yıldız Sertel, *Sertel'lerin Anılarında Nazım Hikmet ve Babıâli,* 1.b., Adam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 36.
[235] Konu gereği üzerinde durmadığımız *Resimli Ay* dergisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: s. 46-48.

kazanmış saymıştı." (s.48) sözleriyle ifade etmektedir. Sabiha Sertel'e göre Sabahattin Ali, Almanya'da ilerici edebiyatla ilişki kurmuş, sosyalist eğilimli bir gençtir. Almanya'daki öğrencilik döneminde kafasında henüz sağlam temelli bir sosyalizm anlayışı olmayan Sabahattin Ali, Nazım Hikmet ile çalışmaya başladıktan sonra sosyalizme tam anlamıyla eğilmiş ve Nazım'ın da desteğiyle roman yazmaya başlamıştır.[236] Nazım Hikmet Sabahattin Ali üzerine düşüncelerini şöyle açıklamaktadır.

"Sabahattin'in ilk hikâyesini Resimli Ay dergisinde, o devirdeki Resimli Ay'da yayınlaması, yazarın o zamanki edebiyat, dolayısıyla politika cereyanları arasında belirli bir safta yer alması demekti. İlk yazsını bize getirişi Sabahattin'i antiemperyalist, demokratik temayülünü gösteriyordu. Gerek dostluğumuz, gerek Resimli Ay'ın o zamanki çevresine girişi, gerekse sonraları Sinop Cezaevi'nde parti üyelerinden bazılarıyla tanışması Sabahattin Ali'nin sosyalist idealleri benimsemesinde tesirli oldu."[237]

Sabahattin Ali'yi kadrosuna alan Resimli Ay'ın sesi Nazım Hikmet, Suat Derviş ve Sadri Ertem'in de yazılarıyla birlikte daha da gür çıkmış ve bu ses tepki çekmiştir. Dergiye yapılan baskılar neticesinde ortaklıkları dağılmış ve 1930 yılının başlarında da son sayılarını çıkararak yayına veda etmişlerdir (s.49).

Sabahattin Ali Aydın'daki görevinden pek hoşlanmamıştır. Aydındaki insanların yaşayışı Sabahattin Ali için oldukça dardır. Arkadaşı Enver Necati'ye yazdığı bir mektubunda *"Bütün Aydın'da senin anlayacağın anlamda tek bir akıllı adama rastlamadım."* sözleriyle oradaki sıkıntısını özetlemektedir (s.52). Bu sırada hayatını renklendiren bir aşk da yaşamış, bir albayın küçük kızına âşık olmuştur. Henüz 23 yaşında olan Sabahattin Ali o günlerde kendisinden oldukça küçük olan bu aşkını platonik olarak yine gönlüne hapsetmek zorunda kalmıştır. Aydın'da komünist olarak tanındığını da arkadaşı Enver Necati'ye aktaran Sabahattin Ali, valinin de birkaç kez kendisini çağırtıp sorguladığını belirterek *"... Budala herifler, ben kimim komünistlik kim? Ben, yapsam yapsam o herifleri beğenirim. Kendim bu fikirlerle nasıl komünist olabilirim ki?"* (s.53) cümleleriyle durumunu ifade etmiştir.

Fakat o sırada Aydın Sanat Mektebi'nde öğrencilerin dolaplarında bulunan Türkiye Komünist Partisi'nin *Kızıl İstanbul* adlı gazetesi bulunmuştur. Tanıkların ve öğrencilerin Sabahattin Ali'nin etkisiyle bu gazeteyi okuduklarını söylemelerinin üzerine yazar komünizm

[236] Bezirci, a.g.e., s. 28.
[237] A.g.e., s. 28.

propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklanmış ve üç ay hapis yattıktan sonra beraatla çıkabilmiştir (s.53).

Ders yılı başında 30 Eylül 1931 yılında Konya Karma Ortaokulu'na atanan yazar, Konya'yı *"Muallim olarak geldiğim şehir Orta Anadolu'nun bozkırlarında bir cilt yarası gibi intizamsız, karışık ve kirli uzanıyor."*[238] cümlesiyle tanımlamaktadır. Topuz, onun burada 15 yaşındaki Melahat Muhtar isimli bir öğrencisine âşık olduğunu belirtmektedir. Karşılıklı bir aşk içinde olduğunu dostu Pertev Naili Boratav'a yazan yazar, *"Hayatımda böyle bir şey ilk defa oluyor."* (s.54) diyerek içinde bulunduğu aşkı tarif etmiştir. Fakat bu aşk da üzüntüyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde arkadaşı Ayşe Sıtkı ile de mektuplaşmasını kesmeyen Sabahattin Ali, onu en yakın arkadaşı olarak addetmektedir (s.54). Topuz, bu arkadaşlık üzerine durmuştur ve ikilinin birbirlerine yazdıkları mektuplardan da örnekler vermektedir. Zaman zaman temiz kalbine ve kadınlara olan düşkünlüğüne yenilerek Ayşe Sıtkı'ya da yakınlık beslediği bu mektuplardan görülebilmektedir. Ayşe Sıtkı'ya kendisini anlattığı bu mektuplarda *"Ah Ayşe, vallahi ben de şaşırdım, 15-16 yaşından beri şöyle bir haftacık olsun aşık olmadan durduğumu hatırlamıyorum. Durmadan, aralıksız ve şiddetle aşığım."* (s.56) ifadelerini kullanmaktadır.

Ramazan Korkmaz'ın belirttiğine göre Sabahattin Ali, Konya'da hareketli ve eğlenceli bir hayat sürerken içten içe derin bir yalnızlık çekmektedir. *"Onun yalnızlığı insanlara ve etrafını saran kalabalıklara rağmen duyulan bir yalnızlıktır."*[239] diyen Ramazan Korkmaz, yazarın katıldığı toplantılarda gördüğü samimi olmayan tavırları ve sahte ilgileri açıkça tenkit ettiğini ve bu sivri dili ile tepkileri üzerine çektiğini belirtmektedir. Sabahattin Ali bu eleştirel tavrı neticesinde Konya günlerinde yaşadığı en önemli sıkıntıyı ise; Cemal Kutay ile yaşamıştır. Cemal Kutay'ın Konya'da çıkardığı *Yeni Anadolu* gazetesinde başyazı yazan Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf adlı eserini de bu gazetede tefrika etmiştir. Fakat 26 bölümün tefrika edildiği sırada Sabahattin Ali ile gazete sahipleri arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Gazetenin bir milli eğitim müfettişine karşı açtığı kampanyayı etik bulmayan Sabahattin Ali, Konya Öğ-retmenler Birliği'ne bir yazı göndererek bu durumu kınamıştır. Bunun üzerine gazete ile ilişiği kesilmiştir. Fakat Cemal Kutay ve arkadaşları ondan intikam almak içinse düşmanca bir yönteme başvurmuşlardır (s.58). Sabahattin Ali'nin aylar önce yayınlanması için gazeteye bıraktığı *"Memleketten Haber"* adlı şiirin üzerinde oynayarak Gazi Paşa'ya bir saldırı niteliği kazandırmışlardır. Yalan şahitler bularak da sekiz ay önce bu şiiri bir toplantıda okuduğunu

[238] Filiz Ali, a.g.e., s. 27.
[239] Korkmaz, a.g.e., s. 33.

savcılığa bildirmişlerdir. Bu suç duyurusu üzerine yazar hakkında kovuşturma açılmıştır (s.59). Topuz söz konusu dizelerde hiçbir saldırı unsuru olmadığını ifade etmektedir. İki yıl önce Almanya'da yazıldığını belirttiği şiirde Gazi'nin adının geçmediğini belirten Topuz, şiire yer de vermektedir (s.59). Ramazan Korkmaz, yazarın bu şiiri Almanya'da iken yazdığını doğrulamakta ve Sivas'taki Bektaşi ayaklanması ile ilgili gösterilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Sabahattin Ali'nin bu eserini sosyal bir hicviye olarak değerlendiren Korkmaz, içeriğin tamamının dikkate alındığında, devrin yönetimine karşı yazılmış bir eleştiri olduğunun söylenebileceğinin altını çizmektedir.[240] Sabahattin Ali, 22 Aralık 1932 tarihinde savcılığa çağrılmış ve yapılan suçlamaları inkâr etse de kovuşturma süresince cezaevine kapatılmıştır (s.60). Cezaevine girdiği gece Konya'da onunla birlikte olan Hüsniye Hanım ve kardeşi on yaşındaki Süheyla korku ve üzüntü dolu bir halde onu görmeye gitmişler, Sabahattin Ali ise; onlara Edremit'e dönmelerini tavsiye etmiştir. Pertev Naili Boratav'ın da yardımıyla Sabahattin Ali'nin annesi ve kız kardeşi gözyaşları içinde Konya'dan ayrılmışlar ardından da 7 Ocak 1933 günü yazarın duruşmasına başlanmıştır. Kendisini savunmasına rağmen mahkeme onu Cumhurbaşkanı'na ima yoluyla hakaretten on iki aya mahkûm etmiştir (s.61). Temyize giden Sabahattin Ali, yine kendisini savunmuştur. Fakat 12 ay olan cezası 14 aya çıkarılmıştır. Topuz'un bu durumla ilgili kanısı şöyledir:

"Onun Temyiz'den merhamet ve hoşgörü dilememesi, mahkemeden vermekle zorunlu oldukları adaleti istemesi herhalde yargıçları kızdırmış olacak ki, bu küstah, kendini beğenmiş, boyun eğmeyen ve devletin yüksek kurumlarına başkaldıran bu gencin burnunun iyice sürtülmesine karar verdiler ve daha önce verilen 12 aylık mahkûmiyeti az görerek cezayı 14 aya çıkardılar." (s.62)

I. I. Cezaevi Günleri ve *"Hapishane Mektupları"*

Sanatçıların, yakın dostlarına, ailelerine, sevgililerine ve kendileri gibi sanatçı arkadaşlarına sanat üzerine yazdıkları mektupları onların iç dünyalarını, sanata olan yaklaşımlarını, duyarlılıklarını, düşüncelerini açıkça tahlil etmemize yardım eden, sanatçıyı okuyucuya içtenlikle tanıtan en önemli araçtır. Pek çok sanatçının yazdığı mektuplar onları gelecek kuşaklara daha iyi tanıtmak için yayınlanmaktadır. Bu nedenle Hıfzı Topuz, Sabahattin Ali'nin, arkadaşı Ayşe Sıtkı'ya cezaevinden yazdığı mektuplara eserinde yer

[240] A.g.e., s. 34.

vermiştir.[241] Bu mektuplarla Sabahattin Ali'yi daha iyi tanıyabilmekte ve iç dünyasının serüvenini şekillendirebilmekteyiz. Hıfzı Topuz'un üzerinde uzunca durduğu fakat aşağıda kısa paragraflar halinde yer vermeyi uygun gördüğümüz mektuplar Sabahattin Ali'yi, çektiği sıkıntıları, aşklarını ve zayıf noktalarını rahatça tahlil etmemize olanak sağlamaktadır.[242]

"İki Gözüm Ayşe

Dün Asliye Ceza Mahkemesi'nde tam bir seneye mahkûm edildim. Darısı dostlar başına kolay hazmedilir şeylerden değil, hele Konya Hapishanesi tahammül edilir gibi değil. Tam 800 mevcut. Benim vaziyetim ve gördüğüm muamele çok istisnai olduğu halde yine üzülüyorum. Bereket Pertev (Boratav) vesair birkaç arkadaş beni bırakmıyorlar. Hele Pertev bugünlerde dehşetli masraflara girdi ve giriyor. Hükmü Temyiz edeceğim, netice ne olacak bilmem. Manen ne halde olduğumu tasavvur edebilirsin, tam bir sene, tam 365 gün hapishanede yaşamak, arkadaşların yardımıyla karnını doyurmak ve çıktıktan sonra ne olacağını bilmemek…"[243]

Onun bu mektubu üzerine Ayşe Sıtkı, yazdığı mektubunda *"Sabahattin, kardeşim, neydi bu aptallığın da girdin o yerlere. Muhakkak yine ne yaptığını bilmeyecek kadar âşıktın."* (s.63) cümleleriyle ona tepkisini göstermiş ve Sabahattin Ali'nin başına gelenleri yine onun kırılgan ve hayalperest yapısına bağlamaktadır. Sabahattin Ali, yine Ayşe Sıtkı'ya yazdığı bir diğer mektubunda içinde bulunduğu durumun hassasiyetini *"Yeis, tereddüt, imkânsızlık karşısında gebermeyi nasıl istediğimi tasavvur edebilir misin?"*[244] cümlesiyle anlatmakta ve şunları eklemektedir:

"Yapılan edepsizliklere mukabele edememek, bir budala, cahil, eşek karakol kumandanının, bir namussuz müdde-i umuminin (savcı) esiri olduğunu bilmek kolay şey mi?

…

Hür olanlar hür olmayanların neler duyabileceklerini tasavvur bile edemezler. Hads(sezgi) ile yapılan bütün izahlar ve tahminler yanlıştır."[245]

---

[241] Ayrıntılı bilgi için bkz.: s. 62-78.
[242] Sabahattin Ali'nin Ayşe Sıtkı'ya yazdığı özel mektuplar için ayrıca bkz: Ayşe Sıtkı İlhan-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları -"İki Gözüm Ayşe"-*, 2.b., Bilgi Yayınevi, Ankara,1997,.
[243] Ayşe Sıtkı İlhan-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları -"İki Gözüm Ayşe"-*, 2.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 62.
[244] A.g.e., s. 64.
[245] A.g.e., s. 65.

"Ne aptallaştığım var, ne de daha akıllılaştığım. Yalnız gerçek olan bir şey varsa o da tabiileşmiş olmamdır. Daha rafine olmamış, yani fesatlaşmamış masum kızlara son senelerde pek fazla aşık oldum, İstanbul'dan nefretle Anadolu'ya eğildim, fazla zeki görünmek için yapılan konuşmalardan ve fazla nükteli söyleyişlerden kaçındım biz çünkü doğal olmak zorundayız. Çünkü hayat ciddiye alınacak ve kendisine fazlasıyla önem verilecek kadar önemli bir şeydir." (s.65)

Ayşe Sıtkı'nın Sabahattin Ali'ye yazdığı bir mektubunda ise, ona hapiste bir yıl yatmasının uzun bir süre olmadığını ve biraz dinlenmek için bu durumu fırsata çevirebileceğini ifade etmektedir. Ayşe Sıtkı'ya göre bu bir yıllık dönem Sabahattin Ali için hayatı acı ve tatlı hatıralarını yaşayacağı bir dönemdir. Sabahattin Ali, hapishane yaşamını merak eden arkadaşına ise; geceleri kitap okuduğunu, bazen diğer mahpusların yanına gittiğini ve tek bir odada başgardiyanla yattığını ifade etmektedir (s.65). Cezaevinden çıktıktan sonra neler yapmayı düşündüğünü ise şöyle anlatmaktadır:

"Ben ne bir gazetede eşek yazı işleri müdürünün, ne de bir yazıhanede daha eşek bir amirin kumandası altına girebilirim. Mümkün olursa yabancı ülkelerden birine gideceğim. Daha doğrusu birçok yabancı ülkeyi gezeceğim. Tek meteliksiz bu çeşit gezileri yapabilmenin yollarına alışığım." (s.66)

Onun yurtdışı hayali için Hıfzı Topuz, o günlerde de yabancı ülkelere gitme eğilime sahip olduğunu fakat çabasını 14 yıl sonra gerçekleştirdiğinde başarısızlıkla sonuçlandığının altını çizmektedir (s.66). 29 Nisan 1933 tarih ve 1249 sayılı kanunla memuriyeti de elinden alınan Sabahattin Ali hakkında Konya Cezaevi'ndeki beşinci ayının sonunda 12 Mayıs 1933 tarihinde başka bir cezaevine gönderilme kararı alınmıştır. Nereye götürüldüğünü bile bilmeyen yazar, kelepçeli olarak trene bindirildiğinde gerçeği öğrenmiş ve 18 saat süren bir yolculuğun ardından Haydarpaşa'ya getirilmiştir. Karaköy'den Sinop'a gidecek bir gemiye kendisine kuşkulu ve korkulu gözlerle bakan diğer yolcuların eşliğinde bindirilmiştir. Kelepçeleri çıkarıldıktan sonra gemideki herkesle dostluk geliştiren Sabahattin Ali, gece yarısı Sinop'a varmış ve Jandarmaya teslim edilmiştir. Yazarın Sinop'a gelişinden önce jandarma komutanlığına gelişi bildirilmiş ve komutan da çavuşa azılı bir haydudun getirildiğini ve yanına bir manga asker alarak gemiyi karşılamasını buyurmuştur. Gemiden yorgun ve efendi haliyle gemiden inen Sabahattin Ali'yi gören çavuş, askerlerini karakola

göndermiş ve yazarla yakından ilgilenerek onu cezaevine götürmüştür.[246] Onun ruh halini Topuz şöyle çizmektedir:

"Ne kadar kederliydi. Ne büyük bir acı çekiyordu. Dudaklarını ısırıyor ve yanında yürüyen jandarma çavuşuyla konuşurken gülümsemeye çalışıyordu. Oysa içinden ağlamak geliyordu. Ama ağlayamıyordu. Ağlamak sanki onu çavuşun önünde zayıf düşürecekti. Ağlama özgürlüğü de yoktu. Dudakları titriyordu. İçini annesinin özlemi sardı. Hiç bu kadar annesini istememişti. Annesi de onunla birlikte yürüseydi her şeyi unutacak ve çok mutlu olacaktı. Karakola giderken annesinin onu kucaklayıp öptüğünü düşündü… Hiç kimsenin kendisini annesi gibi sevmediği kanısındaydı." (s.69)

Topuz'un bu cümleleriyle Sabahattin Ali'nin annesine karşı herhangi bir kötü düşünce gütmediğini de kanıtlama çabasında olduğunu da görmekteyiz. Bu düşünceler ışığında cezaevine gelen yazarın, o gece uyuyamamış olduğunu belirtmektedir (s.70). Sabah olduğunda tüm mahkûmlar uyanmış ve kendisiyle sohbete başlamışlardır. Ardından Cezaevi Müdürü Cevdet Bey gelmiş kendisine karşı anlayışla yaklaşmıştır. Topuz'un notuna göre Sabahattin Ali, dosyasında sadece *"komünist mefkûreli"* olarak kayıtlı olmakta ve herkesin onu Gazi'ye hakaretten değil komünistlikten cezaevinde olduğunu düşünmektedir (s.70). Yazar, cezaevinde Karadağ adındaki üçüncü kısmın ikinci katında, denize bakan küçük bir koğuşa yerleştirilmiştir.[247] Sabahattin Ali gelişinin ertesi günü Hapishane Şarkıları adını verdiği şiirlerini yazmaya başlamıştır ve 23 Mayıs 1933'te *"Başın Öne Eğilmesin"* adlı şiirini de bu hapishanede kaleme almıştır (s.71). Bütün gün kitap okuyan ve yazı yazan Sabahattin Ali, bunaldığı saatlerde diğer mahkûmlarla sohbet etmektedir. Koğuş arkadaşlarından Hüseyin Kuşüzümü, yazarın gece geç saatlere kadar kitap okuduğunu, her tarafının kitaplarla dolu olduğunu ve bu kitapların Almanca olduğunu, gündüzleri ise bir sandığın üstünde yazı yazdığını ve siyasetten konuşmadığının ifade etmektedir.[248] Politika konularına özellikle girmeyen Sabahattin Ali, yolsuzluklarla ilgili konularda ise kendisini tutamamakta hatta kendisini devletin okuttuğunu ve bu nedenle devlete karşı minnet duymadığını düşünen ve bunu eleştiren bir mahkûm arkadaşına ise; şu cevabı vermiştir:

"Ben hükümetle uğraşmıyorum. Ben sırtını hükümete dayayıp da devleti sömürenlerle uğraşıyorum. Ben halktan yanayım, köylüden yanayım, dar gelirli memurdan yanayım, soyguncudan, hırsızdan yana değilim. Bize solcu diyorlar, ne var solcuysak? Yaşamımı

[246] Bezirci, a.g.e., s. 35.
[247] A.g.e., s. 37.
[248] A.g.e., s. 37.

görüyorsun Mustafa Efendi, şurada sessiz sessiz kitabımı okuyorum, yazımı yazıyorum, kimsenin işine karışmıyorum. Aramızdaki yoksullara da elimden geldiği kadar yardım etmeye çalışıyorum. Ya sana ne demeli? Koğuşta içki içersin, kumar oynatırsın, on kuruş yevmiye ile fakir fukarayı çalıştırırsın, onların yaptığını dışarıya satar para kazanırsın. Hiç ben senin işlerine karışıyor muyum?" (s.73)

Sabahattin Ali cezaevi günlerinde sık sık mektup yazmakta kimi zaman yazdığı mektupların sayısı 12-13'ü bulmaktadır. Bu dönemde tüm dostlarına sık sık yazan Sabahattin Ali, onların mektup yazmadığı zamanlarda ise şiddetle kızmaktadır. Kendisine mektup yazmakta geciken Ayşe Sıtkı'ya *"Balta olmaktan pek hoşlanmadığım için artık bana mektup yaz demeyeceğim. Keyfin isterse yaz, istemezse yazma. Naz yapması mazur görülecek tek kişi varsa o da benim… Kimsenin nazını çekecek durumum yok."* (s.74) sözleriyle sitem etmektedir.

Topuz, Sabahattin Ali'nin çoğunlukla koğuşa kapanıp bahçeye ya da avluya çıkmadığı zamanlarda cezaevi müdürünün ve savcının kendisine sitem ettiğini belirtmektedir. Topuz'a göre yazardan tek çekinen, onun kimseyle iletişim kurmasını istemeyen tek grup polislerdir. Topuz, Sabahattin Ali'nin bu tutum karşısında büsbütün içe kapandığını ifade etmektedir (s.74). Fakat Sabahattin Ali, bir düşünce insanıdır. Ona göre bir insan yazarak ve düşünerek yaşamını zenginleştirebilir. Bu nedenle kendi iç dünyasına sıkı sıkıya bağlı olan yazar için Topuz, *"Başka şeylere dört elle sarılamayacak kadar içindeki evrene bağlıydı."* yorumunu yapmaktadır (s.75). Karşısındakini dinlemeyi seven ve anlatılanları çok iyi anlayan fakat yorum getirmekten kaçınan biridir Sabahattin Ali. Topuz, sanatçıya çok önem verdiğini söylediği yazarın kitap okuma prensibi hakkındaki *"Ben bir kitabı okurken onu yazanla beraber olurum ve ona çok yakın hisler duyarım."* bu sözüne de yer vermektedir (s.75). Topuz, Sabahattin Ali'nin duygusal dünyasını ve kadınlara olan düşkünlüğünü de yine hapishane mektuplarına dayanarak vermektedir. Topuz'un eserinde yer verdiği mektup şöyledir:

"Benim âşık olduğum kadınları hala sevmeme olanak varsa hala seviyorum. Ama galiba beni adıl bağlayan onların bendeki anıları... Bence bir kızla ahbaplık eder etmez aklına evlenmeyi getirmek bir kuzuyu okşarken 'Kaç okka eti çıkar, pirzolaları nasıl olur?' diye düşünmeye benzer. Ben ancak olağanüstü koşullarda evlenmeye niyet edebilirim. Yalandan niyet ettiğim çok oldu ama 15 gün sonra bu işi yapamayacağımı anladım." (s.75)

Hıfzı Topuz, Sinop Cezaevi'nde Sabahattin Ali'nin 14 komünistle dostluk kurduğunu ve bu dostluğun onun hayatında unutamadığı olaylardan sayılması gerektiğini belirtmektedir. Bu

komünist tutuklulardan biri Topuz'un da yakından tanıdığı ve üzerinde durarak tanıttığı Celal Zühtü Benneci'dir (s.75). Fakat cezaevi yönetimi yazarın diğer komünist mahkûmlarla iletişim halinde olmasını engellemeye çalışmaktadır. Topuz, bu sırada cezaevine getirilen 4 komünist kadından biri olan 20 yaşındaki Sıdıka'nın cesaretini ve girişkenliğini beğendiğini belirtmektedir (s.76). Bir mektubundaysa evlilik ve beraberlikler hakkında şunları söylemektedir:

"Ben ki en hoşuma giden, en beğendiğim insanla 5-6 ay beraber duramam, bıkar ve sıkılırım; doğduğum günden beri ayrılmadığım "ben"den sıkılacağım doğaldır. Bana yeni ve orijinal gelen hiçbir tarafın yok. Orijinal fikirlerin kafamda ne zamandan beri eksildiğini biliyorum. Kendimi de cebimin içi gibi ezbere biliyorum. Kendimin ne edepsiz ve salak olduğunu da biliyorum. İnsanın kendini küçümsemesi gibi feci ve dehşetli bir şey yoktur. Burnunun ucunu bile göremeyenler ne bahtiyardır. Kendime karşı olan bu tiksinme beni kısırlığa götürmese bari…"(s.77)

Sinop Cezaevi'nde geçen günlerde oldukça sıkılan Sabahattin Ali kimi zaman çatacak, kavga edecek bir adam dahi aramaktadır. Sinop'u hiç sevemediğinden yakınan yazar, burada romatizmalarının da arttığından şikâyet etmektedir. Dünyadaki tek istediğinin "anlaşılmak" olduğunu söyleyen yazar, bu şikâyetlerini dile getirdiği son mektubundan birkaç gün sonra Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü nedeniyle meclisin kabul ettiği bir af yasası ile cezaevi günlerine veda etmiştir (s.78).

II. SABAHATTİN ALİ'NİN AŞKLARI

II. I. Ayşe Sıtkı'ya Olan Büyük Aşkı

29 Ekim 1933 tarihinde Cumhuriyet'in kuruluşunun 10.yıldönümü nedeniyle çıkan aftan yararlanan Sabahattin Ali, 1 Kasım 1933 Çarşamba günü için vapur biletini almıştır. On aylık esaretin ardından özgürlüğe kavuşmak Sabahattin Ali'yi çocuklar gibi sevindirmiştir. Cezaevi hayatından pek çok şey öğrenen, iç dünyasını orada tanıdığı insanlarla zenginleştiren Sabahattin Ali için cezaevi, bir halk okulu olmuştur. İnsanların sıkıntılarına eğilmek ve yaşam kavgalarının sesi olma gayreti de bu dönemde doğmuştur. Yakınlarına çıkacağını telgraflarla

müjdeleyen Sabahattin Ali, arkadaşı Ayşe Sıtkı'ya da gelişini bildirmiş ve kendisini karşılaması için ricada bulunmuştur:

"Ayşe,

Mektubunu aldım. Ben de pek uzun yazacak değilim. Birkaç güne kadar çıkmamız muhtemel. Sen gazetelerde affın nasıl olduğunu ve kimlerin çıktığını tabii okursun. Ben çıktığım takdirde, Teşrin-i Sani'nin (Kasımın) üçüncü Cuma günü İstanbul'a muvasalat edecek (varacak) vapura gelirsin. Ben telgraf da çekerim…"[249]

Ayşe Sıtkı, Sabahattin Ali'nin isteği üzerine onu Galata Rıhtımı'nda karşılamıştır. Yaşlı gözlerle birbirine sarılan ikili, Ayşe Sıtkı'nın evine gitmiş ve mükellef bir sofra ile hem karınlarını doyurmuşlar hem de yaşananları uzun uzun konuşma fırsatı bulabilmişlerdir (s.79). Sabahattin Ali Ayşe Sıtkı'ya bundan sonra neler yapacağını anlatmış ve Ayşe Sıtkı da onu yakınlıkla dinlemiştir. Bu noktada Hıfzı Topuz, Sabahattin Ali'nin Ayşe Sıtkı'ya olan duygularının on aylık sevgi açlığının da beraberinde aşka yakınlaştığını belirtmektedir. Ayşe Sıtkı ise; yazara karşı sadece dost olarak sevgi beslemektedir. Fakat her ne kadar zarif tavırlarla bunu yazara anlatmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Topuz, yazar ve Ayşe Sıtkı arasındaki ilişkiyi *"Ayşe Sıtkı bütün sıcaklığına ve dostluğuna karşın araya mesafe koymasını biliyor ve Sabahattin Ali'nin yaklaşmasına fırsat vermiyordu"* (s.80) cümlesiyle ifade etmektedir.

Sabahattin Ali, 10 Kasım günü akşam saatlerinde Haydarpaşa'dan Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Kafasında Ankara'ya giderek bakanlıktan kendisi için yeni bir görev istemek vardır. Sabahattin Ali'yi Ankara'da kimse karşılamaya gelmemiştir. Bu nedenle Topuz, onun bu duruma bozulduğunu belirtmektedir (s.80). Dayısı Doktor Rıfat Ertüzün'ün evine yerleştikten hemen sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na giden yazar, bakanlıkta kendisine karşı olumsuz bir havanın olmadığını görünce rahatlamıştır. Topuz, onun artık Cumhuriyete layık bir evlat olmak kararında olduğunu belirtmektedir (s.80). Bu ifadeye Sabahattin Ali'nin Ayşe Sıtkı'ya yazdığı 13 Şubat 1933 tarihli mektubunda da rastlamaktayız:

"İki gözüm Ayşeciğim

İki gündür elime kalem almak imkânını bulamadım. Akraba ve taallukatı ziyaret, vekâlete bir başvurmak falan filan derken günler geçti. Vekil Bey kalem-i mahsus müdürüne evvela müsteşar beyle görüşmemin muvafık olacağını söylemiş, Rıdvan Nafiz'le bugün 16.30'da görüşeceğim. Vekâlette pek aleyhimde bir hava esmiyor. Emniyet Teşkilatı ve Dâhiliye

[249] Ayşe Sıtkı İlhan-Doğan Akın, a.g.e., s. 162.

Vekâleti muhakkak bana kötülük etmek sevdasında bulunmazsa yeniden tavzif edilmem (görevlendirilmem) çok muhtemel. Şimdilik evde pek rahatım ve itibarım yerinde. Eski gevezeliğime hâkim olmaya çalışıyorum. Yani Cumhuriyet'e layık bir evlat olmak üzereyim."[250]

Sabahattin Ali'nin bir diğer planı ise vatani görevi ile ilgilidir. Askerlik Şubesi ile ilişkilerini düzelterek Yedek Subay Okulu'na gitmeyi ertelemeyi isteyen yazar, Ankara'ya geldiği ikinci gün içinde bulunduğu heyecanla Ayşe Sıtkı'ya yazdığı mektubunda *"Maaşı alır almaz, yani maaşa geçer geçmez sana telgrafla nikâh teklif edeceğim. Hazır bulun."* (s.81) diyerek evlilik hayalini dile getirmiştir. Ayşe Sıtkı ise; bu mektubu aldığında yazarın duygularına karşılık veremeyeceği için üzülmüştür. Fakat Ayşe Sıtkı onu hiçbir zaman eş olarak görmemektedir. Sabahattin Ali ise; istediği cevabı alamadığı için tekrar bunalımlı tuh haline dönmüş ve *"Şu 70 bin kişilik Ankara şehri bomboş ve ben yapayalnızım*." (s.81) demektedir.

Her gün bakanlığa giderek durumu hakkında olumlu bir yanıt almak için bekleyen Sabahattin Ali, en sonunda Milli Eğitim Bakanı Yusuf Hikmet Bayur'la görüşme fırsatı yakalamıştır. Sabahattin Ali ona başına gelenleri anlatmıştır (s.81). Almanya'da okuduğu yıllara karşılık devlette yerine getirmesi gereken zorunlu görevi olduğunu bakana açıklayan yazara karşılık Gazi'ye hakaret eden birine iş veremeyeceğini söyleyen Bakan, yazarın böyle bir suçu işlemediğinde ısrar etmesi ve ikinci bir şiir yazarak yanıldığını söyleyeceğini bildirmesi üzerine ikna olmuştur (s.82). Sabahattin Ali de düşüncelerinin değişmiş olduğunun göstergesi olarak Varlık dergisinin 15 Ocak 1934 tarihli sayısında Gazi'ye *"Benim Aşkım"* başlıklı şiiri yazmıştır.[251] Sabahattin Ali aslında Atatürk'e hakaret ettiği gerekçesiyle bunca zaman haksızlığa uğrasa da Atatürk hakkında olumsuz fikirleri yoktur. Bunun açık kanıtına Sevgi Sanlı'nın anılarında rastlamaktayız. Sevgi Sanlı İsmet İnönü ve Atatürk'ü kıyasladıkları bir sohbette Sabahattin Ali'nin *"Atatürk'ü putlaştırmaktan yana değilim ama bir salondan içeri girdi mi işte büyük bir adam derdiniz. İkincisi de bizim Konservatuar temsillerinde boy gösteriyor ama aynı havayı aramak boşuna. Aralarında çap farkı var."* [252] dediğini belirtmektedir. Fakat uzun süre tayin haberi gelmediğinde Sabahattin Ali, yine bakanı ziyaret etmiş ve bir aydın olarak devlet kurumunda çalışarak devletine ve milletine yararlı olmak istediğini belirtmiştir. Bakan, onun bu konuşması üzerine hemen Hasan Ali Yücel'i görmesini

[250] A.g.e., s. 163.
[251] Bezirci, a.g.e., s. 48.
[252] Filiz Ali-Atilla Özkırımlı, a.g.e., s. 140.

söylemiştir. Sabahattin Ali'nin ataması da kolaylıkla yapılmıştır. Onun Sinop sonrası yaşadıklarını Sabiha Sertel şöyle özetlemektedir:

"Sabahattin Sinop'ta cezasını bitirip Ankara'ya döndüğünde yönü artık belli olmuştu. O sırada Milli Eğitim Bakanlığı'na gelen Saffet Arıkan, Sabahattin'in hayranlarından biriydi. Onu hemen Konservatuara öğretmen yaptı. Sabahattin bundan sonra uzun bir süre, uğradığı eleştiri ve hücumlara karşın yaratıcı çalışmalarına devam etti ve Türk edebiyatının övüneceği eserler verdi. Sabahattin, Resimli Ay'ı unutmamıştı. İstanbul'a her gelişinde bize uğrar, yaptıklarını anlatırdı. Resimli Ay'da başlayan dostluğumuz yaşamının sonuna kadar sürdü."[253]

Sabahattin Ali yine mutluluk ve coşkuyla 15 Şubat 1934 tarihinde Ayşe Sıtkı'ya nikâhına talip olduğunu bildiren bir mektup yazmıştır (s.84). İşinin olduğunu ve ciddi ciddi kendisine evlilik teklif ettiğini belirten Sabahattin Ali, bundan daha uygun bir evliliğin olamayacağını belirterek şunları eklemektedir:

"Hem sen benim gibi efendiyi mum ile arasan bulamazsın. Güzellikte senden fersah fersah ileride... Mesela bir Grek burnu bir Ayşe kıymetinde... Boy pos Allaha şükür yerinde, hiç olmazsa seninkine muvafık... Akıldan yana hiç değilse sen bir şey söyleyemezsin. Yani birbirimize bir şey söyleyecek halimiz yok. Aşk ve muhabbet meselesine gelince, beraber gitmekten sıkılmayacak kadar birbirimizden hoşlandığımızı zannediyorum. Suluca aşık olacak kadar çocuk değiliz herhalde..."[254]

Ayşe Sıtkı ise kendisine hızla kızgınlık dolu bir mektupla cevap vermiştir. Ayşe Hanım, yazarı adeta bir çocuk gibi azarlayarak *"Anladım artık, sen katiyen uslanmayacaksın... Hapisten çıktın... O kadar eziyetler çektin... Hala da çekiyorsun... Yazdıklarını daha çok şaka diye alıyorum. Bunları bir an için ciddi düşündünse büyük bir çocukluk yapmışsın."* (s.85) diyerek tepkisini dile getirmiştir. Hayatta seçecekleri kişilerin birbirleri olmaması gerektiğini de ekleyen Ayşe Hanım'ın bu sert mektubuna karşılık Sabahattin Ali durumu tatlıya bağlamak adına teklifinde ciddi olmadığını belirtmek ve şaka yaptığını söylemek üzere yeni bir mektup kaleme almıştır.

"Akıllı Ayşe,

Bundan sonra sana her mektubumda nikâh teklif edeyim, çünkü böyle yapınca bir haftada cevap alıyorum. Yani tetik ol, biraz geciktin mi şıp diye nikahına talibim.

[253] Yıldız Sertel, a.g.e., s.37.
[254] Ayşe Sıtkı İlhan-Doğan Akın, a.g.e., s. 182.

...

Açıkça söyleyeyim mi? Seni hocalığa ne kadar yakıştıramıyorsam "zevce"liğe de o kadar yakıştıramam. Hatta sana o mektubu yazarken seni karı olarak tasavvur etmek bana bir hayli komik gelmişti, niçin böyle yaptım, izah edeyim: Bir kere her şeyden evvel söyleyeyim ki, yazdıklarım şaka değildi, sen şaka idi dememi istiyorsun, fakat sana yalan söylemem. Sakın darılma iki gözüm Ayşeciğim, ben hatun kişilerin, hatta senin kadar akıllı olanların bile, aklından şüphe ederim. Yarın öbür gün kalkar bir serseme varırsınız, insanın yüreği yanar."[255]

Hıfzı Topuz'un notuna göre Ayşe Sıtkı ile Sabahattin Ali arasındaki evlilik tartışmaları sonlanamamıştır. Ayşe Sıtkı Sabahattin Ali'nin son mektubunu da hoş görememiştir. Sabahattin Ali'nin aslında kendisini eş olarak görmediğini ve sadece kurtarmak amacıyla evlilik teklifi ettiğini yazması Ayşe Sıtkı'yı çılgına çevirmiştir. Yazara yazdığı mektubunda evliliğin kesinlikle olmayacağını ve aklından çıkarması gerektiğini söylemiştir. Sabahattin Ali'yi evlenemeyecek kadar kendine yakın bulduğunu ifade eden Ayşe Sıtkı ona evlenebileceği kızın nasıl olması gerektiğini de *"Sen evden anlar hanım bir kızla evlenmelisin."* (s.89) cümleleriyle ifade etmektedir. Sabahattin Ali de bu mektuba cevap olarak yazdığı mektubunda bu tartışmaya noktayı koymuş ve bu konu bir daha hiç açılmamak üzere kapanmıştır.

II. II. Sabahattin Ali Aile Kuruyor

Sabahattin Ali, bakanlığa döndüğünde önce Almancadan çeviriler yapmıştır. Sonra Ortaöğretim'de geçici bir görev verilmiştir. Parasız yatılı öğrencilerin kayıt işlemlerine de bakan yazar, sonrasında Talim Terbiye Dairesi'nde uzman düzeltmenliğe atanmıştır. Bakanlıkta uzun süreli bir göreve getirilemeyen yazar, yine de hayatından oldukça memnundur (s.91). Ankara'da dostlarıyla oldukça keyifli günler geçiren yazar, o sırada henüz 27 yaşındadır. İçini bir yaşlılık buhranı sarmıştır. Topuz, onun bu buhranını *"Yaşlılıktan ve yaşlanmaktan ödü kopuyordu."* (s.92) diye ifade etmektedir. Sabahattin Ali'nin bu konudaki sıkıntısını *"Dünyada bana en yakışmayan şey muhakkak ki yaşlılık. İçimi dehşetli bir korku aldı. Ben konuştukça günler daha hızlı geçiyor."* (s.92) cümleleriyle anlatmaktadır. Bu sıkıntılı döneminde aklına eski aşkı Nahit Hanım düşmüştür. Fakat Nahit Hanım, Milli Eğitim

[255] A.g.e., s. 184.

yöneticilerinden Halil Vedat Fıratlı'yla evlenmiştir. Ayşe Sıtkı da kendisinin evlilik teklifini reddetmiştir. İşte bu sırada aklına birkaç yıl önce tanıdığı lacivert gözlü sarışın Aliye gelmiştir (s.92). 1930'da Almanya sonrası tanıdığı bu kız, yazarın amcasının komşusunun kızıdır. Aliye Hanım Sabahattin Ali ile karşılaşmalarını şöyle anlatmaktadır:

"Sabahattin, amcası komşumuz Salih Bey'lere misafir gelmişti. Sabahattin ile tanışmam o aile ile komşuluk dolayısıyla oldu. Grup halinde Suadiye'ye denize girmeye gittik. O zaman Suadiye Plajı'nın olduğu yer açık denizdi. Bir defa da yine grup halinde İçerenköy'de yapılan bir sünnet düğününe gittik. Dönmek istediğimizde Sabahattin yanımızda yoktu. Giderken kullandığımız, lüks lambalı fenerle bir ağaç altında onu kitap okurken bulduk. Gidiyoruz dendiğinde kalktı ve feneri benim yüzüme tutarak gözlerimin içine uzun uzun baktı."[256]

Yazar, İstanbul'da geçirdikleri yaz tatilinden sonraki 5. yıl, 1935 Şubat'ında Aliye ile evlenmek istediğini bildiren bir mektubu yengesine yollamıştır. Fakat Aliye Hanım'ın babası yazarın cezaevi geçmişini öğrenerek bu evliliğe önceleri onay vermemiştir. Fakat Aliye Hanım, bu evlilik teklifini sevinçle karşılamıştır. Topuz onun bu teklif karşısındaki tutumunu *"...Evlenip Ankara'ya yerleşmek ona çok tatlı geliyordu."*(s.93) cümlesiyle anlatmaktadır. Bir süre sonra babasını ikna eden Aliye Hanım ve annesi teklifi olumlu karşıladıklarını Sabahattin Ali'nin yengesine bildirmişlerdir (s.93). Sabahattin Ali bu sevincin verdiği heyecanla Ayşe Sıtkı'ya yazdığı mektubunda şunları yazmaktadır:

"... Mühim bir havadisim var: Evleniyorum. Hatta nişanlandım bile. Sen benim gibi kelepiri kaçırdığınla kal. Nişanlım şu "masume"ler sınıfına dâhil, ne yazık ki... Değil... Erenköyü'nde oturuyor. Babası proleter. Kendisi sekizinci sınıfta Erenköy'ü bırakmış... Amcamın evi ile komşu. Kendisini pekiyi tanırım. Avrupa'dan geldiğim sene beraber denize falan girerdik. ... Altın gibi sarı saçlı, fevkalade güzel lacivert gözlü, beyaz tenli gözlerinin etrafında yazın beliren seyrek çilli ve uzunca boylu bir kızcağızdır. ... Gayet sessiz, okumaya ve düşünmeye meraklı; kendi halinde bir mahlûk... Yaşı tam 20... İsmi de Aliye..."[257]

Evlilik kararının alındığı sırada kış ayı olduğundan Aliye Hanım'ın ailesi Ankara'ya soğuk nedeniyle gelememiştir. Bu nedenle nişanın postayla yapılması daha uygun görülmüştür. Sabahattin Ali, nişan hediyelerini posta ile göndermiştir. Nikâhın Mayıs ayında yapılması ve düğünün de nikâhtan bir hafta sonra yapılmasına karar verilmiştir. Aliye Hanım, bir fotoğrafını çektirerek Sabahattin Ali'ye yollamıştır. Resmin bir köşesine *"Ben bu*

[256] Filiz Ali, a.g.e., s. 39.
[257] Ayşe Sıtkı İlhan-Doğan Akın, a.g.e., s. 268.

resimdeki kadar güzel değilim." notunu düşen Aliye Hanım'a Sabahattin Ali, onun her zaman her haliyle güzel olduğunu, böyle yazmamasını, kendisinin ondan çok daha yaşlı göründüğünü, yılların onu onulmaz hasarlarla yıprattığını yazmıştır. *"Senin cildin iyi kremler kullanarak güzelleşir, fakat benim kaybolan yıllarımın geri gelmesine imkân yok."* diyen yazar, 28 yaşında fakat yorgun ve yaşlı bir adam profili çizmektedir (s.95). Nişanlılık dönemlerinde sık sık mektuplaşan çift, 16 Mayıs 1935 günü Kadıköy Evlendirme Dairesi'nde evlenmiştir. Nikâhtan sonraki ilk gece yazarın dayısı Rıfat Ertüzün'ün evinde geçiren çift ertesi gün trenle Ankara'ya geçmişlerdir. Bir hafta içinde gelinlik de dâhil her şey tamamlanarak görkemli bir düğün düzenlenmiştir (s.97). Çift düğünün ertesi günü Ulus'ta Sabahattin Ali'nin tuttuğu daireye geçmiştir. Fakat basık tavanlı bir odada tahta bir masa, iki tahta iskemle, yatak odasında geniş bir somya, kırmızı bir yorgan, bir de komodinden oluşan evlerini Aliye Hanım hiç beğenmemiştir.[258] Topuz da *"Aliye daireyi hiç sevmedi."* ve *"Aliye hiç böyle bir yuva hayal etmemişti."* (s.97) cümleleriyle Aliye Hanım'ın ev karşısındaki tutumunu ifade etmektedir. Çiftin başına gelen bir talihsiz olay ise taşındıkları ilk gece evlerini tahtakurularının işgal etmesidir. Çift tüm gece temizlik yapmak zorunda kalmışlardır. Topuz Aliye Hanım için bu başlangıcın iyi olmadığını fakat onun iki gönül bir olunca samanlık seyran olur diye düşündüğünü de belirtmektedir (s.97). Fakat Sabahattin Ali'nin kayınvalidesi bu durum karşısında hayal kırıklığına uğramış ve Topuz'un belirttiğine göre fenalıklar geçirmiş fakat bu durumu kızına belli etmemiştir (s.97).

Sabahattin Ali'nin evlendiği sırada MEB'de çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Sabahattin Ali'nin atamasını yapan Hikmet Bayur bakanlıktan ayrılmış, yerine Abidin Özmen getirilmiştir. Hasan Ali Yücel de Orta Öğretim Müdürlüğü'ne getirilmiştir. O sırada Sabahattin Ali'ye Yayın Dairesi ikinci sınıf kalembaşlığı görevi verilmiştir. Bunu yanı sıra 40 lira aylıkla Ankara İkinci Ortaokulu'na Almanca öğretmeni olarak atanmıştır (s.98).

Sabahattin Ali, evliliğinin ilk dönemlerinde eşinin eğitimi ile de yakından ilgilenmiştir. Ona Marksist yazarları tanıtmıştır. Sık sık dostlarıyla vakit geçiren çift Ankara'nın tadını çıkarmaktadır. Ankara günleri mutlulukla geçerken yazar, bu sırada *Kuyucaklı Yusuf* ve *Ses* adlı eserlerini tamamlamıştır (s.98). Askerlik işini bu evrede sürekli erteleyen yazar, 1937 yılının başlarında askerlik şubesine giderek yedek subay kaydını yaptırmıştır (s.99). İstanbul Harbiye'de olan Yedek Subay Okulu için Aliye Hanım'a Pangaltı'da bir ev tutulmuş ve çift hafta sonları da birlikte olmaya devam etmiştir (s.99). Sabahattin Ali o dönemde korku

[258] Filiz Ali, a.g.e., s. 40.

içindedir. Siyasal nedenlerle fişlenmiş olanların yedek subay olamaması, çavuş olarak kıtaya gönderilmesi onu korkutmaktadır. Bu nedenle Ankara'ya giderek Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'la görüşmüş ve ondan bu konuda kendisine yardımcı olmasını istemiştir (s.99). Afet İnan'ın da yardımlarıyla Sabahattin Ali, yedek subay olarak askerliğini tamamlamıştır. Sabahattin Ali yedek subaylığının ardından asteğmen olarak Eskişehir'e gönderilmiştir. Aynı dönemde Sabahattin Ali'nin yaşadığı bir diğer heyecan kızı Filiz'in doğumudur. Sabahattin Ali özlemini duyduğu sıcak aile ortamını nihayetinde kurmuştur. Yazarın Eskişehir'deki askerliği böyle mutlu bir havada geçmiştir.

Hıfzı Topuz'un üzerinde durmadığı bir önemli konu ise Soyadı Kanunu'nu neticesinde Sabahattin Ali'nin *"Alı"* soyadını almasıdır. Ramazan Korkmaz,Sabahattin Ali'nin Edremit'te yaşayan ailesinin almış olduğu *"Şenyuva"* soyisminden farklı olarak babasının ön adını soyadı olarak almak istediğini belirtmektedir. Yazar, o zamana kadar babasının ismini kendi ismiyle birlikte kullanmaktadır. Fakat nüfus müdürlüğünün ilk adın soyadı olarak alınamayacağını söylemesi üzerine "*Alı"* olarak değiştirmiştir.[259] Ailesinden farklı bir soyadı ve özellikle de babasının ön adını soyadı olarak almak isteyen yazarın bunu amaçlamasının sebebini Ramazan Korkmaz şöyle belirtmektedir:

"Babasına çok düşkün olan Sabahattin Ali, belli ki, bütün fertleri ile huzursuzluğa belenmiş bir ailenin gerçekle tamamen ters düşen "Şenyuva" soyadını almasına pek tahammül edememiş ve bu hiç de şen olmayan yuvanın kurbanı olan babasının adını, "Şenyuva"ya karşı bir saygı nişanesi olarak taşımak istemiştir."[260]

Sabahattin Ali'nin askerliğini yaptığı dönemde Türkiye'nin gündeminde çok önemli problemler vardır. Bunlardan ilki Hatay sorunudur. Fransızlarla süren görüşmelerin neticesinde 5 Temmuz 1938'de Hatay, anayurda dâhil edilmiştir. Yılın bir diğer önemli gündemi ise, Nazım Hikmet, Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı'nın Askeri Mahkeme'de yargılanması ve cezaevine gönderilmeleri olmuştur. Aynı yıl Atatürk'ün hastalığı ortaya çıkmış ve 10 Kasım 1938 günü Atatürk, son yolculuğuna uğurlanmıştır. Yurtdışındaki gündemde ise İkinci Dünya Savaşı'nın ilk adımları vardır. Avusturyalılar Almanya'ya katılmış, Almanlar Çekoslavakya'nın Südet bölgesini işgal etmişlerdir. Bu dönemde Yahudi düşmanlığı Almanların milli politikası haline gelmiştir (s.100).

[259] Korkmaz, a.g.e., s. 41.
[260] A.g.e., s. 41.

Askerliği biten Sabahattin Ali ailesini de alarak tekrar Ankara'ya dönmüştür. Kendisini karşılayan yakın dostu Pertev Naili Boratav, hemen Ali ailesine Kızılay'da bir ev bulmuştur. Aliler buraya yerleşmiş ve giderek Ankara'da yeni dostlar edinmişlerdir. Sabahattin Eyuboğlu, Muvaffak Şeref, Muzaffer Şerif Başoğlu, Azra Erhat, Orhan Veli, Melih Cevdet, Necati Cumalı, Tahsin Banguoğlu ve Suut Kemal Yetkin gibi isimler evlerinin daimi misafirleridirler. Sabahattin Ali de önce Musiki Öğretmen Okulu Almanca Öğretmenliğine getirilmiş ardından da Devlet Konservatuarı'na dramaturg olarak görevlendirilmiştir. Aynı zamanda konservatuarın yöneticisi Karl Ebert'in çevirmenliğine atanmıştır (s.101). Karl Ebert ile yakın bir dostluk kuran Sabahattin Ali, onun hem yakın arkadaşı hem de en büyük yardımcısı olmuştur. Karl Ebert yıllar sonra 1961'de Filiz Ali ile New York'ta buluştuğunda ona *"Türkiye'de çok dostum vardı, fakat baban tek arkadaşımdı. İkimiz tam manasıyla bir 'Bruderschaft'(kardeşlik) kumuştuk. Hayatımda ailem dışında 'du' yani 'sen' diye hitap ettiğim nadir ve kıymetli insanlardan biridir."* diyerek babasına duyduğu dostluğu dile getirmiştir.[261]

Fakat Sabahattin Ali'nin bu mutlu dönemi kısa sürmüştür. 1939 yılının Aralık ayında Almanların Polonya'ya saldırmasıyla İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş açmıştır. Avrupa'daki savaş havası Türkiye'yi önlem almaya zorlamıştır. Bu nedenle hükümet olağanüstü önlemler alarak yedek subayları yeniden orduya çağırmışlardır. Sabahattin Ali de o dönemde askere alınanlar arasındadır. Ankara Dış Kapı'daki Sarıkışla'daki 8.Tümen'e vermişlerdir. Tümenin ekmekçi kolunda görevlendirilen yazarın görevi ekmek ihtiyacını karşılamaktır (s.101). Bu sırada tümene Boğaz'ı koruma görevi verilmiştir. Bu nedenle tüm tümen Haydarpaşa'ya hareket etmiştir. Ekmekçi kolu da Haliç'e yakın bir yere taşınmıştır (s.102). Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna* adlı eserini işte bu çadırda yazmıştır.

Sabahattin Ali'nin tümendeki günleri boş zamanlarında ata binerek ve akşamları Ordugâh'ın tabldotunda rakı içerek geçmektedir. Topuz, o dönemde henüz Amerikan Koleji'nde öğrenci olan Bülent Ecevit'in, babası yedek yüzbaşı Dr. Fahri Ecevit'i görmeye sık sık geldiğini ve Sabahattin Ali ile dostu Fahri Ecevit'in konuşmalarını uzaktan dinlediğinin notunu düşmektedir (s.103).

Almanların Yunanistan'ı işgali ile Türkiye'de güvenlik problemi artmıştır. Sabahattin Ali ve arkadaşları radyodan her gün savaşı takip etmektedirler. Fırıncılık işini oldukça ciddiye alan Sabahattin Ali, işinin ardından yine rakı eşliğinde arkadaşlarıyla balık yemeği de ihmal

[261] Filiz Ali, a.g.e., s. 48.

etmemektedir. Topuz, Sabahattin Ali'nin bu dönemdeki yakın arkadaşı Niyazi Ağırnaslı'nın aktardığı bir hikâyeye de değinmektedir. Yazar bir gün arkadaşı Niyazi Ağırnaslı'dan bir kutu ton balığı konservesi istemiş ve kutuyu aldıktan sonra ortadan gizlice kaybolmuştur. Onu takip eden Ağırnaslı, Sabahattin Ali'yi bir çam ağacının altında güzel bir çingene kızıyla öpüşürken görmüştür (s.103). Sabahattin Ali'nin bu gerilimli savaş döneminde bile eğlenmekten geri kalmadığını belirten Topuz, bir yıl sonra Ali'nin terhis olarak Ankara'ya döndüğünü belirtmektedir (s.104).

III. ANKARA GÜNLERİ

Sabahattin Ali, terhis olduktan sonra ailesiyle birlikte Ankara'ya dönmüştür. Topuz o dönemde yazarın Ankara'da olan yakın arkadaşları arasında Arif Dino, Abidin ve Güzin Dino, Halet Çambel, Nail Çakırhan, Behice Boran, Adnan ve Nazife Cemil, Pertev Naili ve Hayrünnisa Boratav çifti, Niyazi Ağırnaslı gibi ünlü isimlerden bahsetmektedir (s.105). Niyazi Ağırnaslı'nın anılarından yola çıkarak o günleri eserine yansıtan Topuz, bu büyük arkadaş grubunun sık sık Sabahattin Ali'nin evinde toplandığını belirtmektedir. Bu anılarda Ağırnaslı, kimi zaman Filiz'i nöbetleşe omuzlarına alarak pikniğe gittiklerinden de bahsetmektedir (s.105). Ankara'da geniş bir çevresi olan yazar, haftada bir dönemin ünlü lokantalarından olan Karpiç'e ailesini götürmekte ve orada devrin ileri gelen siyasetçileri ile de görüşme fırsatı bulmaktadır. Örneğin, Aliye Ali, eşinin burada Şükrü Saraçoğlu ile sık sık karşılaştığını ve fikirleri çatışsa da çok iyi anlaştıklarını ve kimi akşam ailece görüştüklerini bile belirtmektedir:

"En az haftada bir defa da Karpiç gazinosuna, lokantaya gider, dış kaynaklı şov gösterilerini seyrederdik. O zamanın milletvekilleri ve bakanlar bu lokantaya gelirlerdi. Bilhassa Şükrü Saraçoğlu her gidişimizde orada idi. Sabahattin'le ahbaplık ederler, Sabahattin ona "Memleket böyle mi idare edilir?" diye laf sokuşturur, o da kahkahalarla gülerdi."[262]

Ankara'daki günlerini rahat ve mutluluk içinde geçiren Sabahattin Ali, bu noktada pek çok insanı rahatsız etmektedir. onun lüks lokantalarda yemek yemek, şık giyinmek, en iyi sigaraları içmek gibi alışkanlıkları Ramazan Korkmaz'ın belirttiğine göre tepki çekmiş ve

[262] Filiz Ali-Atilla Özkırımlı, a.g.e., s. 36.

yazar *"burjuva özentisi"* olarak nitelendirilmiştir.[263] Bazı arkadaşları onu gerçek bir komünist olmamak ve gösteriş düşkünü olarak tanımlamaktadırlar. Yakın arkadaşı Mehmet Ali Cimcoz bile yazarı gösterişi ve alkışı seven bir insan olarak tanımlamakta ve *"Bugün anladığımız gibi bir komünist değildi."* ifadelerini kullanmaktadır.[264] Yazar, zararsız lüks anlayışı neticesinde yakın çevresince bile fazlasıyla eleştirilmektedir. Ayrıca Sabahattin Ali'nin bu dönemde sık sık izlendiğini de belirten Niyazi Ağırnaslı şunları söylemektedir:

"O dönemde Sabahattin izlendiğini hisseder, bazen bunu bize de anlatırdı. Bir seferinde Ankara Emniyet Müdürü'ne telefon edip 'Beni daha akıllı insanlara izletmelisiniz. Bu derecede aptal bir insanın beni takip etmesini hakaret sayıyorum.' demişti. Peşinde bir polis olduğunu anlayınca ansızın Karlman Pasajı'na sapıp adamı şaşırttığını, bir vitrinin gerisinden adamcağızın öteye, beriye aranıp durduğunu gülerek seyrettiğini başka bir seferinde bir sivil polise el işaretiyle nanik yaptığını hatırlarım. Sabahattin bunları eğlence olarak yapıyordu." (s.106)

Sabahattin Ali MEB'deki görevinin yanı sıra *Yurt ve Dünya* adlı dergide yazılar yazmıştır. Topuz'un verdiği bilgiye göre bu dergi 1 Ocak 1941'de çıkmaya başlamış ve devrimci sol görüşlü bir kadroya sahiptir. Rıfat Ilgaz, Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Orhan Kemal gibi solcu yazarlara karşılık milliyetçi sağ anlayışlı dergiler de vardır. Reha Oğuz Türkkan'ın *Bozkurt* adlı dergisi bu alandaki ilk akla gelen dergidir. Bu dergiden sonra çıkan *Millet* ve *Çınaraltı* gibi dergiler de aynı yolu izleyerek Sabahattin Ali ve arkadaşlarına saldırmayı sürdürmüşlerdir (s.106). Topuz bu saldırıları Nihal Atsız'ın düzenlediğini belirtmekte ve okul yıllarında Sabahattin Ali ve Pertev Naili Boratav'ın yakın arkadaşı olduğu halde sonradan onlardan yolunu ayırdığının da altını çizmektedir (s.107). Topuz, Nihal Atsız'ın Sabahattin Ali hakkında yazıklarından bir alıntıyı şöyle vermektedir:

"Atsız, Sabahattin Ali'ye şöyle çamur atıyordu:

'Sabahattin Ali bugün kültür işlerinin mühim bir mevkiinde, Maarif Vekili Hasan Ali'nin şahsi sempatisi sayesinde batırmak istediği Türk milletinin parasıyla rahatça yaşamaktadır. Komünizm bir daha başkaldıramayacak şekilde ezilmelidir. Mevcut kanunlar yeterli değilse bu bozguncuların ocağının kökünü kurutmak için yeni kanunlar yapınız.'

[263] Korkmaz, a.g.e., s. 43.
[264] A.g.e., s. 43.

Atsız'ın bu mektubu Ankara'da büyük tepkiler yarattı. Bakanlık Nihal Atsız'ı Boğaziçi Lisesi'ndeki görevinden derhal aldı. Sabahattin Ali de Ankara Üçüncü Asliye Ceza Mahkemesi'nde Atsız'a karşı dava açtı." (s.108)

Nihal Atsız aynı zamanda *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında ırkçı ve Turancı kesimi ele alan, onları eleştiren Sabahattin Ali'ye tepki olarak *İçimizdeki Şeytanlar* (1940) adlı broşürü ile de saldırıya geçmiştir. Bu broşürde Asım Bezirci'nin verdiği bilgiye göre Nihal Atsız, Sabahattin Ali'nin Türk değil, Rum olduğunu belirtmekte ve yazarı lüzumundan pek fazla ve gürültü ile konuşan, ağır sözlere bile kızmayan, herkesle hemen laubali olan ve sözde şövalyelik yapan laubali bir insan olarak tanımlamaktadır.[265] Nihal Atsız'a göre romandaki karakterler hayali değil, Turancı kesimin ileri gelen mevcut isimlerindendir. Profesör Hikmet, gerçekte tarihçi Mükrim Halil; Muharir İsmet Şerif, Peyami Safa ve Tatar suratlı denilen karakter ise Zeki Velidi Togan ya da Abdülkadir İnan'dır.[266] Nihal Atsız'ın bu iddiasının aksine Selim İleri, Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı eserine yazmış olduğu önsözünde, gerçek kişileri hedef alan herhangi bir suçlamayla karşılaşmadığını belirtmektedir:

"Bu türden sözlerin, söylentilerin geçersizliğini öğrenmek için de zamana ihtiyacım varmış. Bugün roman sanatının "kurmaca"dan ötesiyle değerlendirilmeyeceğini bildiğimden; ne Sabahattin Ali'nin eserinde Peyami Safa'yı ya da Atsız'ı görüyorum, ne de Atsız'ın eserinde Sabahattin Ali'yi. Tam tersine, hem Atsız'ın hem Sabahattin Ali'nin, gerçek yaşamda birer trajedi kişisi olduğuna inanıyorum. Dönemin müthiş baskısında, düşünsel inançları dolayısıyla handiyse cinnete sürüklenmiş kişiler."[267]

Nihal Atsız saldırılarını sadece Sabahattin Ali'ye karşı değil aynı zamanda onu ve onun gibi komünizm düşünceli kişileri Eğitim Bakanlığı'nda teşkilatlandıran Hasan Ali Yücel'e de tepki göstermiştir. Orhun dergisinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu için yayınladığı mektubunda da *"... Bu hezeyanları yazan Sabahattin Ali, bugün kültür işlerinin mühim bir mevkiinde, Maarif Vekili Hasan Ali'nin şahsi sempatisi sayesinde, batırmak istediği Türk milletinin parasıyla rahatça yaşamaktadır."* [268] cümleleriyle tepkisini sürdürmüştür. Mektubun yayımlanmasının ardından 7 Nisan 1944'te Nihal Atsız Boğaziçi Lisesi'ndeki görevinden alınmış ve Sabahattin Ali de kendisine dava açmıştır. Sabahattin Ali'nin Nihal Atsız'a açtığı davanın ilk duruşması 26 Nisan 1944 günü yapılmıştır. Büyük bir Turancı grubun mahkeme

[265] Bezirci, a.g.e., s. 54.
[266] A.g.e., s. 55.
[267] Selim İleri, *İçimizdeki Şeytan*, Önsöz, 21.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9.
[268] Bezirci, a.g.e., s. 55.

salonunu doldurduğunu belirten Topuz, iki kez çatışmalar nedeniyle duruşmaya ara verildiğini belirtmektedir (s.108). İstanbul Örfi İdare Komutanlığı'nın hazırladığı ve savcının mahkemede okuduğu günün raporu o gün yaşananları açıkça göstermektedir:

"Çoğunluğu Siyasal Bilgiler Okulu öğrencisi olan sağcı bir topluluk, Irkçılarla Turancıların düzenledikleri plan mucibinde Adliye Sarayı önünde toplanan kitlenin 'Yaşasın İnönü, Yaşasın Türk Hâkimleri, Yaşasın Türk Milleti, Kahrolsun Komünistler!' diye bağırdıkları, müteakiben maznun Cabbar'ın, Sabahattin Ali'ye ait kitapları yaktığı ve hep bir ağızdan İstiklal Marşı söyledikten sonra ortaya atılan Cemal Oğuz'un 'Arkadaşlar! Ulus meydanına gideceğiz.' deyip Cebbar ile birlikte öne düştüğü, milli marşları söyleyerek Ulus Meydanı'na gittikleri, mani olmak isteyen polisleri durdurmak maksadıyla tekrar İstiklal Marşı'na başladıkları, burada elebaşılardan birinin 'Başvekaletin önüne gidelim' demesi üzerine Başvekalet binası önüne gidilerek 'Başvekil isteriz' diye bağrıştıkları, polisin müdahalesi ile dağıldıkları tanıkların ifadeleriyle sabittir."[269]

Yargıç ise bazı tanıkların dinlenmesi adına duruşmayı 3 Mayıs tarihine atadığını söylediği sırada Osman Yüksel Serdengeçti adındaki bir genç Sabahattin Ali'ye tokat atmıştır. Derhal yakalanan genç para cezası almıştır. Fakat Topuz'a göre bu olay Sabahattin Ali'yi çok üzmüştür (s.108). 3 Mayıs'taki davanın bir öncekinden farklı olmadığını da ekleyen Topuz, saldırganların saldırıya devam etmesine karşılık Nihal Atsız'ın avukatı Hamit Şevket ince'nin avukatlıktan çekildiğini de bildirmektedir. Avukatı, Nihal Atsız'ı eleştirmiş ve *"...Turancı ve ırkçı bir işe alet edilmek istendiğimi gördüm ve irkildim."* cümlelerini içeren bir dilekçe sunmuştur (s.109). Ramazan Korkmaz, birinci duruşma sonrası İsmet İnönü'nün Sabahattin Ali ile yakından ilgilenmiş olduğunu belirtmektedir. Bir akşam Konservatuar'da görüştüklerinde İsmet İnönü, yazara nasıl olduğunu sormuş ve yazarın iyi olduğunu söylemesi üzerine *"Daha da iyi olacaksın."* cevabını vermiştir. Bu görüşmenin sonrasında Ramazan Korkmaz, çok büyük değişikliklerin olduğunu belirtmektedir. Korkmaz, Nihal Atsız'ın avukatı Hamit Şevket İnce'nin istifa ettirilmiş olabilme ihtimali üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu dönemde Falih Rıfkı'nın Sabahattin Ali lehine *Ulus* gazetesinde seri yazı yazması da Korkmaz'a göre üzerinde durulması gerekilen önemli gelişmelerdendir.[270] 9 Mayıs'a tekrar ertelenen mahkeme Nihal Atsız'ın 6 ay hapis ve 140 lira para cezası ile sonuçlanmıştır. Nihal Atsız'ın bu cezası üçte biri oranında indirilmiş ve daha önce hiçbir suçtan mahkûmiyeti olmadığından

[269] A.g.e., s. 56.
[270] Korkmaz, a.g.e., s. 45.

cezanın infazı ertelenmiştir.[271] O dönemde Ankara'yı en çok meşgul eden olay da böylelikle sonlanmıştır.

Bu tartışmalar yaşanırken hükümet cephesinde de olaylara farklı yaklaşımlar geliştirilmektedir. Almanya'nın savaşta yenilme olasılığı ile birlikte faşizmi savunanlar hükümeti zora sokmaya başlamıştır. Sovyetlerin Naziler karşısındaki galibiyeti de bu düşünceleri kamçılamıştır. Almanların yenilgileri üzerine Türkiye'de Turancılara karşı sert yaptırımlara gidilmiştir. *Orhun* dergisi Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kapatılmış ve Anadolu Ajansı'nın 18 Mayıs'ta yayınladığı bildiride Turancı örgütlerin temiz milliyetçi ve vatansever gençleri yandaş olarak kazanmaya çalışmakla ve onları kirletmekle suçlamaktadır. 19 Mayıs 1944 tarihindeki Gençlik Bayramı nedeniyle *"Turancılar Türk milletini bütün komşularıyla derhal düşman yapmak için birebir tılsım bulmuşlardır."* diyerek bu düşüncedekilerin cezalandırılacağını söylemiştir (s.111). İnönü'nün bu sözlerinin ardından ünlü Turancılar tutuklanmıştır. Asım Bezirci'nin ifadesine göre İsmet İnönü'nün bu demecinde sağduyunun yanı sıra yurtdışındaki gelişmeler de etken olmuştur. Nazi Almanya'sı İkinci Dünya Savaşı'nda yenik düşmüş ve savaşın bitimine bir hafta kala Türkiye de Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu noktada Turancılar yalnız kalmışlardır. Asım Bezirci, Turancıların bu durum karşısında dahi Sabahattin Ali'ye saldırılarını kesmediklerini belirtmektedir. Bu nedenle yazar konservatuardaki görevinden alınmış ve bakanlık emrine geçmiştir.[272]

Sabahattin Ali demokrasinin geçirdiği sıkıntılı evrelerde bu savaşa kalemi ile katılmaktan geri durmamıştır. Düşüncelerini paylaşabileceği yayın organlarına yazılarını göndermektedir. Ramazan Korkmaz ise yazarın komünist olarak tanındığını fakat aslında komünist düşünceden uzakta olduğunu belirtmektedir. Bu düşüncelerinin ispatı için Hasan İzzettin Dinamo'nun *"Eğer Konya'daki bu şiir ihbarı olmasaydı belki de onun solculuğu tatlı bir gevezelik olarak kalacaktı."* cümlesine de yer vermektedir. Sabahattin Ali'nin zaman zaman Şükrü Saraçoğlu ile şakalaştıklarında Bolşevik sözünün sık geçtiğini fakat bu durumun onun komünistliğini ciddiye almadıklarını gösterdiğini ifade etmektedir.[273] Korkmaz'a göre yazarın çok konuşkan, ani ve sert tepkileri olan biri olması ve çocukça mizacı onu çatışmalara ve kavgalara sürükleyen nedenlerdendir.[274]

[271] Bezirci, a.g.e., s. 57.
[272] A.g.e, s. 58.
[273] Korkmaz, a.g.e., s. 45.
[274] A.g.e., s. 46.

Topuz, onun Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü hakkındaki bir anısına da eserinde yer vermektedir. 1943 yılında kurulan enstitünün öğretim görevlileri arasında ünlü yazar ve aydınların olduğunu söyleyen Topuz, asistanı olduğu Karl Ebert'in bu okula konuşma yapmak için davet edilmesi üzerine okula gittiklerini ve coşkulu bir kalabalık tarafından karşılandıklarını belirtmektedir. Öğrenciler Sabahattin Ali'yi takip eden, eserlerini okuyan gençlerdir. Sabahattin Ali onların bu coşkusunu gördüğünde daha önce karamsar bir havada yazdığı *Rüzgar* adlı şiirinin *"İnsan olmak dokunuyor haysiyetime."* mısrasını değiştirdiğini açıklamış ve *"...Hasanoğlan'ı gördükten sonra o dizeyi şöyle değiştiriyorum 'Enstitüleri gördükten sonra insan olmak gurur veriyor bana.'"* diyerek salonu daha da coşturmuştur (s.112). Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde o sırada öğrenci olan ve konservatuarda sık sık yazarı ziyaret eden Talip Apaydın, yazarla yaptıkları sohbetlerde yazarın İnönü'yle ilgili olan fikirlerine de değinmekte ve *"...Cumhurbaşkanı İnönü'nün bencilliğine, küçük adamlığına kadar bir sürü konudan söz ederdi. Hem de yüksek sesle konuşurdu. Sanırım İnönü hakkında böyle sözleri ilk ondan duymuştum."*[275] sözleriyle yazarın İsmet İnönü'ye olan tepkisini dile getirmektedir.

1945 yılının başlarında İkinci Dünya Savaşı'nın Almanların ve İtalyanların yenilgisinin açıkça görülmeye başlandığı bir dönemdir. Türkiye'de faşizm yanlıları bastırılmış, demokrasi nidaları daha çok kuvvetlenmiştir. Fakat bu dönemde solculuk Rusya tarafından ağır bir darbe almıştır. Sovyetlerin Türkiye olan ilişkilerini yeniden gözden geçirme kararı alması ve Türkiye'ye Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın tekrar ele alınması notasını vermesi üzerine Sovyetlerle Türkiye arasında ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Türkiye'deki solculara da bu olumsuz durumdan nasibini almışlardır. Bu dönemde Amerika ile Türkiye'nin yakınlaşması ise Sovyetlerin Türkiye'ye önyargısını ilerletmiştir. Sovyetlere karşı oluşan olumsuz hava giderek büyümekte ve Sovyetlerin komünistlikle eş anlama geldiğini düşünen ırkçılar sosyalist medyaya özellikle de *Tan* gazetesine karşı hınçla dolmaya başlamışlardır (s.115).

Topuz, Sabahattin Ali'nin Edremit sevgisine de yer vermektedir. Balıkesir Edremitli olan yazar, bölgeyi çok sevmekte ve sık sık civarda gezintilere çıkmaktadır. Her yıl evinin zeytin ve zeytinyağını bölgeden temin eden yazar en küçük bir fırsatta bölgeye kaçmaktadır. 1944 yılının yazında yine gezi için Edremit'e giden yazar, polisin elinden kaçan ve kendisini yakalamaya çalışan bir askeri öldüren casusa benzetilerek altı saat köyden köye dolaştırılmıştır. Casusun eşkâline oldukça yakın olduğu için tutuklu gibi gezdirilen yazar en sonunda vardık-

[275] Bezirci, a.g.e., s. 52

ları bir jandarma karakolunda kaymakama telefon ederek kurtulabilmiştir. Eşi Aliye Hanım'a bu olayı anlatırken kaymakamın tüm olanları alaya aldığını belirten yazar *"... Ama benim altı saat güneşin altında köyden köye dolaştığım beş altı korucunun muhafazasında, arkamda köylü çocukları 'casus yakalandı' diye bağırırken gezdiğim yanıma kar kaldı."* demiştir (s.116). Teyzesinin oğlu Mehmet Semerci de buna benzer bir olayı nakletmektedir. Mehmet Bey'in anlattığına göre Sabahattin Ali, Mehmet Bey'in düğünü için 1941 yılında Edremit'e gitmiş ve burada birkaç gün kalmıştır. Fakat kendisi hakkında çıkan *komünist* dedikodularından ötürü evden fazla çıkmayan yazar, bir gün çok erken saatlerde şehri dolaşmaya çıkmış ve bir yandan da notlar tutmayı ihmal etmemiş. *Soğuk Tulumba* adı verilen yere geldiğinde onun bu durumundan şüphelenen bekçi Ali Efendi, yazarı izlemeye başlamış. Sabahattin Ali'nin sürekli elinde bir şeyler yazmasından şüphelenerek onun casus olduğunu düşünmüş ve yazarı yakalayarak karakola götürmüştür. Sabahattin Ali'nin not tuttuğu defter sadece yeni eserinin müsveddesi niteliğindedir. Fakat buna rağmen karakoldan salınması uzun sürmüştür.[276] Bu olaydan sonra 1945 yılının Mayıs ayında ise bir akşamüstü Karpiç gazinosunda rakılarını içen Sabahattin Ali ve arkadaşları Sabahattin Eyuboğlu'nun teklifi ile Cevat Şakir'in önderliğinde Akdeniz'de bir tekne turu yapmaya karar vermişlerdir. Bedri Rahmi, Erol Güney, Melih Cevdet, Azra Erhat, Orhan Veli ve Necati Cumalı gibi tanınmış sanatçılardan oluşan grup hemen gelecek hafta sonu yola çıkmak için kararlaştırmışlardır. Yanlarına rakı, yastık, çarşaf, havlu bardak gibi temel ihtiyaçlarını alan dostlar Cevat Şakir eşliğinde denize açılmışlardır (s.118). Sabahattin Ali'nin teknede kendini kral gibi hissettiğini ve bol bol gülüp eğlendiğini, coğrafi güzelliklerin tadına vardığını belirten Topuz, bu gezinin onun son gezisi olduğunun da altını çizerek *"Ne yazık ki Sabahattin Ali bir daha o kıyıları göremedi, Ege sularında yelken açamadı. Türkiye'de esen soğuk rüzgârlar ve kopan fırtınalar onu Istıranca ormanlarına sürükledi ve o topraklar üç yıl sonra onun kanıyla ıslandı."* cümleleriyle Sabahattin Ali'nin acı dolu sonunu tasvir etmiştir (s.122).

[276] A.g.e., s.50

IV. TÜRK GAZETECİLİK TARİHİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI: "*GÖRÜŞLER, YENİ DÜNYA*, *TAN* ve 4 ARALIK OLAYLARI"

IV. I. Demokrasi Adına Yapılanlar[277]

Topuz eserinde Sabahattin Ali'ye yaşatılan baskının boyutlarını ve arka bahçesini okuyucularına göstermek, ülkenin dönem içindeki konumunu gözler önüne sermek adına İkinci Dünya Savaşı ve onu takip eden yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal, sosyal, psikolojik tabloya eserinde yer vermiştir. Faşizme karşı kazanılan zaferlerin neticesinde Türkiye'nin çok partili hayata geçme çabaları göstermeye başladığı bu dönemde önce 18 Temmuz 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'ın CHP'ye sunduğu *"Dörtlü Takrir"* önerisi de bu dönemde gerçekleşmiştir.[278] Demokrasiden 1930 yılından itibaren hızla uzaklaşıldığını belirten öneride yeni ve özgür bir demokratik yaklaşıma gidilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur (s.123). Öncesinde CHP milletvekili olarak devlette pek çok görevlere getirilmiş Dörtlü Grup'un çağrıda bulunduğu demokratikleşme sürecine halkın çok sıcak yaklaştığını belirten Topuz Celal Bayar hakkında *"Dörtlü Grup'un başını çeken Celal Bayar sanki Cumhuriyet kurulduğundan beri çeşitli bakanlıklarda bulunmuş ve başbakanlık yapmış biri değildi. İnsanlar bunu algılamadan dörtlere dört elle sarıldılar."* (s.123) yorumunu yapmaktadır.

CHP'nin dikta rejimini devam ettirmesi ve muhalefetten hiç hoşlanmaması bu dönemde tepkileri de çekmektedir. Dünyanın içinde bulunduğu büyük değişim Türkiye'de de benzer sesleri yankılatmaktadır. Dörtlü Grup'un demokrasi adına yaptıkları yenilik çağrılarına kulak tıkayan CHP yönetimi ilk olarak çoğunluğu toplayarak Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü partiden atmıştır. Bu gelişme üzerine bir hafta sonra Celal Bayar da partiden istifa etmiştir (s.124). Tüm bu gelişmelerin ardından demokratikleşme çabası içerisinde CHP yönetiminin tek parti ve tek otorite anlayışını eleştiri amacıyla 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur. Dönemi Suna Kili şöyle tasvir etmektedir:

---

[277] Türkiye Cumhuriyeti tarihinde demokrasi adına yapılan girişimler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Prof. Dr. İbrahim Arslanoğlu, "*Türkiye'de Demokrasinin Tarihsel Gelişimi"*, Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, 2008, Isparta, s. 189

[278] Dörtlü Takrir ile ilgili ayrıntılı bilgi içi ayrıca bkz: Yard. Doç. Dr. Osman Akandere, "*Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak "Dörtlü Takrir'in" Amacı ve Mahiyeti",* Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, 2008, Isparta, s. 260.

"İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Cumhuriyetten bu yana ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri arasında ve özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de çok partili siyasal yaşama geçiş eğilimi güçlenmiştir. Savaşın ülkede yarattığı ekonomik sıkıntılar, savaş dışında kalınmasına karşın savaş yıllarında halkın çektiği açlık CHP yönetimine karşı büyük bir karşıtlığa yol açmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Yasası partinin Meclis Grubu'nda güçlü bir dirençle karşılaşmış, içlerinde Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alacak olan Adnan Menderes'in de bulunduğu karşıtlar ilk parti içi savaşlarını bu yasa nedeniyle vermişlerdir. ... Demokrat Parti'nin kurucuları Atatürk'ün son Başbakanı Celal Bayar, Milletvekilleri Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan önce CHP Grubu'na dörtlü bir önerge vermiş, ilk büyük çıkışlarını yapmış, sonra da CHP'den ayrılarak yeni partiyi ülke çapında örgütleme çalışmalarına girişmişlerdir."[279]

Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal arayış dönemi *"Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak "Dörtlü Takrir'in" Amacı ve Mahiyeti"* adlı makalede şöyle tasvir edilmektedir:

"Millî Şef Dönemi (1938-1945) boyunca meşru bir şekilde kendisini ifade ve temsil etme imkânı bulamayan siyasal muhalefet akımı, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği günlerde gerek kamuoyu ve basında ve gerekse Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) belirginleşmeye başlamıştır. 1945 yılında, yönetimin savaş yıllarında uyguladığı ekonomik politikasının doğurduğu ağır ekonomik ve sosyal sıkıntılar, Türk toplumunun geniş kesimlerinde tekparti yönetimine karşı derin bir tepki ve hoşnutsuzluk yaratmıştı. Savaş yılları boyunca sessiz ama derin bir şekilde oluşan muhalefet, savaşın sonunda artık kendisini gösterecek düzeye ulaşmıştı. Diğer taraftan savaşın müttefik devletlerce kazanılması, yani demokrasi cephesinin bu savaştan galip çıkması, tek-parti yönetimlerinin gözden düşmesine yol açmış ve pek çok ülkede serbest seçimlere dayalı demokrasilerin ortaya çıkmasına ve canlanmasına neden olmuştur. Siyasal liberalleşme eğilimlerini destekleyen uluslararası ortam, Türkiye'de de hem iktidarı hem de belirginleşmeye başlayan muhalefeti etkilemiştir."[280]

Bayar ve ekibi DP'yi kurmadan önce basının desteğini almak adına Sertellerin kapısını çalmıştır. Sertelleri Moda'daki evlerinde ziyaret eden Celal Bayar, kendi siyasal düşüncelerini yansıtacak bir dergi çıkarılmasını istediğini ve bunun için de gerekli sermayeyi vereceklerini

[279] Prof. Dr. Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, 8.b., İş Bankası Kültür Yayınları, 8.b., İstanbul, 2003, s. 352.
[280] Yard. Doç. Dr. Osman Akandere, "*Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak "Dörtlü Takrir'in Amacı ve Mahiyeti",* Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Isparta, 2008, s. 260.

belirtmiştir. Sosyalist olarak çeşitli sıkıntılar çeken Sertel çifti, Celal Bayar'ın işçi sorunlarına ve eşitsizliğe olan pozitif tasarıları karşısında çok sevinmiştir. Bayar, her fırsatta yazı yazamasa da demeçlerle dergiye katkıda bulunacağını da eklemiştir (s.125).

Bu dönemde CHP iktidarı iç ve dış baskılara karşı dayanabilmek için yeni ittifaklar kurmaya başlamıştır. Amerika ile yakınlaşan CHP hükümeti sol çevreleri rahatsız etmektedir. Hükümet taraftarı gazeteler Sertellere sosyalist fikirlerinden ötürü yüklenmektedir. Topuz, aynı dönemde Nazilerin de Sertellere savaş açtığının altını çizmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye gelen ve Sabiha Sertel'i tehdit eden Alman kadın gazeteciden bahseden Topuz, bu gazetecinin Türkiye'deki yandaşlarını kışkırttığını ve Sertellerin üzerine saldığını belirtmektedir. Sabiha Sertel'e *"Dönme"*, *"Bolşevik Dudusu"*, *"Vatan Haini"* gibi isimler takarak saldıran Nazi yandaşları büyük *Tan Gazetesi* olaylarının da yaratıcılarıdır (s.126). Topuz, kendilerine saldıranlara demokrasinin nasıl olması gerektiğini anlatan, sosyalizmi tanıtan Sertel çiftinin Amerika, İngiltere ve Fransa'nın emperyalist olduklarını ileri sürerken hükümet yanlısı basının emperyalizm denen bir şeyin hiçbir zaman olmadığını ve sömürgelere giden bu büyük ülkelerin oraları sadece kalkındırmak için çabaladıkları konusunda ise ısrar etmekte olduklarını belirtmektedir (s.128).

IV. II. Türk Gazetecilik Tarihinin Önemli Olayları

Serteller, Celal Bayar ve arkadaşlarıyla yaptığı görüşme sonrasında Sabiha Sertel'in Tan gazetesindeki köşesinin adından esinlenerek *Görüşler* adında bir dergi hazırlamaya başlamışlardır. Derginin kadrosunda Dörtlü Takrir üyeleri ve Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut da yer almaktadır. Yazılarıyla dergiye katkıda bulunacaklar arasında ise Sabahattin Ali, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve Behice Boran da vardır. Topuz, Atatürk'ün kurduğu devlet sistemini diktatörlük olarak gören Halide Edip ve Adnan Adıvar çiftinin ise dergiye yazı ile katkıda bulunma teklifine sıcak bakmadıklarını ve Celal Bayar'a bu konuda güvenmediklerini bildirmiş olduklarını not düşmektedir (s.129). Fuat Köprülü ile de görüşen Sabiha Hanım, ondan da yazı sözü almıştır. Bu sırada Tan gazetesine karşı faşizan medyanın saldırıları sürmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın her fırsatta cezaevinde 28 yıla mahkûm edilmiş Nazım Hikmet'i ve arkadaşlarını halka kötülemeye çalışmakta, ona sağlanması gereken özgürlüğü ise haklı bulmadığını ifade etmektedir (s.131). Halk bu gazetecilerin yazılarıyla yavaş yavaş kışkırtılmaktadır. Bu kışkırtmalar da acı olayları beraberinde getirmiştir.

Sabiha Sertel *Görüşler* dergisinin ilk sayısını çıkarmak için uğraştığı sırada söz aldığı Dörtlü Takrir üyeleri ve politikacılar kendisine yazı göndermemiştir. Yazılarını bekleyerek geçirdiği sürede birinci sayıyı hazırlayan Sertel çifti ikinci sayı için Ankara'ya kadar gitmiş fakat Celal Bayar ve arkadaşlarından çok yoğun oldukları cevabını almıştır. Sabiha Sertel bu ziyaret sonrasında gittiği Bilal Akba'nın kitapevinde o sırada *Yeni Dünya* dergisini çıkaran Sabahattin Ali'ye rastlamıştır. Sabahattin Ali ise çok sinirlidir. Bayan Sertel bunun sebebini sorduğunda ise şu yanıtı vermiştir:

"Şu başıma gelene bak, dedi. Afişlerde gördüğüm dünya resminin altına ben bütün ülkelerin bayraklarını koydurmuştum. Başta da Türk bayrağı vardı. Öteki ülkelerin bayrakları bizimkinden sonra geliyordu. Ben yokken bayrakların yerlerini değiştirmişler, Sovyet bayrağını başa koymuşlar. Bu bir hainliktir, alçaklıktır, sabotajdır…" (s.132)

Sabahattin Ali'nin sabotaj olarak nitelendirdiği bu olayın ardında kimlerin olduğu ortaya çıkarılamamıştır. Fakat aynı sabotaj havası 29 Kasım 1945 tarihinde çıkan Görüşler dergisinin ilk sayısı içinde yapılmıştır. Büyük ilgi gören derginin ismindeki *G* harfi orağa benzetilmiş ve bu nedenle derginin komünist propagandası yaptığı ileri sürülmüştür.

Gazetedeki pek çok yazı faşizmi eleştirmekte ve irtica ile mücadelenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Tüm bu yazılar da faşist basın tarafından eleştirilmektedir. *Görüşler*'den bir gün sonra ilk defa yayınlanan *Yeni Dünya* dergisi de bu konu üzerinde durmaktadır. Sabahattin Ali, *"Türk halkının ekmeğine, hürriyetine ve egemenliğine göz dikenlerin düşmanıyız."* (s.132) diyerek dergisinin izleyeceği yolu açıklamaktadır. Her iki dergide de 1938-1939 yılları arasında milletvekilliği veya bakanlık yapmış olanların mal beyanında bulunmasının gerekliliği üzerinde de durulmaktadır. Haksız kazançla elde ettikleri serveti yurtdışındaki bankalarda tutanların açıklanması istenmektedir. Fakat hükümete yakın yayınlar *Görüşler*, *Tan* ve *Yeni Dünya*'nın Sovyetlerin hizmetinde olduklarını söyleyerek halk arasında onlara karşı düşmanlığı yaygınlaştırmaya başlamışlardır (s.136). Hıfzı Topuz, gazetecilik tarihine ışık tutan *Türk Basın Tarihi* adlı eserinde bu düşmanlığın oluşum sürecini şöyle özetlemektedir:

"Tan gazetesinin Sovyet dostluğunu desteklemesi kamuoyunda tepki oluşturuyordu. Sovyetler, 19 Mart 1945'te Türkiye'ye bir nota vererek 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın, İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya

çıkan yeni durumlara uygun olmadığını ve yeni değişikliklere gereksinme duyulduğunu öne sürmüşlerdi. Bir süre sonra Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'la Türkiye Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Moskova'da bir araya gelerek konuyu tartıştılar. Sovyetler Boğazlarda ortak bir savunma sisteminin oluşturulmasını, Sovyetlere deniz ve kara üstleri verilmesini ve Türk-Sovyet sınırında da bazı düzeltmeler yapılmasını istiyordu; anlaşmaya varılamadı. Böyle bir ortamda Tan gazetesinin Sovyetleri desteklemesi gazeteye karşı bir provakasyon havası oluşturuyordu."[281]

Aynı zamanda CHP yönetimi özel bir toplantı düzenleyerek Görüşler, Tan ve Yeni Dünya'nın toplatılmasını kararlaştırmışlardır. Bu açık sansüre karşı Sabiha Sertel, Görüşler dergisini çıkarmasını isteyen Dörtlü Takrir grubundan Tevfik Rüştü Aras'ı aradığında ise kendisine yardım edilemeyeceğini öğrenmenin şaşkınlığını yaşamıştır (s.136). Topuz bu durumu *"Demek ki DP'nin kurucuları solcularla birlikte bir demokrasi cephesi kurmaktan korkmuşlardı."* (s.137) cümlesiyle yorumlamaktadır. Aynı zamanda Topuz, CHP'nin ve DP'nin bu tutumlarıyla birlikte hükümet taraftarı gazetelerin kışkırtmaları bir eylem hazırlığının ipuçları olarak görmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın 3 Aralık 1945 tarihli *Tanin*'de yazdığı *"Kalkın Ey Ehli Vatan!"* yazısını kavgaya davet olarak niteleyen Topuz, bu yazının en çarpıcı noktalarına da yer vermektedir (s.137). Aynı gün Zekeriya Sertel bir arkadaşından Tan gazetesine hazırlanan bir eylemin varlığından haberdar edilmiştir. Sertel bu durumu Vali Lütfi Kırdar'a bildirmiştir. Vali gereken önlemleri alacaklarını bildirmiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın gibi Peyami Safa da saldırılara ortak olmaktadır. Sosyalizm yandaşlarının Türkiye'yi morfinlemeye çalıştıklarını iddia eden Safa, Türk gençliğinin uyanık olduğunun ve tüm bunların cezasını vereceğinin altını çizmektedir (s.140). Bu yazarların kışkırtmaları nihayetinde gençler 3 Aralık akşamı bir araya gelmiş ve ertesi gün *Tan* gazetesini basmak için karar almışlardır. Ertesi sabah kendisine gelen bir telefonla uyarılan Zekeriya Sertel gazetesine gitmemiş ve hemen Vali'yi aramıştır. Fakat Vali Lütfi Kırdar Topuz'un deyimiyle önlem almamıştır(s.140). Toplanan gençler 4 Aralık günü yürüyüşe geçmişlerdir. Topuz onların rotasının Cağaloğlu'ndaki *Tan* gazetesinden başladığını belirtmektedir. Daha sonra yürüyerek Kumbaracı Yokuşu'na gelip *Yeni Dünya*'nın basıldığı *La Turquie* gazetesinin tesislerini basacaklardır (s.141). Yaklaşık on bin kişilik genç grubu aralarında *Tasvir* ve *Tanin* gazetelerini elden ele dolaştırarak birbirlerini kışkırtmışlardır. *"Kahrolsun Komünistler!"* sloganları eşliğinde önce komünist olarak tanımladıkları ABC

[281] Hıfzı Topuz, *2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 3.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 182.

Kitabevi'ni yerle bir etmişlerdir. Topuz, sonrasında Tan'a doğru ilerleyen gençlerin amacının matbaayı yıkarken Sabiha Sertel'i yakalamak ve çırılçıplak soyarak üzerine kırmızı mürekkep dökerek sokaklarda dolaştırmak olduğunu belirtmektedir (s.143). Kendilerini durduracak bir polis engeli olmayan saldırganlar tüm matbaayı kısa sürede yerle bir etmişlerdir. Tan gazetesinin yıkılmasının ardından Amerikan Başkonsolosluğu'nun önünden geçen gençler *"Yaşasın hür Amerika!"* sloganı atmayı da ihmal etmemişlerdir (s.143). Yeni Dünya dergisi de basılmış ve yerle bir edilmiştir. Saldırganlar yollarına devam ederek yine komünist olduğunu düşündükleri Berrak Kitabevi'ni de paramparça etmişlerdir. Taksim Anıtı'na devam eden gençler burada ellerinde bulunan *Görüşler*, *Tan* ve *Yeni Dünya* dergilerini yakarak sloganlarına devam etmişlerdir. Vali'den korunma talep eden Sertel çifti ise, aldıkları yanıtların yetersiz kalması karşısında Müzehher Hanım ile Vala Nurettin'in Kalamış'taki evlerinde saklanmak zorunda kalmışlardır (s.145). Topuz dönemin genel tablosunu *"İşte faşizm buydu. Almanya'da ve İtalya'da da bunlara benzer olaylar yaşanmıştı. Bizimkiler de bu baskı ve yıldırma tekniklerini çok iyi biliyorlardı. Şiddet ve terör her yerde hep aynı yollarla topluma egemen oluyor ve uygarlığın üzerinden silindir gibi geçiyordu."* (s.145) sözleriyle ifade etmektedir. Asım Bezirci de bu olayları şöyle özetlemektedir:

"Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı gerek bu gazetelerin (Gün, La Turquie, Yeni Dünya), gerekse Tan gazetesinin yayınlarından rahatsız oluyordu. Hem bu gazeteleri susturmak, hem de muhalefeti sindirmek amacıyla 4 Aralık 1945 hareketi düzenledi. Hüseyin Cahit'in Tanin'de büyük puntolarla çıkan 'Kalkın Ey Ehli Vatan' başlıklı yazısı üzerine yürüyüşe kalkan bir kalabalık Tan, Görüşler, Yeni Dünya, Gün ve La Turquie'nin yönetim ve basım yerlerine saldırdı. Kâğıtlarını yırttı, makinelerini kırdı, yazılarını dağıttı. Cağaloğlu'nda ABC, Beyoğlu'nda Berrak ve Beyazıt'ta Lena kitabevlerinin camlarını indirdi, kitaplarını paramparça etti."[282]

Akşam gazetesinin bu olayları kınayarak *"Esef verici olaylar!"* tanımını kullanması saldırganları yine galeyana getirmiş ve bu kez de *Akşam*'a saldırmışlardır. Topuz o kargaşa içinde adında *Tan* olan tüm işyerlerinin de yağmalandığını belirtmektedir (s.147). Ertesi gün Sertelleri üzen bir diğer olay ise Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın *Görüşler* dergisiyle hiç ilgilerinin olmadığını belirten demeçleri olmuştur (s.147). Kısa bir süre Va-Nuların evinde kalan Sertel çifti bir süre sonra bu hapislikten sıkılmaya başlamışlardır. Polis denetiminde geçirdikleri günlerin sonunda büyük polis kordonu dağılmış fakat kendilerini gözetleyen po-

[282] Bezirci, a.g.e., s. 58.

lisler de evlerinin karşısındaki otele yerleşmişlerdir (s.147). Akşamları gezinti yapmak için dışarı çıkan Sabiha Sertel ise polis tarafından uzun süre takip edilmiştir. Arkadaşlarının 4 Aralık günü uğradığı bu şiddete dayanamayan Sabahattin Ali, birkaç gün içinde trenle Ankara'dan İstanbul'a gelmiştir. Sabiha Sertel onu evinde karşılamıştır. Sabahattin Ali'nin korkmadan eve kadar gelebilmesine oldukça şaşıran Sertel, yazarı ilk defa bu kadar ciddi gördüğünü belirterek Sabahattin Ali'nin şunları söylediğini belirtmektedir:

"Oturdu, konuştuk. Sabahattin'i ilk defa ciddi görüyordum. O anlatıyordu: 'Halk Partisi matbaaları yıkmakla, gazetelerimizi kapatmakla bizi yıkmadı. Fakat kendi prestijini yıktı. Halk arasında konuşulanları bir dinleseniz! Herkes 'Tan halkın dertlerini dile getiren bir gazeteydi.' diyor. Hatta Halk Partililer kendileri şikâyet ediyorlar. Ben ağızlarından dinledim."[283]

O sırada *Sırça Köşk* adlı hikâyesini yazmış olan Sabahattin Ali, Sertel çiftine hikâyesini okumuştur. Hikâyenin sonunda geçen *"Sırça köşkü yıkmak için buraya birkaç kelle fırlatmak yeter."* cümlesine karşılık Sabiha Sertel, *"Bu kelleler belki bir gün sırça köşkü yıkacak ama bu köşke önce senin kelleni fırlatacaklar."* dediğinde ise Sabahattin Ali'nin cevabı *"Su testisi su yolunda kırılır."* olmuştur.[284] Topuz, Sabiha Sertel'in bu anısından sonra solcular için artık bir CHP ve devlet terörünün başladığını not düşmüştür (s.148). Gerçekten de bir süre sonra Sertel çiftinin evi polis tarafından didik didik aranmış, Sovyet Rusya ile bağlantılı hiçbir şey bulunamasa da Sertel çifti tutuklanmış ve hiçbir suçları olmadığı halde cezaevine gönderil-mişlerdir. Ramazan Korkmaz, Zekeriya Sertel'in bu dönemde Sabahattin Ali'nin politikaya atılmak ve politik olaylara karışmak niyetinde olduğunu belirttiğini ifade etmektedir.[285] Onun politikaya katılma arzusuna hiç bir arkadaşının güvenmediğini, yazara inanmadıklarını ise şu cümleler ile vermektedir:

"Ona kendi arkadaşları güvenmezler, zira hem ağzı sıkı değildir, hem de dost-düşman kimseyi ayırt etmez. herkesle samimi konuşur, şakalaşır, çabucak dost olur. Zekeriya Sertel; 'Bizden çıkar, tanınmış bir faşist dostunu ziyarete giderdi. ondan ayrılır valiye veya polis müdürüne varırdı. herkesle dost olmuştu.' aslında Ses yazarı, herkese ve bütün kavgalara rağmen, hala yalnız ve tereddütlerin insanıdır. bütün bunlar onun sanatkar kişiliğinin, zaten zayıf olan siyasi ve politik yönüne daima üstün geldiğini gösterir."[286]

[283] Yıldız Sertel, a.g.e., s. 40.
[284] A.g.e., s. 40.
[285] Korkmaz, a.g.e., s. 46.
[286] A.g.e., s. 46.

Niyazi Berkes de Sabahattin Ali'nin Zekeriya Sertel ile aynı düşünceyi paylaşan yakın bir arkadaşıdır. Niyazi Bey anılarında *"Siyasi konularda onu ciddiye alıp almamakta pek kararlı değildik. bu konularda zaten onun için çok kez güldürü konularıydı."* [287] yorumunu yapmaktadır.

1946 yılının yazında Sertellerin cezaevinden çıkmasının ardından Sabahattin Ali, Çengelköy'de bir yalının iki odasını ailesi için kiralamıştır. Topuz, güzel bir yaz tatili geçiren Ali ailesinin bu tatilinin geçirdikleri son tatil olduğunu söylemektedir. Tatil sonrasında Aliye Hanım ve Filiz Ankara'ya dönmüşlerdir (s.159).

V. *"MARKOPAŞA"*

Haftalık bir mizah dergisi çıkarmayı amaçlayan Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz aradıkları sermayeyi bulamadıkları bir sırada onların bu ihtiyacını duyan Sabahattin Ali imdatlarına yetişmiştir. Sabahattin Ali sermayeyi karşılayacak ve kazandıkları miktar da Sabahattin Ali'nin teklifine göre 150 liradan az olursa Aziz Nesin'e kalacak, fazla olursa paylaşılacaktır (s.161). Sabahattin Ali'nin bu cömert teklifi üzerine evet diyen Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz için dergiye verilecek isim problemi de Aziz Nesin'in *Gerçek* gazetesinde çıkan "*Markopaşa'ya Şikâyet"* adlı köşe yazısından esinlenerek *Markopaşa* olmasına karar verilerek çözülmüştür. Sabahattin Ali Aziz Nesin'e bu iş için 1000 lira vermiştir ve böylelikle çalışmalar başlamıştır. Resmi olarak gazetenin sahibi Sabahattin Ali olmuş ve yazı işleri müdürlüğünü de Aziz Nesin'in ısrarı ile kendisi yürütmeye başlamıştır. Bir daire kiralayarak işe başlayan grup karikatürler için de Mim Uykusuz'u kadroya dâhil etmişlerdir (s.162). Topuz, Markopaşa'nın bu kuruluş günlerinde kadroya yardım edemeyen Rıfat Ilgaz'ınsa akciğer kanaması problemi nedeniyle hastanede tedavi gördüğünü belirtmektedir (s.162). Derginin başyazıları da Sabahattin Ali'ye aittir. İlk sayıya *"İstiklal"* adında bir yazı hazırlayan Ali, mizahtan uzak ağır bir yazı yazmıştır. Aynı sayıdaki ikinci yazı ise; Aziz Nesin'e ait olan *"Bir dar gelirlinin istidası, Medeeed ya Recep Peker Meded!"* yazısıdır. Markopaşa'nın kuruluş amacı da dergi de yer almaktadır. Topuz, derginin amacını yansıtan *"Maksadımız sadece gülmek için gülmek değildir. Gülerek düşünmek ve faydalı olmaktır. Markopaşa bu dilediğini en mükemmel*

[287] Özkırımlı, a.g.e., s. 79.

şekilde yaptığına kani değildir. Fakat her hafta daha güzel ve mükemmel olmaya gayret edecektir." (s.163) bu cümleleri de eserine dâhil etmiştir.

Genel olarak emperyal sistemi, milletin köleleştirilmesini, milli kaynakların yabancı sermayeye açılmasını eleştiren yazılar ilk sayıda yer almıştır. Bu konular mizah yazıları ve çizgileriyle de süslenmiştir. *Markopaşa*'nın kuruluşunu Sabiha Sertel şöyle anlatmaktadır:

"Tan olaylarından sonra, Ankara'da Dil Tarih ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bazı profesörlerin işine son verilmişti. Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif ve daha birçok değerli profesör Milli Eğitim Bakanlığı tarafından vekalet emrine almışlardı. Milli Eğitim Bakanlığı üniversitelerde, sanat enstitülerinde, tiyatrolarda bütün ilericilere karşı savaş açmıştı. Bunların hepsi vekâlet emrine alınıyor, Anadolu'nun ücra köşelerindeki okullara gönderiliyor, ya da işlerine tamamıyla son veriliyordu. Bu sıralarda Sabahattin Ali'nin de işine son verildi. Sabahattin Ankara'dan döndükten sonra bir gün ziyaretimize geldi. Aziz Nesin'le beraber "Markopaşa" adında bir mizah dergisi çıkaracaklarını söyledi. Sabahattin yerinde duramıyor, ikide bir de gözlüklerini gözünden çıkarıyor, küçük gözlerini yumarak anlatıyordu:

"Bu öyle bir dergi olacak ki bunun içerisinde politika, ideoloji, sosyal konular halka şerbet gibi içirilecek."

Gerçekten de Makro Paşa o sıralarda hiçbir dergiye nasip olmayan bir başarı kazandı. Sabahattin ve Aziz Nesin gibi iki büyük kuvvetin birleşmesi, ortaya yepyeni bir mizah dergisi çıkarmıştı. Aziz Nesin bütün mizah kabiliyetini ilk önce bu dergide göstermiştir diyebiliriz. "Markopaşa" 60.000 tiraj yapıyordu. Anadolu'nun her tarafında "Markopaşa", eski Nasreddin Hoca" dergisi gibi bütün halka mal olmuştu. Köylerde, kasabalarda, şehirlerde "Markopaşa" okunuyordu."[288]

Markopaşa'nın ilk sayısı altı bin basılmış ve 10 kuruş fiyat biçilmiştir. 25 Kasım 1946 yılında yayın hayatına başlayan gazete Emek Basımevi'nde basılmış ve dağıtımı için anlaşılan dağıtımcı son dakikada dağıtımdan vazgeçtiğini bildirmiştir. Bunun üzerine dağıtımcıları tek tek dolaşan Aziz Nesin, *Markopaşa*'yı dağıtacak hiçbir şirketi bulamayınca kendisi dağıtımı gerçekleştirmiştir. Eminönü meydanında bağırarak Galata Köprüsü'nden Beyoğlu'na kadar elindeki gazeteleri hem satmış hem de bayilere dağıtmıştır. Bu büyük özverinin ardından Nesin'in elindeki gazeteler tükenmiştir. Cağaloğlu'na dönen yazar, iki bin adet daha *Markopaşa*

[288] Yıldız Sertel, a.g.e., s. 41.

bastırmak zorunda kalmıştır (s.165). Halk için çıkarılan gazete kısa sürede halkın ilgisini kazanmayı başarabilmiştir. Üçüncü sayı böylelikle 15 bin, dördüncü sayı ise 25 bin basılmıştır. *Markopaşa*'nın bu büyük başarısı için Filiz Ali, Aziz Nesin'in babasına gönderdiği bir mektuba değinerek gazetenin sekiz sayıda 6 binlik satıştan 34 bine yükselen tirajını işaret etmektedir. Filiz Ali aynı zamanda muhalif bir mizah dergisinin halk tarafından bu denli sevilmesinin iktidarca hoş görülmediğinin de altını çizmektedir.[289] Sabahattin Ali, 16 Aralık 1946 tarihli dördüncü sayıda *Markopaşa*'yı "kökü dışarıda" olmakla suçlayan Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas'a *"Ayıp"* başlıklı bir cevap yazmıştır. Bu yazının yanı sıra Falih Rıfkı Atay'ı eleştiren bir diğer yazı da gazetede yer almıştır. Topuz'a göre CHP'nin kışkırttığı gençler dördüncü sayıya itiraz etmiş ve çeşitli eylemler düzenlemişlerdir (s.168). Dördüncü sayının basılıp piyasaya sürüleceği günden önce gençler bir eylem hazırlığında olduklarını Tan Matbaası'na bildirmişlerdir. Aziz Nesin Emniyet Müdürlüğü'ne ve Vilayet'e bu durumu bildirse de ertesi gün yaşayacaklarından kaçamamıştır. Sabaha karşı dört buçukta matbaaya gelen gençlere kapıyı açan Nesin, önce cebindekileri vermek zorunda kalmış, yarı çıplak evine götürülmüş ve evi tarumar edilmiştir. Topuz, şef olduğunu söylediği birinin komutuyla gençlerin hareket ettiğini belirtmektedir (s.168). Evinde yapılan arama sonucunda herhangi bir yasadışı belgeye rastlayamayan grup Aziz Nesin'i alıp başka bir yere götürmüşlerdir. Polis oldukları sonradan anlaşılan grup, yazarı önce Sansaryan Hanı'na götürmüşlerdir. On yedi gün boyunca işkence gören, aç ve susuz bırakılan Aziz Nesin'e sorgularında hiç görmediği insanlar sorulmuş, hiç bilmediği konular sorulmuştur. On yedi gün sonra çökmüş ve yıkılmış bir adam olarak salınan Aziz Nesin, doğru gazetesine gitmiştir (s.170). Neşeli Aziz Nesin suskun olarak geri dönmüştür. Nesin'in medet umduğu arkadaşı Sabahattin Ali de aynı anda nezarete alınmış ve on beş gün tutuklu kalmıştır. Fakat Topuz'un notuna göre Sabahattin Ali hiçbir zaman onuruna yediremediğinden başına gelenleri saklamayı tercih etmiştir (s.171). Bu tutuklamaların asıl nedenini Topuz şöyle ifade etmektedir:

"Gerçekte bu tutuklamaların nedeni Markopaşa'daki yazılar değil, solculara karşı yapılan bir sindirme eylemiydi. Sosyalist eğilimli iki parti de kapatıldı. Birkaç gün içinde 60'a yakın solcu tutuklandı. Bunların içinde Sosyalist İşçi ve Köylü Partisi Genel Sekreteri Dr. Şefik Hüsnü ve Sosyalist Partisi Başkanı Esat Adil Müstecaplıoğlu ve iki partide görev alan birçok kişi vardı.

[289] Filiz Ali, a.g.e., s. 138.

Tutuklanma nedeni de bir bakıma Markopaşa'daki birinci sayısında çıkan "Topunuzun köküne kibrit suyu" başlıklı yazıydı. Bu yazıda Cemil Sait Barlas'a hakaret edildiği öne sürülüyordu." (s.171)

Bu yazı neticesinde açılan davada Sabahattin Ali dört ay hapse mahkûm olmuştur. Topuz, davanın avukatlarının ise daha önce Nazım Hikmet'i de savunmuş olan Mehmet Ali Cimcoz ve Mülhime Gökbudak olduğunu belirtmektedir (s.171). Sabahattin Ali, Sultanahmet ve Paşabahçe cezaevlerinde geçirdiği 3 ay sonunda 2 Ocak 1947'de özgürlüğüne kavuşmuş kendisinden bir gün sonra da Aziz Nesin yazara katılabilmiştir. Sabahattin Ali, cezaevinden çıkışında *Markopaşa*'da yayınladığı yazısında cezaevi ile ilgili şunları ifade etmiştir:

"Her zaman gazete kapatılmaz, bazen de işte böyle gazeteci kapatılır. Eksik olmasınlar, ne kadar çalıştığımızı, yorulduğumuzu gören ve bizi alaka ile adım adım, nefes nefese takip eden büyüklerimiz, kapama yoluyla bizi bir müddet olsun mecburi istirahata tabi tuttular." (s.172)

Validebağ Senatoryumu'ndan çıkarak ekibe dâhil olan Rıfat Ilgaz da *Markopaşa*'yı taçlandırmıştır. Artık *Markopaşa* en büyük tirajlı dergi olmuştur. 5. sayısı 60 bin satılan derginin 6. sayısı çıktığında ailesini çok özleyen Sabahattin Ali, Ankara'ya gitmiştir. İstanbul'daki gergin hava kendisini çok üzmüş ve yormuştur. Fakat Ankara'ya geçtikten kısa bir süre sonra Aziz Nesin'den kendisini eleştiren bir mektup almıştır. Ankara'ya ilk gittiği günlerde Nesin'e yazdığı mektubunda kendisine çeşitli emirler bildirdiğini söyleyen Nesin, açıkça Ali'ye meydan okumaktadır. Kendisinin maaşlı memuru olmadığını ve *Markopaşa*'nın fikirden işe kadar her alanının kendisine ait olduğunu bildirmektedir (s.174). Mektubu alan yazar, çok üzülmüş ve istemeyerek Nesin'i gücendirdiğini düşünmüştür. Anlaşılamadığı için kader arkadaşı olarak gördüğü Aziz Nesin'e çok kırılmış olan yazar, eşi Aliye Hanım'a ve dostlarına da bu konuyu açmıştır. Aliye Hanım, Aziz Nesin'in Ali'den önce hiç tanınmadığını ve yazarla da gerçek bir arkadaşlıkları olmadığını savunmaktadır (s.176). Aliye Hanım anılarında şu sözlerle Aziz Nesin ile Sabahattin Ali ilişkisini anlatmaktadır:

"Ankara'da ne Sabahattin'den, ne de çevremizde, Sabahattin Ali Marko Paşa'yı çıkarmadan önce Aziz Nesin 'in adını duyduğumu hiç hatırlamıyorum. Aziz Nesin'le teması zannedersem Marko Paşa zamanında başladı. Bana göre Aziz Nesin, Sabahattin'i yeterince tanıyamamış. Sabahattin'i evsiz barksız kaldığı o sıkıntılı devrinde değerlendirme ve tanıma olanağı bulmuş. Sabahattin'le arkadaşlık kurmuş da denilemez. ilişkileri daha çok gazete

sahibi ve yaza ilişkileri. Herhalde Aziz Nesin'in meşhur olmasına sebep de Marko Paşa gazetesi olmuştur."[290]

Genel olarak Topuz'un da Aliye Hanım'ın düşüncesinde hemfikir olduğunu *"Aziz Nesin Markopaşa'dan önce yurt düzeyinde tanınmış değildi. Ama Markopaşa onu ülkenin en ünlü yazarı durumuna getirdi."* (s.189) cümleleri göstermektedir. Sabahattin Ali ve Aziz Nesin arasında süren çatışmalar Sabahattin Ali'nin alttan almasıyla kapanmakta kimi zaman Aziz Nesin'in özür dilemesiyle son bulmaktadır. Topuz, Aziz Nesin'in yıkıcı mektuplarına karşılık Sabahattin Ali'nin alttan alan şefkatli cevaplarına yer verirken Aziz Nesin'in gönül alıcı mektuplarına da yer vermektedir[291]. Topuz, yüksek bir yayın başarısına imza atan dergi içinde çıkan bu huzursuzluklar karşılıklı anlayış çerçevesinde çözüldüğünü de eklemektedir.

Sabahattin Ali ve Aziz Nesin aldıkları tüm tepkilere, cezalara, hapisliklere rağmen inandıklarını söylemekten geri durmamışlardır. Bu nedenle *Markopaşa* yayınlandığı süreç içerisinde hep eleştirilerin hedefi konumunda olmuştur. Şeriatçılığı, din eğitimini, kapitalist anlayışı her yazılarında eleştirmişlerdir. Hükümete yaptıkları bu eleştirilere karşılık kendilerine pek çok açıdan saldırılmıştır. Topuz bu saldırıların en başında Sabahattin Ali'nin Hasan Ali Yücel tarafından korunduğu iddiasının geldiğini bildirmektedir (s.189). Bu eleştirilerle devlet himayesi altında çalışıp devletin ekmeğini yediği halde devleti eleştiren bir insan profili çizilmektedir. Aynı zamanda gençler de *Markopaşa*'ya karşı eylemlerini bu dönemde sürdürmektedirler. Fakat tüm bu karalama kampanyalarına rağmen dergi ekibi hızla genişlemekte ve güldürü ile eleştiriyi harmanlayan dergi halk tarafından ilgiyle izlenmektedir. Topuz bu dönemde Marshall yardımının ABD Başkanı Truman tarafından imzalandığını ve yardım geleceği sevinciyle CHP taraftarlarının çok sevindiğini belirtmektedir (s.191). Bunun yanı sıra Topuz, Marshall yardımının Türkiye'nin bağımsızlığını yok edeceğini de belirtmekte fakat medyanın aldatmaca yöntemlerle Amerikan yardımının Türk kamuoyuna refah müjdesi olarak gösterildiğinin altını çizmektedir (s.191). Topuz aynı zamanda Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi döneme de dikkat çekmeyi ihmal etmemektedir. Hükümet karşıtı olanların bu dönemde susturulduğunu belirten Topuz, Adnan Menderes'in muhalefet yapmasının da engellendiğini söylemektedir. Solcu olarak bilinen Profesör Muzaffer Şerif Başoğlu'nun da bu dönemde üniversitedeki görevine son verildiğini, sola karşı olduğu kadar sağa da yaptırımların olduğunu söylemektedir. Necip Fazıl da bu dönemde altı ay hapis cezası almış olduğunu belirtmektedir (s.192). Topuz'a göre sağ ve sol aynı anda darbe almaktadır. Aynı

[290] Özkırımlı, a.g.e., s. 43.
[291] Sabahattin Ali'ye ve Aziz Nesin'e ait mektuplar için bkz.: s. 174-180.

zamanda CHP'nin bu dönemde DP'nin tutucu çevrelerce güçlenmesinden korkarak sağ kesime karşı bazı ödünlerde bulunmasını ise Atatürk ilkelerinden ilk ödün verilmeye başlandığı dönem olarak değerlendirmektedir (s.192). İnönü, dikta yanlısı olarak bilinen Recep Peker'i görevden alarak yerine getirdiği ılımlı düşünceleriyle tanınan Hasan Saka'yı getirdiğinde ise bu durum ılımlıların zaferi olarak görülmüştür. 1946 yılında toplanan CHP Kurultayı'na da değinen Topuz, bu kurultaydan sonra partinin sağ yönde ilerlemeye başladığını, Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nin de büyük saldırılara uğradığını belirtmektedir (s.192). Devletçilik ilkesinin de bu kurultayla birlikte yeniden tanımlandığını belirten yazar, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun değiştirilerek büyük toprakların dokunulmazlığının istendiğini belirtmiştir. Din derslerinin de bu dönemde Milli Eğitim müfredatına girdiğini belirten Topuz, Sabahattin Ali'nin bu olumsuz gelişmeleri gördüğünü ve bunları kaleme aldığını ifade etmektedir. Gerek Amerikan yardımını, gerekse siyasal değişimlerin getirdiği zararları anlatan Sabahattin Ali, derginin 22. sayısında da düşüncelerini belirtmiş fakat dergi bu sayının çıkmasını takiben 8 Eylül 1947 tarihinde kapatılmıştır. Kapatılma kararı ise, 19. sayıda kötü bir Osmanlıcayla yazılmış olan *"Eyi teşhise çalış, kargadır önder dediğin."* dizelerinde *"karga"* olarak betimlenen kişinin İsmet Paşa olduğu ve Paşa'ya hakaret yapıldığı iddiasından ileri gelmektedir. Topuz'a göre gerçek amaç *Markopaşa*'nın yayın hayatına son vermektir. Çünkü *Markopaşa* hiçbir günlük gazetenin ulaşamadığı bir tiraja sahip tek eleştiri ve mizah dergisidir. Sabiha Sertel, Markopaşa'nın kapatılmasına ilişkin şu yorumu yapmaktadır:

"İdareci çevreler derginin bu başarısından korktular. Hükümet ve polis her zaman olduğu gibi bu derginin çıkmasını zorlaştıracak tedbirlere başvurdu. Fakat Sabahattin ve Aziz Nesin yılmadılar. "Markopaşa" kapatılınca "Merhumpaşa"yı çıkardılar. O da kapatıldı "Malumpaşa"yı çıkardılar."[292]

Derginin kapatılmasından hemen sonra *Merhumpaşa* adlı yeni bir dergi çıkarılsa da bu girişim Sabahattin Ali'nin Cemil Sait Barlas'a hakaret ettiği ileri sürülerek hapis cezasına çarptırılması neticesinde sekteye uğramıştır. *Markopaşa* yazarları tüm yaz aylarını çalışmadan geçirmişlerdir. Sabahattin Ali ise 28 Mayıs 1947'de cezaevine girmiş ve Eylül ayına kadar tüm yazı orada geçirmiştir. Bu dönemde öncelikle Sultanahmet sonra da Üsküdar Paşakapısı cezaevlerinde yatmıştır. Asım Bezirci'nin aktardığına göre cezaevi dönemi boyunca her hareketi ve konuşmaları izlenmektedir. Cezaevinde askerliğini yapan Mithat Büyükdalgıç adında

[292] Yıldız Sertel, a.g.e., s. 41.

bir Edremitli de samimi ve dolaylı olarak, çaktırmadan yazarın ağzından laf almakla görevlendirilmiştir. Uğraşıp çabalamış fakat yazar "sır" vermemiştir. Çünkü ortada bir *"sır"* yoktur.[293] Sabahattin Ali'ye bu dönemde Zekeriya ve Sabiha Sertel çifti sıkça yardım etmiş, Temmuz ayında Aliye Hanım ve Filiz'e İstanbul ziyaretinde ev sahipliği yapmışlardır (s.196). Filiz Ali anılarında bu ziyareti şöyle anlatmaktadır:

"… Evdeki hava ilginçti. Benimle ve annemle Zekeriya Bey ilgileniyor, Sabiha Hanım daha mesafeli duruyordu. Kafası sürekli siyaset meseleleriyle doluydu Sabiha Hanım'ın. Eve gelenlerle fikir tartışmaları yapan da oydu. Zekeriya Bey ise çok şakacı, sevgi dolu, muzip ve candan bir insandı… Babamı ziyarete Paşakapısı Cezaevi'ne nasıl gittik, hiç ama hiç anımsamıyorum. Cezaevi avlusunda üçümüzün birlikte göründüğü iki poz fotoğrafa ne zaman baksam içim burkulur. Babamın saçları bembeyaz olmuş, besbelli epey kilo vermiş ki, o benim tombul babamın beyaz keten elbisesi üzerinden dökülüyor sanki... Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel'in anılarını okuyunca neden o günleri anımsamak istemediğimi daha iyi anlıyorum şimdi. Cezaevi müdürünün odasında karşılıyormuş bizi babam, sonra da beni kucağına alıp öpüyor, kokluyor ve ağlıyormuş…"[294]

Sabahattin Ali'yi bu dönemde hiç yalnız bırakmayan diğer arkadaşları ise Vâ-Nûlar, Aybarlar ve Cimcozlardır. Yazar cezaevinden çıktığında da Mehmet Ali Aybar'ın evinde bir süre ikamet etmiştir.

Cezaevi çıkışında Sabahattin Ali ve arkadaşları öncelikli olarak *Merhumpaşa* yerine *Malumpaşa*'yı çıkarmaya koyulmuşlardır. 8 Eylül'de çıkan ilk sayıyı takiben 15 Eylül'de çıkan 2. sayıda yine mizah biçimiyle yapılmış eleştiri ve muhalefet devam etmektedir. Topuz'un onun bu yazıları üzerine *"Sabahattin Ali nasıl da görmüş Türkiye'nin geleceğini."* (s.198) dediği bu sayıdaki başyazısında yabancı sermayeyi kınayan Sabahattin Ali Nadir Nadi'nin Cumhuriyet gazetesinde yayınladığı yabancı sermayenin ülkeye nasıl girmesi gerektiği hakkındaki yazısına istinaden şu satırları yazmıştır:

"… Yabancı sermayenin nasıl girdiğini Nadir Nadi anlamamışsa anlatalım:

Evvela Hello Johny, My Darling, Yes, Okey girer, arkadan Amerikan zırhlılaı girer, bahriyelileri girer. Daha arkadan danışman kurul, denetleme kurulu girer. Bu arada bazı yazarlar deliğe girer, bazı yazarlar Türkiye'yi Amerika'nın sınırı olarak gösterirler. Ve

[293] Bezirci, a.g.e., s. 60.
[294] Filiz Ali, a.g.e., s. 142.

sonunda ucu dünyanın merkezinde bulunan asıl kazık girer ki, her kıvranışta biraz daha girer." (s.198)

Malumpaşa'nın diğer sayılarında da arkadaşları ile birlikte eleştirilerine devam eden Sabahattin Ali aynı zamanda daha önceki sayılarda çıkan yazıları neticesinde kendisine karşı açılan davalarla da uğraşmaktadır. Bu davaların içinde en çok kendisini zorlayan ise Nihal Adsız üzerine yazdığı bir eleştiri-mizah yazıdır. Kendisi hakkında çıkan tutuklama kararının ardından cezaevine tekrar girmekten çekinerek önce gizlenmiş sonra da İzmir'de bir süre kalıp İstanbul'a dönmüştür. 1947 yılının Kasım ayında ise Nişantaşı'nda oturan Rasih Nuri İleri'nin evine sığınmıştır. Aynı zamanda yazar, *Malumpaşa*'nın taklitlerinin çıkması üzerine *Ali Baba* adı ile gazetenin adını değiştirmiştir (s.200). *Ali Baba* gazetesinin ilk sayısını da 25 Kasım tarihinde Rasih Nuri İleri'nin evinden yöneterek çıkarmıştır. Rıfat Ilgaz bu girişimi şöyle anlatmaktadır:

"... Bir gün habersizce Ankara'dan döndü. 'Yeni bir hamle lazım, Ali Baba isimli bir mizah gazetesi çıkaracağız.' dedi. Bu isim çok hoşuna gidiyordu. Uzun uzun izah etti. Kırkharamilere karşı Ali Baba! Mim Uykusuz'a resimler, yazılar ısmarlandı. Masamın üstüne oturarak 'Hadi' dedi, 'Seninle bir manzume yazalım.' Kırkharamilere karşı olsun!' iki kıtasını ben yazdım, bir kıtasını da o çırpıştırdı. 'Tamam' dedi, 'Çok güzel. Bu manzumenin adını birinci sahifeye manşet vereceğiz.' Bir iki defa okuttu çok beğenmişti."[295]

Fakat Sabahattin Ali'nin tüm çabalarıyla yayınlamayı sürdürdüğü gazete gördüğü baskılara ve dağıtım güçlüklerine dayanamayarak dördüncü sayının çıktığı 16 Aralık'ta kapanmıştır.

Hıfzı Topuz, Sabahattin Ali ile olan ilk anısına da eserinde yer vermiştir. Rasih Nuri İleri, Topuz'un da bahsettiği gibi, Abidin Dino'nun yeğenidir. Marksist, komünist düşünceli Rasih Nuri, matematik okumak için başladığı Fen Fakültesi'ni yarıda bırakarak çalışmaya başlamış ve bu sırada da TSP ve TKP gibi partilerle ilişkilerini sürdürmüştür. Hem dostlukları hem de görüşleri nedeniyle Sabahattin Ali, onun evinde yaşamaya başlamıştır (s.201). Rasih Nuri'nin yakın arkadaşı olarak eve sık sık misafir olan Topuz, yine Rasih Nuri'nin akşam yemeği daveti üzerine yemeğe kalmaya karar vermiştir. Rasih Nuri ona bir arkadaşının da yemeğe katılacağını söylemiştir. Topuz, bu arkadaşının adını sorduğunda ise Rasih Nuri, Sabahattin Ali'yi tanıtmış ve ona *"Bibi"* takma adını kullandıklarını belirtmiştir. Akşam olduğunda Sabahattin Ali ve Topuz tanışmıştır. O gün yazarın Babıâli'ye gittiğini çeşitli

[295] Bezirci, a.g.e., s. 61.

işlerini hallettiğini belirten Topuz, Sabahattin Ali için çok güler yüzlü, esprili, taklit yeteneği ile herkesi eğlendiren biri olduğunu belirtmektedir. Sabahattin Ali'nin dikkat çekecek kadar geniş bir genel kültür donanımı olduğundan ve tüm tartışmalara kendisinin yön verdiğinin altını çizmektedir.

O yıllarda Hukuk Fakültesi son sınıfta okuyan ve aynı zamanda gazetecilik yapan Topuz, Sabahattin Ali ile ilgili o dönemde duyduklarına da eserinde yer vermiştir. Polis Koleji'nden de öğrencilerin Hukuk Fakültesi'ne geldiğini belirten Topuz, bu öğrencilerin birinden emniyetin Sabahattin Ali'yi yakından izlediğinin haberini almıştır. Öğrenciler Sabahattin Ali'nin bir Rus ajanı olduğu, Sovyet Başkonsolosluğu'na açılan bir bahçeye sahip Beyoğlu'nda bir apartmana girip talimatları buradan alıp çıktığını da eklemişlerdir. Topuz'un yazarı neden yakalamadıkları sorusuna karşılık polislerin her şeyin bir sırası olduğunu o günlerin de geleceğini söylediklerini belirtmektedir (s.205). Sabahattin Ali'ye bu söylentileri aktaran Topuz'a yazar kahkahalarla gülmüş ve bu adı geçen apartmanın avukatı Mehmet Ali Cimcoz'a ait olduğunu belirtmiştir (s.205). Bu sohbetin üzerine Topuz, Sabahattin Ali'ye soyadının Âli mi Ali mi olduğunu sormuştur. Sabahattin Ali ise *"Hiç şüphen olmasın, benim adım Sabahattin Ali. Adımı Hasan Âli'ye benzetip Sabahattin Âli diyorlar, yanlış."* (s.206) diyerek soyadı üzerindeki hatayı düzelttiğini belirtmektedir.

Topuz, ertesi gün dışarı çıkan Sabahattin Ali'nin bir arkadaşının davetiyle akşam Mülkiyelilerin gecesine katıldığını, Vali Lütfi Kırdar'la birlikte rakı içip eğlendiğini ve gece evine kadar bırakıldığını belirtmiştir. Kendisine kızan Rasih Nuri'ye ise insanlara güvendiğini ve yakalanmayacağını söyleyen Sabahattin Ali gerçekten de ertesi gün evinde hiç rahatsız edilmemiş ve insanlara güveninde haklı olduğunu düşünmüştür. Topuz, aranan bir yazarı ele vermemiş olan Vali ve yakınları için de *"Böyle tezatlar ülkesiydi Türkiye. Ahlak diye, dürüstlük bazı değerlere saygı diye bir şeyler vardı, insanlık daha ölmemişti."* yorumunu yapmıştır (s.208). Fakat yazarın bu kaçışı çok uzun sürememiş ve bu yaşanan geceden iki gün sonra 19 Aralık'ta apartmana gelen polisler kendisini tutuklamıştır. 12 günlük tutukluluğun ardından 31 Aralık 1947'de salınan yazarın içinde artık büyük bir karamsarlık ve bedbinlik peyda olmuştur. Aynı dönemde Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde yaşanan olaylar, üniversitede görevli Pertev Naili Boratav, Behice Boran gibi tüm yakın dostlarının üniversiteden uzaklaştırılması kendisini çok üzmüştür. Bu yaşadıkları sonucunda yılan yazar, başka gelir kapılarını da aralamak istemiştir. Tam da bu dönemde Mehmet Ali Aybar'ın *Zincirli Hürriyet* gazetesine yolladığı yazısı hakkında açılan kovuşturma da kendisini İstanbul'dan uzaklara götürecek planlar yapmaya başlamıştır. Devlete, partiye, bakanlara bağlı olmayan,

istediği gibi gezip dolaşabileceği, rahatça eserlerini yazabileceği, işkence görmeyeceği ve başını hiç eğmeyeceği bir iş bulma amacı güden Sabahattin Ali, Anadolu'nun uzun yollarına düşmekten başka çare bulamamıştır. Haluk Yetiş, bir gün Sabahattin Ali'nin kendisine *"Biz bu şekilde, darma duman olmuş bir şekilde gazete çıkarmayı sürdüremeyiz. gümrüğe gelen makineyi satıp onun parasıyla bir kamyon almayı düşünüyorum."* dediğini belirtmektedir.[296] Sabahattin Ali'nin hayatındaki son serüven onun bu kararı ile başlamıştır.

VI. SON SERÜVEN: KAMYON

Gazetecilikten umduğu huzuru bulamayan Sabahattin Ali, bir kamyon alıp işletme kararı almıştır. Böylelikle kamyonla tüm Anadolu'yu dolaşabilecek, ruhunu yollarda özgür bırakabilecek ve aynı zamanda da daha çok kazanç sağlayan bu işle birlikte ekonomik rahata ulaşacaktır. Sabahattin Ali bir akşam arkadaşı Mehmet Ali Cimcoz'a açtığı konu hakkında fikirlerini şöyle dile getirmektedir:

"... Bu işte çok para varmış, herkes öyle diyor. Oradan oraya yük taşırız, ben de hiç görmediğim yerleri görmüş olurum. Biliyorum, benim yaşamım Ege bölgesinde, biraz Konya'da ve Ankara'da geçti, Türkiye'yi iyi tanıyamadım. Hele Doğu Anadolu'yu, Güney Doğu Anadolu'yu, Güney'i hiç bilmiyorum. Oralarını çok merak ediyorum, oranın doğasını, köylerini insanlarını tanımak isterdim. O insanların birkaçını ben cezaevlerinde tanıdım. Elbette bu yetmez. Kim bilir oralardan ne yazılar çıkarırım. Bugün yazmak şart değil, ama bunları belleğime işler, bir gün kullanırım. Bu işten para da kazanırım, ailemin nafakasını sağlarım." (s.213)

Sabahattin Ali arkadaşı Mehmet Ali Cimcoz'un tüm eleştirilerine rağmen bu işi çok düşündüğünü ve karar verdiğini belirtmiştir. Bu konuda araştırma da yapan yazar, bir arkadaşının araba üreticisi *de Soto* firmasında çalışan bir yakını ile de görüşmüş fakat adam, sicilli yazara kamyon satmayı solculara yardım yaptığı ve yazarın bu kamyonla yasadışı şeyler yapacağı suçlamalarına maruz kalmamak için bu teklifi geri çevirmiştir (s.214). Fakat birkaç gün sonra Mehmet Ali Cimcoz, birkaç yıl önce avukatlığını yaptığı Melek Celal Sofu Hanım'la karşılaşmış ve eşini henüz kaybeden hanımın da eline geçen parayı değerlendirmek istediğini öğrenmiştir. Melek Hanım, taşımacılık işinde çok kazanç olduğunu duymuş ve bunu

[296] Korkmaz, a.g.e., s. 48.

bir de Mehmet Ali Bey'e sormak istemiştir. Sabahattin Ali'nin aklında olan bu fikir Mehmet Ali Bey'i heyecanlandırmış ve Melek Hanım'a Sabahattin Ali ile birlikte çalışmasını tavsiye etmiş ve aracı olabileceğini ifade etmiştir. Melek Hanım bu öneriye sıcak bakmış ve tüm işlemlerin yapılmasına salık vermiştir. Mehmet Ali Cimcoz daha önce hiç *Markopaşa*'yı okumamış olan Melek Hanım'a Sabahattin Ali'nin kim olduğundan ise bahsetmemiştir (s.215). Sabahattin Ali'ye müjdeli haberi veren Mehmet Ali Cimcoz hemen hazırlıklara başlamıştır. Bu durumda plaka ve kamyon Melek Hanım'a ait olmuş, Sabahattin Ali ise kamyonu işleten kişi olarak şoför koltuğunun yanında yerini almıştır. Hıfzı Topuz, Sabahattin Ali'nin kamyonun kırmızı olmasının dedikodulara yol açacağı endişesiyle lacivert renkte olmasını istediğini not düşmektedir (s.216). Sabahattin Ali cezaevinden tanıdığı şoför Salim Haseki'yi de bulmuş ve şoför problemini de böylelikle halletmiştir. Melek Hanım ise bir süre sonra Sabahattin Ali'nin kim olduğunu öğrenmiş ve Altıncı Şube Müdürü dostu Kemal Aygün'e giderek her şeyi anlatmıştır. Kemal Aygün, Sabahattin Ali'nin kendisini tuzağa düşürdüğünü söylemiş ve yazarı takip edeceklerini belirtmiştir (s.217). Melek Hanım bu görüşmenin ardından Mehmet Ali Cimcoz'un yazıhanesine gitmiş ve olanlardan ötürü sitem etmiştir. Bunun üzerine Adalet Cimcoz da Sabahattin Ali'ye kefil olduğunu belirtmiştir. Melek Hanım o halde kamyonun Adalet Hanım'ın üstüne yapılmasını teklif etmiş ve bu Adalet Hanım'ın bu öneriyi memnuniyetle kabul etmesi üzerine problem ortadan kalkmıştır (s.218). Tüm işlemlerin ardından Sabahattin Ali, kamyonuna yük de bularak 1948 yılının Şubat ayında Sirkeci'den hareket ederek hayatının son yolculuklarından birine çıkmıştır. Kamyon önce Ankara'ya varmış ve Sabahattin Ali ailesine koşmuştur. O geceyi evinde geçiren Sabahattin Ali ailesi ile hasret gidermiş ve ne kızı Filiz ne de eşi Aliye Hanım bu beraberliğin bitmesini istememişlerdir. Filiz Ali o günleri şöyle anlatmaktadır:

"1948'in Şubat ayında babam kamyonla Ankara'ya geldi. Önce tanıyamadım onu. Sırtında içi kürklü meşin ceket, başında yine içi kürklü kulaklıklı meşin papak, ayağında çizmeler, tam bir seyyah kılığı yani. Babam bu yeni rolünden epey keyif alıyora benziyor…

Babamla birlikteyim diye uçuyorum. Yeni bir maceranın eşiğindeyiz sanıyorum ve çok mutluyum. Babam, meşin ceketini ve kalpağını bana giydirip fotoğraflarımı çekiyor. Urfa tarafına mal götürmek üzere yola çıkıyor. Onu bir daha hiç görmeyeceğimi nereden bilebilirdim?"[297]

[297] Filiz Ali, a.g.e., s. 146.

Topuz da onların bu son buluşması için *"Nereden bileceklerdi bunun son birliktelikleri olduğunu? Bilseler herhalde birbirlerini bırakmak istemezlerdi."* (s.223) cümlelerini kurmaktadır. Ertesi sabah kızı Filiz'i alarak ambarlara gidip yük toplayan Sabahattin Ali o günü yine kızıyla geçirmiş ve onun fotoğraflarını çekmiştir. Bu fotoğraflar onların son fotoğrafları olmuştur. Yazar, Ankara'daki işlerini tamamladıktan sonra ailesinden ayrılmış yeniden yola koyulmuş ve Şanlıurfa'ya doğru yol almıştır. Şanlıurfa'ya geldiklerinde elindeki yükleri teslim edip İstanbul'a gidecek yeni yükler alan yazar dönüş yolunda önce karla kaplı bolu dağında mahsur kalmış ve donmaktan son anda kurtulmuştur. Daha sonra ise kamyonun makas yayının kopması üzerine tamirci bulmak zorunda kalmışlardır. Türlü zorluklarla geçirdiği dönüş yolunun ardından 15 gün sonra İstanbul'a dönmüşlerdir. Arkadaşı Mehmet Ali Cimcoz'a giden Sabahattin Ali başına gelenleri anlatmış ve parasının kalmadığını söylemiştir. Mehmet Ali Cimcoz ise kendisini sıkıştıran Melek Hanım'a paranın tamamını kendi cebinden vermiş ve yazarı zor durumdan kurtarmıştır. Sabahattin Ali'nin çıktığı ilk uzun yolculukta başına gelenler üzerine Mehmet Ali Cimcoz, tam bir gelir sağlanamadığını söylemekte ve Ramazan Korkmaz da bu ifadeler üzerine nakliyeciliğin Sabahattin Ali için işsizliğe bulunmuş bir çare olmaktan uzakta aslında bir hobi olduğunu, yurt dışına çıkış için bir çare olarak gördüğünü ve kamyonun bir kamuflaj olarak kullanmak istediğini de belirtmektedir.[298] Aliye Ali'nin *"1947'de Markopaşa'nın çıkmasıyla hayatımız bozuldu. yurt dışına gitmek istiyordu, İngiltere, Fransa'ya falan."* sözleri de Korkmaz'ın düşüncelerini destekler niteliktedir.[299] Niyazi Berkes, anılarında Sabahattin Ali'nin özellikle Fransa'ya gitmek istediğini ama kendisine emniyetten pasaport verilmediğinin altını çizmektedir.[300]

Topuz eserinde Asaf Halet Çelebi üzerine de değinmektedir. Asaf Halet Çelebi'nin yakın arkadaşı olan Sabahattin Ali, Güneydoğu Anadolu'dan döndüğünde yaşadığı sıkıntıları bir de ona anlatmak için Asaf Halet'in evini ziyaret etmiş olduğunu yazan Topuz, Asaf Halet'i tanıtırken Sabahattin Ali ile aynı yaşta ve İstanbul'da varlıklı bir ailenin oğlu olduğunu belirtmektedir. Zenci ve Çerkes dadıların elinde büyüyen Asaf Halet'in Galatasaray Lisesi'nde okuduğunu ve sonra da Güzel Sanatlar Akademisi'ne gittiğini belirten Topuz, onun Mevlana ailesinden geldiğini de belirtmektedir[301] (s.228). Fars edebiyatını ve Doğunun mistik anlayışını yakından tanıyan Asaf Halet Fransız edebiyatı ile de ilgilenerek bu iki edebiyatı harmanlayarak egzotik şiirler yazmıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yıllarca

[298] Korkmaz, a.g.e., s. 49.
[299] A.g.e., s. 49.
[300] A.g.e., s. 49.
[301] Topuz'un verdiği bu bilgi yanlıştır; zira Çelebi'nin gerçek soyadı, *"Çelebiler"*dir. Şair, böylesi bir akrabalığı çağrıştırabilecek olduğu için soyadındaki çoğul ekini atar.

çalıştıktan sonra Denizyolları'nda da hizmette bulunmuş olan şairin bu yeni işinde başarılı olamadığını yazan Topuz, Denizcilik Bankası genel müdürüne yakın insanlardan sık sık kendisini işten çıkarmamaları için rica etmektedir. Topuz kendisinden de böyle bir rica da bulunduğunu belirtmektedir (s.228). Topuz, Asaf Halet Çelebi için aynı zamanda şu yorumu da yapmaktadır:

"Asaf Halet Çelebi, Divan Edebiyatı'nın ve Tasavvuf'un yanı sıra Hint mistisizmini iyi incelemiş ve bunun etkisiyle mistik şiirler yazmıştı. Ama çok az satılan dergilerde çıkan şiirlerinin okuyucusu da çok azdı. O sanatını duyurabilmek ve kendini tanıtabilmek için derneklerin toplantılarından, çaylardan hiç eksik olmaz ve başarılı bir aktör havasıyla şiirlerini okuyabilmek için ısrarla beklerdi." (s.228)

Asaf Halet Çelebi'yi tanımlarken zarif ve kibar bir kişi olduğunun altını çizen Topuz, onun sokakta herkesin dikkatini çeken bir insan olduğunu belirtmektedir. Çelebi'nin her zaman cebinde antika bir kutu içinde *"kakule"* denen zencefil türü bir baharat taşıdığından ve rastladığı dostlarına *"Biraz kakule almaz mısınız"* diye kutuyu uzattığından da bahsetmektedir (s.228). Asaf Halet'in duygu dünyasındaki yoğunluğu ve kendine özgülüğü onu Sabahattin Ali ile yakınlaştıran nedenlerdendir. Topuz'un belirttiğine göre Sabahattin Ali, Asaf Halet'in yanında duygusallaşmaktadır (s.229). Yazar ve Çelebi'nin buluştukları akşam Sabahattin Ali ona korkularından bahsetmiştir. Yurtdışına kaçma planlarını da ilk defa o zaman Asasf Halet'e açtığından bahseden Topuz, onun *"Yeniden tutuklanmaktan, hapse girmekten korkuyorum. Başıma gelebilecek şeyler beni korkutuyor. Marsilya'ya kaçmak istiyorum. Oradan Paris'e giderim. Yeni ufuklar açılır hayatımda."* (s.229) cümlelerine de yer vermektedir. Asım Bezirci de Sabahattin Ali'nin yurt dışına kaçmayı planladığını erkek kardeşi ile olan bir görüşmesine dayanarak vermektedir:

"Daha önce erkek kardeşi Fikret Şenyuva ile İstanbul'da karşılaşmıştı. Ona, 'Benimle çok uğraşıyorlar, canıma tak dedi. Artık dayanamayacağım.' demişti. 'Anneme yirmi beş lira gönderdim. Yine göndereceğim. Bir gün gelir de gönderemezsem, beni yok bilin!...'"[302]

Topuz, Çelebi ile Sabahattin Ali'nin bu görüşmelerinden birkaç ay sonra mart ayında Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun İstanbul'daki bir sergisinde bir araya geldiklerini belirtmektedir. Asaf Halet Sabahattin Ali'ye kararından vazgeçip geçmediğini sormuş ve Sabahattin Ali'nin cevabı henüz bir kaçış yolu bulamadığı olmuştur. Sabahattin Ali daha sonra Bedri Rahmi ile konuşmuş ve kaçmak istediğini ona da belirtmiştir (s.230). Sabahattin Ali kaçışını oldukça

[302] Bezirci, a.g.e., s. 65.

gizli tutmaya çalışmış, aylarca evlerinde yaşadığı ve pek çok sırrını paylaştığı Mehmet Ali Cimcoz'a bile kaçış planından bahsetmemiştir. Bunun nedenini Ramazan Korkmaz, yazarın Mehmet Ali Cimcoz'un MİT ajanı olabileceği ihtimalinden şüphelenmesi olduğuna bağlamakta hatta özellikle onların evinde kalarak poliste belli bir güven yaratmayı amaçladığını da belirtmektedir.[303]

VII. DAĞLARI MESKEN TUTMAK

VII. I. Trakya'ya Doğru

Sabahattin Ali, kaçmak için en uygun yolun Trakya üzerinden olduğunu düşünerek Bulgaristan ya da Yunanistan'a geçebildikten sonra Batı Avrupa ülkelerine ulaşmayı planlamıştır. Filiz Ali'ye göre Urfa yolculuğu sırasında Güneydoğu sınırından kaçmak istemiş olması da muhtemeldir. Fakat yazar bunu başaramamış ve Batı tarafını denemeye karar vermiştir.[304] Bu savı Ramazan Korkmaz da *"Sabahattin Ali, Rasih Nuri'nin de belirttiği gibi bir örgüt adamı değildi. bu yüzden kaçış planını kendisi yapmak zorunda kalmıştı; önce Adana seferinde Suriye hududunu dener.Fakat başaramaz."*[305] sözleriyle onaylamaktadır. Cezaevinde tanıdığı ve kendisinin tüm yazılarını takip eden Berber Hasan'dan bu konuda yardım istemeye karar vermiştir. Kamyonunu tamire verdikten sonra Berber Hasan'ın Topkapı'daki dükkânına gitmiştir. Berber Hasan onu sevinçle karşılamış ve kendisine taşımacılığa başladığını söyleyen Sabahattin Ali'ye çok şaşırmış ve bu işin ona göre olmadığını söylemiştir (s.233). Sabahattin Ali Berber Hasan'a bu kez de Trakya'ya mal götürmeye karar verdiğini belirtmiştir. Berber Hasan'ın daha önceden kendisine bahsettiği Ali isimli Edirne'de iş yapan arkadaşını görmek istediğini de söylemiştir. Berber Hasan'la öğle yemeğine de kalan yazar, onun daha önce teklif ettiği üzere kaçış işini çok düşündüğünü ve karar verdiğini belirtmiştir. Sabahattin Ali'nin tek niyeti gazetecilikten, memurluktan ve kamyondan kazanamadığı ailesinin nafakasını Avrupa'ya gidip kitaplarını bastırarak kazanmaktır. Berber Hasan ona Sovyetler Birliği'ne gitmek isteyip istemediğini sorduğunda ise TKP'li olmadığını, emir almaktan hoşlanmadığını, onlara uyamayacağını söyleyerek bağımsızlığını korumak istediğini belirt-

[303] Korkmaz, a.g.e., s. 50.
[304] Filiz Ali, a.g.e., s. 147.
[305] Korkmaz, a.g.e., s. 50.

miştir (s.234). Berber Hasan arkadaşının Bulgaristan'a adam kaçırdığını belirtmiş ve Sabahattin Ali'ye onun adresini vermiştir.

Hıfzı Topuz, Ali Ertekin hakkında verdiği bilgide onun 1910 Üsküp doğumlu olduğunu belirtmektedir. 1924'te ailesi ile yurda göç etmiş ve Kars'a yerleştirilmiştir. 1930 yılında Gedikli Erbaş okuluna girmiş ve üç yıl sonra da Hayrabolu'ya atanmış bir askerdir. Topuz onun sicilinin bozuk olduğunun altını çizmektedir. 1945'te üç piyade tüfeği çalmaktan dört aya mahkûm olmuştur. Ordudan da atılan Ali Ertekin, Bulgaristan'a kaçmaya yeltenmiş fakat orada yakalanarak Şumnu'da kampa yollanmıştır. Bunun üzerine amacını değiştirerek Türkiye'ye kaçmaya karar vermiş fakat başarılı olamamıştır. Bir yığın maceradan sonra vardığı Türkiye sınırında karakola teslim olmuş ve Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne gönderilmiştir. Burada komünizm propagandasından yatan Berber Hasan ile tanışmış ve dost olarak cezaevi sonrasında da görüşmeye devam etmişlerdir (s.234). Topuz Berber Hasan'ın Ali Ertekin'in karışık yaşamını bilmediğini ve ona acıdığını söyleyerek Aydın'da bir buz fabrikasında iş bulduğunu da belirtmektedir. Bu işte uzun süre tutunamayıp İstanbul'a dönen Ali Ertekin'e bu kez Berber Hasan iki genci Bulgaristan'a kaçırmasını teklif etmiştir. Topuz Ali Ertekin'in bu işi kabul ettiğini çünkü Trakya'yı karış karış bildiğini belirtmektedir. Fakat tekrar yakalanıp kamplara düşmesini engellemek için de siyasi polisle işbirliği yaparak onlara istihbarat sağladığını yazmaktadır (s.235). Topuz, Türkiye'deki solcuların dışarı ile işbirliğini ortaya çıkarmak adına polisin yurtdışına çıkarılacak iki komüniste göz yumulabileceğini düşünen Ertekin'in ajan olma eğiliminde olduğunu da belirtmektedir. Berber Hasan'ın da Bulgaristan göçmeni olduğunu yazan Topuz, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanlara karşı Sovyetler Birliği'ni savunan Berber Hasan'ın Sovyet Başkonsolosluğu'na mektupla başvurarak iş istediğini ve bu nedenle polis tarafından takip edilerek komünizm propagandası yapmak suçundan beş aya mahkûm edildiğini belirtmektedir (s.236).

Sabahattin Ali soğuk bir Mart günü kendisini yurtdışına kaçıracak olan Ali Ertekin'in evine kadar gitmiş fakat kendisine görünmeden uzaktan takip etmiştir. Bir başka günse onunla görüşmek istediğini Berber Hasan'a söylemiştir. Berber Hasan yazarı Ali Ertekin'e peynir tüccarı olarak Trakya'ya peynir almaya gideceğini söylemeyi tasavvur etmektedir (s.237). Ertesi gün buluşan yazar ve Sabahattin Ali'nin ilk karşılaşmalarında ise Topuz, Ali Ertekin'in asık suratlı ve çatık kaşlı olduğunu belirtmekte ve Sabahattin Ali'nin bu durumdan hiç hoşlanmadığını söylemekte fakat *"Denize düşen yılana sarılır dedi kendi kendine."* diyerek onun bu adama karşı mecburiyet duyduğunu söylemektedir (s.238). Ali Ertekin'i bir ajan olarak tasvir eden Hıfzı Topuz, onun oldukça soğuk bir tavırla Sabahattin Ali ile konuştuğunu

ve peynir tüccarı olmadığını bildiği halde rol yaptığını ileri sürmektedir. İlk görüşmelerinin sonunda yazar onu hangi gün yola çıkacaklarını haber vereceğini ve onu Berber Hasan'ın dükkânından alacağını söylemiş ve oradan ayrılmıştır (s.238). Ertesi sabah yola çıkmak üzere karar alan yazar önce şoför Salim'i bulmuş ve hazırlanmasını istemiş ardında da Berber Hasan'la konuşmuş ve sabah 10'da yola çıkacaklarını haber vermiştir. 30 Mart sabahı ise önce şoför Salim'i evinden almış sonra da Topkapı'ya Berber Hasan'ın dükkânına gitmiştir. Yazar ve Hasan bir süre özel olarak görüşmüş ve bu görüşmede Sabahattin Ali, Berber Hasan'a *"Ben o adamdan hiç hoşlanmadım. Bana samimi değilmiş gibi görünüyor."* diyerek izlenimlerini aktarmıştır (s.240). Fakat Topuz, kaçış için kendisine umut olan bu adama mecburen evet dediğini de belirtmektedir (s.240). Sabahattin Ali hiç güvenmediği Ali Ertekin'le yolculuğa çıkarken Berber Hasan'a Ali Ertekin'e verilecek ücreti nasıl ödeyeceğini sormuş ve o da parayı kendisine vermesini, sınırı geçerken de ona imzalı bir kart vermesini ve Ali Ertekin'in de bu kartla kendisine gelip parayı kendisinden almasını söylemiştir. Sabahattin Ali de iki arkadaşının da bir süre sonra gelerek bu kartı isteyeceğini ve ardından onların da kaçmak için Ali'yi bulacaklarını belirtmiştir (s.241). Bu konuşmaların ardından helalleşerek ayrılmışlar ve Sabahattin Ali'nin sonsuz yolculuğu böylelikle başlamıştır.

Sabahattin Ali Trakya yolculuğundan haberi olan iki kişiden biri olan Rasih Nuri sabırsızlık içinde arkadaşından haber beklerken kaçış planından haberdar olan bir diğer arkadaşı Faruk Sayar da heyecan içindedir. Salı günü yola çıkmış olan yazarın ardından hiçbir haber gelmemesi onları telaşa düşürmektedir. İki hafta sonra ise berber Hasan'ı ziyaret etmeye karar vermişlerdir. Planladıkları gibi Berber Hasan'ın Topkapı'daki dükkânına giden arkadaşları Berber Hasan'a kartı şifreli olarak sormuş ve berber de kartın kendisinde olduğunu müjdelemiştir. Çok sevinen arkadaşlar gerçekten Sabahattin Ali'nin yeşil mürekkeple işaretlediği kâğıdı alarak bu kez de yurtdışından arkadaşlarının haberini beklemeye koyulmuşlardır fakat kendisinden aylarca beklemelerine rağmen hiçbir haber alamamışlardır (s.243). Mehmet Ali Cimcozlara da bir mektup bırakan Sabahattin Ali Türkiye'den gideceğini bildirmiştir. Fakat kimseye nereye gittiğini ya da nerede olduğunu haber vermemiştir. Mektuptan bir süre sonra şoför Salim Herseki Mehmet Ali Cimcoz'a gitmiş Sabahattin Ali'yi hiçbir yerde bulamadığını ve yazarın Lüleburgaz'da kendisine odun alıp İstanbul'a dönmesini, onu bulacağını söylediğini belirtmiştir. Mehmet Ali Cimcoz ona salık vermiş gidip kamyonu çalıştırmaya devam etmesini söylemiş ve Melek Hanım'ın tepkilerini de idare etmeye çalışmıştır (s.244). Sabahattin Ali'nin gitmeden önce Rasih Nuri'ye bıraktığı Aliye Hanım'a verilecek mektup da Aliye Hanım'a ulaştırılmış ve o da al-

dığı mektup karşısında çok üzülmüştür. Babasının ne zaman geleceğini sürekli soran küçük Filiz ise babasının sonsuz bir yolculuğa çıktığından habersizdir (s.245). Aliye Hanım'a *"Bu mektubu aldığın zaman ben İtalya'da, Fransa'da veya İngiltere'de olacağım. Filiz'in okulu bitince sizi yanıma aldıracağım."* (s.14) diyerek başladığı mektubu sadece bir son hatıra olarak ailesine miras kalmıştır.

VII. II. *"Benim Meskenim Dağlardır"*

Hıfzı Topuz, eserinin birinci bölümünde Sabahattin Ali'nin ölümüne yer vermektedir. Yazarın yaşamını kronolojik sıradan bağımsız olarak ölümü ile başlatmaktadır. Bu çalışmada ise kronolojik sıra takip edilmiştir. Sabahattin Ali, 31 Mart 1948 günü çıktığı yolculuğunda amacı Türkiye'den ayrılmaktır. Onun Türkiye'den ayrılma isteğinin nedenini Topuz şöyle açıklık getirmektedir:

"Sabahattin Ali neden yurtdışına çıkmak istiyordu? Kendi kendine şöyle diyordu: bütün kapılar bana kapandı. Tam bir çıkmazdayım. Bu ülkede yaşanmaz artık. Bu hava beni zehirleyecek. Polis peşimi bırakmıyor. Beni öldürecekler. Gençken amacım öğretmen olmaktı. Oldum işten attılar. Dergi çıkardım, kapattılar. Mahkemelerde ve cezaevlerinde süründürdüler. Başımda daha kaç dava var! Ne olacağım belli değil. Kamyonla taşımacılık yapayım dedim olmadı. Her şey aksi gitti. Hem beş para kazanamadım, hem de borçtan kurtulamadım. Bıktım artık bu tür yaşamdan. Boğuluyorum." (s.11)

Topuz, Sabahattin Ali'nin hiçbir zaman Sovyetler Birliği'ne kaçmak istemediğini belirtmekte ve amacının Avrupa ülkelerinde daha rahat yaşamak olduğunu belirtmektedir. Topuz, yazarın yakın arkadaşı Rasih Nuri'nin yazara öğüdüne de yer vermektedir. Rasih Nuri, partiye danışmadan tek başına yola çıkan Sabahattin Ali'yi uyarmış ve kimseden yardım almadan çıktığı bu yolculukta kimseye güvenmemesi gerektiğini öğütlemiştir (s.16). Rasih Nuri'nin bu sözleri Topuz'un üzerinde durduğu Sabahattin Ali'nin bağımsız bir eylem içinde olduğunun altını çizmektedir. Topuz aynı zamanda Sabahattin Ali'nin kamyon işine giriş amacının da aslında kaçmak olmadığını fakat şartlar içerisinde ekonomik rahatlığı kavuşamadığında bu yolu tercih ettiğinin de altını çizmektedir (s.12).

Ali Ertekin'i de kamyona aldıktan sonra yola koyulan Sabahattin Ali ve Şoför Salim, Büyükçekmece yolundan Silivri'ye doğru yol almaya başlamışlardır. Topuz'un belirttiğine göre Şoför Salim, Ali Ertekin'den hiç hoşlanmamış ve şoför mahallinde oturmasını dahi yadırga-

mıştır (s.21). Oldukça gergin olduğunu gözlemlediği Ali Ertekin'le hiçbir konuşma içine girmeyen Sabahattin Ali arasındaki tanışıklığın da nereden kaynaklandığını çözememektedir (s.21). Üçü de suskun sadece yolu seyrederek yollarına devam etmişlerdir. Çorlu'dan benzin almışlar ve Lüleburgaz'a geldiklerinde Sabahattin Ali, Ertekin'e nereden peynir alabileceklerini sormuştur. Ali Ertekin soğuk bir sesle sabretmesini söylemiş ve mandıraları tek tek bildiğini en geç yarın akşam yükü toplayıp İstanbul'a döneceklerini söylemiştir. Topuz bu noktada Şoför Salim'in bu sözlere hiç güvenmediğini belirtmektedir (s.22). Şaşılacak derecede uzun süren bir yolculuğun ardından Kırklareli'ne varmışlar ve bir kahvehanede soluklanmak için durmuşlardır. Ali Ertekin burada eşine telefon edeceğini söyleyerek yanlarından ayrılmıştır. Topuz, onun yolculuk boyunca birkaç defa telefonla görüştüğünü fakat ne Sabahattin Ali'nin ne de Salim'in bu durumdan şüphelenmediğini belirtmiştir (s.22). Bundan sonra Ali Ertekin onları mandıraları dolaşmak bahanesiyle de kahvede yalnız bırakmış ve uzun bir süre dönmemiştir. Sonunda döndüğünde ise mandıraları bulamadığını kamyonla gezmeleri gerektiğini söylemiştir. Kamyonla tekrar yola koyulmuşlar ve Üsküp mezrası yoluna doğru gitmişlerdir. Fakat karanlık bastığında Ali Ertekin karanlıkta kamyonla değil yayan dolaşmanın daha mantıklı olduğunu ileri sürmüştür. Sabahattin Ali de bu fikre katılmış ve Salim'e Kırklareli'ne dönmesini, hatta Lüleburgaz'a odun götürmesini söylemiştir. Amacı Salim'den ayrılmak ve Ali Ertekin ile firar etmektir. Salim bu sözlerden hiç hoşlanmamış olsa da yük alıp İstanbul'a döneceğini, İstanbul'da buluşmalarını söyleyerek onları Kızılcadere kavşağında indirmiştir. Salim, Sabahattin Ali'yle vedalaşırken çok dikkatli olmasını da öğütlemiştir (s.23). Kamyondan inen Sabahattin Ali bu kez Ali Ertekin'e şimdi ne yapacaklarını sormuş ve Ali Ertekin'in cevabı ise Istıranca ormanlarına girerek düz devam etmek olmuştur. Topuz'un verdiği bilgiye göre Kızılcadere ile sınır arasındaki mesafe kırk sekiz kilometredir. Orman içinden gidilen kestirme yol ise otuz beş kilometre sürmektedir. Fakat ormanlardaki dik yarlar, vadiler ve sırtlar onların yürüyüş hızını saatte 3 kilometreye kadar düşürmektedir. Bu nedenle sınıra varış hiç durmadan yüründüğünde ancak 10-12 saat sürmektedir. Fakat Sabahattin Ali bu gerçeği bilmemekte birkaç saat sonra sınıra ulaşacağını düşünmektedir (s.23). Kızılcadere kasabasının küçük bir lokantasında çorba içmeye karar veren ikili iki çorba ısmarlamış ve çorbaların kaynamasını beklerken Ali Ertekin bu kez de köye gidip tanıdık herhangi biri var mı diye bir bakmak istediğini belirtmiştir. Yan kahveye giden Ali Ertekin, Kahveci Ahmet Çavuş'a siyah bir cipin geçip geçmediğini sormuştur. Ahmet Çavuş, cipin geçtiğini ve Üsküp mezrası yönüne gittiğini belirtmiştir. Kahveden çıktıktan sonra ise, biraz ilerlemiş ve cebindeki talky-walky telsizini çıkararak biraz sonra Sabahattin Ali'yi nereye götüreceğini bildirmiştir. Topuz onun *"Amirim"* diyerek söze

başladığını da belirtmektedir (s.24). Ali Ertekin'in planına göre önce yazarı Bulgar köylerine yakın olduklarını söyleyerek kandıracak ve daha sonra onu konuşturacaktır. Sabahattin Ali her şeyi konuşup anlattıktan sonra ise onu yalnız bırakacak ve teşkilat yazarı yakalayacaktır(s.24). Telsiz konuşmasının ardından Ali Ertekin Sabahattin Ali ile birlikte yemeğini yemiş ve birlikte yola koyulmuşlardır. Havanın iyice karardığı ve yoruldukları noktada biraz soluklanmak için durmuşlardır. Ertekin bir sigara yakmış ve Sabahattin Ali'ye sorular sormaya başlamıştır. Bulgaristan'da kendisini teşkilatın karşılayıp karşılamayacağını, Türkiye'de devrim yapmak isteyip istemediğini sormuş ve Sabahattin Ali'den beklediği cevapların tam aksi yönde cevaplar almıştır. Fakat Topuz'a göre Ertekin, ona hiç güvenmemekte onu sadece ağzı sıkı olarak nitelendirmekte ve içinden de *"Bizimkiler onu konuşturmasını bilirler."* demektedir (s.26). Berber Hasan'a verilecek kağıdı da yazardan alan Ertekin, ihtiyacını gidereceğini söyleyerek kısa bir süreliğine yazarın yanından ayrılmış ve geri döndüğünde tekrar yola koyulmak için hazırlanmasını söylemiştir. Fakat o sırada çalıların arasından "Teslim ol!" nidası yükselmiştir. Topuz gelen bu üç sivili *"Karanlık Güç'ün adamlarıydı bunlar..."* diyerek ifade etmektedir(s.28). Ekibin şefi olan ve Topuz'un kara yağız, uzun boylu, bıyıklı ve kalın sesli olarak tasvir ettiği kişi yazara yaklaşmış ve şunları söylemiştir:

"İşte böyle Sabahattin Ali, biz adamı suçüstü kıskıvrak yakalarız. Sen de kendini akıllı sanırsın. Bak gör, kim akıllıymış. Alçak herif, bu memleketi satmaya gidiyordun değil mi? Yağma yok, sen memleketin emniyet güçlerini uykuda mı sanıyorsun? Al o çantanı eline. Düş bakalım önümüze." (s.28)

Sabahattin Ali'nin bu sözler karşısında tek söyleyebildiği *"Ben vatan haini değilim."*(s.28) cümlesi olabilmiştir. Sabahattin Ali'yi cipe bindirmişler ve Topuz'un aktardığına göre de Ali Ertekin'e *"Aferin Ertekin, bizi yormadan avını getirdin."*(s.28) demişlerdir. Kırklareli'ne on kilometre uzaklıkta bir taş binaya geldiklerinde cip durmuştur. Topuz'un Karanlık Güç'ün merkezi olarak nitelendirdiği bu binaya ekip ve Sabahattin Ali girerken ekip şefi müfettişe vatan hainini yakaladıklarını söylemiştir (s.29). Müfettiş ise yazara kelepçe vurulmadığını gördüğünde çok kızmış ve yazarı aşağılamak adına hemen orada kelepçe taktırmıştır. Daha sonra Sabahattin Ali sorgu odasına alınmıştır. Müfettiş sorguya başladığında Sabahattin Ali onun kim olduğunu öğrenmek istemiş ve savcı ya da polis olup olmadığını sormuştur. Fakat Müfettiş, bu konuların kendisini ilgilendirmediğini belirtmiş ve emniyet yetkililerinin elinde olduğunu söylemekle yetinmiştir (s.30). Tüm buraya kadar Topuz, Sabahattin Ali'nin devlet eliyle organize bir şekilde öldürüldüğünü kanıtlamak

istemektedir. Sabahattin Ali kendisini savunmak adına tek suçunun sınırı pasaportsuz geçmek olduğunu ve bunun cezasını bildiğini söylemiştir. Fakat Müfettiş daha da hırçın bir tavırla onu hem komünistlikle hem de vatanı bölmekle suçlayarak yazarın arkasında Moskova olduğunu iddia etmiştir (s.30). Sabahattin Ali'nin haksız suçlamalara karşı cevap vermemesi üzerine ise işkenceye başlamışlardır (s.31).

1948 yılının Haziran ayında, Sabahattin Ali'nin yola çıkışının üçüncü ayında, Sazara köyünün yakınlarındaki bir mandırada çoban olan Şükrü, koyunlarını otlatmak için her zaman gittiği Üsküp mezrasına gitmeyerek bu kez Karadere yakınlarına gitmiştir. Fakat çoban birden köpeklerin havlaması üzerine köpeklerin yanına koşan çoban, yerde yüzükoyun yatan çıplak bir cesetle karşılaşmıştır. Çürümüş cesedin çatlamış bir kafatası ve sarımtırak saçları vardır. Kolları kopmuş ve çürüyen etler kemiklere yapışmıştır. Bu içler acısı cesedi gören çoban hemen köyüne dönmüş ve köy sakinlerine durumu anlatmıştır. Muhtarla birlikte jandarmaya giden köylüler kazma ve küreklerle zabıt tutulmasının ardından gömülmüştür (s.251). Jandarma olayı araştırmak için savcılığa bildirmiş ve savcılık da soruşturma açmıştır. Soruşturma açıldıktan sonra babasının nisan ayında kaybolduğunu söyleyen Beypınar köyünden Şakir Kumrul savcılığa başvurmuştur. Bu başvuru üzerine yazarın mezarı tekrar açılmış ve ölünün Şakir Kumlu'nun babası olmadığı anlaşılmıştır. Neticede Sabahattin Ali'nin cesedi ikinci kez toprağa gömülmüştür (s.251). Savcılıkta açılan soruşturmanın altıncı ayında *"Faili Meçhul Cinayetler"* dosyası olarak kaldırılacağı sırada Kırklareli Savcılığına cesedin yeniden incelenmesi kararı gelmiştir. Çünkü Ali Ertekin cinayeti kendisinin işlediğini anlatmıştır (s.252). Yapılan otopsiyi Topuz şöyle anlatmaktadır:

"... Kafanın sağ yandaki kemiğinde bir çöküntü, bu çöküntünün alt bölümünde bir çatlak, orta bölümde bir kırık ve üst bölümde bir çatlak daha görüldü. Kırık ve çöküntülerin çevresindeki kırmızı lekeler öldürülen kişinin ağır darbeler yediğinin belirtisiydi.

Kafatası vücuttan ayrılarak hastanenin morgunda bir süre incelendikten sonra Eski Mezarlık'ta belirsiz bir yere gömüldü. Ceset ise Beypınar, Üsküp, Sazara, Palamuttepe, Öksüz Çatağı denilen yerlerde mezarlıklar dışında kazılan bir çukura bırakıldı. Üstü örtüldü ve başına bir taş bile dikilmedi." (s.252)

Ali Ertekin cinayetin ardından adam kaçırma işlerine tekrar başlamış ve Emniyet de onu yakından takip etmiştir. Her şeyini anlattığı Emniyetten bir arkadaşı ise onu emniyete bildirmiştir. Fakat Topuz, bu konuda istihbarat ile emniyetin iletişim kopukluğu üzerinde de durmaktadır. Zira Ali Ertekin istihbarat adına çalışmakta fakat bunu diğer emniyet mensupları

bilmemektedir. Çünkü İstanbul Emniyet'i Ali Ertekin'i sadece adam kaçırdığı için aramış ve bir sivil polisini de Berber Hasan'a göndererek bu yolla Ali Ertekin'e ulaşmıştır (s.246). Komünistleri kaçırmakla suçlanan Ali Ertekin ile kendisini komünist olarak tanıtan polis 200 liraya anlaşmış ve Kırklareli'nde Ali Ertekin'le yol alırken polis ansızın ortadan kaybolmuştur. Ali Ertekin komünist sandığı polisi saatlerce aramış ve bulamayınca İstanbul'a geri dönmüştür. İstanbul'a döndüğünde oldukça sinirli olan Ali, Berber Hasan'ı bularak emniyete gideceğini söylemiştir. Topuz, Berber Hasan'ın ise bir kaçakçının orada ne söyleyebileceğini sorması üzerine ise *"Başka şey söyleyeceğim. Onu sen bilmezsin."* dediğini belirtmektedir (s.247). Topuz, onun bu cinayette polisin hizmetinde olup olmadığını da sorgulamaktadır. Berber Hasan, yazarı ve Ali Ertekin'i tanıştırır tanıştırmaz Ali Ertekin bunu emniyete bildirmiş emniyet de üst düzey yetkililerle paylaşmıştır. Sabahattin Ali'yi yakalamak için fırsat kollayanlar, Topuz'un deyimiyle onu tuzağa düşürmek isteyenler, Ali Ertekin'le işbirliği yapmışlardır. Topuz Ali Ertekin'in suç ortağı olduğunu fakat katil olmadığının altını çizmektedir (s.246). Ali Ertekin'i kaçakçılıktan yakalanma riskine karşı emniyete giderek Sabahattin Ali'yi ben yakalattım diyemeyeceğine göre, Sabahattin Ali'yi öldürdüğünü söylemeyi planlamıştır. Sabahattin Ali'nin Moskova'ya gitmek istediğini, orada örgüt kuracağını söylediğini ve bunun üzerine milli duygularla bu cinayeti işlediğini belirtecektir (s.248). Tüm ifadesini planladıktan sonra da 28 Aralık'ta tutuklanmıştır. Ali Ertekin'in ifadesine göre komünist yazar Sabahattin Ali olduğunu belirtince de mili duygularla bu cinayeti işlediğini belirtmektedir:

"... Söylediği sözler bende nefret uyandırmaya başladı. Onu ele vermeyi düşündüm. İçime fenalık geldiğini, daha ileriye gidemeyeceğimi söyleyerek Sazara'ya gidecek yerde yanlış bir yola saparak dereye indirdim. Dereye indiğimiz zaman karşıda Sazara ile Hedye köyleri görünüyordu. ...Gürgen fundalıkları arasında bir yerde oturduk. Çantasını açtı, eline bir kitap aldı, ceketini yere serdi, kol saatini çıkarıp yanına koydu... 'Ben şimdi Tırnavacığa gideceğim, oradan Sofya'ya ve Sofya'dan da uçakla Moskova'ya gideceğim. Orada bir Çek pasaportu çıkardıktan sonra Roma'ya ve Fransa'ya geçeceğim, oradaki Türkleri teşkilatlandıracağım.' dedi. Bu sözleri işitince beynim attı... Bu sözlerden sonra Sabahattin Ali'nin Türklükle alakası olmayan ve Türk milletine fenalık için harice kaçmak isteyen bir canavar olduğunu anladım... İşte bu milli düşünce ile birdenbire irademi kaybederek elimdeki sopa ile kitap okumakta iken kafasının sol tarafına şiddetle vurdum."[306]

[306] Bezirci, a.g.e., s. 68.

Ramazan Korkmaz ise cesedin kimliğinin bulunamadığı ve araştırıldığı dönemde İstanbul Polisi'nin Bulgaristan'a adam kaçıran bir şebekeyi yakaladığını belirtmiştir. Ali Ertekin de bu şebekenin içindedir ve yakalandıktan sonra 28 Aralık 1948 günü verdiği ifadesinde yazarı öldürdüğünü itiraf etmiştir.[307] Aziz Nesin ise yıllarca birlikte çalıştığı arkadaşı için Topuz'un düşüncelerinin aksine yazarı MİT'in öldürmediğini iddia etmektedir. Markopaşa'yı çıkardığı için öldürülmesinin yetersiz bir gerekçe olduğunu belirten Nesin, Markopaşa'yı kendisinin çıkardığını ve bu yüzden onun MİT'in kendisini takip etmesi gerektiğini düşünmekte ve Sabahattin Ali'nin kişisel kusurları neticesinde bu cinayete kurban gittiğini ifade etmektedir.[308] Asım Bezirci de Aziz Nesin'le aynı fikri kısmen paylaşmaktadır. Ona göre yazarın öldürülüşünün tek sebebi Markopaşa değildir. Fakat Aziz Nesin ile Sabahattin Ali'yi o dönemde aynı kefeye koymanın da doğru olmadığını belirtmektedir.[309] Rıfat Ilgaz da Aziz Nesin ile Sabahattin Ali'nin o dönemde bir tutulmaması gerektiğini belirtmiş ve Aziz Nesin'i düşüncelerinden ötürü tenkit etmiştir. Ona göre Aziz Nesin'in tek bir kitabı bile yokken Sabahattin Ali dorukta ve geniş bir okur kitlesine sahip bir yazardır.[310] Yalçın Küçük ise Sabahattin Ali'nin öldürülüşü hakkında tamamen farklı bir yorum getirmektedir. Ona göre yazar, polisin Bulgaristan'a adam kaçıran bir şebekeyi ele geçirme operasyonunda yem olarak kullanılmış ve bu nedenle ölmüştür. Yazarın kaçışı Milli Emniyet tarafından bilinmektedir ve yazar da bunun farkındadır. Yalçın Küçük, Sabahattin Ali'nin kendi kaçışına izin verilmesi karşılığında çeteyi ele vermek üzere Emniyet ile anlaştığını belirtmektedir. Ali Ertekin, ona göre bir ajan değil çetenin bir üyesidir. Bu düşüncesini Türkiye'de hiçbir gizli örgüt mensubunun katil olarak mahkeme önüne çıkarılmayacağına dayandırmaktadır. O çatışma sırasında yakalanmış ve daha hafif bir ceza almak adına Sabahattin Ali'yi öldürdüğünü kabullenmiştir.[311] Asım Bezirci bu noktada Yalçın Küçük'ü eleştirmektedir. Yalçın Küçük ifadelerinde Sabahattin Ali'nin polisle işbirliğine giren korkak, geveze, kolaycı, bir elinin yağda bir elinin balda olmasını isteyen bir tip ve hiçbir şair mayası taşımayan, hikâyeleri kalıcı olmayan bir sanatçı olduğunu belirtmektedir. Yine onun ifadelerine göre Yalçın Küçük'ten önce Sabahattin Ali'ye ilişkin araştırma yapan yazarlar da *'kayıp put'*a tapan kişilerdir ve Sabahattin Ali de solcuların yarattığı bir fetiştir. Yalçın Küçük'ün tüm bu eleştirilerine karşı çıkan Asım Bezirci onun bu yorumlarını aşağılayıcı, karalayıcı, belgelere dayanmayan, kıyıcı yargılar olduğunu belirtmektedir. Kemal Bayram'ın da *"Saba-*

[307] Korkmaz, a.g.e., s. 52.
[308] Bezirci, a.g.e., s. 72.
[309] A.g.e., s. 72.
[310] A.g.e., s. 73.
[311] A.g.e., s. 73.

hattin Ali'yi Tekrar Öldürdüler" başlıklı eleştirisiyle Yalçın Küçük'ün tüm tezlerini çürütmüş olduğunu ifade etmektedir. Rasih Nuri ise Yalçın Küçük'ün bu tezlerini hasta bir zihniyetin ürünü olduğunu belirtmiştir.[312] Sabahattin Ali'nin dayısının oğlu Reşit Mazhar Ertüzün ise; bu ölümün bir cüzdan, bir fotoğraf makinası için işlenen adi bir cinayet olmaktan uzaklaştırılarak ipin ucunun gizli güçlere bağlanmaya çalışıldığını belirtmiş ve bunun yanlışlığı üzerinde durmuştur. Ayrıca yazarı, yabancı bir düşüncenin ardına düşüp yabancı bir ülkeye kaçmasını da kınadığını belirtmiştir.[313] Sabahattin Ali'nin öldürülüşüyle ilgili olarak Asım Bezirci, Rasih Nuri İleri'nin yıllar sonra 12 Mart 1971 döneminde Selimiye Askeri Cezaevi'nde yatan yüksek rütbeli bir kurmay subay olan Talat Turhan'dan Sabahattin Ali'nin Emniyet'te öldürüldüğünü duymuş olduğunu belirtmektedir. Rasih Nuri'nin vardığı sonuçlara göre Sabahattin Ali, Ali Ertekin tarafından öldürülmemiş, sınırı geçtiğini sandığı bir anda Emniyet tarafından yakalanmış ve sorgu sırasında işkence ile öldürülmüştür.[314] Uğur Mumcu da Rasih Nuri'nin yorumlarını desteklemektedir ve bu olayı hem Talat Turhan'dan hem de onbaşı onun arkadaşı Adnan Çakmak'tan dinlediğini belirtmektedir.[315] Muvaffak Şeref ise anılarında yer verdiği *"Onun öldürülmesi için hazırlanan komplo o kamyon işiyle mümkün olmuştur, öyle başlamıştır. Ben yine derim ki, sorumluları, o kamyonu aldıranlar, onu sonunda ölüme götüren yol üzerine koyanlar arasında aramak gerekir."*[316] düşünceleriyle çarpıcı iddialarda bulunmaktadır. Tüm bu tanıklara istinaden Asım Bezirci'nin tümüyle Hıfzı Topuz'u desteklediğini görmekteyiz.

Asım Bezirci, Ali Ertekin'in 1948 yılında tutuklandığını ve iki yıl sonra Af Kanunu ile serbest kaldığını yazarak Kadıköy'de Anadoluhisarı Yenimahalle'de Göksu deresinin yanında çevresi güllerle kaplı, pembe boyalı, iki katlı, telefonlu şirin bir evde oturmakta olduğunu belirtmektedir.[317]

Türkiye'deki faili meçhul cinayetlerin başlangıcı niteliğinde olan Sabahattin Ali'nin ölümü Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin geçirdiği demokratik krizleri, sosyal ve siyasi buhranların yarattığı trajik bir sondur. 1947'den 1965'e kadar hiçbir eseri yayımlanmayan Sabahattin Ali'nin acı sonla biten kısa hayatı neticesinde bir mezara bile sahip olamamıştır. Fakat köylüler cesedin bulunduğu yere *"Sabahattin Ali Çatağı"* ismini vererek vefalarını

[312] A.g.e., s. 73.
[313] Korkmaz, a.g.e., s. 54.
[314] Bezirci, a.g.e., s. 74.
[315] A.g.e., s. 75.
[316] Filiz Ali-Atilla Özkırımlı, a.g.e., s. 114.
[317] Bezirci, a.g.e., s. 75

göstermişler ve yazarın kızı Filiz Ali yıllar sonra aynı yere bir anıt yaptırarak Sabahattin Ali'yi çok sevdiği dağlara ait kılmıştır.

Toplumu derinden etkilemiş büyük sanatçıları sanatçı yapan unsuların başında kendi iç dünyalarındaki hassasiyetler gelir. Fakat yaşadıkları toplumun durumu da bir yazarın yetişmesinde ve sanatçı kişiliğinin oluşmasında etkilidir. Bu nedenle Hıfzı Topuz, kaleme aldığı sanatçı Sabahattin Ali'nin hem duygu dünyasını hem de onu etkileyen dönemi ustaca işlemiştir. Topuz önce yazarın çocukluk ve gençlik döneminde kişiliğinde ve sanatında derin izler bırakan Türk toplumunun kurtuluş mücadelesine değinmiştir. Hem özel yaşamındaki buhranlar hem de toplumdaki sıkıntılar, Sabahattin Ali'nin sanatçı kimliğinin alt yapısını oluşturan psikolojik zemini hazırlamıştır. Ayrıca Sabahattin Ali'nin düşünceli yapısı ve kırılganlıkları, çocukluğundan itibaren yaşadığı sıkıntılı aile ortamı, savaş içinde geçen çocukluk döneminin getirdiği korkular onun aşka olan hassasiyetini artırmış ve bu *"aşk"* hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle Topuz, onun bu eğilimi üzerinde titizlikle durmaktadır. Sabahattin Ali için aşk tek bir kişiye karşı değil tüm zamanlarda her şeye karşı yaşadığı bir olgudur. Topuz onun özellikle arkadaşı ve bir süre yakınlık duyduğu Ayşe Sıtkı'ya yazdığı mektuplarına yer vererek hem duygu dünyasının kapılarını okuyucuya açmış, hem de onun yaşamı boyunca karşılaştığı zorluklara dikkat çekmiştir. Eserde modern Türkiye'nin kurulmasıyla birlikte Ankara'nın bir başkent olarak gelişimi, yeni kurulan başkentin sosyal yaşamı, siyasal ve bürokratik çevrelerin yaşayışı da Topuz'un önemle durduğu noktalardan biridir. Sabahattin Ali'nin perspektifiyle çizilen Ankara, demokrat bir bürokrasi şehri olmasının yanı sıra aynı zamanda hâkim anlayışın üstün bir burjuva hayatı yarattığı bir şehir olarak çizilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin basına olan ilk büyük darbelerinden biri olan "Tan Olayları" da eserde geniş yer almaktadır. Topuz'un ifade ettiğine göre bu dönemde komünizm yanlısı olduğu ve ülkedeki rejimi devrimle değiştirecekleri gerekçesiyle siyasi organlarca kışkırtılan gençler özellikle Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftini hedef alarak gazete binalarını yağmalamışlardır. Bu olaylar hem gazetecilik tarihi açısından hem de modern Türkiye'nin demokratikleşme süreci açısından önemli olaylar olarak eserde yer almaktadır. Bu doğrultuda Topuz, Sabahattin Ali'nin basın hayatında büyük ses getiren gazetesi Markopaşa'ya da özel bir bölümle yer vermiştir. Bölüme konu olan dergi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk eleştirel mizah dergisidir. Markopaşa'nın yüksek tirajı onu halk tarafından takip edilen en önemli dergi de kılmaktadır. Topuz, dergiye yapılan haksızlıklar ve eleştirilere de yer vermektedir. Topuz, bir gazeteci olarak basına karşı yürütülen baskıya dikkat çekmiştir. Tüm bu baskılar ve adaletsizce yargılanmalar neticesinde Sabahattin Ali, geçimini

sağlamak için nakliyecilik yapmaya başlamıştır. Topuz, onun bu işe yönelmesini geçimini sağlamanın yanı sıra yazacağı eserlerine kaynak sağlamak olarak göstermektedir. Fakat bu konuda yapılan tartışmalar iki yönlüdür. Kimilerince kamyon bir geçim kaynağı umudu olmuş, kimileri içinse kaçış için bir kamuflaj olmuştur. Tezde bu iddialara yer verilmiştir. Topuz, ayrıca vahşi bir cinayete kurban giden Sabahattin Ali'nin ölümüne de açıklık getirmektedir. Topuz'a göre bu ölüm derin devlet tarafından işlenmiş ilk faili meçhul cinayettir. Topuz, kurmacanın yöntemlerinden yararlanarak ele aldığı cinayetin ele almış ve katil olarak suçu üstlenen kişinin de aslında bir katil olmadığını belirtmekte ve onu devlet için çalışan bir ajan olarak tanıtmaktadır.

Tüm bu ele aldığı unsurlarla Topuz, Sabahattin Ali'nin yaşamını, verdiği savaşları, uğradığı haksızlıkları içinde bulunduğu hassas ve kırılgan dünyasıyla birlikte işlemekte ve Türk okuruna sunmaktadır.

SONUÇ

Hıfzı Topuz, siyasi ve toplumsal tarihimizde önemli bir yere sahip kişileri biyografik roman kurgusu içerisinde yorumlayarak okuyuculara sunan Türk edebiyatında haklı yerini almış önemli yazarlardandır. Romanlarında Osmanlı saray hayatını, uzmanı olduğu basın tarihini, görev yaptığı Afrika kıtasındaki sosyal adaletsizlikleri, Paris'te tanık olduğu devrim denemesini ve Türk edebiyatında mihenk taşları olan büyük sanatçıların yaşam öyküleri ile Cumhuriyet tarihinde yer edinmiş sessiz kahramanları konu edinir. Topuz, biyografik olarak ele aldığı kişilerin o güne değin üzerinde durulmuş bilimsel, teorik, sosyal ve siyasal konumlarının dışına çıkarak insani inceliklerini, iç dünyalarını, duyarlılıklarını dile getirir. Belirli bir tarih aralığı ve belirli bir siyasal söylem gütmeden eserlerini kaleme alan yazarın öncelikli amacı siyasal çözümler ve yargılar ortaya koymak değil, kişilerin uğradığı haksızlıkları, tarih bilimcilerinin üzerinde durmadığı noktaları dile getirmek ve kahramanların ölümsüzlüklerini sağlamaktır.

Gazi ve Fikriye adlı eserinde Mustafa Kemal Atatürk'e büyük bir aşkla bağlı olan ve tarihin neredeyse adından hiç bahsetmediği Fikriye Hanım'ı konu edinir. Fikriye Hanım'ı merkeze alarak dönemin içinde bulunduğu çetin tabloyu ve Kurtuluş Savaşı'nı işler. Fikriye Hanım, Atatürk'ün hayatında büyük bir yere sahipse de kaynaklarda adına rastlanmaz. Adının geçtiği kaynaklarda ise bilgiler farklılık gösterir. Bu sorun Fikriye Hanım hakkında yazılı belgelerin kısıtlılığına dayandırılabilir. Topuz, kaleme aldığı eserinde Fikriye Hanım hakkındaki kimi zaman spekülatif boyutta olan bilgileri çürütür. Topuz, kurmaca dünyasında kadın kahramanlarını her zaman gururlu ve güçlü birer kişilik olarak çizer. Fikriye Hanım da Topuz'un kurmacasında böyle bir kişiliğe sahiptir.

Fikriye Hanım hakkındaki ilk çelişki onun doğum yeri hakkındadır. Topuz, Fikriye Hanım'ın ailesinin Teselya'dan göçüp İstanbul'a yerleştikten sonra doğduğunu ifade eder. Fakat Şemsi Belli ve Halil İbrahim Özcan'a göre Fikriye Hanım'ın doğum yeri Yenişehir'dir. Fakat onların bu fikri Topuz'un öne sürdüğü tezle çürütülmektedir. Fikriye Hanım hakkındaki bir diğer yanılılan konu ise ailesi tarafından varlıklı olmadığı yanlışıdır. Fikriye Hanım, gerek Topuz'un çizdiği tablo üzere gerekse öz yeğeni Abbas Hayri Özdinçer'in verdiği bilgiye göre köklü bir aileden gelmekte ve soyu Kanize Murat ile Hatice Sultan'a kadar ulaşmaktadır. Fikriye Hanım hakkında bu gibi bir söyleme gidilmiş olması Latife Hanım ile yapılan kıyaslamada onu aşağılara çekme çabasından ileri gitmediğini görmekteyiz. Mustafa Kemal ile akrabalıklarını Halil İbrahim Özcan ve Hıfzı Topuz, Fikriye Hanım'ın annesini Vasfiye Hanım; amcasını ise Zübeyde Hanım ile evlenen Ragıp Bey'e dayandırmaktadır. Fakat Fatih Bayhan'a göre Ragıp Efendi, Fikriye'nin dayısı yani Vasfiye Hanım'ın abisidir. Fikriye

Hanım'ın baba ismi de kaynaklarda farklılık gösteren bir diğer konudur. Fatih Bayhan, babasının adı için Mehmet Hayri ismini kullanırken, Topuz ve Özcan, Memduh; Şemsi Belli ise Hüsamettin adını kullanmaktadır. soy ağacındaki bunca farklı söylemin olmasının sebebi daha önce de bahsettiğimiz gibi Fikriye Hanım hakkında yeterli yazılı kaynağın olmamasıdır.

Araştırma boyunca karşılaşılan bir diğer çelişki ise Atatürk'ün evi olarak bilinen Pembe Köşk hakkındadır. Fatih Bayhan'ın adı geçen eserinde bahsettiği üzere Atatürk ile özdeşleşen bu evi Ragıp Bey yaptırmıştır. Fakat Topuz kesin bir dille bu evin Ali Rıza Efendi tarafından yaptırıldığını belirtmektedir.

Kadın kahramanını hakkettiği saygın yere koymak isteyen Topuz, onu yüceltecek tasvirler kullanmıştır. Topuz'un ifadelerine göre Fikriye Hanım'ın eğitimi oldukça iyidir. Dönemin aydın çevrelerince oldukça önemsenen Fransızca ve piyano eğitimi almıştır. Mağrur ve güçlüdür. Topuz eser boyunca çizdiği tabloda içten içe okuyucuyu Latife Hanım ile Fikriye Hanım'ı mukayeseye sürükler. Topuz, Fikriye Hanım'ın en az Latife Hanım kadar yüksek bir kültür donanımına sahip olduğunu belirtmekte ve Fikriye Hanım'ın bu özelliklerine Latife Hanım'da olmayan anaçlığı ve yardımseverliği da eklemektedir. Bunların yanı sıra kaynaklarda Fikriye Hanım, Atatürk'e aşık, zavallı, duygusal krizlerine yenik düşen biri olarak çizilirken Topuz, bu yargıları yıkmıştır. Topuz'un belirttiğine göre Mustafa Kemal de Fikriye'yi sevmektedir. Onun bu iddiasına Fatih Bayan da katılmaktadır. Roman içinde pek çok kez diyaloglarla pekiştirdiği bu aşk, Topuz'a göre iki sebeple sekteye uğramıştır. Bu sebeplerden ilki Zübeyde ve Makbule Hanım'ların Fikriye'yi gelin olarak ailelerine yakıştırmamaları, bir diğer sebep ise Mustafa Kemal'in ülküsüne gözü başka bir şey göremeyecek kadar bağlı olmasıdır. Topuz'un yer verdiği bu fikre Andrew Mango da katılmaktadır. Fakat pek çok görüşün aksine Topuz'a göre Mustafa Kemal'in duyguları nikâh ile sonuçlanacak kadar da ciddidir. Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'i rütbesi ve adı için sevmemiş bir kadındır. O enerjisini Mustafa Kemal'den almaktadır. Hayattaki tek isteğinin Mustafa Kemal'in yanında ölmek olduğunu belirtmektedir. Eserde üzerinde durulması gereken en önemli iddia Mustafa Kemal ile Fikriye Hanım'ın evliliğidir. Topuz bu evliliği şahitlerinden dinlediğini belirtmekte fakat şahitlerin isimlerini vermemektedir. Fatih Bayhan da Topuz ile aynı iddiadadır. Bu evliliğin en önemli sebebi olarak Topuz, aynı evde yaşayan çift hakkında dedikoduların çıkmasına bağlamaktadır. Topuz'a göre Mustafa Kemal bu olayın bir gün kendisine karşı kullanabileceğinden çekinmiştir. Evliliğin gizli tutulmasının bir diğer sebebi ise Zübeyde Hanım'ın bu evlilik için rızasının olmamasıdır. Fakat Fatih Bayhan, yaptığı araştırmaların hiçbirinde bu evliliğin izlerine rastlamadığını da belirtmektedir.

Atatürk'ün en yakını olan Salih Bozok ve Kılıç Ali de böyle bir evliliğin olmadığını ifade etmektedirler. Bayhan'a göre bu evlilik ile ilgili tek belge Hıfzı Topuz'da mevcuttur. Ona göre Hıfzı Topuz, nikâhı kıyan kişinin ailesinden ve nikahın şahitlerinden edindiği bilgilere sahiptir. Salih Bozok'un anılarında bu evlilik ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hıfzı Topuz, nikâhın Mustafa Kemal'in isteği üzerine bir imam tarafından değil Şeriye Vekili tarafından kıyıldığını belirtmekte ve bunu Atatürk'ün medeni kanunda yapacağı devrimlerin ilk basamağı olarak göstermektedir. Topuz'un verdiği bilgiye göre hem bir din adamı hem de devletin bir temsilcisi olan Şeriye Vekili Mustafa Fehmi Efendi çiftin nikâhını kıymıştır. Şahitleri Fuat Bey ve Muzaffer Kılıç olmuştur. Topuz bu nikâhın gizliliği üzerine eserde, Mustafa Fehmi Efendi'nin şahitlerden nikâhı gizli tutmaları, ailelerine dahi söylememeleri yönünde söz de aldığını aktarmaktadır. Topuz, nikâhtaki mihri muaccel ve mihri müeccelin miktarını da vermektedir. Topuz'un rakamları da kullanması nikâhın gerçekleşmiş olma ihtimalini yükseltmektedir. Fakat Topuz yine de kesin yargılarda bulunmadığını sonsözünde not düşer. Ona göre bu roman bir kurmacadır ve o kurmacanın tüm fırsatlarını değerlendirmiştir. Bu noktada Topuz, kendisiyle çelişmektedir.

Fikriye Hanım hakkında yapılan bir diğer yanlış ise onun bir Mısırlı ile evlendiğidir. Böyle bir evliliğin yapıldığını iddia eden Salih Bozok ve Hüseyin Movit'e göre Fikriye Mısır'da kısa bir süre yaşamış ve eşi vefat edince de yurda dönmüştür. Fakat Topuz, bu evliliği Fikriye'nin ablası Melahat Hanım'ın yaptığını ve Melahat Hanım'ın da eşiyle birlikte Mısır'da vefat ettiğini belirtmektedir. Şemsi Belli, araştırmaları sırasında Melahat Hanım'ın ölüm belgesine ulaşmış ve belgedeki bilgilere dayanarak Topuz'un tezini onaylamaktadır.

Topuz, eserinde Zübeyde Hanım'ın Fikriye Hanım'ı gelin olarak oğluna yakıştırmadığına yer vermektedir. Zübeyde Hanım, oğlunun Padişah Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan ile evlenmesini istemiştir. Sabiha Sultan da, Fatih Bayhan'ın verdiği bilgiye göre, Mustafa Kemal'den çok hoşlanmıştır. Fakat böyle bir evlilik hem Sabiha Sultan tarafından istenmemiş hem de Mustafa Kemal'in saraya damat olmak istememesi üzerine gerçekleşmemiştir. Topuz'un değinmediği fakat araştırmalar sırasında kaynaklarda rastladığımız bir diğer evlilik girişimi ise Zübeyde Hanım'ın Ankara eşrafından Bulgurluzadelerin kızını oğluyla evlendirmek istemesidir. Oğuz Akay ve Fatih Bayhan'ın verdiği bilgiye göre Atatürk bu evliliğe karşı çıkmıştır ve evlilik gerçekleşmemiştir.

Topuz, tez boyunca Fikriye Hanım'a tarih içinde hak ettiği yeri vermeyi hedeflemektedir. Fikriye Hanım'ı karalayıcı, onu yanlış tanıtıcı söylemlere izin vermeyen Topuz, Bayhan'ın

eserinde yer verdiği Fikriye Hanım'ın *"Mustafa Kemal ile evlenmeye gidiyorum."* cümlesine hiç değinmemiştir. Topuz'a göre Fikriye Hanım böyle bir hayalperest değildir. Topuz sadece Fikriye'nin Kastamonu yolculuğunda kadınlarla olan diyaloguna yer verir. Topuz'a göre Fikriye Hanım, yalnız bir kadın olarak yolculuk yapmasından ötürü eleştirilmemek için kendisine nereye gittiğini soran kadınlara *"Nişanlıma gidiyorum."* dediğini belirtir.

Eserde üzerinde durulan bir önemli kişi de Latife Hanım'dır. Latife Hanım'ın Fikriye Hanım'a karşı olan sert tutumu Fikriye'yi intihara sürüklemiştir. Salih Bozok'un önceleri son derece beğendiği ve Mustafa Kemal'e yakıştırdığı hatta evliliklerinde önemli rol oynadığı Latife Hanım, eserde hırçın ve kıskanç biri olarak çizilmiştir. İyi eğitimine, görgüsüne rağmen Fikriye Hanım ile karşılaştırıldığında olumsuz özellikleri ağır basan Latife Hanım, başına bela olacağı endişesine kapıldığı Fikriye Hanım'ı bunca emeği olan Köşk'e almamış ve onu kovmuştur. Son derece onurlu olan Fikriye Hanım da bunun üzerine intihar girişiminde bulunmuştur. Onun intiharı üzerinde de çeşitli spekülasyonlar vardır. Bunlardan en iddialısı Hüsrev Gerede'nin belirttiği üzere Fikriye Hanım'ın bir suikaste uğradığıdır. Hüsrev Gerede'nin güvenilir kaynaklardan duyduğunu belirttiği suikastte Salih Bozok ya da Yaver Rasuhi Bey Fikriye Hanım'ı öldürmeye teşebbüs etmiştir. Bu iddiasını da intiharın sonrasında polis tarafından kovuşturma açılmamasına bağlamaktadır. Fakat Topuz, böyle bir komplonun olmadığını ve bu suikastın Latife Hanım tarafından hazırladığını iddia edenlerin de yanıldığını belirtmektedir. Latife Hanım ona göre bir çok kötü özelliğine rağmen bir katil değildir. Şemsi Belli de Topuz'la aynı fikirde olarak bu olayı intihar olarak yorumlamaktadır.

Topuz'un eserinde dikkat çektiği bir nokta ise Fikriye Hanım'a o güne değin Mustafa Kemal'den, akrabalarından ve ağabeyinden gönderilmiş mektupların saklandıkları yerden çalınmasıdır. Yakın dostu Nimet ve Handan Hanımlara Ankara'ya son kez geçmeden önce bıraktığı bu mektuplar bir süre sonra esrarengiz bir hırsızlık olayı ile yok edilmiştir. Hırsız evden mektuplar dışında herhangi bir değerli eşya çalmamıştır. Topuz, bu şaibeli olayı da not etmektedir.

Topuz'un eserinin son sözüne eklediği üzere eser bir belgesel ve tarihsel kurgudur. Topuz, Fikriye Hanım'ın yakınlarından yola çıkarak bu evliliğin gerçekleştiğini belirtmektedir. Yazar, bu evliliğin nedenini Fikriye'yi koruma ve sahip çıkma endişesi olduğunun da altını çizer. Fikriye ile Mustafa Kemal'in nikah şahitleri ise verdikleri söze bağlı kalmayı sürdürerek son nefeslerini vermişlerdir. Bu sebeplerden ötürü yazar net bir yargıya

varamasa da Fikriye Hanım hakkında bu güne değin var olmuş ikilemlere, karşıtlıklara, hatalı bilgilere ışık tutmaktadır.

Hıfzı Topuz, *Hava Kurşun Gibi Ağır* adlı eserinde düşünceleri, sanat adamlığı ve üretkenliğiyle kitleleri etkilemiş şair Nazım Hikmet'i konu almaktadır. Eserine öncelikle Nazım Hikmet'i derinden etkileyen işgal altındaki İstanbul'un tasviri ile başlayan Topuz, onun Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Mücadelesi'ne katılmak istemesine yer vermiştir. Nazım Hikmet bu yolculuk sırasında Anadolu'yu ve Anadolu halkını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Nazım, komünizm ve sosyalizmle İnebolu'da tanışmıştır. İnebolu'da kendisine yeni bir ufuk açan *Spartakist ağabeyleri* ile tanışan Nazım onların ideolojilerinden oldukça etkilenmiştir. Topuz eserinde onların Nazım üzerinde yaptıkları etki üzerinde uzun uzadıya durur. Bunun yanı sıra Topuz'un üzerinde durmadığı bir nokta ise Nazım Hikmet'in büyük umutlarla başladığı bu yolculuk neticesinde karşı karşıya kaldığı adaletsizlik kavramıdır. Ekrem Babayev'in aktardığına göre Nazım'ın Anadolu yolunda gördüğü ve ilerideki düşüncelerinin temelini oluşturacak manzaralar ile Ankara'daki sınıf farkının alenen dikkatini çekmesi adaletsizliğe dayanamayan genç şairi derinden etkilemiştir. Anadolu şehirlerinin, ulaşımın, göllerin, denizlerin, ırmakların hep işgal altında olduğunu not düşen Nazım, cepheye gitmekte ısrar etmiştir. Topuz'un eserinde aslına uygun olarak Nazım Hikmet son derece vatansever bir Türk genci olarak tanıtılmaktadır. Nazım için Anadolu yolculuğundaki bir diğer önemli olay ise Atatürk ile buluşması olmuştur. Topuz bu buluşmaya Vâlâ Nurettin'in anılarından yola çıkarak aktarırken Mehmet Fuat Nazım Hikmet'in kendi cümlelerini vermekten geri durmaz. Memet Fuat'ın ifadesine göre Nazım, Gazi'yi gördüğünde çok heyecanlanmış ve ondan çok etkilenmiştir.

Topuz'un eserinde üzerinde durduğu bir diğer nokta ise komünist düşünceleriyle tanınan Mustafa Suphi'nin katledilişinin Nazım'ın üzerinde yarattığı etkidir. Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya geçişinden bir süre önce Karadeniz'de devlet tarafından öldürülmesi Nazım'ı derinden etkilemiş ve ileriki yaşamında sık sık hatırladığı bir olay olmuştur. Topuz'a göre komünizmden suçlu bulunan Suphi ile aynı kaderi paylaşmak istemeyen Nazım'ın yıllar sonra yurt dışına kaçışında bu olayın psikolojik etkisi büyüktür.

Topuz, yazarda komünizm düşüncesinin oluşmasında etkili olan kitaplar üzerinde de durmaktadır. Bu kitaplar Nazım ve Vâlâ'nın Bolu'da öğretmenliğe başlamalarının ardından Vâlâ'ya babası tarafından gönderilen komünizmi ve marksizmi tanıtan kitaplardır. Bu kitapları okuyan Nazım ve Vâlâ, tüm Fransız İhtilali'ni tanımış, sosyalizm ve kapitalizm üzerine fikir

edinmiştir. Spartakist ağabeylerinin haklı olduklarına kanaat getirmişlerdir. Nazım'a komünizm fikrini aşılamış bir diğer kişi ise Bolu'nun ilerici gençlerinden biri olan Bolu Ağır Ceza Reisi Ziya Hilmi'dir. Memet Fuat, Ziya Hilmi'yi irticanın gücünü çok iyi bilen, kültürlü bir kişi olarak tanıtır. Toplumsalcılık üzerinde aydın fikirleri olan ve Mustafa Kemal'i de destekleyen Ziya Hilmi, Nazım ile Vâlâ'ya Fransız Devrimini, Sovyetler Birliği'ni Lenin'i, Kautsky'yi tanıtmıştır.

Topuz'a göre Nazım'ın Tiflis ve oradan da Moskova'ya geçiş sebebi siyasi ve ideolojik temelli değildir. Nazım, daha önce çok sevdiği Nüzhet Hanım'ı bulmak ve onunla evlenmek için Tiflis'in yolunu tutmuştur. Topuz'a göre şair bir aşk adamıdır ve aşkını bulmak uğruna Tiflis'e gitmiştir. Topuz'un bu fikrine diğer kaynaklarda rastlanmamakta fakat Nüzhet Hanım'la olan ilişkisi bilinmektedir. Memet Fuat ise eserinde Topuz ile aynı fikirde değildir. Ona göre Nazım'ın Rusya'ya geçiş nedeni sosyalizmi ve Rus devrimini daha yakından tanımak istemesidir. Doğuya geçme fikirleri komünizm merakı tarafından kamçılanmıştır.

Topuz, Memet Fuat ile fikir birliğinde kalarak Nazım'ın komünizm adına girdiği ilk çabayı Batum'da komünist bir gazete çıkarmaları olarak göstermektedir. Komünist bir gazete yayımlamak isteyen Cevat Emre, Nazım ve Vâlâ'yı Batum'a götürmüş, orada onları Şevket Süreyya ile tanıştırmıştır. Bu yakınlık ile birlikte çalışmaya başlamışlar ve Nazım böylelikle düşün hayatında ilk söylemlerini ifade etmeye başlamıştır.

Topuz, Nazım'ı sadece davalarıyla ve düşünceleriyle tanımlamayı tercih etmemiştir. Onun duygu dünyasını etkileyen kadınları da bu nedenle eserine dahil etmiştir. Yazarın hayatına girmiş her bir aşkının sanatında ve yaşama olan duyarlılığında önemli bir yeri vardır. Topuz, Nazım'ın aşık olduğu tüm kadınlarla olan ilişkileri üzerinde durmayı ihmal etmemiştir. Bu doğrultuda Nüzhet, Lena, Piraye, Semiha, Münevver, Galina ve Vera eserde yerini almıştır.

Topuz, eserinde edebi alanda olduğu kadar basın alanında da önemli bir yeri olan Nazım Hikmet'in Babıali'deki başarılarına da yer vermiştir. Zekeriya ve Sabiha Sertel çiftinin çıkardığı ve Türk basın tarihinde büyük bir yeri olan *Resimli Ay* dergisi Nazım'ın ülke çapında büyük bir şair olmasını sağlamıştır. Bu dönemde Nazım pek çok eser yayınlamış ve büyük yankı uyandırmıştır. Onun bu başarısı Mustafa Kemal Atatürk'ü de etkilemiştir. Topuz'un üzerinde durduğu bir anı da Gazi'nin Nazım'ı bir akşam ansızın sofrasına davet etmek istemesidir. Fakat Nazım bu davete gitmemiş, Gazi'yi reddetmiştir. Topuz şairin bu tutumunu devletle temas halinde olduğu dedikodularının çıkmasını istememesine bağlamaktadır. Ona

göre Nazım, hiç bir siyasi otoriteye bağlı bir sanatçı değildir. Memet Fuat ise Topuz'un üzerinde durduğu bu olayın gerçekdışı bir hikaye olduğunu ifade etmektedir.

Nazım Hikmet'in soyadı kanunu ile birlikte kendisine seçtiği *"Ran"* soyadı konusunda da bugüne kadar tartışmalar yapılmıştır. Topuz, kimi insanların ileri sürdüğü *Ran*'ın tersten okunduğunda "*Nar"* olduğunu ve narın da kızıllığının komünistliğe bir atıf olduğu fikrini reddetmektedir. *"Ran"* soyadını seçen ve bu soyadının hiç bir düşünsel anlam ifade etmediğini belirten Piraye Hanım, Topuz'un düşüncelerini desteklemektedir.

Topuz'un verdiği bilgiye göre devlet Nazım ile işbirliği yapmak da istemiştir. Bu nedenle Nazım'ın eski dostu Şevket Süreyya'yı aracı kılmıştır. Şevket Süreyya onu Ankara'ya davet etmiş ve Nazım'dan faşizme karşı hükümetin yanında olmasını istemiştir. Nazım ise bu teklifi reddetmiş ve Ankara'dan ayrılmıştır. Topuz'a göre hükümetin bu adımı kalemiyle güçlü bir şair olan Nazım'ı düşüncelerinden vazgeçirme ve güçlü bir şairi kazanma politikası niteliğindedir. Memet Fuat ise bu konuda farklı bir bakış açısına sahiptir. Ona göre Nazım kendi isteğiyle Ankara'ya gitmiş, Şevket Süreyya ve Sadri Ertem'le konuşarak hiçbir siyasal örgüte bağlı olmadığı halde hep polis nezaretinde yaşamaktan ve sebepsiz tutuklamalardan bunaldığını belirtmiştir. Fakat Memet Fuat'ın verdiği bilgiye göre Nazım'ın aklanma talebi geri çevrilmiştir.

Eserde Topuz'un detaylıca üstünde durduğu Nazım'ın hayatındaki en önemli süreç, 1938 Harp Okulu olayı ve adaletsizce yargılanışıdır. Topuz'a göre bu davanın tek nedeni devletin kendileriyle iş birliği yapmayı reddeden yazarı saf dışı bırakma çabasıdır. Topuz'a göre şaire bu sebeple kurulan komploların fikir babası Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Topuz, Fevzi Çakmak'ın doğrudan komplo düzenleyen isim olmadığını belirtmektedir. Fakat Çakmak'ın olumsuz tutumundan cesaret alan sol düşmanları ve komünizm karşıtları harekete geçmiş ve Çakmak'ı kışkırtmışlardır. Askeriyeli bir öğrencinin verdiği asılsız ihbar ile Nazım askeri mahkemede yargılanmıştır. 15 yıl hapis cezası almıştır. Bu davanın hemen ardından yeni bir yargılama ile Erkin adlı gemide işkenceye maruz kalan Nazım Hikmet ve arkadaşları ileride işleyebilecekleri muhtemel suçlara istinaden 28 yıla mahkum edilmişlerdir. Topuz bu noktada farklı bir söylemle Atatürk'ün Nazım'ı bu davada koruduğunu da not etmektedir. Fakat fazlasıyla hasta olan Atatürk dava ile yakından ilgilenme fırsatı yakalayamamıştır.

Tezde pek çok kaynakla Nazım'ın cezaevlerindeki anıları, yaşamı, yaşadığı olaylar, sevinç ve üzüntüler verilmiştir. Kemal Tahir ve Fikret Kıvılcımlı gibi yakın arkadaşlarıyla anılarının yanı sıra Nazım'ın yetiştirdiği ve sanat hayatına kazandırdığı Orhan Kemal, Faik Bercavi, İbrahim Balaban gibi ustaların hikayelerine, Nazım ile olan ilişkilerine de yer verilmiştir.

Nazım'ın yurt dışına kaçış fikrine sebep olan olayı Topuz, kendisi hakkında çıkan asker kaçağı olduğuna dair karar olarak açıklamaktadır. Bir askeri okul mezunu olarak askerlikten muaf olan Nazım için alınan bu karar Topuz'a göre bir sürgündür. Öldürülme korkusuyla Nazım, ülkeden kaçmaya karar vermiştir. Topuz'a göre Nazım bir vatan haini değil, ülkesini terk etmek zorunda bırakılmış bir aydındır. Hiç bir siyasi örgüt ile bağlantısı olmayan Nazım, kaçışının ardından Moskova'ya sığınmıştır. Fakat Stalin hükümeti ile değişen Moskova'da aradığı özgürlüğü bulamamış ve düş kırıklığı yaşamıştır. Çalışmada Topuz'un eserinde yer vermediği fakat bir çok bölümde Nazım ile olan diyaloglarından ötürü okuyucunun karşısına çıkan Ekber Babayev üzerinde de durulmuştur. Ekber Babayev (?-1979), Nazım'ın yaşamının son dönemlerinde ona yardımcı olmuş ve birlikte çalışmış öğrencisidir. Babayev, Nazım için ona ülkesini, insanlarını hatırlatan yegane kişidir. Vera Tulyakova onu Nazım'ın en yakın dostu olarak tanımlamaktadır.

Hıfzı Topuz eserinde Nazım Hikmet'in son evliliğini yaptığı Vera Tulyakova'yı konu edinirken Zekeriya Sertel'in fikirleri ile ters düşmektedir. Vera'yı tanıma fırsatı bulmuş olan Topuz, onu iyimser bir gözle tasvir etmektedir. Fakat Zekeriya Sertel'e göre Vera, hırsları olan bir kadındır. Vera'nın bu olumsuz yönüne araştırma boyunca rastlanmamıştır. Zekeriya Sertel'e göre Nazım ömrünün son dönemlerinde Vera'dan oldukça uzaklaşmıştır ve tüm yaşadığı sıkıntılara Vera'nın yarattığı gerilimin eklenmesi Nazım'ın kalbini yormuş ve onu ölüme sürüklemiştir. Ayrıca Topuz'un üstünde durmadığı fakat Sertel'in konu edindiği bir diğer nokta da ailesini terk ederek Vera ile evlenen Nazım'ın çokça eleştirilmiş olmasıdır. Tezde Zekeriya Sertel'in düşüncelerini dayandırdığı anılara geniş yer verilmiştir.

Hümanizmayı gerçekçilik anlayışı içerisinde eriteren şair Nazım Hikmet, çok sevdiği yurduna ait olamayan bir şair olarak aramızdan ayrıldığında arkasında insanlığın ortak mirasına bıraktığı büyük eserler, zorluklarla geçen bir hayat ve her okuduğumuzda ülkemizin adaletsizliğini gözler önüne seren bir yaşam hikâyesi bırakmıştır. Hıfzı Topuz, tanıma fırsatı bulduğu bu büyük *insan* şairinin tüm insani yönleriyle bir portresini çizmiş ve edebiyatımıza kazandırmıştır.

Çalışmada ele alınan son eser Sabahattin Ali'nin yaşamını anlatan *Başın Öne Eğilmesin* adlı eserdir. Hassas duygu dünyası ile tanınan yazarı iç dünyasından ayrı işlemeyen Topuz, öncelikle onun ailesini, aile içindeki bunalımlarını vererek yazarın kişiliğindeki yaraları ortaya koymuş ve bununla beraber toplumsal buhranları da işlemiştir. Topuz, öncelikle Sabahattin Ali'nin ailesinin soyağacı üstünde durmuştur ve Sabahattin Ali'nin büyük babası olan Müşir Mehmet Ali Paşa hakkında iki tarihi kaynağa yer vermektedir. Türk tarihçilere göre aslen Alman olan Mehmet Ali Paşa'nın asıl adı Karl Detroit'tir ve Sadrazam Ali Paşa tarafından devşirilerek İstanbul'da yetiştirilmiştir. Almanya'nın eski cumhurbaşkanlarından Theodor Heuss'a dayanan ikinci bilgiye göre ise; 1827'de doğan Karl Detroit, çalıştığı gemi ile İstanbul'a gelmiş ve şehre hayran kalmıştır. Gördüğü harikulade şehirde yaşamak için denize atlamış ve yüzerek Ali Paşa'nın yalısının yanına sığınmıştır. Topuz, aynı zamanda *"Detroit"* kelimesinin Fransızcada *"boğaz"* anlamına geldiğini ve Karl'ın da kendisini Boğaz'a atmış olduğundan bu adın verilmiş olabileceğinin altını çizmektedir. Bununla beraber Topuz'un verdiği bilgiye göre Sabahattin Ali'nin Mehmet Ali Paşa ile olan bağı baba tarafına dayanmaktadır. Ramazan Korkmaz'a göre ise Paşa aslında Sabahattin Ali'nin annesi Hüsniye Hanım'ın dedesidir.

Topuz'un üzerinde durmadığı fakat tezde yer verilen konulardan biri yazarın annesi ile ilişkisidir. Tezde Sabahattin Ali'nin hassas yapısı, bunalımları ve kadınlarla olan ilişkilere zaafı annesi ile olan ilişkilerinin zayıflığından ileri geldiği öne sürülmektedir. Bu teori Freud'un psikoseksüel yaklaşımı ile açıklanmıştır. Yazarın annesi ile bir sevgi bağı geliştiremediğine pek çok kaynakta rastlansa da Topuz, yazarın annesi hakkında olumsuz bir değerlendirmeye gitmez ve yazarın annesine düşkün olduğunu da belirtmektedir. Bununla birlikte yazarın babasına düşkünlüğü pek çok kaynakta karşımıza çıkmıştır. Babası yazar için bir dayanaktır. Kendisine ilgi göstermeyen annesinin yanında kendisiyle sık sık ilgilenenen babasına karşı oldukça büyük bir sevgi beslemektedir. Tuncer Cücenoğlu ve Ramazan Korkmaz'ın ifade ettiği bu düşüncelere Topuz, eserinde yer vermemektedir.

Topuz eserinde Sabahattin Ali'nin duygu dünyasına eğilerek onun kadınlarla olan ilişkilerine geniş yer vermiştir. Topuz'a göre yazar her gittiği şehirde kendi varlığını kendisine hissettirecek bir aşka ihtiyaç duymaktadır. Onun varlığının temeli duygularıdır. Bu nedenle Topuz, yazarın hayatına giren Nahit Hanım, Melahat Muhtar, Ayşe Sıtkı ve Aliye Ali'ye titizlikle yer vermiştir.

Topuz'un üzerinde durduğu ve Ramazan Korkmaz'ın farklı bir bakış açısı ile kaleme aldığı önemli bir olay yazara verilen Almanya eğitim bursu hakkındadır. Topuz'a göre burs için Bakanlığa başvuran Sabahattin Ali, başarılı bulunarak yurtdışına gönderilmiştir. Fakat, Ramazan Korkmaz, onun kendisine tanınan bir ayrıcalıkla bu bursu kazanmış olduğunu belirtmektedir. Almanya eğitimi sırasında Sabahattin Ali sosyalizm ile tanışmıştır. Bu onun hayatının dönü noktası niteliğindedir. Asım Bezirci'ye göre yazar, yolculukta okuduğu *Petrolium* adlı eserden etkilenerek sosyalizm düşüncesine bağlanmıştır. Rasuh Nuri de Asım Bezirci'ye katılmaktadır. Fakat Topuz, bu eserden hiç bahsetmemektedir. Bu kitap onun sosyalizmle ciddi anlamda tanışmasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ramazan Korkmaz da bu düşünceleri paylaşmakta, yazarın Marksist kültürünün Almanya'da oluştuğunun altını çizerek düşüncelerini ikincil kaynaklarla oluşturduğunu belirtmektedir. Sabiha Sertel'e göre ise yazarın Almanya'da başlayan sosyalist eğilimi hapishane hayatı sırasında gelişmiştir. Sabahattin Ali'nin Almanya'dan yurda dönüş sebebi ile ilgili de çeşitli söylemler vardır. Topuz'a göre kendisine *"parazit Türk"* diyerek hakaret eden bir Nazi Almanının özür dilememesi üzerine Sabahattin Ali, öğrenciye tokat atmış ve bunun neticesinde bursu kesilmiştir. Aynı dönemde kendisiyle Almanya'da olan arkadaşı Melahat Togar ise Topuz'dan farklı olarak okuduğu okulda komünist düşünceler aşılaması nedeniyle okul idaresi ile çatıştığını ve böylelikle yurda gönderildiğini belirtmektedir.

Topuz eserinde Sabahattin Ali'yi yetiştiren ve onu sanat dünyasına tanıtan Nazım Hikmet'e de yer vermektedir. Bir usta-çırak ilişkisine dayanan bu dostlukla Sabahattin Ali ilk büyük eserlerini Nazım Hikmet'in teşvikiyle yazmıştır. Topuz, Sabahattin Ali'yi romantizmin ağırlığından kurtarıp realizme yönlendirenin Nazım Hikmet olduğunu belirtmektedir. Sabiha Sertel de Sabahattin Ali'yi Almanya'da ilerici edebiyatla ilişki kurmuş, sosyalist eğilimli bir genç olarak tanımlamakta ve Almanya'daki öğrencilik döneminde kafasında henüz sağlam temelli bir sosyalizm anlayışı olmayan Sabahattin Ali'yi Nazım Hikmet'in yetiştirdiğini belirtmektedir. Nazım Hikmet'e göre ise Sabahattin Ali, antiemperyalist, demokratik eğilimli bir gençtir.

Sabahattin Ali ilk büyük davasını Gazi'ye hakaretten yargılanarak yaşamıştır. Eleştirel dili ve içe kapanıklığı neticesinde Cemal Kutay ile arası açılmış ve sonrasında Cemal Kutay yazarı karalamak adına daha önce yazdığı bir şiirde Gazi'ye hakaret ettiğini ileri sürmüştür. Topuz'a göre bu suçlamanın nedeni daha önce beraber çalıştığı ve sıkıntılı bir biçimde yollarını ayırdıkları Cemal Kutay'ın yazardan intikam almak istemesidir. Cemal Kutay yazara tuzak kurmuş, Sabahattin Ali'nin aylar önce yayınlanması için gazeteye bıraktığı

"Memleketten Haber" adlı şiirin üzerinde oynayarak şiire Gazi Paşa'ya saldırı niteliği kazandırmıştır. Topuz, bu şiirin iki yıl önce Almanya'da yazıldığını ve Gazi'nin adının geçmediğini belirtmektedir. Ramazan Korkmaz, yazarın bu şiiri Almanya'da iken yazdığını doğrulamakta ve Sivas'taki Bektaşi ayaklanması ile ilgili gösterilmeye çalışıldığını belirtmektedir.

Topuz, Sabahattin Ali'nin özel hayatına ait mektuplara eserinde bir bölüm olarak yer vermektedir. Okuyucusunu sanatçıyla buluşturmayı amaçlayan Topuz, yazarın kendisini içtenlikle dile getiren mektuplarla Sabahattin Ali'nin çektiği sıkıntıları, aşklarını ve zayıf noktalarını rahatça tahlil etmemize olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda Ali'nin Ayşe Sıtkı'ya cezaevinden yazdığı mektuplar yazarı tanımada büyük bir olanaktır.

Hıfzı Topuz'un üzerinde durmadığı ve çalışmada yer verdiğimiz bir diğer konu ise Sabahattin Ali'nin *"Alı"* soyadını almasıdır. Ramazan Korkmaz, Sabahattin Ali'nin Edremit'te yaşayan ailesinin almış olduğu *"Şenyuva"* soyisminden farklı olarak babasının ön adını soyadı olarak almak istediğini belirtmektedir. Bunun sebebini ise babasına karşı bir saygı olarak nitelendirmektedir.

Sabahattin Ali'nin Ankara günlerinde eleştirildiği bir konu onun lükse olan düşkünlüğüdür. Onun lüks anlayışı ve alışkanlıkları Korkmaz'ın belirttiğine göre tepki çekmiştir. Yazar *"burjuva özentisi"* olarak nitelendirilmiştir. Korkmaz'ın iddialarına göre yazarın bazı arkadaşları onu gerçek bir komünist olmamakla suçlamakta ve gösteriş düşkünü olarak tanımlamaktadırlar. Mehmet Ali Cimcoz da yazarı gösterişi ve alkışı seven bir insan olarak tanımlamakta ve yazarın bugünkü anladığımız anlamda komünist olmadığını belirtmektedir. Topuz ise bu noktada yazarın Şükrü Saraçoğlu ile olan küçük bir anısına nükte olarak değinmekten ileriye gitmemiş ve yorumda bulunmamıştır.

Tezde üzerinde durduğumuz bir diğer nokta Nihal Atsız ile yazar arasındaki tartışmalardır. Yazarın *İçimizdeki Şeytan* adlı eserinde kendisinin ve dostlarının eleştirildiğini belirten Atsız'a karşılık eserin önsözünü kaleme alan Selim İleri, Nihal Atsız'ın bu tepkilerine karşılık olarak böyle bir benzetmenin var olmadığına dikkat çekmektedir.

Topuz'un belirtmediği fakat Ramazan Korkmaz'ın üzerinde durduğu konulardan biri de İsmet İnönü ve Sabahattin Ali arasındaki ilişkidir. Ramazan Korkmaz, Nihal Atsız'la olan mahkemenin ardından İsmet İnönü'nün Sabahattin Ali ile yakından ilgilendiğini belirtmektedir. Bir akşam konservatuarda tesadüfen karşılaşan İsmet İnönü ve Sabahattin Ali

kısa bir sohbet yapmışlardır. Bu görüşmenin sonrasında Ramazan Korkmaz, davada çok büyük değişikliklerin olduğunu belirtmektedir. Korkmaz'a göre bu görüşme ile dava Sabahattin Ali lehine sonuçlanmıştır. Nihal Atsız'ın istifa eden avukatının istifa ettirilmiş olabilme ihtimali vardır. Ayrıca bu dönemde Falih Rıfkı'nın Sabahattin Ali lehine Ulus gazetesinde seri yazı yazması da Korkmaz'a göre üzerinde durulması gerekilen önemli gelişmelerdendir. Tüm bunların sebebi II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ırkçı politikaların sonlanması ve devletin politika değiştirmek zorunda kalması olarak değerlendirilebilmektedir.

Yazarın sosyalistliği hakkında da bir çok tartışma yapılmıştır ve tezde bu yorumlara yer verilmiştir. Ramazan Korkmaz, onun komünist olarak tanındığını fakat aslında komünist düşünceden uzakta olduğunu belirtmektedir. Hasan İzzettin Dinamo da benzer yorumlar yapmakta ve Konya'daki şiir ihbarı ile yazarın sosyalist bir kimlik kazandığını belirtmektedir. Korkmaz, Sabahattin Ali'nin Şükrü Saraçoğlu ile şakalaştıklarında Bolşevik sözünün sık geçtiğini fakat bu durumun onun komünistliğini ciddiye almadıklarını gösterdiğini ifade etmektedir. Bu şakalaşmalara Topuz da yer vermektedir. Korkmaz'a göre Sabahattin Ali'yi bu denli kavgaların içine sürükleyen onun düşünceleri değil ani ve sert tepkilerine eklenen çocukça mizacıdır. Sabahattin Ali de kendisi hakkında ancak sosyalistleri beğendiğini fakat onlar gibi olamayacağını belirtmektedir.

Yazar dönem dönem politikaya katılmak istemiştir. Fakat Ramazan Korkmaz'a göre hiç bir arkadaşı onun bu isteğine güvenmemiş ve geçici hevesler olduğunu düşünmüşlerdir. Onlara göre yazar, hem ağzı sıkı değildir, hem de dost-düşman kimseyi ayırt etmez, herkesle samimi konuşur, şakalaşır, çabucak dost olur bir yaratılıştadır. Zekeriya Sertel de bu fikre katılmakta ve yazarın vali, polis, yazar, sağcı ya da solcu herkesle dost olduğunu belirtmektedir. Onun bu tutumu arkadaşları tarafından güvenilir bulunmamıştır. Niyazi Berkes de Zekeriya Sertel ile aynı düşünceyi paylaşmaktadır ve siyasi konuların yazar için birer güldürü meselesi olduğunu belirtmektedir.

Topuz, eserinde Aziz Nesin ve Sabahattin Ali birliğine de geniş yer vermiştir. Aralarında *Markopaşa* dergisinin işletilmesinden doğan büyük problemlerin olduğu Aziz Nesin ve Sabahattin Ali, yıllarca birlikte çalışmıştır. Topuz onların mektuplarına da eserinde yer vermektedir. Topuz'a göre Aziz Nesin Markopaşa'dan önce yurt düzeyinde tanınmış bir yazar değildir. Sabahattin Ali onu tüm ülkeye tanıtmıştır. Aliye Ali de Topuz'un bu düşüncelerine katılmaktadır.

Sabahattin Ali hakkında en büyük tartışmalar onun kamyon ile çalışmaya başlaması ve ardından yurtdışına kaçacakken canice öldürülmesi üzerinedir. Halen açıklığa kavuşturulamamış en önemli sır, yazarın ölümüdür. Sabahattin Ali aylarca planlarını oldukça gizli tutmaya çalışmış ve Mehmet Ali Cimcoz'a bile kaçış planından bahsetmemiştir. Bunun nedenini Ramazan Korkmaz, yazarın Mehmet Ali Cimcoz'un MİT ajanı olabileceği ihtimalinden şüphelenmesi olduğuna bağlamakta hatta özellikle onların evinde kalarak poliste belli bir güven yaratmayı amaçladığını da belirtmektedir.

Sabahattin Ali, kaçmak için en uygun yolun Trakya üzerinden olduğunu düşünerek Bulgaristan ya da Yunanistan'a geçebildikten sonra Batı Avrupa ülkelerine ulaşmayı planlamıştır. Filiz Ali'ye göre Urfa yolculuğu sırasında Güneydoğu sınırından kaçmak istemiş olması da muhtemeldir. Fakat yazar bunu başaramamış ve Batı tarafını denemeye karar vermiştir. Bu savı Ramazan Korkmaz da onaylamaktadır. Topuz, Sabahattin Ali'nin hiçbir zaman Sovyetler Birliği'ne kaçmak istemediğini özellikle belirtmekte ve amacının Avrupa ülkelerinin birinde daha rahat yaşamak olduğunu belirtmektedir. Topuz'un üzerinde durduğu bir diğer nokta ise Sabahattin Ali'nin bağımsız bir eylem içinde olduğudur. Topuz aynı zamanda Sabahattin Ali'nin kamyon işine giriş amacının da aslında kaçmak olmadığını fakat şartlar içerisinde ekonomik rahatlığı kavuşamadığında bu yolu tercih ettiğinin de altını çizmektedir. Topuz'a göre Sabahattin Ali, kamyon ile hem geçim derdini aşacak hem de hikayelerine kaynak toplayacaktır. Topuz, bu ölümü derin devletin işlediği bir cinayet olarak nitelendirmektedir. Ona göre, Ali Ertekin adlı casus Sabahattin Ali'yi ıssız bir yere getirmiş ve karanlık güçlere teslim etmiştir. Topuz, dikkatle ve bütün ayrıntılarıyla işlediği olayı bir çok kaynağa dayandırmaktadır. Onunla aynı fikirde olan bir çok yazar da yıllarca Sabahattin Ali cinayeti ile ilgilenmiş ve gerçek cezalıların bulunması için çaba göstermişlerdir.

Bu düşüncelerin yanı sıra Aziz Nesin yıllarca birlikte çalıştığı arkadaşı için Topuz'un düşüncelerinin aksine yazarı MİT'in öldürmediğini iddia etmektedir. Sabahattin Ali'nin kişisel kusurları neticesinde bu cinayete kurban gittiğini ifade etmektedir. Asım Bezirci de Aziz Nesin'le aynı fikri kısmen paylaşmaktadır. Ona göre yazarın öldürülüşünün tek sebebi *Markopaşa* değildir. Rıfat Ilgaz ise Aziz Nesin'i Sabahattin Ali hakkındaki düşüncelerinden ötürü tenkit etmiştir. Bu konuda en çarpıcı iddialar Yalçın Küçük'e aittir. Ona göre yazar, polisin Bulgaristan'a adam kaçıran bir şebekeyi ele geçirme operasyonunda yem olarak kullanılmış ve bu nedenle ölmüştür. Yalçın Küçük, Sabahattin Ali'nin kendi kaçışına izin verilmesi karşılığında çeteyi ele vermek üzere Emniyet ile anlaştığını belirtmektedir. Asım Bezirci bu noktada Yalçın Küçük'ü Sabahattin Ali hakkında çizdiği portreyi eleştirmektedir.

Bezirci, Kemal Bayram'ın da *"Sabahattin Ali'yi Tekrar Öldürdüler"* başlıklı eleştirisiyle Yalçın Küçük'ün tezlerini çürüttüğünü ifade etmektedir. Rasih Nuri ise Yalçın Küçük'ün bu tezlerini kesin bir dille reddetmektedir. Sabahattin Ali'nin dayısının oğlu Reşit Mazhar Ertüzün ise; Yalçın Küçük'ü destekleyerek bu ölümün gizli güçlere bağlanmaya çalışılmasının yanlışılığı üzerinde durmuştur. Sabahattin Ali'nin öldürülüşüyle ilgili olarak Asım Bezirci, Rasih Nuri İleri'nin yıllar sonra 12 Mart 1971 döneminde Selimiye Askeri Cezaevi'nde yatan yüksek rütbeli bir kurmay subay olan Talat Turhan'dan Sabahattin Ali'nin Emniyet'te öldürüldüğünü duymuş olduğunu belirtmektedir. Rasih Nuri'nin vardığı sonuçlara göre Sabahattin Ali, Ali Ertekin tarafından öldürülmemiş, sınırı geçtiğini sandığı bir anda Emniyet tarafından yakalanmış ve sorgu sırasında işkence ile öldürülmüştür. Uğur Mumcu da Rasih Nuri'nin yorumlarını desteklemektedir ve bu olayı hem Talat Turhan'dan hem de onbaşı onun arkadaşı Adnan Çakmak'tan dinlediğini belirtmektedir. Muvaffak Şeref ise farklı bir yaklaşımla Cimcoz çiftini suçlamakta ve onların yazarı kamyona yönlendirmelerini manidar bulmaktadır.

Tüm ele aldığı eleştiri ve saptamalarla Topuz, hassas ve daima üzgün bir kalbe sahip olan yazar Sabahattin Ali'nin yaşamını okuyucuya içtenlikle sunmaktadır. Çalışmada Topuz'un iddiaları ile birlikte karşıt iddialar üzerinde de durulmuş ve yazarın belirtmediği noktalara ışık tutulmak istenmiştir. Böylelikle Sabahattin Ali kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Hıfzı Topuz öne sürdüğü düşünceleri, tezleri, dönemsel şartları ve eleştirileri her zaman bir kahraman üzerinden aktarmaktadır. Gazeteciliğin verdiği nesnel tutumla kahramanlarına ve ele aldığı dönemlere objektif yaklaşır. Kişilerini tarih kitaplarının kasvetli havasından çıkarır ve onlara aşkları, duyguları, mutlulukları, acıları ve mücadeleleriyle can verir. Üslubunun akıcılığı, yalın ve süssüz anlatımı ile birleşen içeriği ele alış biçimi okuyucuyu yakalar. Onun roman yazmadaki amacı edebi kaygılardan doğmaz. O, hem geçmişe hem de geleceğe olan sorumluluk bilinciyle yazmaktadır. Mesleğinin verdiği araştırmacılık özelliği ile kişiler ve onları yaratan veya onların yarattığı toplumsal olay ve olguları tanımlamada ve çözümlemede kendisine geniş kaynak sağlar. Sanat alanındaki üretkenliğini yılların getirdiği birikime de borçludur. Hıfzı Topuz, edebi anlamda aşkın eserler vermese de onu okuyanlar onun sade dili ve akıcı anlatımıyla tarih, kişiler, olay ve olgular hakkında geniş bilgi edinme imkanı bulmaktadır.

Hıfzı Topuz, yazın alanında art arda yayımladığı eserleriyle hem ülke düzenindeki adaletsizlikleri, haksızlıkları, hukuk mücadeleleri, yakın siyasi ve sosyal tarihe damgasını

vurmuş önemli olayları açık ve cesur bir anlatımla işler, hem de kahramanlarının o güne değin ortaya konmamış iç dünyalarına, üzüntülerine, mutluluklarına içtenlikle ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

I. ÇALIŞMAYA ESAS OLAN ESERLER

TOPUZ, Hıfzı, **Gazi ve Fikriye**, 19.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Hava Kurşun Gibi Ağır, 10.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Başın Öne Eğilmesin, 9.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

II. YARARLANILAN KAYNAKLAR

A. Kitaplar:

Akay, Oğuz, *Gazi Fikriye ile Neden Evlenmedi? Latife ile neden Evlendi?*, 1.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2005.

Ali, Filiz, *"Filiz Hiç Üzülmesin" -Sabahattin Ali'nin Objektifinden, Kızı Filiz'in Gözünden Bir Yaşamöyküsü-*, Genişletilmiş 1.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Ali - Özkırımlı, Filiz - Atilla, *Sabahattin Ali*, 1.b., DE Yayınevi, İstanbul, 1986.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk (1926-1927)*, 1.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2007.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, 1.b., Pozitif Yayınları, İstanbul, 2008.

Bayhan, Fatih, *Fikriye Hanım*, 1.b., Pegasus Yayınları, İstanbul, 2008.

Belli, Şemsi, *Fikriye*, 3.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010.

Bezirci, Asım, *Sabahattin Ali -Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri-*, 2.b., Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2007.

Bozdağ, İsmet, *Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında Atatürk*, 10.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2009.

Cebeci, Oğuz, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, 2.b., İthaki Yayınları, İstanbul, 2004.

Cücenoğlu, Tuncer, *Sabahattin Ali'yi Kim Öldürdü*, 2.b., Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2003.

Fuat, Memet, *A'dan Z'ye Nazım Hikmet*, 2.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

İleri, Selim, *İçimizdeki Şeytan* (Önsöz), 21.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

İlhan - Akın, Ayşe Sıtkı - Doğan, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları -"İki Gözüm Ayşe"-*, 2.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.

Kemal, Orhan, *Nazım Hikmet'le 3,5 Yıl*, 5.b., Everest Yayınları, İstanbul, 2007.

Kili, Prof. Dr. Suna, *Türk Devrim Tarihi*, 8.b., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Kinross, Lord, *Atatürk -Bir Milletin Yeniden Doğuşu-*, 14.b., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003.

Korkmaz, Ramazan, *Sabahattin Ali -İnsan ve Eser-*, 1.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

Mango, Andrew, *Modern Türkiye'nin Kurucusu Atatürk*, 7.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

Movit, Hüseyin, *Atatürk'ün Gizli Aşkı Fikriye*, 1.b., Truva Yayınları, İstanbul, 2009.

Nurettin, Vâlâ, *Bu dünyadan Nazım Geçti*, 1.b., İlke Kitap, İstanbul, 1995.
Özakman, Turgut, *Şu Çılgın Türkler*, 122.b., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005.

Özbilgen, Füsun, *Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum - Semiha Berksoy'un Anıları, Nazım Hikmet ve Fikret Mualla ile Mektuplaşmaları-*, 1.b., Broy Yayınları, İstanbul, 1985.

Özcan, Halil İbrahim, *Çankaya'nın Duvaksız Gelini*, 20.b., Nokta Kitap, İstanbul, 2007.

Sertel, Yıldız, *Sertel'lerin Anılarında Nazım Hikmet ve Babıâli*, 1.b., Adam Yayınları, İstanbul, 1993.

Sertel, Zekeriya, *Nazım Hikmet'in Son Yılları*, 4.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Topuz, Hıfzı, *Tavcan*, 1.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

Topuz, Hıfzı, *2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 3.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Tulyakova Hikmet, Vera, *Nazım'la Son Söyleşimiz*, 4.b., Everest Yayınları, İstanbul, 2004.

Yeşilyaprak, Binnur, *Eğitim Psikolojisi*, 4.b., Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2008.

B. Makale ve Bildiriler:

Akandere, Yard. Doç. Dr. Osman, "*Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak "Dörtlü Takrir'in" Amacı ve Mahiyeti",* Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Isparta, 2008.

Arslanoğlu, Prof. Dr. İbrahim, "*Türkiye'de Demokrasinin Tarihsel Gelişimi"*, Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Isparta, 2008.

Fuat, Mehmet, *"Nazım Hikmet'in Suçsuzluğu Özel Sayısı"*, Yeni Dergi, De Yayınevi, Şubat:1967, S:29, Yıl:3, İstanbul.

Topuz, Hıfzı, "*Hıfzı Topuz'un Romanlarında Tarih"*, Toplumsal Tarih, Aralık 2002, Sayı: 108, s.66-69.

C. Tezler:

Aras, Hülya, "*Hıfzı Topuz'un Romanları Üzerine Bir Çalışma"*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2006.

Ateş, Serap, *"Nazım Hikmet'in Fikirleri, Yapıtları ve Türk Toplumsal Yaşamına Katkıları"*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2007.

Koşar, Ertuğrul, "*Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Duygu ve Düşünce Dünyasında Kadının Yeri"*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Uğur, Savaş, "*Tek Parti Döneminde Muhalefet Basını ve Tan Gazetesi (1938-1945)",* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.

D. Söyleşi:

Topuz, Hıfzı, *"Hava Kurşun gibi Ağır",* Söyleşi, Tüyap Kitap Fuarı, İstanbul, 17 Kasım 2011.

E. İnternet Kaynakları

http://tr.wikipedia.org/wiki/Mihail_Zoşçenko

http://tr.wikipedia.org/wiki/1918-1919_Alman_Devrimi

ÖZGEÇMİŞ

Simge Kelleci, 1987 yılında İstanbul'da doğdu. 2004 yılında Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde başladığı öğrenimini 2008 yılında tamamladı. 2009 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı'nda lisansüstü öğrenimine başlayan Kelleci, halen bu bölümde çalışmalarını sürdürmektedir.